

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Смелянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
обліку і аудиту Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з нау-
кової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ
«Інститут економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту
Чорноморського державного університету імені Петра Мо-
гили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Ака-
демії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії му-
ніципального управління
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Киї-
вського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, за-
відуючий кафедрою політичних систем Університету імені
Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан
факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступ-
ник декану факультету політичних наук та журналістики
Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри пар-
ламентаризму та політичного менеджменту Національної
академії державного управління при президентіві України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор ка-
федри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри дер-
жавної служби Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Пол-
тавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри
Дніпропетровського державного аграрного університету
Сорока С.В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого сам-
оврядування, регіонального розвитку та політичної аналі-
тики Чорноморського державного університету імені Пет-
ра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат
України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і
технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва Украї-
ни, к.т.н., доцент
Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів
оподаткування і підприємництва Вінницького інституту кон-
струювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 23 грудень 2016 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ЕКОНОМІКИ*

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський державний університет імені
Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Відділ інформації

Стаднік С. Б.

Відділ реклами

Чурсіна А. М.

Коректор

Строганова Г. М.

Комп'ютерна верстка

Полулященко А. В.

Технічне забезпечення

Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність
рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 15.12.16 р.

Підписано до друку 15.12.16 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 20,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1512/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Курнівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Смельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної робо-
ти, управління і педагогіки Чорноморського державного уні-
верситету імені Петра Могили
Бакуменко В. А., д.держ.упр., професор, проректор з науко-
вої роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової робо-
ти Чорноморського державного університету імені Петра Мо-
гили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського державно-
го університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії
муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджеї Стельмах, доктор політичних наук, професор, заві-
дувач кафедри політичних систем Університету імені Ада-
ма Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан фа-
культету політичних наук та журналістики Університету імені
Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник
декана факультету політичних наук та журналістики Універ-
ситету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри
місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політич-
ної аналітики Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Ака-
демії митної служби України
Кальниць Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парла-
ментаризму та політичного менеджменту Національної ака-
демії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафед-
ри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського
державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри дер-
жавної служби Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсь-
кого університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпро-
петровського державного аграрного університету
Софок С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого само-
врядування, регіонального розвитку та політичної аналітики
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Софок М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 23 грудень 2016 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

*Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

*ТОВ "ДКС Центр"
Відділ інформації*

Стаднік С. Б.

*Відділ реклами
Чурсіна А. М.*

Коректор

Строганова Г. М.

Комп'ютерна верстка

Полулященко А. В.

Технічне забезпечення

Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність
рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 15.12.16 р.

Підписано до друку 15.12.16 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 20,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1512/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2016

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 23 грудень 2016 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Зборовська О. М.

Ризики в інноваційній діяльності: теоретичні аспекти 5

Балицька В. В., Короткевич О. В.

Теоретико-методичні основи ідентифікації чинників фінансової нестабільності 10

Ищенко О. А.

Розробка та впровадження сталих локальних стратегій за умов нестабільного ринкового середовища 18

Бавико О. Є.

Семантична генеза поняття "якість" у підприємницькій діяльності та стандартах з управління якістю 24

Марков Б. М.

Регіональна діагностика послуг роздрібної торгівлі на ринку продовольчих товарів України 27

Кравченко М. О.

Визначення атрибутивних просторово-часових характеристик підприємства 32

Михайлов М. Г.

Теоретичні засади інноваційно-інвестиційного підходу до розвитку матеріально-технічної бази підприємств 38

Зубков Р. С.

Основні джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств

Причорноморського регіону України 43

Таратула Р. Б.

Еколого-економічний механізм структуризації процесу землекористування на місцевому рівні 46

Венгерук Н. П., Меленчук А. П.

Оцінка інтелектуального капіталу в обліку 50

Єтіфанова І. Ю., Гайдей М. О.

Напрями забезпечення конкурентоспроможності підприємств кондитерської галузі в Україні 53

Веремієнко А. С.

Зміни до закону України "про акціонерні товариства" та їх вплив на сферу спільного інвестування в Україні 58

Бесараб С. О.

Сучасні тенденції розвитку підприємств металургійної галузі України 62

Нові видання

Кравчук О. О.

Рецензія на монографію "Регулювання інноваційних процесів в економіці"
(автор — Карп'юк О. П.) 66

Державне управління

Пухкал О. Г., Лисак А. М.

Інституційний вимір функціонування податкової системи України 68

Котковський В. Р.

Успішні практики участі місцевих органів влади у формуванні та реалізації державної політики 74

Мищенко К. С.

Оптимізація інформаційно-комунікативної діяльності державної служби зайнятості:
організаційно-управлінський аспект 78

Хмиров І. М.

Механізми державного регулювання європейського співробітництва вищої освіти України 82

Кайда О. П.

Інноваційні підходи до формування інструментарію реалізації соціальної політики держави 85

Жучик (Горбунова) А. В., Нехайчук Д. В.

Огляд проблем та перспектив розвитку сільських територій в умовах ринкових трансформацій 89

Бакай А. Є.

Державне регулювання медичного забезпечення населення України в надзвичайних ситуаціях: стан
дослідженості проблеми 93

Сергієнко А. В.

Напрями реформування державної політики в забезпеченні циркулярної економіки
в контексті міжнародної співпраці 100

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 23 / 2016

CONTENTS:

Economy

Zborovska O.

RISKS IN INNOVATIVE ACTIVITY: THEORETICAL ASPECTS 5

Balitska V., Korotkevych O.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS FOR IDENTIFICATION OF THE FACTORS OF FINANCIAL INSTABILITY ... 10

Ishchenko O.

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE LOCAL STRATEGIES IN FRAMEWORK OF VOLATILE MARKET ENVIRONMENT 18

Bavyko A.

SEMANTIC GENESIS THE CONCEPT OF QUALITI IN BUSINESS AND STANDARDS ON QUALITI MANAGEMENT 24

Markov B.

REGIONAL DIAGNOSTICS OF FOOD MARKET RETAIL SERVICES IN UKRAINE 27

Kravchenko M.

DEFINING OF SPATIAL AND TEMPORAL ATTRIBUTES OF THE ENTERPRISE 32

Myhaulov M.

THEORETICAL PRINCIPLES INNOVATIVE-INVESTMENT TO GOING NEAR DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF ENTERPRISES 38

Zubkov R.

THE MAIN SOURCES OF FINANCING OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF THE BLACK SEA REGION OF UKRAINE 43

Taratula R.

ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF THE LAND USE STRUCTURING AT THE LOCAL LEVEL 46

Vengeruk N., Melenchuk L.

PECULIARITIES OF INTELLECTUAL CAPITAL ASSESSMENT 50

Yepifanova I., Haidei M.

THE DIRECTIONS OF PROVIDING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISES OF CONFECTIONERY BRANCH IN UKRAINE 53

Veremiienko A.

EFFECT OF CHANGE LAW OF UKRAINE "ON JOINT STOCK COMPANIES" ON THE SCOPE OF COLLECTIVE INVESTMENT IN UKRAINE 58

Besarab S.

MODERN TRENDS IN METALLURGICAL COMPANIES IN UKRAINE 62

New Books

Kravchuk O.

REVIEW OF THE BOOK «REGULATION OF INNOVATIVE PROCESSES IN ECONOMY» (AUTHOR — KARPIUK O.) 66

Public administration

Pukhkal O., Lysak L.

THE INSTITUTIONAL DIMENSION OF THE TAX SYSTEM OF UKRAINE 68

Kotkovsky V.

SUCCESSFUL PRACTICES OF PARTICIPATION OF LOCAL AUTHORITIES IN FORMATION AND REALIZATION OF PUBLIC POLICY 74

Mischenko K.

OPTIMIZATION OF THE COMMUNICATION STATE EMPLOYMENT: ORGANIZATIONAL AND MANAGERIAL ASPECTS 78

Khmyrov I.

MECHANISMS OF STATE REGULATION OF EUROPEAN COOPERATION IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE 82

Kaida A.

INNOVATIVE APPROACHES TO THE FORMATION OF TOOLS SOCIAL POLICY 85

Zhuchyk (Gorbunova) A., Nekhaychuk D.

THE OVERVIEW PROBLEMS AND PROSPECTS OF RURAL DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF MARKET TRANSFORMATIONS 89

Bakai A.

STATE REGULATION OF MEDICAL SUPPORT OF UKRAINE'S POPULATION IN AN EMERGENCY: STATE RESEARCH 93

Sergiienko L.

DIRECTIONS OF REFORMING OF THE STATE POLICY IN PROVISION OF A CIRCULAR ECONOMY IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL COOPERATION 100

УДК 621: 330.341.1

О. М. Зборовська,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи і страхування
Запорізького національного університету

РИЗИКИ В ІННОВАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

O. Zborovska,
Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance Zaporizhzhya National University

RISKS IN INNOVATIVE ACTIVITY: THEORETICAL ASPECTS

У статті досліджено генезис ризиків інноваційної діяльності. Визначено смислові складові, які розкривають економічну природу поняття "ризиків в інноваційній діяльності". Проаналізовано теоретичні підходи до визначення природи ризиків інноваційної діяльності, їх видів та причин виникнення. Визначено, що багато авторів розглядають проблему мінімізації ризику як одну з найголовніших проблем у розвитку будь-якого виду діяльності. Узагальнено існуючі підходи до визначення досліджуваної економічної категорії, які містяться у низці публікацій.

Визначено, що ризик в інноваційній діяльності — це подія, яка носить ймовірнісний характер та полягає у частковій або повній втраті прибутку чи недоотриманню доходу, в результаті прийняття певних управлінських рішень, пов'язаних з будь-яким видом інноваційної діяльності, або вибором та впровадженням будь-яких інноваційних проектів тощо.

The genesis of innovative activity risks have been researched in the article. It has been determined semantic components that reveal the economic nature of the concept "risks in innovative activity." It has been considered theoretical approaches to determining the nature of the risks of innovative activity, their types and causes. It has been determined that many authors consider the problem of risk minimizing as one of the main problems in the development of any activity. It has been generalized existing approaches to define the study of economic categories contained in some publications.

It has been concluded that the risk of innovative activity is an event which is probabilistic in nature and is in partial or complete loss of profits or revenue shortfalls as a result of certain management decisions adoption related to any kind of innovation, selection, innovative projects implementing as well.

*Ключові слова: ризик, інноваційна діяльність, поняття, види, причини, характеристика.
Key words: the risk, innovative activity, the concept, types, causes, characteristics.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кризові явища в економіці України спонукають до формування принципово нових підходів щодо управління інноваційною діяльністю підприємства. Під час впровадження інноваційних форм діяльності на

підприємствах України виникає безліч протиріч та неузгодженостей щодо визначення ризику такої діяльності, оскільки використовуються як нематеріальні, так і матеріальні активи для досягнення поставлених цілей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі накопичено значний досвід дослідження наукових проблем, пов'язаних з управлінням інноваційним ризиком на підприємстві. Серед них слід виділити праці таких науковців, як І. Ансофф, Т. Бартон, О.Є. Григор'єва, О.П. Коробейників, І.А. Коршунов, В.Г. Мєдинський, Ф. Найт, С.С. Свірідова, та ін.

Основна увага науковцями у їх працях приділяється науково-практичному інструментарію здійснення інноваційної діяльності. Однак інноваційна діяльність є важливою та необхідною умовою успішного розвитку бізнесу, а також основою досягнення стійких конкурентних переваг в умовах глобального ринкового середовища, тому її здійснення супроводжується проявом специфічних інноваційних ризиків, дослідження природи яких є актуальним. Тому існує багато робіт, присвячених проблемам ризику.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз літературних джерел з питань визначення ризиків в інноваційній діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Велике значення для розвитку сучасної теорії ризик-менеджменту в інноваційній діяльності мали ідеї видатного економіста і філософа ХХ ст. Ф. Хайєка. У своїх працях "Дорога до рабства" [17] та "Прибутки, відсоток та інвестиції" [18] вчений послідовно розкрив такі особливості економічного розвитку, як невизначеність, обмеженість інформації, недосконалість знання, тобто умови, які становлять основу інноваційного процесу, особливо виділяючи динамічний аспект конкуренції — спрямованість у невідоме майбутнє, рух до якого є невід'ємний від ризику.

Серед закордонних дослідників слід відзначити дослідника Й. Шумпетера. У своїй книзі "Теорія економічного розвитку" [20] він був першим, хто застосував поняття інновацій та висвітлив їхній парадоксальний характер. Як пише Шумпетер, інновація "ударить не тільки по прибутку та виробничій діяльності існуючих компаній, а по самому їх існуванню". Крім того, Й. Шумпетер називає інновацію "творчим руйнуванням" [20].

Ще одним закордонним вченим, який дослідив інноваційні стратегії новатора, послідовника та імітатора з урахуванням ризиків та їхній вплив на загальну корпоративну структуру, є І. Ансофф у книзі "Стратегічне управління" [1].

Автор підручника "Інноваційний менеджмент" В.Г. Мєдинський виділяє три основних позиції розгляду інноваційного процесу [11, с. 24]: як паралельно-послідовне здійснення науково-дослідної, науково-технічної, інноваційної, виробничої діяльності та маркетингу; як тимчасові етапи життєвого циклу нововведення від виникнення ідеї до її розробки й поширення; як процес фінансування, інвестування розробки й поширення нового продукту або послуги.

Ф. Найт уперше висловив думку про ризик як про кількісну міру вартості. Відповідно до концепції Ф. Найта [12], ризик — це вимірювана невизначеність: підприєм-

ство може "передбачити" або "відгадати" деякі основні параметри (результати, умови) розвитку своєї справи в майбутньому. Підхід Ф. Найта визначає математичну базу для кількісного вимірювання і моделювання ризиків, якою є апарат теорії ймовірності. Розвиток підходів Ф. Найта в галузі чисельної оцінки ризиків знайшов своє продовження в теорії раціонального вибору (Дж. Нейман, О. Моргенштейн) [13], що відіграє найважливішу роль у моделюванні фінансових ризиків.

Як стверджують іноземні науковці Т. Бартон, У. Шенкері та П. Уокер [3], у інноваційній діяльності підприємства, як правило, є три-чотири основних види ризику. Ці ризики потребують ідентифікації та постійного моніторингу, оскільки є найнебезпечнішими для діяльності інноваційних структур.

Більш того, автори наголошують на початок процесу формування новітнього етапу розвитку суспільства — "суспільство ризику" і стверджують, що людство вже вступило в цю нову фазу/етап розвитку [3, с. 11]. Причина такої зміни, на думку вказаних авторів, полягає в тому, що в сучасних умовах більшість загроз та викликаних ними ризиків носять вже не локальний характер, а стають глобальними. Основна ж проблема майбутнього господарського зростання буде складатися не стільки у зростаючій потребі у коштах на фінансування нових інвестицій, скільки у необхідності резервування капіталу з метою забезпечення тих потреб, які будуть викликані ризиками. Такий підхід знаходить своє відображення у наступному визначенні суспільства ризику: "Суспільство ризику — це постіндустріальна формація, яка відрізняється від індустріального суспільства рядом особливостей, головна ж відмінність полягає в тому, що для індустріального суспільства характерним був розподіл благ, а для суспільства ризику — розподіл загроз та обумовлений цим ризик" [3, с. 11].

Великий внесок у розробку теорії ризику внесли американські економісти У. Шарп, Александер Г. та Бейлі Д. У своїй книзі "Інвестиції" [19] автори запропонували показник "Бета-вартості", який являє собою частку кожного акціонера в сукупному статутному капіталі компанії.

Питанню ризиків в інноваційній діяльності присвячують свої праці і сучасні іноземні вчені. Так, зокрема у своїй роботі "З досвіду: застосування методології ризик діагностування" (From experience: applying the risk diagnosis methodology) дослідники Jimme A. Keizera, Johannes I.M. Halmana, Michael Song [22] наголошують на тому, що якщо немає ризику, то немає і ніякої нагороди. Дослідники зазначають, що компанії повинні ризикувати, щоб швидко та успішно запустити нові продукти. Можливість діагностувати і управляти ризиками все частіше розглядається як життєво важливе значення в інноваціях. Тому у своїй праці [22] вчені пропонують діагностувати ризик діагностування за Методологією (RDM), яка спрямована на виявлення та оцінку технологічних, організаційних та бізнес-ризиків в інноваційній продукції.

Також слід відзначити ряд проведених досліджень іноземного економіста А. Kadareja: "Internal and Hidden Risks of Innovation Projects" [25] (Внутрішні та приховані ризики інноваційних проектів), "External Risks of Innovation Projects" [24] (Зовнішні ризики інноваційних

проектів) та "Risks of Incremental, Differential, Radical, and Breakthrough Innovation Projects" [23]. Автор наголошує, що оскільки економіка динамічно змінюється і інновації стають занадто важливими, потрібно досліджувати та впроваджувати практику управління ризиками. У другій частині цієї серії статей, спрямованих на виявлення ризиків інноваційних проектів, увага спрямована на виявлення внутрішніх та прихованих ризиків інноваційних проектів.

У своїй роботі "Innovation — a business risk that can be managed and mitigated" [21] (Інновації — це бізнес-ризик, які можуть контролюватись та пом'якшуватись) Джеремі Стоун та Ніколь Кітінг відзначають, що інновації — це ризики, а також можливості. Тому ці ризики повинні бути скоординовані управлінцями.

Спроби виділити чинники ризику інноваційних проектів робилися і у російській літературі. О.П. Коробейників, А.А. Трофілова і І.А. Коршунов в своїй роботі "Роль інновацій в процесі формування стратегії підприємства" [7] виділили основні невдачі під час виведення нових виробів на ринок:

- недостатній аналіз зовнішніх чинників середовища функціонування підприємства, перспектив розвитку ринку і поведінки конкурентів;

- недостатній аналіз внутрішніх інноваційних, виробничих, фінансових та інших можливостей;

- неефективний маркетинг і недостатня (або непрофесійна) підтримка нового товару під час виведення його на ринок.

Л.Н. Оголева [14] наводить аналіз ефективності інновацій та фінансово-економічну оцінку інноваційних проектів, що будуються на альтернативній основі, тобто з урахуванням профілю проекту та оцінки ризиків.

А.А. Кутейников у роботі "Технологічні нововведення в економіці США" [9] аналізує іноземний досвід урахування ризиків, що виникають протягом впровадження інноваційного проекту.

Е. Рузавіна та Н. Шаховцева одними з перших у роботі "Венчурний капітал та інновації" [15] розглянули проблеми венчурного бізнесу, що є самостійною інституціональною структурою малого інноваційного підприємництва, що спрямована на концентрацію інтелектуального, інформаційного, технологічного та маркетингового потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності підприємств та їхніх об'єднань в умовах кон'юнктури ринку, що змінюється.

Питанням вивчення ризиків в інноваційній діяльності займаються і вітчизняні вчені.

У своїй праці Л.Л. Кот узагальнює різні підходи щодо визначення поняття ризику та надає своє визначення: "ризик інноваційного проекту є сукупністю ризиків, що поєднують і собі елементи, пов'язані конкретно з даним інноваційним проектом, тобто для кожного конкретного проекту і суб'єкта, що виробляє його, буде свій набір ризиків" [8, с. 417]. Разом з тим автор відзначає, що бізнес неможливий без ризику. Щоб вижити в ринкових умовах, необхідно ефективно впроваджувати нові технології, підприємцям необхідно не уникати ризику, а вчитись і вміти прогнозувати події, оцінювати рівень ризику, йти на ризик, однак не виходити за допустимі границі.

Зокрема, вчені Ю. В. Литюга та Н. В. Ревуцька у своїй роботі "Ризики інноваційної діяльності та сучасні аутсорсингові моделі її здійснення" [10] визначають природу ризиків інноваційної діяльності, їх види та причини виникнення. Дослідники до видів ризиків інноваційного процесу відносять:

- 1) ризик помилкового вибору інноваційного проекту;
- 2) ризик незабезпечення інноваційного проекту достатнім рівнем фінансування;
- 3) маркетингові ризики;
- 4) ризики невиконання господарських договорів (контрактів);
- 5) ризик посилення конкуренції;
- 6) ризик недостатнього кадрового забезпечення;
- 7) ризики, пов'язані із забезпеченням прав власності на інноваційний проект.

Свою дисертацію "Управління ризиками в інноваційній діяльності підприємств туристської сфери" Г. І. Карлова [5] присвятила вирішенню теоретичних, методичних і практичних основ щодо управління ризиками в інноваційній діяльності підприємств туристської сфери. В своїй праці автор визначила та охарактеризувала чинники ризику зовнішнього середовища (соціально-економічні, демографічні, природно-кліматичні), які мають найбільш сильний вплив на інноваційну діяльність підприємств туристської сфери. За Г.І. Карловою [5] ризики інноваційної діяльності поділяються на:

- ризики, при введенні процесних інновацій (збільшення вартості, непередбачене зростання витрат і зниження їх ефективності, посилення конкуренції, недостатнє фінансування інновацій);

- ризики, при введенні продуктивних інновацій (помилковий вибір інноваційного проекту, відмова або затримка сертифікації інновації, невиконання господарських договорів);

- ризики, при введенні організаційно, управлінських інновацій (недостатній рівень кадрового забезпечення, опір персоналу, плинність кадрів, незабезпеченість прав власності на інновацію, психофізичне навантаження працівників);

- ризики, при введенні ринкових (маркетингових) інновацій (переоцінка значущості інновації, відсутність іміджу, неприйняття чи несприятливе сприйняття реклами споживачем, несприятливий імідж інновації).

У праці вітчизняного економіста І.Н. Карпунь "Ризики в інноваційній діяльності підприємств" [6] розглянуто питання стосовно змісту і значення ризику та невизначеності в інноваціях; поділено ризики на внутрішні та зовнішні. Автор встановив, що головне завдання і майстерність державного регулювання ризику як складника регулювання економіки загалом зводиться до раціональної мобілізації, розподілу, спрямування адресних фінансових потоків для конструктивного розв'язання цілого спектру ризиків в інноваційній діяльності підприємств.

С.С. Свірідова, Н.М. Гажева в роботі [16] виділяють наступні види ризиків в інноваційній діяльності:

- соціально-економічний;
- технологічний;
- майново-фінансовий;
- ресурсно-ринковий;

- науково-дослідний;
- соціальний.

С.П. Барановська [2] зазначає, що види ризиків та інтенсивність їх дії на підприємство визначається значною мірою сферою діяльності інноваційної структури та характером продукції, що випускається. У структурах, що випускають товари широкого вжитку, основне значення мають ринкові та маркетингові ризики, в інших — конструкторські, технологічні, виробничо-господарські тощо. За дослідженнями науковців найпоширенішими ризиками у машинобудуванні є ризики якості, фінансові ризики — рентабельності та кредитний, ризик персоналу тощо.

О.Є. Григор'єва у своїй роботі "Проблеми ризиків, що виникають під час реалізації інноваційних проектів, та методи їх кількісного вимірювання" [4] аналізує поняття ризику, розглядає варіанти виникнення інноваційних ризиків та наводить різні класифікації ризиків, з якими може зіткнутися підприємство під час реалізації інноваційних проектів. За О.Є. Григор'євою ризики в інноваційній діяльності класифікуються наступним чином:

- залежно від частоти повторення: систематичні та несистематичні;
- за часовим аспектом: ретроспективні, поточні, перспективні;
- за рівнем дії: помірні, повні та низькі;
- залежно від джерела дії: зовнішні (політичні; науково-технічні; соціально-економічні; екологічні) та внутрішні.

Багато авторів розглядають проблему мінімізації ризику, як одну з найголовніших проблем у розвитку будь-якого виду діяльності.

Ю.В. Литюгою та Н.В. Ревуцькою у роботі "Ризики інноваційної діяльності та сучасні аутсорсингові моделі її здійснення" [10] запропоновано управляти інноваційними ризиками на основі концепції динамічного ризик-менеджменту. Вони відзначають, що "ефективне та комплексне управління інноваційними ризиками можливе лише завдяки впровадженню на підприємстві системи інтегрованого ризик-менеджменту, яка базується на динамічній концепції ризик-менеджменту" [10, с. 63].

З погляду інтегрального управління проектами для визначення ризиків О.Є. Григор'єва [4] пропонує використовувати структурну демократизацію робіт проекту або WBS. Формально вона стосується управління змістом і межами проекту, але насправді активно використовується практично у всіх областях управління проектом і дає змогу найлогічніше визначити всі можливі роботи проекту, що пов'язані з проявом тих або інших ризикових подій.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз науково-методичної літератури з досліджуваної проблематики показав, що, на великий жаль, на сьогодні більшість наукових робіт є постановочними та такими, що не відображають у повній мірі сутнісні характеристики інноваційних ризиків. Узагальнивши існуючі підходи до визначення досліджуваної економічної категорії, які містяться у низці публікацій, зауважимо, що усі вони зводяться до наступного: це подія, що носить ймовірнісний характер та поля-

гає у частковій або повній втраті прибутку чи недоотриманню доходу, в результаті прийняття певних управлінських рішень, пов'язаних з будь-яким видом інноваційної діяльності, або вибором та впровадженням будь-яких інноваційних проектів тощо.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление [Электронный ресурс] / И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 303 с. — Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/508412/>
2. Барановська С.П. Ризики діяльності інноваційних структур та методи їх зниження / С.П. Барановська // Проблеми економіки та управління. — Львів: Національний університет "Львівська політехніка". — 2008. — № 628. — С. 376—380.
3. Бартон Т., Шенкир У., Уокер П. Комплексный подход к риск-менеджменту: стоит ли этим заниматься. — М.: Издат. дом "Вильямс", 2003. — 208 с.
4. Григор'єва О.Є. Проблеми ризиків, що виникають під час реалізації інноваційних проектів, та методи їх кількісного вимірювання / О.Є. Григор'єва // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". — 2008. — № 628. — С. 64—71.
5. Карлова Г.І. Управління ризиками в інноваційній діяльності підприємств туристської сфери: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського. — Сімферополь, 2012. — 22 с.
6. Карпунь І.Н. Ризики в інноваційній діяльності підприємств / І.Н. Карпунь // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.12. — С. 202—207.
7. Коробейников О.П., Трифилова А.А., Коршунов И.А. Роль инноваций в процессе формирования стратегии предприятия // Менеджмент в России и за рубежом. — 2000. — № 3. — С. 29—43.
8. Кот Л.Л. Ризики інноваційної діяльності підприємств / Л.Л. Кот // Теоретичні та прикладні питання економіки. — Вип. 23. Том 1. — К., 2013. — С. 410—418.
9. Кутейников А.А. Технологическое нововведения в экономике США. — М.: Наука, 1990.
10. Литюга Ю.В. Ризики інноваційної діяльності та сучасні аутсорсингові моделі її здійснення / Ю.В. Литюга Н.В. Ревуцька // Стратегія економічного розвитку України. — 2012. — № 30. — С. 61—67.
11. Медынский В.Г. Инновационный менеджмент: учебн. / В.Г. Медынский. — М.: Инфра-М, 2002. — 295 с.
12. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль [Электронный ресурс] / Пер. с англ. — М.: Дело, 2003. — 360 с. — Режим доступа: <http://www.klex.ru/8w4>
13. Нейман Дж., Моргенштерн О. Теория игр и экономическое поведение. [Электронный ресурс]. — М.: Наука, 1970. — Режим доступа: <http://www.litmir.co/bd/?b=215346>
14. Оголева Л.Н. Инновационная составляющая экономического роста. — М.: ФА, 1996.
15. Рузавина Е., Шеховцова Н. Венчурный капитал и инновации // Проблемы теории и практики управления. — 2003.
16. Свірідова С.С. Ризики інноваційної діяльності в Україні / С.С. Свірідова, Н.М. Гажева // Прометей. — 2013. — № 1 (40). — С. 82—84.

17. Хайек, Фридрих Август фон. Дорога к рабству / Пер. с англ. — М.: Новое издательство, 2005. — 264 с.

18. Хайек Ф. Прибыль, процент и инвестиции / Ф. Хайек. — М.: Прогресс, 2000. — 256 с.

19. Шарп У. Инвестиции / Шарп У., Олександр Г., Бейлі Д.; пер с англ. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 1028 с.

20. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития [Электронный ресурс]. — М.: Прогресс, 1982. — Режим доступа: <http://socioline.ru/book/j-shumpeter-teoriya-ekonomicheskogo-razvitiya>

21. Jeremy Stone, Nicole Keating Innovation — a business risk that can be managed and mitigated [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ghd.com/pdf/Keeping%20Good%20Companies%20Final%20Published%20Article%20Feb10.pdf>

22. Keizer J. From experience: applying the risk diagnosing methodology [Электронный ресурс] / J. Keizer, J. Halman, M. Song // The Journal of Product Innovation Management. — 2002. — № 3. — Режим доступа: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.348&rep=rep1&type=pdf>

23. Kadareja A. Risks of Incremental, Differential, Radical, and Breakthrough Innovation Projects [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.innovationmanagement.se/2013/07/29/risks-of-incremental-differential-radical-and-breakthrough-innovation-projects/>

24. Kadareja A. External Risks of Innovation Projects [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.innovationmanagement.se/2012/08/20/external-risks-of-innovation-projects/>

25. Kadareja A. Internal and Hidden Risks of Innovation Projects [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.innovationmanagement.se/2013/07/15/internal-and-hidden-risks-of-innovation-projects/>

References:

1. Ansoff, I. (1989), Strategicheskoe upravlenie [Strategic management], Economics, Moscow, Russia.

2. Baranovs'ka, S.P. (2008), "Risks of activity of innovative structures and methods for their reduction", Problemy ekonomiky ta upravlinnia National University "Lviv Polytechnic", vol. 628, pp. 376—380.

3. Barton, T. Shenkir, U. and Uoker, P. (2003), Kompleksnyj podhod k risk-menedzhmentu: stoit li jetim zanimat'sja [Comprehensive approach to risk management: whether to do it], Vil'jams, Moscow, Russia.

4. Hryhor'ieva, O.Ye. (2008), "The risks arising in the implementation of innovative projects and methods of their quantitative measurement", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv. Politehnika", vol. 628, pp. 64—71.

5. Karlova, H.I. (2012), "Risk Management in innovative activity of enterprises in the tourism sector", Ph.D. Thesis, Economy, Simferopol, Ukraine.

6. Karpun' I.N. (2009), "Risks of innovation activities of enterprises", Scientific Herald NLTU Ukraine, vol. 19.12, pp. 202—207.

7. Korobejnikov, O.P. Trifilova, A.A. and Korshunov, I.A. (2000), "Role of innovation in the process of formation of strategy of the enterprise", Menedzhment v Rossii i za rubezhom, vol. 3, pp. 29—43.

8. Kot, L.L. (2013), "Risks of innovation activities of enterprises", Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky, vol. 23, no. 1, pp. 410—418.

9. Kutejnikov, A.A. (1990), Tehnologicheskie novovvedeniya v jekonomike SShA [Technological innovation in the USA economy], Nauka, Moscow, Russia.

10. Lytiuha, Yu.V. and Revuts'ka, N.V. (2012), "Risks of innovation and modern outsourcing model for its implementation", Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy, vol. 30, pp. 61—67.

11. Medynskij, V.G. (2002), Innovacionnyj menedzhment [Innovation management], Infra-M, Moscow, Russia.

12. Najt, F.H. (2003), Risk, neopredelennost' i pribyl' [Risk, uncertainty and profits], Delo, Moscow, Russia.

13. Nejman, Dzh. and Morgenshtern, O. (1970), Teorija igr i jekonomicheskoe povedenie [Theory of games and economic behavior], Nauka, Moscow, Russia.

14. Ogoleva, L.N. (1996), Innovacionnaja sostavljaushhaja jekonomicheskogo rosta [The innovative component of economic growth], FA, Moscow, Russia.

15. Ruzavina, E. Shehovcova, N. (2003), "Venture capital and innovations", Problemy teorii i praktiki upravlenija, vol. 7.

16. Sviridova, S.S. and Hazheva, N.M. (2013), "Risks of the innovation activity in Ukraine", Prometej, vol. 1 (40), pp. 82—84.

17. Hajek, F. (2005), Doroga k rabstvu [The road to serfdom], Novee izdatel'stvo, Moscow, Russia.

18. Hajek, F. (2000), Pribyl', procent i investicii [Profits, interest and investment], Progress, Moscow, Russia.

19. Sharp, U. Oleksandr, G. Bejli, D. (2001), Investicii [Investment], INFRA-M, Moscow, Russia.

20. Shumpeter, J.A. (1982), Teorija jekonomicheskogo razvitija [Theory of economic development], Progress, Moscow, Russia.

21. Stone, J. and Keating, N. (2010), "Innovation - a business risk that can be managed and mitigated", Available at: <http://www.ghd.com/pdf/Keeping%20Good%20Companies%20Final%20Published%20Article%20Feb10.pdf> (Accessed 15 Nov 2016).

22. Keizer, J. Halman, J. and Song, M. (2002), "From experience: applying the risk diagnosing methodology", The Journal of Product Innovation Management, vol. 3, Available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.348&rep=rep1&type=pdf> (Accessed 15 Nov 2016).

23. Kadareja, A. (2013), "Risks of Incremental, Differential, Radical, and Breakthrough Innovation Projects", Available at: <http://www.innovationmanagement.se/2013/07/29/risks-of-incremental-differential-radical-and-breakthrough-innovation-projects/> (Accessed 15 Nov 2016).

24. Kadareja, A. (2012), "External Risks of Innovation Projects", Available at: <http://www.innovationmanagement.se/2012/08/20/external-risks-of-innovation-projects/> (Accessed 15 Nov 2016).

25. Kadareja, A. (2013), "Internal and Hidden Risks of Innovation Projects", Available at: <http://www.innovationmanagement.se/2013/07/15/internal-and-hidden-risks-of-innovation-projects/> (Accessed 15 Nov 2016).

Стаття надійшла до редакції 21.11.2016 р.

В. В. Баліцька,

д. е. н., ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

О. В. Короткевич,

к. е. н., ст. н. с., ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЧИННИКІВ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

V. Balitska,

D. Sc. in Economics, Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine

O. Korotkevych,

PhD in Economics, Senior Researcher, Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS FOR IDENTIFICATION OF THE FACTORS OF FINANCIAL INSTABILITY

У статті проаналізовано основні теоретичні підходи в частині трактування чинників фінансової нестабільності, які представлені в різних наукових школах: теорії забезпечення рівноваги, суспільного добробуту, зміни економічних циклів, монетаристській, посткейнсіанській та інших теоріях. Приділено увагу положенням "нерівноважної економічної теорії", в якій обґрунтовується необхідність врахування значної кількості новітніх тенденцій розвитку економіки та здійснення аналізу ефективності управлінських рішень у сфері регулювання фінансово-економічної системи. Систематизовано основні ідеї різних економічних теорій в частині ідентифікації чинників фінансової нестабільності з метою імплементації їх повного переліку в методичні рекомендації та практичну діагностику.

Authors analyze the key theoretical approaches to interpretation of the factors of financial instability, that are devised by different scientific schools: equilibrium theory, theory of public welfare, changing economic cycles, monetarist theory, post-Keynesian and other theories. Authors draw attention to the "disequilibrium economic theory", that postulates the mandatory consideration of wide ranges of new trends in economic development and carrying out of efficiency analysis in regard to managerial decisions aimed at regulating economic and financial system. Main ideas of different economic theories related to identification of the factors of financial instability are aggregated, that allows their full implementation into the methodological approaches and practical diagnostics.

Ключові слова: чинники фінансової нестабільності, рівновага-нерівновага, економічні цикли, теоретичні школи.

Key words: factors of financial instability, equilibrium, disequilibrium, economic cycles, theoretical schools.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світова економіка перебуває в стані загострення глобальних дисбалансів, що обумовлює високу вірогідність настання кризових ситуацій та їх поширення в глобальному масштабі. До причин виникнення глобальних дисбалансів в економіці експерти найчастіше відносять значне збільшення світових потоків капіталу через зняття формальних обмежень для вільного його руху, зміну моделі побудови фінансової системи як на

національному, так і в світовому масштабі на надмірно широких ліберальних принципах. Виклики глобальної економіки також ототожнюються з посиленням диспропорцій в розвитку економік різних країн світу, зниженням механізмів ринкового саморегулювання, підвищенням нестійкості економіки в цілому, деформаціями національного відтворювального процесу. Особливою прикметою світової фінансової нестабільності експерти називають значні відмінності в обсягах і структурі

інвестицій, що направляються розвиненими країнами в інші країни, і навпаки. Зокрема фахівці Інституту посткризового світу підкреслюють, що має місце глобальний інвестиційний дисбаланс, коли капітали перерозподіляються від країн, що розвиваються до розвинених країн [1, с. 10]. Так, основною формою інвестицій розвинених країн є форма прямих інвестицій, а у зворотному напрямі (зокрема, у США) повертаються інвестиції у державні облигації [2, с. 123—125].

За висновками спеціалістів частота економічних і фінансових криз є відображенням системно діючих вад діючої моделі глобального капіталізму з її орієнтацією на надмірне споживання і використання кредитних важелів, прорахунків політики економічного лібералізму і слабого впливу держави на розвиток фінансового сектору. Причинами фінансової кризи 2008—2009 рр., які спочатку проявилися в розвинених країнах, а згодом поширилися на інші країни, на думку Т. Богдан, стали: кон'юнктурне зростання цін на активи, не підкріплене дією фундаментальних економічних факторів; виникнення кредитного буму; широке застосування складних фінансових інструментів, що знижує прозорість фінансово-грошових потоків; нездатність органів фінансового регулювання стримувати надмірну ризикову діяльність фінансових установ і неспроможність передбачити кризовий сценарій розвитку [3, с. 4].

До основних прикмет фінансових криз відносять також поступове накопичення дисбалансів та формування чинників фінансової нестабільності, що пов'язано із збільшенням боргових інструментів у господарській діяльності реального сектору економіки, зниженням дохідності, спекулятивним рухом капіталу, фінансціоналізацією економічних відносин через масштабне збільшення фінансових потоків порівняно із матеріальними, впровадженням нових фінансових технологій. Вищенаведене вимагає поглибленого теоретичного дослідження вказаних системних ризиків, їх причин та пошук шляхів їх попередження.

У дослідженнях з проблематики фінансової нестабільності підкреслюється, що "... у макроекономіці термін "фінансова нестабільність" використовується для позначення чутливості фінансової системи до великих фінансових криз, викликаних малими, звичайними економічними потрясіннями", тобто фінансову нестабільність можна визначити як уразливість фінансової системи до фінансових криз [4, с. 1—4]. Поняття "фінансова нестабільність" також означає, що економічна система у той чи інший спосіб допускає повторення криз [5, с. 22]. Слід врахувати, що національні економіки більшою мірою знаходяться під впливом фінансових криз, імпульси для виникнення яких приходять ззовні. З огляду на це, спеціалісти наголошують, що стан глобальних дисбалансів має враховуватися при формуванні економічної політики в кожній країні [6, с. 7—12].

Для поступового вирівнювання дисбалансів експерти пропонують [7]:

- дотримуватися низького рівня дефіциту бюджету;
- не допускати надмірного нарощення державного і корпоративного боргу;
- країнам ЄС — протистояти зниженню темпів зростання на основі проведення структурних реформ та посилення регулювання фінансового сектору;

— країнам, що розвиваються, рекомендовано зосередитися на внутрішньому попиті та на проблемах розвитку внутрішнього ринку;

— Китаю зменшити підтримку експорту, стимулювати внутрішній попит, підвищити рівень споживання населення, знизити зростання валютних резервів [8];

— США знизити обсяг імпорту, змінити пріоритети фінансової політики, стимулювати ріст норми заощаджень, а не споживання;

— Японії — обмежити політику девальвації курсу ієни.

Слід звернути увагу, що рекомендації по вирівнюванню дисбалансів охоплюють не тільки фінансові відносини, а також поширюються на практично всі взаємопов'язані економічні сфери: виробництво-споживання; заощадження-нагромадження; експорт-імпорт; внутрішній ринок; валютний курс, дефіцит бюджету, борги та інше [9, с. 33—43].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — здійснити аналіз та систематизувати основні теоретичні підходи до ідентифікації чинників фінансової нестабільності для подальшої імплементації їх повного переліку в методичні рекомендації та практичну діагностику.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Методологія оцінки чинників фінансової нестабільності та глобальних дисбалансів має ґрунтуватися на чітко визначеній економічній теорії. З урахуванням цього доцільно проаналізувати основні теоретичні підходи до трактування фінансової нестабільності, які розглядаються в контексті теорій забезпечення рівноваги, суспільного добробуту, зміни економічних циклів, монетаристській, посткейнсіанській та інших теоріях.

Виходячи із теоретичних підходів протистояти фінансовій нестабільності можна завдяки досягненню макроекономічної рівноваги, яка характеризує збалансованість і пропорційність багатьох взаємозв'язаних економічних процесів: сфери виробництва і споживання; пропозиції і попиту на різних ринках; формування виробничих витрат і фінансових результатів; руху матеріально-речових і фінансових потоків; утворення бюджетного дефіциту, державного боргу тощо.

Рівновага є центральною проблемою національної економіки будь-якої країни, ключовою категорією в теорії економічного зростання. Але, як засвідчила історія розвитку різних країн, макроекономічна рівновага практично ніде не спостерігається, оскільки проявляється через дію ринкових сил та поведінку суб'єктів економічних відносин, що досить важко спрогнозувати через слабкий субординаційний характер їх інтересів. Виходячи з цього, стан економіки на різних етапах розвитку можна скоріше кваліфікувати як "рівновага — нерівновага". З огляду на те, що рівновага змінюється нерівновагою і навпаки, економічна наука цілком правомірно протягом тривалого часу активно досліджує такі стани. Як відомо, в економічній теорії виділяють ідеальну, реальну, часткову і загальну рівновагу. Ідеальна рівновага базується на досконалій конкуренції, де відсутні екстерналиї, тобто різні побічні ефекти. Але в реальній економіці спостерігаються циклічні та структурні кризи, інфляція, безробіття, що об'єктивно виводить економіку зі стану ідеальної збалансованості. Загальна макроекономічна рівновага також практично не спо-

стерігається, оскільки неможливо забезпечити збалансування усієї економічної системи, суспільних цілей та економічних можливостей, рівність попиту і пропозиції на усіх взаємопов'язаних ринках. Спостерігати на практиці можна реальну рівновагу, оскільки вона проявляється в результаті глобального впливу на неї зовнішніх факторів, недосконалої конкуренції, обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів при зростаючих потребах суспільства. При цьому можна намагатися досягти часткової рівноваги, яка свідчить про дотримання певної відповідності між двома взаємопов'язаними ланками економіки, наприклад, між нормою заощаджень та обсягом інвестицій; ринком товарів (послуг) і факторів виробництва; між виробництвом і споживанням; між рівнем доходу та платоспроможним попитом економічних агентів; доходами і витратами бюджету тощо.

Економічна рівновага та економічні цикли є одними з основних напрямів досліджень в економічній теорії в ХІХ—ХХ ст., а на початку ХХІ ст. через часті кризи ця проблематика стає найактуальнішою. У цьому контексті слід пригадати історію. Так, у першій третині ХІХ ст. в економічній теорії провідною була класична парадигма та відстоювалася думка, що в ринковій економіці закладені достатні внутрішні можливості саморозвитку, пропозиція створює власний попит, тому забезпечується стабільність і рівновага. Класична і неокласична теорії стверджують, що ринкова економіка за своєю внутрішньою природою стабільна і має всі підстави для забезпечення повної зайнятості. На противагу таким підходам, кейнсіанська і некейнсіанська теорії оцінюють ринкову економіку як нестабільну, з огляду на те, що фактори, необхідні для підтримки рівноваги, є складними, комплексними і врахувати їх вплив на всі сфери економіки дуже проблематично. Це логічно пояснюється з тих позицій, що економіку будь-якої країни можна характеризувати як надзвичайно рухливий механізм, який під впливом різноманітних факторів переходить з одного стану в інший. При цьому економіка демонструє нестабільність — циклічність, безробіття, інфляцію, падіння обсягів виробництва, накопичення боргу, зниження цінності національної валюти, погіршення соціальних стандартів тощо. В свою чергу нестабільність тісно пов'язана із фазами економічного циклу, який складається з чотирьох фаз: кризи, депресії, поживлення, піднесення.

Необхідно підкреслити, що останнім часом намітився новий напрям теоретичних досліджень в економіці, який отримав назву нерівноважна економічна теорія, або економічна теорія нерівноваги (її представники Дж. Сорос, В. Богачев, В. Нусратуллін). Нерівноважна модель розвитку економіки заперечує підходи теорії рівноваги. Слід звернути увагу, що зазначена теорія зорієнтована на практичну сферу і передбачає під час аналізу врахування значно більшої кількості економічних тенденцій та пропорцій. Основним змістом нерівноважної економічної теорії є те, що аналіз економічних відносин переноситься із двовимірної площини попиту та пропозиції у три- і навіть чотиривимірний простір, який залежить від часу (певного періоду), кількості товаровиробників, обсягів виробництва та реалізації товару, вартісних (цінових) показників витрат, прибутків, рентабельності [10, с. 64—70]. Однак економічна теорія нерівноваги поки що не отримала такого широкого розвитку, як теорія рівноваги та економічних циклів. Проте уроки фінансової кризи 2008—2009 рр. та її на-

слідки вимагають поглибленого ознайомлення з її основами для пояснення природи кризових явищ в глобальній економіці та економіках окремих країн.

Для розкриття причин фінансових та економічних криз необхідно приділити поглиблену увагу дослідженню теоретичних підходів до трактування чинників фінансової нестабільності крізь призму як усталених теорій рівноваги та економічних циклів, так і альтернативних теорій. При цьому слід врахувати, що економічні кризи характеризуються як регулярно повторюваним (циклічним), так і нерегулярним зниженням масштабів виробництва і активності господарюючих суб'єктів. У більшості випадків це відбувається внаслідок порушення процесу відтворення та ігнорування чинників, які обумовлюють економічну рівновагу і відтворювальні процеси. На думку експертів, "... кризи не виникають нізвідки і не зникають в нікуди. Вони є логічним, невідворотним наслідком взаємодії певної комбінації чинників..." [11].

З огляду на це у статті робиться спроба детально проаналізувати різні теоретичні концепції, які вказують на причини формування чинників фінансової нестабільності. Саме узагальнення та систематизація таких чинників із різних економічних теорій дозволить виокремити їх повний перелік для подальшого використання в методичних рекомендаціях та практичній діагностиці передкризових та кризових станів економіки.

Спочатку звернемо увагу на те, що в економічній теорії такими вченими, як Р. Хоутрі, Ф. Хаєком, Л. Мізесом, І. Фішером, Й. Шумпетером, Дж. М. Кейнсом, М. Фрідменом, М. Туган-Барановським та іншими були розроблені авторські концепції економічних циклів, які одночасно пояснювали фактори фінансової нестабільності.

Особливо предметно чинники нестабільності досліджені представниками посткейнсіанства, які запропонували в процесі аналізу враховувати рівень безробіття, інфляції (стагфляції), цінові коливання, фактори невизначеності, ризику. В роботах У. Бейгота, А. Лейонхуфвуда, Ч. Киндлбергера, Х. Ф. Мінські економічна нестабільність переважно пов'язується з фінансовою нестабільністю економіки.

Представники нового кейнсіанства визнають наявність стійких факторів макроекономічної нестабільності в ринковій економіці. Тому аналіз проблем ефективного попиту вони запропонували доповнити аналізом функціонування ринків капіталу, праці, товарів та поведінки господарюючих агентів. Варто підкреслити, що в центрі уваги нового кейнсіанства перебуває аналіз проблем, породжених активним впливом фінансової сфери та грошового фактора на макроекономічну ситуацію як передумову фінансової нестабільності. Крім того, предметом аналізу в їх дослідженнях є причини, що призводять до зміни структури всієї фінансової сфери та розширення боргової економіки, що включає борги корпоративного сектора, населення, банків, держави [12, с. 297, 298].

Найбільш предметно чинники нестабільності висвітлені в "гіпотезі фінансової нестабільності" [13—15], яку розробив представник посткейнсіанства, американський економіст Хайман Філіп Мінські (1919—1996 рр.). Слід підкреслити, що результати дослідження Х. Ф. Мінські не знайшли належної підтримки у колег-сучасників, оскільки його аналітичний апарат і нормативний підхід різко контрастував з популярними тоді ідеями та не

відповідав домінуючим положенням економічної теорії того часу.

До цінних рис гіпотези фінансової нестабільності Х.Ф. Мінські можна віднести те, що вона предметно доповнює кейнсіанську концепцію сукупного попиту факторами очікувань і невизначеності; демонструє, що інвестиційний компонент сукупного попиту залежить від довгострокових очікувань як підприємств, так і фінансистів; підтверджує, що причиною нерівноважного стану і безробіття є будь-які неочікувані події, які погіршують кон'юнктуру і провокують безробіття [16].

До вагомих здобутків вченого належить те, що він предметно дослідив особливості фінансової системи, які склалася наприкінці ХХ ст. Також Х.Ф. Мінські звернув увагу, що капіталістична економіка внутрішнє породжує фінансові чинники криз, а економічні цикли залежать від еволюції фінансової системи. Крім того, він довів, що економічні кризи породжуються не лише змінами очікувань агентів ринку, але й, що дуже важливо в контексті оцінки чинників фінансової нестабільності, систематичною нездатністю фірм до погашення своїх боргів.

Слід підкреслити, що відповідно до гіпотези фінансової нестабільності динаміка економічного розвитку значною мірою залежить від того, з яких джерел фірми здійснюють інвестиції в основний капітал. При цьому Х.Ф. Мінські наголошував, що емісія боргових зобов'язань буде виправданою, якщо капітальні активи, в які були інвестовані запозичені кошти, зможуть забезпечити необхідний для погашення зобов'язань потік доходів, або квазірент (тобто операційний прибуток як різниця між виручкою та собівартістю) [17, с. 99—117].

З метою ілюстрації "правила" гіпотези фінансової нестабільності Х.Ф. Мінські поділив фірми на три групи, діяльність яких базується на: а) забезпеченому, б) спекулятивному, в) Понці-фінансуванні. За висновками Х.Ф. Мінські при забезпеченому фінансуванні фірми можуть повністю погашати свої боргові зобов'язання за рахунок власного прибутку і не залучати кредити банків, не емітувати нові боргові зобов'язання для рефінансування вже існуючого боргу. При цьому фірми мають незначні борги в структурі пасивів та достатньо високий обсяг власних ресурсів. Спекулятивне фінансування характеризується тим, що впродовж певного часу боргові зобов'язання фірми перевищують очікувану величину валового доходу, тобто такі фірми, використовуючи потік доходів, здатні сплачувати процентні платежі, але не можуть виплачувати основну суму боргу. Для недопущення дефолту вони змушені емітувати нові боргові зобов'язання або брати нові кредити. Для фірм, що використовують спекулятивне фінансування необхідно мати не тільки стійкий потік квазірент, а й стабільність процентних ставок. Особливістю Понці-фінансування є те, що готівкові зобов'язання по сплаті процентів фірми не покриваються її доходами, які отримані в результаті очікуваного перевищення надходжень над поточними витратами на оплату робочої сили та матеріалів. Тому для виплати процентів на погашення боргу фірмі необхідно брати нову позику [18, с. 58]. Х.Ф. Мінські звертає увагу, що коли значна маса проектів базується на спекулятивному та Понці-фінансуванні — це сигнал переходу економіки до фази спаду ділової активності, що підсилює нездатність фірм до своєчасного погашення створених ними боргів.

Карло Понці (1882—1949 рр.) народився в Пармі (Італія); в 1903 р. емігрував до США. Придумав спосіб так званого "чесного" відбирання грошей у громадян, який увійшов в історію як "схема Понці", тобто позичання грошей під високі проценти у друзів та знайомих для нібито здійснення дуже прибуткових операцій. Процентні сплачувались за рахунок залучення коштів нових учасників схеми. Від афер Понці постраждали 40 млн вкладників у США (www.peoples.ru/undertake/finans/pontsi/index.html) [17, с. 103].

Х.Ф. Мінські попереджав, що найбільш прийнятним для економіки є забезпечене фінансування. Але для цього необхідно активно накопичувати власні ресурси (нерозподілений прибуток, збільшувати частку власного капіталу в структурі балансу). Але такі позиції Х.Ф. Мінські не розділяли окремі дослідники, які вважали, що забезпечене фінансування свідчить про значний заділ ліквідності, тобто зайву "подушку" ліквідності і підтримувати такий стан потрібно лише тоді, коли є ризик значного погіршення кон'юнктури, настання кризових явищ, масові дефолти, недовіра до банків з боку фірм та населення. Але реальність довела правоту висновків та застережень Х.Ф. Мінські [19].

Х.Ф. Мінські пропонував оптимальне поєднання забезпеченого фінансування з одночасним використанням фінансових важелів у вигляді емісії боргу. Як історичний приклад переваг забезпеченого фінансування в економіці США Х.Ф. Мінські наводив перші два десятиліття після Другої світової війни. При цьому зверталася увага на виникнення підстав для нестабільності, коли високі темпи економічного росту, відносна стабільність банківського сектору та фінансового ринку, з одного боку, сприяють формуванню оптимістичних очікувань економічних агентів, а з іншого — провокують перехід до нових, але дуже ризикованих фінансових інструментів. Тобто на фоні відносної стабільності починають зароджуватися підстави для економічної нестабільності. Тому Х.Ф. Мінські звертає увагу, що "...всередині складної динамічної фінансової системи формуються могутні дестабілізуючі імпульси, настільки могутні, що глибокі депресії є цілком природним наслідком вільного капіталізму. Тому фінанси не варто залишати на відкуп вільному ринку..." [20].

М. Столбов, узагальнюючи думки Х.Ф. Мінські, підтвердив значимість першої та другої теорем гіпотези фінансової нестабільності. Перша теорема — в економіці існують режими фінансування, що сприяють стабільності та такі, що її підривають. Друга теорема — при тривалих періодах розквіту економіки в ній здійснюється перехід від фінансових відносин, що сприяють стабільності, до відносин, що її підривають. При цьому перехід від стабільності спочатку призводить до фінансової крихкості, а потім до фінансової нестабільності, що значною мірою зумовлено ірраціональними психологічними мотивами економічних агентів. Як зазначає М. Столбов, гіпотеза фінансової нестабільності має ряд важливих орієнтирів для формування економічної політики [18, с. 58, 59, 62—64]. По-перше: ендегенний характер переходу від забезпеченого до спекулятивного та Понці-фінансування вимагає відповідного моніторингу та державного втручання в цілях недопущення широкомасштабних криз, подібних Великій депресії. По-друге, успіхи антициклічної політики можуть носити короткочасний характер. Арсенал її засобів необхідно переглядати та адаптувати, оскільки в економіці постійно

Таблиця 1. Основні чинники фінансової нестабільності в різних теоретичних школах

Теоретичні школи	Основні ідеї в частині ідентифікації чинників нестабільності
<i>Дефіцит, борг, інфляція, кредит, грошова пропозиція</i>	
Теорія суспільного добробуту	Ключова мета «політики добробуту» - поліпшення якості життя населення, тому фундаментом суспільного добробуту є соціальна захищеність громадян. В умовах низького рівня доходів і благополуччя громадян зростає відповідальність та витрати держави в сфері соціального захисту, що призводить до нарощення дефіциту бюджету
Теорія боргової дефляції І. Фішера	Головними причинами фінансової кризи є спочатку – надмірна заборгованість, а потім – дефляція . Інші фактори - невідповідність між заощадженнями та інвестиціями, недостатнє споживання, надмірне витрачання коштів, зокрема з бюджету, не в змозі привести до кризи. Спіральну дефляцію І. Фішер пояснює як «... дефляцію, викликану боргами, яка реагує на борги, а кожний неоплачений долар боргу, зростає в ціні...»
Підходи Р. Хоутрі і Ф. Хаска до аналізу економічних циклів	Причиною кризи є штучне звуження грошової пропозиції емісійними банками, які для захисту касової готівки та підтримки курсу національної валюти підвищують відсоткову ставку
Гіпотеза фінансової нестабільності Х.Ф. Мінські	Фінансова нестабільність настає через неможливість погасити борги, погіршення структури джерел ресурсів суб'єктів господарювання ; стрімке нарощення позикового капіталу у фінансуванні господарської діяльності; поширення ризикованих фінансових інструментів
Теорія обмеженості М. Туган-Барановського	Економічний цикл залежить від розширення чи звуження банківського кредиту , що у різний спосіб провокує диспропорції в економіці; крім того, причина криз полягає в неоптимальному розподілі національного доходу та обмеженості продуктивних сил
Грошова теорія Р. Хоутрі, М. Фрідмена	Криза та нестабільність проявляється через масштабне розширення банківського кредиту , який може бути спрямований в неефективні сфери та галузі
Монетаристська модель економічної рівноваги М. Фрідмена	Монетарна теорія циклу М. Фрідмена виходить з того, що головну роль у динаміці національного доходу і відповідного циклу відіграє нестабільність грошової пропозиції, надлишок якої створює монетарна політика держави . Замість державної політики експансії запропоновано проводити політику стримування – обмеження доходів населення, рівня сукупного попиту, державних витрат, і, в першу чергу, приросту грошової маси
Теорії посткейнсіанства	Під час аналізу етапів розвитку пропонується враховувати чинники безробіття, інфляції (стагфляції), цінні коливання на різні групи товарів та послуг
Теорія нового кейнсіанства	Розглядається проблематика ринків капіталу, праці, товарів, поведінки господарських агентів, впливу фінансової сфери та грошового фактора на макроситуацію, створення передумов фінансової нестабільності, а також причин зміни структури всієї фінансової сфери, розширення боргової економіки
<i>Споживання, заощадження, нагромадження</i>	
Теорія циклу Дж.М. Кейнса	Розглядає цикл у контексті взаємодії руху національного доходу, споживання і нагромадження основного капіталу , а циклічний процес через призму динаміки ефективного попиту, функцій споживання й інвестицій, де попит доцільно стимулювати механізмами державного регулювання
Теорія "надмірного інвестування" Р. Хаска, Л. Мізеса	Головна причина циклічного розвитку – випереджаючий відрив інвестицій від заощаджень , що призводить до нерационального інвестування
Теорія диспропорційності А. Афталіона	Досліджує диспропорції між виробництвом предметів споживання і нагромадженням залежно від життєвого циклу основних фондів
Теорія нововведень Й. Шумпетера	Кожне нововведення порушує певним чином рівновагу, оскільки дає можливість власникам технічних переваг для отримання додаткових прибутків. Економічне зростання, відбувається циклічно через стрибокподібний характер оновлення основного капіталу
<i>Розміщення капіталу на фінансових та фондовому ринках</i>	
Модель рівноваги на фінансових ринках В. Шарпа	Центральна проблема у сфері фінансової діяльності підприємств – ціноутворення на фінансових ринках . Ціна окремих капітальних активів залежить від очікуваної рентабельності та ризику реальних і фінансових інвестицій
Портфельна теорія Марковіца	Формування портфеля цінних паперів включає визначення конкретних активів для вкладення коштів, а також пропорцій розподілу інвестованого капіталу між активами . Теорія вибору оптимальної структури портфеля базується на врахуванні чинників невизначеності та ризику за різними типами активів: акціями, облигаціями, нерухомістю, матеріальними цінностями тощо
Модель оцінки опціонів Блейка-Шоулса	Базується на можливості здійснення безризикової угоди з одночасним використанням акції та випсаного на неї опціону
Арбітражна теорія С. Росса	Існує певна кількість факторів, які мають вартісну оцінку, що впливають на ставку очікуваного доходу за цінним папером . Якщо з якихось причин ці фактори не можуть чинити свій вплив, то на ринку капіталів створюються можливості для арбітражних операцій з продажу цінного паперу за вищою ціною з одночасною купівлею, але за нижчою ціною (або навпаки), які забезпечують одержання при цьому безризикового доходу

Джерело: узагальнено та систематизовано на основі [2; 4; 5; 15; 18; 21—27].

створюються фінансові інновації, які згодом можуть підірвати стабільність. По-третє, податково-бюджетна та грошово-кредитна політики — комплементарні, а не конкуруючі інструменти стабілізації в умовах кризи. Завдання уряду полягає в тому, щоб максимально гармонізувати всі складові економічної політики, які б дозволили уникати утворення та нарощення чинників нестабільності.

У статті значна увага гіпотезі фінансової нестабільності Х.Ф. Мінські приділена не випадково. На наш погляд в ній предметно прослідковуються дуже важливі чинники фінансової нестабільності, які утворю-

ються в системі фінансових відносин суб'єктів реального сектору економіки і які вимагають посиленої уваги на рівні держави. Крім того, Х.Ф. Мінські розглядає фінансову нестабільність у контексті взаємного впливу факторів, які виникають у наслідок взаємодії реального і фінансового секторів, а також безпосереднього впливу фінансової системи на макроекономічну ситуацію.

Причини нестабільності можна віднайти в багатьох економічних теоріях. Основні ідеї таких теорій в частині ідентифікації чинників фінансової нестабільності представлено в таблиці 1.

Таблиця 2. Стан врахування в нормативних та методичних документах чинників фінансової нестабільності, які визначені в різних теоретичних школах

Група індикаторів, що впливають із економічних теорій	Методика ЄС (Scoreboard for the Surveillance of Macroeconomic Imbalances)	Методика фінансової стабільності МВФ для фінансових корпорацій	Методика фінансової стабільності МВФ для нефінансових корпорацій	Концепція фінансової безпеки України	Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України
1	2	3	4	5	6
Дефіцит бюджету	+			+	+
Державний борг	+			+	+
Обслуговування боргу				+	+
Корпоративний борг	+		+	+	
Податковий борг				+	
Рівень тіньової економіки					+
Інфляція	+			+	+
Монетизація економіки					
Кредитування економіки	+				+
Інвестиції					+
Заощадження					+
Нагромадження					+
Сальдо рахунку поточних операцій	+				+
Чиста міжнародна інвестиційна позиція	+				
Реальний ефективний обмінний курс (РЕОК)	+				+
Частка експорту в платіжному балансі	+				+
Достатність капіталу		+			
Величина активів та їх якість		+		+	
Рівень прибутку та рентабельність		+	+	+	+
Стан ліквідності		+			+
Знос основних засобів					+
Ринок цінних паперів	+				+
Ринок нерухомості	+		+		
Доходи населення					+
Безробіття	+				+

Джерело: узагальнено та систематизовано авторами.

Узагальнені та систематизовані чинники фінансової нестабільності, які представлені в різних теоретичних школах показали, що для предметного аналізу економічних тенденцій та розпізнавання загроз необхідно розробити достатньо широкий пакет індикаторів. Це дозволить досить повно діагностувати чинники фінансової нестабільності та кваліфікувати стан економіки, в тому числі передкризовий, або кризовий.

Для того, щоб перевірити, наскільки повно використовуються теоретичні підходи до оцінки фінансової нестабільності в реальній практиці, авторами здійснено перехресний аналіз складу індикаторів, що застосовуються для ідентифікації чинників фінансової нестабільності в Методичних рекомендаціях з оцінки фінансових зовнішніх і внутрішніх дисбалансів у країнах ЄС, Рекомендаціях МВФ з оцінки фінансової стійкості фінансових і нефінансових корпорацій, Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері Міністерства фінансів України (табл. 2). Методичні підходи та розробки на рівні МВФ, ЄС та України докладно проаналізовані в авторській статті "Методичні підходи до оцінки впливу чинників фінансової нестабільності на державні фінанси" [28, с. 5—16].

У результаті аналізу таблиці 2 можна зробити висновки, що на даний час, як в зарубіжній практиці, так і в методичних розробках в Україні відсутній цілісний нор-

мативно-методичний документ, в якому було б найбільш повно представлено пакет індикаторів для оцінки стану фінансової нестабільності. У жодному з документів не представлено вичерпний перелік індикаторів, які впливають із економічної теорії, що дозволило б об'єктивно оцінити наявні чинники фінансової нестабільності (або їх відсутність). Найбільш повно пакет індикаторів для аналізу чинників фінансової нестабільності наведено в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (графа 6 табл. 2), але вони не визначаються як чинники фінансової нестабільності (або дисбаланси), а названі індикаторами економічної безпеки. При цьому діагностика загроз економічній безпеці в Україні в повному пакеті не здійснюється, а Методика розрахунку рівня економічної безпеки носить не обов'язковий, а рекомендаційний характер. Посібник МВФ з фінансової стабільності (для фінансових та нефінансових корпорацій, домогосподарств, фондового ринку) використовує Національний банк України, який в червні 2016 року оприлюднив перший Звіт про фінансову стабільність. Індикатори фінансової стабільності Національний банк України розраховує лише по депозитних установах і частково ринку нерухомості, які розміщує на офіційному сайті в рубриці "статистика". Європейська процедура визначення макроекономічних дисбалансів (Scoreboard for the Surveillance of Macroeconomic Imbalances) поки що в Україні не застосовуєть-

ся, а лише є предметом досліджень науковців. У жодному методичному документі не згадується про такий важливий показник, як рівень монетизації економіки, який визначає стан платоспроможності суб'єктів економіки та їх можливість не тільки вчасно сплачувати податки до бюджету, а й вести господарську та інвестиційну діяльність.

Таким чином, на теперішній час розроблено декілька методичних документів з оцінки чинників фінансової нестабільності (дисбалансів), але вони охоплюють різне коло індикаторів. Для того, щоб здійснювати комплексний причинно-наслідковий аналіз тенденцій нестабільності в країні (зокрема внутрішніх і зовнішніх дисбалансів) необхідно їх гармонізувати, включивши якомога ширший спектр показників, що представлені в різних економічних школах. Йдучи по шляху поєднання теорії і практики можна створити умови для адекватного аналізу економічних тенденцій, що особливо важливо з огляду на нестабільність в глобальному масштабі.

Крім того, дослідження теоретико-методичних підходів різних шкіл засвідчило важливість аналізу інституційно-організаційних факторів діяльності фінансово-економічної системи та їх впливу на суспільний розвиток, які не завжди можна представити у вигляді конкретного індикатора. Тому детальне вивчення інституційних умов фінансово-економічної системи в контексті її впливу на макроекономічний розвиток та фінансову стабільність ще попереду.

Література:

1. Финансовая архитектура посткризисного мира: эффективность и/или справедливость? / Резюме доклада по материалам международного исследования / Институт посткризисного мира. — 2009 (май) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: — <http://post-crisisworld.org>
2. Апокин А.Ю. Финансовая составляющая "проблемы глобальных дисбалансов" в мировой экономике. А.Ю. Апокин // Проблемы прогнозирования. — 2008. — № 4. — С. 123—129. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/18846823>
3. Система антикризової діагностики стану державних фінансів України: імітаційно-мережеве моделювання і проактивне реагування на причини криз [Текст] / Аналітична доповідь, версія 2.10. / Міністерство фінансів України. — К.: — 2011. — 142 с.
4. Скоробагач О.І. Сутність і теоретичні підходи до аналізу фінансової нестабільності / О.І. Скоробагач [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://soskin.info/ea/2012/7-8/201222.html>
5. Финансовый кризис и провалы современной экономической науки. Материалы междисциплинарного симпозиума. Свободный университет Берлина, 2008 год // Вопросы экономики. — 2010. — № 6. — С. 10—24.
6. Смыслов Д.В. Глобальные дисбалансы и согласование национальных макроэкономических политик в рамках "Группы 20" / Д.В. Смыслов // Деньги и кредит. — 2011. — № 8. — С. 7—12.
7. Неравномерное распределение долга [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://iee.org.ua>
8. Лидеры ЕС призвали США, Японию и Китай провести реформы. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://iee.org.ua>
9. Баліцька В.В. Накопичення боргів в національній економіці / В.В. Баліцька // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 1. — С. 33—43.
10. Нусратуллин В.К. Неравновесная экономическая теория — новое направление теоретических исследований в экономике // Вестник Челябинского университета. Сер. 8: Экономика. Социология. Социальная работа. — 2002. — № 1. — С. 64—70.
11. Двадцать три причины мирового кризиса [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.polit.nnov.ru/2009/10/13/crisisology23cause36/>
12. Історія економічних учень: підручник: у 2-х ч. — Ч. 2; [за ред. В. Д. Базилевича]. — К.: Знання, 2006. — 575 с. — (3-тє вид., випр. і доп.).
13. Розмаинский И. Вклад Х.Ф. Мински в экономическую теорию и основные причины кризисов в поздней индустриальной денежной экономике / И. Розмаинский // TERRA ECONOMICUS. — 2009. — Т. 7. — № 1. — С. 31—42.
14. Розмаинский И. "Закон тенденции внутренних денег к эндогенизации": сущность, причины и ограничения / И. Розмаинский [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ie.boom.ru/Rozmainsky>
15. Розмаинский И.В. "Гипотеза фінансової нестабільності" Мински: теорія ділового циклу XXI століття / И.В. Розмаинский [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ie.boom.ru/Rozmainsky/fragilation.htm>
16. Minsky H. The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and An Alternative to "Standard" Theory / H. Minsky // Nebraska Journal of Economics and Business. — 1977. — Vol. 16. — N 1. — P. 5—16.
17. Несветаилова А. Экономическое наследие Хаймана Мински / А. Несветаилова // Вопросы экономики. — 2005. — № 3. — С. 99—117.
18. Столбов М. Гипотеза финансовой нестабильности Хаймана Мински и экономический кризис в России / М. Столбов // Мировая экономика и международные отношения. — 2010. — № 3. — С. 56—64.
19. Іванов О. Фінансові чинники незворотності економічних криз / О. Іванов [Электронный ресурс]: — Режим доступа: <http://www.wikipedia>
20. Minsky H.P. Stabilizing an Unstable Economy N.Y. etc. 2008. — P. 120.
21. Соболев В.О. Развитие теории кризис: узагальнення Й.Шумпетера та сучасні підходи / В. О. Соболев // Науковий вісник Чернівецького університету. — 2011. — Вип. 579—580. Серія "Економіка". — С. 36—40.
22. Динкевич А.И. Мировой финансово-экономический кризис (Опыт структурно-функционального анализа) / А.И. Динкевич // Деньги и кредит. — № 10. — 2009. — С. 23—24.
23. Економічна енциклопедія: в 3-х т. Т. 3; [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. — К.: Видавничий центр "Академія", 2002. — 952 с. — Библиогр.: в тексті.
24. Економічна теорія: Політекономія: посіб. [для вищ. навч. закл.] / За ред. В.Д. Базилевича. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання-Прес, 2004. — 615 с. — (Вища освіта XXI ст.).
25. Кузьменко В.П. Теория экономических циклов и глобальный финансовый кризис / В.П. Кузьменко [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://iee.org.ua>
26. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні: кол. моногр. / За ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М.І.; НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". — К., 2015. — 544 с.

27. Хансен Элвин. Денежная теория и финансовая политика / Хансен Элвин.; [пер.с англ.]. — М.: Дело, 2006. — 312 с.

28. Баліцька В.В., Короткевич О.В. Методичні підходи до оцінки впливу чинників фінансової нестабільності на державні фінанси // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — №17. — С. 5—16.

References:

1. Institute of Post-Crisis World (2009) "Financial architecture of post-crisis world: the effectiveness and / or justice?" Rezhume doklada po materialam mezhdunarodnogo issledovanija, Retrieved from: <http://postcrisisworld.org>(Accessed 20 November 2016).

2. Apokin, A.Ju. (2008), "The financial component of the "global imbalances" in the global economy", Problemy prognozirovanija. vol.4, pp.123—129. Retrieved from: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/18846823> (Accessed 20 November 2016).

3. Ministry of Finance of Ukraine (2011), "The system diagnostics anti-crisis public finances Ukraine: network simulation-modeling and proactive response to the causes of the crisis" Analitichna dopovid', 2.10.rd ed, 142 p.

4. Skorobahach, O.I. (2012), "The essence and theoretical approaches to the analysis of financial instability" available at: <http://soskin.info/ea/2012/7-8/201222.html> (Accessed 20 November 2016).

5. Finansovyj krizis i provaly sovremennoj jekonomicheskoy nauki. Materialy mezhdisciplinarnogo simpoziuma. Svobodnyj universitet Berlina (2010) "The financial crisis and the failures of modern economic science" Voprosy ekonomiki vol. 6, pp. 10—24.

6. Smyslov, D.V. (2011), "Global imbalances and the coordination of national macroeconomic policies within the framework of the "Group of 20"" , Den'gi i kredit, vol. 8, pp. 7—12.

7. Institute of Evolutionary Economics (2013), "The uneven distribution of the debt", Retrieved from: <http://iee.org.ua> (Accessed 20 November 2016).

8. Institute of Evolutionary Economics (2012), "The EU leaders called on the United States, Japan and China to carry out reforms", Retrieved from: <http://iee.org.ua> (Accessed 20 November 2016).

9. Balits'ka, V.V. (2013), "The accumulation of debt in the national economy", Aktual'ni problemy ekonomiky vol. 1, pp. 33—43.

10. Nusratullin, V.K. (2002), "Non-equilibrium economic theory — a new direction-cal theoretical research in economics", Vestnik Cheljabinskogo universiteta, Ser. 8: Jekonomika. Sociologija. Social'naja rabota, vol. 1, pp. 64—70.

11. Independent analytical review (2009), Dvadcat' tri prichiny mirovogo krizisa. "Twenty-three causes of the global crisis". Retrieved from: <http://www.polit.nnov.ru/2009/10/13/crisisology23cause36/> (Accessed 20 November 2016).

12. Bazilevich, V.D. (2006), Istoriia ekonomichnykh uchen [The history of economic studies]. (Vols. 1—2; Vol. 2). (3d ed). Kyiv: Znannia.

13. Rozmainsky, I. (2009), Vklad H.F. Minski v jekonomicheskiju teoriju i osnovnye prichiny krizisov v pozdneindustrial'noj denezhnoj jekonomike. "Contribution Minsky H.F. in economic theory and the basic causes of the crises in the late industrial monetary economics", TERRA ECONOMICUS, vol. 7, no 1, pp. 31—42.

14. Rozmainsky, I. (n.d.) "Zakon tendencii vnutrennih deneg k jendogenizacii": sushhnost', prichiny i ograničenija. "Law trend of inside money to endogenization": the nature, causes and limits. Retrieved from:<http://ie.boom.ru/Rozmainsky> (Accessed 20 November 2016).

15. Rozmainsky, I. (n.d.) Hipoteza finansovoi nestabilnosti" Mynsky: teoriia dilovoho tsykladu KhKhI stolittia. "Financial instability hypothesis of Minsky: the theory of the business cycle of the XXI century". Retrieved from: <http://ie.boom.ru/Rozmainsky/fragilation.htm> (Accessed 20 November 2016).

16. Minsky, H. (1977), The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and An Alternative to "Standard" Theory / H. Minsky // Nebraska Journal of Economics and Business, Vol. 16, N 1, pp. 5—16.

17. Nesvetajlova, A. (2005), Jekonomicheskoe nasledie Hajmana Minski. "The economic legacy of Hyman Minsky". Voprosy jekonomiki — Questions of economy, 3, pp. 99—117.

18. Stolbov, M. (2010), Gipoteza finansovoj nestabil'nosti Hajmana Minski i jekonomicheskij krizis v Rossii. "Financial instability hypothesis of Hyman Minsky and economic crisis in Russia". Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija — World Economy and International Relations. 3, 56—64.

19. Ivanov, O. (n.d.). Finansovi chynnyky nezvorotnosti ekonomichnykh kryz. "Financial factors irreversibility of economic crisis". available at: <http://www.wikipedia>

20. Minsky, H.P. (2008), Stabiliring an Unstable Economy, N.Y. etc. p.120.

21. Soboliev, V.O. (2011), Rozvytok teorii kryz: uzahalennia I.Shumpetera ta suchasni pidkhody. "The development of the theory of crises: J.Schumpeter synthesis and modern approaches" Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu — Scientific Bulletin of Chernivtsi University. 579—580, Series "Economy", 36—40.

22. Dinkevich, A.I. (2009), Mirovoj finansovo-jekonomicheskij krizis (Opyt strukturno-funkcional'nogo analiza). "The global financial and economic crisis (Experience of structural-functional analysis)". Den'gi i kredit — Money and credit. 10, 23—24.

23. Mochernyi, S. V. (2002), Ekonomichna entsyklopediia. "Economic Encyclopedia". (Vols. 1—3; Vol. 3). K.: Vydavnychiy tsentr "Akademiiia".

24. Bazylevych, V. D. (2004), Ekonomichna teoriia: Politekonomiia. "Economics: Political Economy". (3d ed.) Kyiv: Znannia-Pres.

25. Kuz'menko, V.P. (n.d.), Teorija jekonomicheskikh ciklov i global'nyj finansovyj krizis. "The theory of economic cycles and the global financial crisis". Retrieved from: <http://iee.org.ua> (Accessed 20 November 2016).

26. Skrypnichenko, M.I. (2015), Modeli identyfikatsii makroekonomichnykh dysbalansiv v Ukraini. "Models of identification of macroeconomic imbalances in Ukraine". Kyiv. NAN Ukraine, DU "Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy".

27. Jelvin, H. (2006), Denezhnaja teorija i finansovaja politika. "Monetary Theory and Financial Policy". (Trans) Moscow: Delo.

28. Balits'ka, V.V. Korotkevych, O.V. (2016), "Methodological approaches to assessing the impact of financial instability factors on public finances", Investytsii: praktyka ta dosvid vol. 17, pp.5—16.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2016 р.

О. А. Іщенко,

д. е. н., професор, директор, Товариство з обмеженою відповідальністю "СММ", м. Київ

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СТАЛИХ ЛОКАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ ЗА УМОВ НЕСТАБІЛЬНОГО РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

O. Ishchenko,

DSc., prof., Director "CMM" Ltd., Kyiv

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE LOCAL STRATEGIES IN FRAMEWORK OF VOLATILE MARKET ENVIRONMENT

Статтю присвячено проблемам розробки та впровадження сталих локальних стратегій за умов нестабільного ринкового середовища. Зроблено висновок, що попри посилення тиску зовнішнього середовища непрямого впливу на економіку держави, не всі тенденції слід оцінювати як негативні. Доведено, що розвиток сталих локальних стратегій є основою для розбудови держави через створення точок зростання. На основі аналізу європейського досвіду залучення всіх зацікавлених сторін у розробці національної стратегії сталого розвитку Україні не слід обмежуватися лише масштабними обговореннями та залученням регіональних представників або відповідальних повноважних осіб до національних рад з питань сталого розвитку і/або комісій чи міжвідомчих комітетів, доцільно спробувати започаткувати та розвинути інституційні механізми для поліпшення координації між національними та регіональними органами влади.

The article represents the results of research on problems of developing and implementing sustainable strategies for local conditions of unstable market environment. It was concluded that despite the increasing pressure of the indirect impact environment on the economy of the State, not all trends should be assessed as negative. It was proved that the local sustainable development strategies are the basis for development of the state through the developing of points of growth. Based on the analysis of European experience in the organization the participating regions, territories and various stakeholder groups into developing a national strategy for sustainable development the conclusion was made that Ukraine should not be limited to large-scale discussions and involvement of regional representatives or responsible authorized persons to national councils for sustainable development and / or commissions or interdepartmental committees, it is appropriate to try to launch and develop institutional mechanisms for better coordination between national and regional authorities.

Ключові слова: сталий розвиток, локальний розвиток, нестабільність, ринкове середовище, Європейський союз, політики, стратегія, децентралізація.

Key words: sustainable development, local development, volatility, market environment, EU, policy, strategy, decentralization.

ВСТУП

Сталий розвиток більше не є модною філософією життя. Наразі він стає стратегічним імперативом, наріжним каменем усіх стратегічних та тактичних

документів, що розробляються на всіх рівнях — від глобального до локального. Дослідження територіального чи регіонального або галузевого розвитку поза контекстом сталості наразі є недоцільним та неакту-

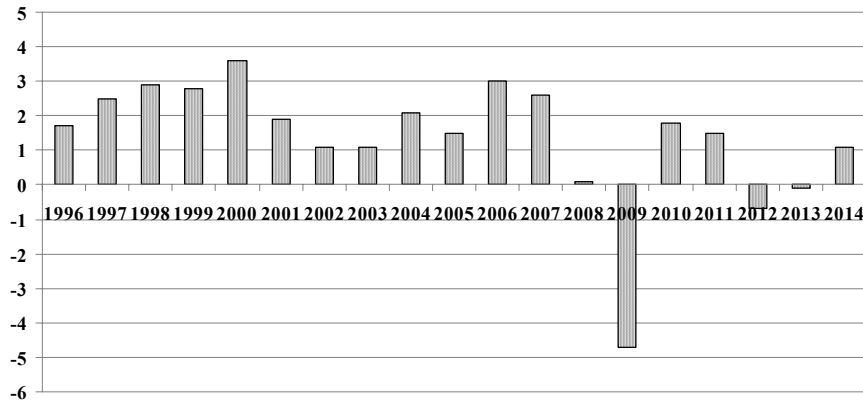

Рис. 1. Динаміка реального ВВП на душу населення для країн ЄС, 1996–2014 (у % до попереднього року)

Джерело: [1].

альним. В рамках нашого дослідження ми розглядаємо особливості розробки та впровадження локальних стратегій розвитку (не конкретизуючи, чи є вони територіальними, чи галузевими) у ситуації, що визначається, з одного боку нестабільністю середовища, а з іншого — необхідністю врахування пріоритетів сталого розвитку.

Проблематиці сталого розвитку присвячено низку наукових досліджень, які можна поділити на філософські та загально-концептуальні (Бистряков І.К., Волошин В.В., Данилишин Б.М.), державотворчі та стратегічні (Веклич О.О., Герасимчук З.В., Хвесик М.А., Хлобистов Є.В., Шапар А.Г.) та прикладні (Жарова Л.В., Ілляшенко С.М., Колмакова В.М., Прокопенко О.В., Попова О.Л.). Водночас стрімкий розвиток світового співтовариства створює нові виклики і потребує оновлення вже розроблених підходів, методик та механізмів для їх відповідності завданням сьогодення. Власне, сама концепція сталого розвитку не є усталеною, вона динамічно розвивається і адаптується під конкретні суспільні виклики у вигляді новітніх підходів до економічного розвитку, таких як "зелена економіка", "блакитна економіка", "екологічне миробудівництво" тощо. В рамках пропонуваного дослідження ми спробували систематизувати

підходи до сталого розвитку в країнах Європейського співтовариства та можливості їх застосування в українських реаліях, зокрема, за умов посилення процесів децентралізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз та систематизація підходів до розробки та впровадження сталих локальних стратегій за умов нестабільного ринкового середовища.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Нестабільність ринкового середовища. Аналіз середовища прямого та непрямого впливу є важливою складовою будь-якого економічного дослідження. У рамках пропонованого дослідження більш детально зупинимось на середовищі непрямого впливу, що визначає нестабільність ринкового середовища на локальному рівні. В нашому випадку можна виділити такі складові непрямого впливу — розвиток економіки європейських країн, який безпосередньо впливає на розвиток української економіки, наслідки кризи 2008—2010 рр., переформування глобальних ринків збуту та споживання товарів та послуг, тощо. Також до середовища непрямого впливу можна віднести

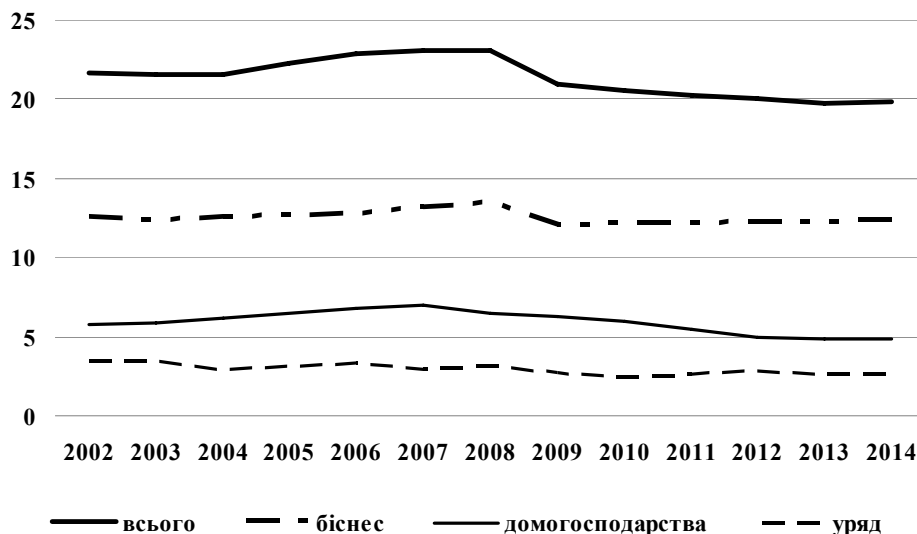

Рис. 2. Інвестиції за секторами економіки країн ЄС, період 2002–2014 рр. (% від ВВП)

Джерело: [1].

Таблиця 1. Структура ВВП України за кінцевим використанням за період 2005—2015 рр. (у млн грн.)

	Видатки споживачів		Валове накопичення		Експорт		Імпорт		Номинальний ВВП
		% ВВП		% ВВП	товарів та послуг				
					% ВВП	% ВВП			
2005	337879	+76.5	99876	+22.6	227252	+51.5	-223555	-50.6	441452
2006	424060	+77.9	134740	+24.8	253707	+46.6	-269200	-49.5	544153
2007	558581	+77.5	203318	+28.2	323205	+44.8	-364373	-50.6	720731
2008	758902	+80.0	264883	+27.9	444859	+46.9	-520588	-54.9	948056
2009	772826	+84.6	155815	+17.1	423564	+46.4	-438860	-48.0	913345
2010	914230	+84.5	199918	+18.5	549365	+50.7	-580944	-53.7	1082569
2011	1105201	+83.9	282474	+21.5	707953	+53.8	-779028	-59.2	1316600
2012	1269601	+90.1	257335	+18.3	717347	+50.9	-835394	-59.3	1408889
2013	1350220	+92.8	228474	+15.7	681899	+46.9	-805662	-55.4	1454931
2014	1409772	+90.0	220968	+14.1	770121	+49.2	-834133	-53.2	1566728
2015	1715636	+86.7	303297	+15.3	1044541	+52.8	-1084016	-54.8	1979458

Джерело: [2].

військові дії на сході країни, активний процес реформування, що відбувається в країні та процеси євроінтеграції.

Економіка ЄС характеризувалась наступними показниками. Реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення в країнах ЄС постійно зростає із середнім темпом зростання в 2,2 % у рік у період 1995—2007 рр., проте тенденція змінилася з початком економічної кризи в кінці 2008 р., а в 2009 р. було зафіксовано зниження на 4,7 % (рис. 1). Це було найвідчутніше падіння ВВП за останні два десятиліття. У період 2009—2011 рр., зростання реального ВВП на душу населення відновилось на рівні 1,6% в рік. Протягом 2011—2013 рр. спостерігалось скорочення економічної активності на 0,8% у порівнянні з дворічним періодом, що змінилось позитивним зростанням у 2014 р.

У період 2000—2014 рр. реальний ВВП на душу населення зростав у середньому на 0,9% в рік. У короткостроковій перспективі, з 2009 р., середньорічний темп зростання був трохи нижчим — 0,7% через тривалі наслідки економічної кризи. Слід зазначити, що динаміка реального ВВП на душу населення відрізняється у всіх державах-членах ЄС. Деякі країни, особливо ті, економіки яких характеризуються макроекономічними дисбалансами до 2008 р., були більш схильні до впливу кризи і зазнали більших втрат у 2008—2009 рр., а також під час другої хвилі кризи — у 2012—2013 рр.

Аналіз інвестицій як однієї з характеристик макроекономічної ситуації, показує, що обсяги інвестицій в ЄС впали з 21,7% до 19,8% у довгостроковому періоді 2002—2014 рр. (рис. 2). Причиною цього стало різке скорочення приватних інвестицій, викликане несприятливими наслідками економічної кризи, зокрема, різким скороченням інвестицій у бізнес у 2009 р., та зниженням інвестицій домогосподарств. У короткостроковій перспективі 2009—2014 рр., обсяги державних інвестицій також знизилися в результаті фіскальної політики ЄС.

Водночас показники роботи української економіки представлені у таблиці 1. Видатки споживачів майже весь час зростають (крім 2015 року), тоді як накопичення істотно скоротились, попри незначне відхилення від тренду у 2011 році, коли спостерігається зростання накопичення за рахунок скорочення споживання. Також тривожною тенденцією є переважання імпорту над екс-

портом товарів та послуг, починаючи з 2006 року. Також у доларовому обчисленні ВВП на душу населення скорочується з 2013 р. на 25% та 29% до попереднього року відповідно і на 2015 р. склав 2115,4 дол. США. Більш значне скорочення відбулося, як наслідок кризових явищ у 2008 р., коли ВВП на душу населення у 2009 р. скоротився на 34%, але тоді ці зміни носили короткостроковий характер.

Можна зробити висновок, що попри негативні зміни, що були викликані першою та другою хвилями світової кризи, військовою агресією Російської Федерації та несистемним характером реформ (детальніше у [3—5]) мають істотний вплив на економіку України. Проте не всі впливи та тенденції можна охарактеризувати як однозначно негативні. Детальний аналіз показує, що наразі економічний стан країни дещо стабілізувався, і це дає поштовх для локального розвитку.

Сталий розвиток, як основа розвитку на локальному рівні. Для того, щоб більш чітко окреслити поле наших досліджень і визначити роль локальних стратегій сталого розвитку, нами було проаналізовано основоположні документи, що визначають пріоритети сталого розвитку для Світу та Європейського Співтовариства (ЄС) та лягають в основу формування стратегій сталого розвитку (ССР) або інших планових документів на інших рівнях.

Порядок денний для сталого розвитку 2030 [6] (The 2030 Agenda for Sustainable Development) підтверджує прагнення держав-членів досягти сталого розвитку для всіх, беручи до уваги різні рівні національного розвитку і потенціалу, різні національні реалії, а також поважаючи національні інтереси щодо стійкого і всеосяжного економічне зростання, особливо для країн, що розвиваються. У п. 21 Порядку денного зазначено важливість врахування регіональних і субрегіональних вимірів сталого розвитку, регіональної економічної інтеграції та взаємопов'язаності в інтересах сталого розвитку. Стверджується, що регіональні та субрегіональні механізми можуть сприяти ефективній трансформації загальних принципів політики сталого розвитку в конкретні дії на нижчому рівні.

Велика група Місцевих органів влади [7] — об'єднує міжнародні мережі та організації, що представляють місцеві і субнаціональні органи влади з усіх континентів

Таблиця 2. Висвітлення семи ключових проблем ССР ЄС, що відображені у стратегії Європа 2020 та основних ініціативах ЄС

Ініціативи	Цифровий план дій для Європи (A digital agenda for Europe)	Інноваційний союз (Innovative Union)	Молодь у дії (Youth on the Move)	Ресурсно-ефективна Європа (Resource efficient Europe)	Інтегрована індустріальна політика для ери глобалізації (An Integrated Industrial Policy for the Globalisation Era)	План дій для нових навичок та робот (An Agenda for new skills and jobs)	Європейська платформа протидії безробіттю та соціальній ізоляції (The European Platform against Poverty and Social Exclusion)
Цілі							
1. Зміни клімату та чиста енергія	√√*	√√	–	√√√	√√√	–	–
2. Сталий транспорт	√√	√√	–	√√	√√	–	–
3. Стале споживання та виробництво	√	√	–	√√√	√√	–	–
4. Заповідна справа та природоохоронна діяльність	–	√√	–	√√√	√√	–	–
5. Охорона здоров'я	√√	√√	–	–	–	√	√√
6. Соціальна інтеграція, демографія і міграція	√√	√√	√√	–	–	√√√	√√√
7. Глобальна бідність та виклики сталого розвитку	–	–	–	√√	–	–	√√

Джерело: [10].

світу. Міста, де мешкає більше половини світового населення, є, одночасно, як найбільшою проблемою, так і можливістю запровадження сталого майбутнього. Зростання рівня урбанізації та рівня споживання ресурсів в міських районах підтверджують висновок, що міста є простором для подолання бар'єрів і вивчення можливостей для ефективної політики сталого розвитку. Крім того, місцеві і субнаціональні органи влади мають специфічні компетенції та досвід з цілого ряду питань політики сталого розвитку, зокрема, таких як пом'якшення наслідків і адаптації до зміни клімату, енергетики, управління відходами, сільського господарства, промисловості, освіти, транспорту, землекористування та планування, виробництва і безпеки харчових продуктів, перевезень, водопостачання та санітарії, захисту і збереження біорізноманіття.

Політика сталого розвитку міст у містах і регіонах сприятиме викориненню крайньої бідності, стимулюванню економічного розвитку, підвищенню соціальної інтеграції, забезпеченню гендерної рівності, підвищенню громадянської активності, обмеженню зростання міст, запровадженню сталого споживання та виробництва, а також зменшенню деградації екосистем, факторів виникнення надзвичайних ситуацій та викидів парникових газів.

Місцеві та субнаціональними органами влади відіграють унікальну роль в просуванні і реалізації глобальних угод у галузі сталого розвитку, а також політик, стратегій, стандартів, програм і заходів. Останнє визначається в ряді міжурядових процесів і документів, у тому числі п. 42 резюмуючого доповіді Ріо+20 "Майбутнє, яке ми хочемо" ("The Future We Want") [8].

Підсумовуючи, можна зробити висновок щодо наскрізності ідей сталого розвитку та намагання активізувати діяльність щодо їх запровадження на всіх рівнях. Наразі відомий принцип "думай глобально — дій локально" набуває трохи іншого значення і виводить на

передній план локальні ініціативи, проблеми та потреби, потребуючи узагальнення цілей та програм розвитку не тільки на рівні держава — міждержавні союзи, але і регіон — держава, регіон — міждержавні союзи, регіон — регіон. Попри ускладнення процесів планування за такого підходу до узгодження потреб та врахування інтересів, це дозволяє досягнути значного результату при їх реалізації.

Досвід Європейського Союзу із супроводу локального сталого розвитку. Систематизація стратегії сталого розвитку Європейського співтовариства та національних стратегій сталого розвитку країн ЄС дозволив зробити такі узагальнення:

— Стратегії сталого розвитку були розроблені на рівні ЄС, а також у більшості країн-членів ЄС (до 2008 року 26 країн-членів ЄС ухвалили стратегію національного сталого розвитку). Відповідальність за прийняття та виконання прийнятих стратегій традиційно покладається на Міністерства охорони довкілля.

— У порівнянні з першим варіантом ССР ЄС (стратегії Гетеборга), оновлена стратегія спирається на комплексний і стратегічний підхід до управління на рівні ЄС.

— Оновлена ССР ЄС визнає важливість багаторівневого управління для забезпечення сталого розвитку: країни-учасниці виділяють біля семи основних викликів щодо сталого розвитку держав, що повинні стати наскрізними про розробці інших документів різного рівня. Конкретизація кожного виклику відбувається шляхом формування 5—10 основних тематичних завдань, що потім конкретизуються у заходах щодо їх виконання.

— Відбувається постійна ревізія ССР окремих країн щодо їх відповідності загальноєвропейському баченню стратегічних пріоритетів, а також відбувається зворотній процес — узгодження загальноєвропейських пріоритетів із викликами сталого розвитку окремих країн. Також предметом перевірки є наявність

у національних стратегіях кількісних оцінок та вимірюваних цілей.

— Більшість держав ЄС для формування інфраструктурної складової забезпечення сталого розвитку створили спеціальні підрозділи чи органи, що сприяють горизонтальній інтеграції, тобто координують діяльність галузевих міністерств щодо узгоджених дій в напрямі досягнення цілей національних ССР, зокрема, міжвідомчі комісії та комітети, що складаються з представників усіх або більшості міністерств, рад або комісій зі сталого розвитку, що включають представників центральних органів виконавчої влади та зацікавлені сторони.

— Більшість країн мають вже напрацьовані системи моніторингу та оцінки сталого розвитку, звіти щодо досягнення якого регулярно друкуються. Найбільш якісними звітами про поступ до сталого розвитку на теренах ЄС визнано звіти Австрії, Франції та Нідерландів. Водночас аналіз публікацій та досліджень щодо сталого розвитку визначає відсутність у багатьох країнах всеосяжного підходу до таких стратегій, що повинні базуватись також на громадській підтримці та політичній свідомості, підкріплюватись чіткими вертикальними процедурами інтеграції (що включатимуть у себе всі політико-адміністративні рівні) та відсутністю дублювання обов'язків.

Можна підсумувати, що національні ССР наразі мають лише обмежені можливості для запровадження у життя постулатів сталого розвитку та інтеграцію означених стратегічних пріоритетів до національних практик управління. Окрім того, скоріше винятком, ніж правилом, є залучення представників місцевих громад чи регіонів до розробки загальнодержавної ССР. Детальний аналіз відображення ключових проблем ССР ЄС у ініціативах ЄС представлено на рисунку 2.

Аналіз розробки ССР на регіональному рівні дозволив зробити висновок, що участь регіонів, територій та різних груп зацікавлених сторін у розробці національної ССР відбувається по-різному, узагальнено можна виділити 4 групи:

I група — проведення масштабних консультацій. Хоча формально при розробці національної стратегії всі країни в більшій або меншій мірі проводили консультації із зацікавленими сторонами, проте лише кілька з них зробили глибокі дослідження та широкі консультації. Найбільш вдалі практики: Чеська республіка — регіональні круглі столи, Данія — прямі діалоги з представниками місцевих муніципалітетів, Іспанія — конференції зі сталого розвитку, зустрічі міністра навколишнього середовища з регіональними представниками, Великобританія — консультації з регіональними органами та органами місцевого самоврядування.

II група — залучення регіональних представників або відповідальних повноважних осіб до національних рад з питань ССР і/або комісій чи міжвідомчих комітетів. Більшість держав-членів ЄС створили нові органи на національному рівні або уповноважили вже існуючі органи, долучивши до їх складу представників громадськості, політичних сил тощо, для

вирішення проблем міжсекторальної координації, пов'язаних з реалізацією національної ССР. Найбільш вдалими прикладами є Австрія — створення комітету за сталу Австрію (Committee for a Sustainable Austria), Мальта — Національний комітет зі сталого розвитку, Словенія — Національна рада зі сталого розвитку.

III група — започаткування інституційних механізмів для поліпшення координації між національними та регіональними органами влади. Держав, що зробили ставку на розбудову інституціонального підґрунтя сталого розвитку, — меншість, серед них найбільш вдалими є приклади Австрії — конференція експертів з питань координації національного та регіонального сталого розвитку, Фінляндії — комітет з питань регіонального та місцевого сталого розвитку, Німеччини — національно-регіональні робочі групи та Італії — технічна рада зі сталого розвитку.

IV група — встановлення зв'язків між заходами в рамках реалізації національної ССР та незалежними ініціативами зі сталого розвитку на регіональному рівні. Такі взаємозв'язки можуть встановлюватись на рівні безпосередньої координації (Австрія, Німеччина), керівних документів (Великобританія), місцевих порядків денних (Чеська Республіка, Франція).

Можна констатувати, що наразі стратегічні документи зі сталого розвитку зорієнтовані на оцінку не стільки прогресу на шляху до сталого розвитку, а на формальне виконання цілей Стратегії екологічної політики. Наприклад, розроблена система індексів Національної екологічної політики України на період до 2020 рр. [9] оцінює кількісний, а не якісний стан запровадження сталого розвитку. Зокрема із загальної кількості показників 14 % оцінюють сам факт прийняття (затвердження) документу, 8% — оцінюють кількість програм, патентів, користувачів та інших кількісних формальних показників. Така система показників не є ефективною, адже оцінює лише формальне виконання, а не якісне, а також, власне, факт прийняття законопроекту не забезпечує його функціонування і виконання тих функцій, що на нього було покладено.

Аналіз можливостей залучення місцевих громад та врахування локальних цілей і пріоритетів при розробці ССР дозволяє зробити висновок, що Україна в більшій мірі тяжіє до I групи — проведення масштабних консультацій, зокрема через мережі інтернет.

ВИСНОВКИ

Проведена систематизація підходів до розробки та впровадження сталих локальних стратегій за умов нестабільного ринкового середовища свідчить про наступне.

Нестабільність зовнішнього середовища непрямого впливу протягом 2005—2015 рр. тільки підвищується та ускладнюється. Якщо спочатку основним впливом були наслідки системної світової кризи, то протягом останніх 5 років до них приєднались спроби реформування на тлі єворінтеграційних процесів та агресії з боку РФ і анексії частини території. За таких умов розробка ССР на рівні держави носити-

ме виключно декларативний характер, у той час, як розвиток локальних стратегій, програм та проектів зможе створити точки зростання, які з часом створять потужний поштовх для сталого розвитку всієї країни.

Незадовільна якість національних ССР є загальноєвропейською, а не виключно українською проблемою. Одним із шляхів вирішення якої є перегляд індикаторів, що дозволять моніторити виконання документів та здійснювати їх коригування. Наразі більшість індикаторів є формальними та відслідковують лише факт виконання окремого пункту, а не якість чи повноту виконання.

З огляду на вищесказане, при організації обговорень та розробки локальних ССР, участь регіонів, територій та різних груп зацікавлених сторін не слід обмежуватися лише масштабними обговореннями (I група), чи залученням регіональних представників або відповідальних повноважних осіб до національних рад з питань ССР і/або комісій чи міжвідомчих комітетів, доцільно спробувати започаткувати та розвинути інституційні механізми для поліпшення координації між національними та регіональними органами влади (III група). Ставка на інституціональний супровід реформ дозволить не тільки створити ефективні канали комунікацій, але і підготувати умови для впровадження реформ чи стратегічних пріоритетів ще на етапі розробки та обговорення.

У підсумку зазначимо, що для України стали локальних стратегій є умовою відновлення економічного зростання на засадах сталого розвитку з одночасним проведенням реформування та втілення євроінтеграційних вимог щодо країни. У нашому дослідженні ми не конкретизували міру локальності — регіон, територія громади, галузь, бо вважаємо, що теоретично-методичні підходи до розбудови таких стратегій є загальними і саме цьому питанню будуть присвячені наші подальші наукові розвідки.

Література:

1. Eurostat [Online resource] — Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdec100&plugin=1>
2. Міністерство фінансів. Офіційний сайт — <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>
3. Данилишин Б. Рецепт спасения экономики Украины / Новое время [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://nv.ua/opinion/danylyshyn/retsept-spaseniya-ekonomiki-ukrainy-259064.html>
4. Кушнірук Б. П'ять основных напрямків економічних реформ в Україні, або чого не робить уряд Яценюка // Лівий берег [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://blogs.lb.ua/borys_kushniruk/276003_pyat_osnovnih_napryamkiv.html
5. Лановий В. Держава тріщить по швах // Економіка правда [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/11/5/610049/>
6. The 2030 Agenda for Sustainable Development / UN [Online resource]. — Retrieved from: [http://www.un.org/pga/wp-content/uploads/sites/3/2015/08/](http://www.un.org/pga/wp-content/uploads/sites/3/2015/08/120815_outcome-document-of-Summit-for-adoption-of-the-post-2015-development-agenda.pdf)

120815_outcome-document-of-Summit-for-adoption-of-the-post-2015-development-agenda.pdf

7. The Local Authorities Major Group (LAMG)) [Global taskforce. For local and regional governments [Online resource]. — Retrieved from: <http://www.gtf2016.org/local-authorities-major-group>

8. The future we want / UNEP [Online resource]. — Retrieved from: http://www.unep.org/PDF/op_may_2012/EN/OP-2012-06-EN-ARTICLE2.pdf

9. Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

10. Sustainable development governance & policies in the light of major EU policy strategies and international developments / Ed. Pisano et al. — ESDN Quarterly Report — 2011. — № 22. — 145 p.

References:

1. Eurostat Official site (2016), available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdec100&plugin=1> (Accessed 8 Nov. 2016).
2. Ministry of Finance of Ukraine (2016), available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/> (Accessed 8 Nov. 2016).
3. Danylyshyn, B. (2016), "The recipe salvation of the Ukrainian economy", *Novoe vremya*, available at <http://nv.ua/opinion/danylyshyn/retsept-spaseniya-ekonomiki-ukrainy-259064.html> (Accessed 8 Nov. 2016).
4. Kushniruk, B. (2014), "The five main areas of economic reforms in Ukraine, or what does the government Yatseniuk", *Livy bereh*, available at http://blogs.lb.ua/borys_kushniruk/276003_pyat_osnovnih_napryamkiv.html (Accessed 8 Nov. 2016).
5. Lanovyy, V. (2016), "The state bursting at the seams", *Ekonomina pravda*, available at: <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/11/5/610049/> (Accessed 8 Nov. 2016).
6. UN (2015), "The 2030 Agenda for Sustainable Development", available at: http://www.un.org/pga/wp-content/uploads/sites/3/2015/08/120815_outcome-document-of-Summit-for-adoption-of-the-post-2015-development-agenda.pdf (Accessed 8 Nov. 2016).
7. The Local Authorities Major Group (LAMG) (2016), "Global taskforce. For local and regional governments", available at: <http://www.gtf2016.org/local-authorities-major-group> (Accessed 8 Nov. 2016).
8. UNEP (2012), "The future we want", available at: http://www.unep.org/PDF/op_may_2012/EN/OP-2012-06-EN-ARTICLE2.pdf (Accessed 8 Nov. 2016).
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On basic principles (strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine till 2020", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (Accessed 8 Nov. 2016).
10. Pisano et al. (2011), "Sustainable development governance & policies in the light of major EU policy strategies and international developments", *ESDN Quarterly Report*, vol. 22.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2016 р.

О. Є. Бавико,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри підприємництва і торгівлі, Донецький національний
університет економіки і торгівлі, імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

СЕМАНТИЧНА ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ "ЯКІСТЬ" У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СТАНДАРТАХ З УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ

А. Bavyko,
doctor of economic sciences, associate professor, head of department of business and trade, Donetsk national
university of economics and trade named after Mykhayilo Tugan-Baranowski, Kryvyi Rih

SEMANTIC GENESIS THE CONCEPT OF QUALITY IN BUSINESS AND STANDARDS ON QUALITY MANAGEMENT

Метою статті є формування сучасної парадигми управління якістю товарів на основі аналізу семантичної генези поняття "якість" у підприємницькій діяльності та стандартах з управління якістю. Встановлено, що генеза розуміння змісту і ролі якості товарів у комерційній діяльності — це процес детермінований розвитком економічних відносин та набуття ними певних ознак, що є притаманними різним історичним періодам. Так, за умов індустріального етапу розвитку, якість товарів ідентифікувалася з відповідністю певним технічним вимогам та характеристикам надійності. Формування мережної економіки, що виникла на основі інформаційного суспільства, призвело до виведення на перший план інноваційних та креативних характеристик товарів. Семантична генеза поняття "якість" визначається рухом від визнання необхідності забезпечити технічну досконалість та надійність, через розуміння необхідності врахування вимог до якості й ціни товарів з боку споживачів до сучасної індустрії цілеспрямованого формування попиту.

The aim of the article is formation of the modern paradigm of quality control of the goods based on semantic analysis of the Genesis of the concept "quality" in business and the standards of quality management. It is established that the Genesis of the understanding of the content and role of the quality of goods in commercial activities, this process is deterministic the development of economic relations and acquire certain characteristics that are inherent to different historical periods. So, in terms of industrial development stage, the quality of goods identified with the specific technical requirements and reliability characteristics. Formation of network economy, which arose on the basis of the information society has led to the removal to the forefront of innovative and creative characteristics of the goods. Semantic the Genesis of the concept "quality" is the recognition of the need to ensure technical excellence and reliability through the understanding of the necessity of taking into account the quality requirements and prices of goods from consumers in the modern industry targeted demand generation.

Ключові слова: якість, товар, вимоги, підприємництво, стандарти з управління якістю, генеза змісту, формування попиту.

Key words: quality, product, requirements, enterprise standards, quality management, genesis content, demand generation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За умов постійного підвищення ступеня конкурентної боротьби на внутрішніх та зовнішніх ринках й без того іманентні характеристики якості товарів набувають додаткової актуальності. Зрозуміло, що конкурентоспроможність товару залежить від балансу його якісних та цінових характеристик, які задовольняють потреби споживача та відповідають його уявленням про необхідний рівень витрат. Але в умовах інформаційної економіки стратегія постійного підвищення якості й технологічності товарів стає інваріантною. Відповідна стратегія набула характеру загальносвітового тренду в економічному розвитку розвинених країн. Постійне зростання витрат на забезпечення надійності та розвиток технологічності забезпечують виробникам товарів умови для отримання високих прибутків та збереження наявної частки ринку.

На фоні експонентного зросту технологічності економіки у розвинених країнах, промисловість України вирізняється станом технологічного занепаду, що характеризується консервацією застарілої технологічної структури національної економіки, яка була сформована за радянських часів. Упродовж останніх років як дослідники макроекономічної динаміки, так і суб'єкти державного управління констатують негативний факт переважаючого галузей третього технологічного укладу (добувної і переробної промисловості) у структурі національної економіки, а також нагальну необхідність модернізації індустріального базису та збільшення частки високотехнологічних галузей. До специфічних умов трансформаційного періоду у розвитку національної економіки відносяться й обмеженість інвестиційних ресурсів, що за умов низької ефективності функціонування підприємств, а та-

кож відтоку відповідних ресурсів до фінансово-посередницького сектору, детермінує стан локального відтворення основних фондів та збільшує відставання від загальносвітових трендів техніко-економічного розвитку. В умовах фінансово-технологічного занепаду питання забезпечення якості вітчизняних товарів відходять на другий, порівняно з ціновою конкуренцією план. Одночасно результати досліджень ефективності управління якістю на підприємствах у різних країнах доводять, що в компаніях, які мало приділяють уваги якості, до 60% відсотків часу може йти на виправлення браку [1].

Забезпечення якості споживчих товарів є найважливішим чинником підвищення рівня життя населення країни, її економічної, соціальної і екологічної безпеки. А за умов постійного посилення рівня конкуренції на внутрішніх та зовнішніх ринках, якість продукції є необхідною запорукою сильної конкурентної позиції у боротьбі за збереження власної частки ринку та розширенні сфери товарного впливу на міжнародному рівні.

За умов скорочення обсягів внутрішнього ринку, підвищення конкуренції та зменшення частки виробів вітчизняного виробництва актуалізуються питання щодо визначення важелів покращення ринкової позиції українських підприємств. Вирішення проблеми знаходиться в межах системи показників ціна-якість. Формування сучасної парадигми управління якістю забезпечить підґрунтя для прийняття необхідних стратегічних рішень в межах визначення основних напрямів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Концептуальним проблемам розвитку процесів управління якістю присвячено праці великої кількості дослідників, серед яких А.В. Вакуленко [2], Костюк О.Д. [3], О.І. Момот [1], П.А. Орлов [4], Г.А. Саранча [5], Г.Є. Федоров [6].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є формування сучасної парадигми управління якістю товарів на основі аналізу семантичної генези поняття "якість" у підприємницькій діяльності та стандартах з управління якістю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз семантичної генези поняття "якість" необхідно розпочати з вихідної філософської дефініції. В Аристотелівській логіці якість належить до однієї з десяти категорій, що формують загальну картину реальності. У класичній філософській традиції якість розглядається як категорія, що виражає сукупність істотних ознак, особливостей і властивостей, які відрізняють один предмет або явище від інших і надають йому визначеність.

Поєднання класичного змісту понять "якість" і "товар" надає можливість екстраполювати проблеми якості до підприємницької сфери та сформулювати доволі чітке визначення якості товару: сукупність властивостей об'єкту, що обумовлюють придатність задовольняти певні потреби у відповідності з його призначенням та приймати участь в обміні.

Генеза розуміння змісту і ролі якості товарів у комерційній діяльності — це процес детермінований розвитком економічних відносин та набуття ними певних ознак, що є притаманними різним історичним періодам. Так,

за умов індустріального етапу розвитку, якість товарів ідентифікувалася з відповідністю певним технічним вимогам та характеристикам надійності. Формування мережної економіки, що виникла на основі інформаційного суспільства, призвело до виведення на перший план інноваційних та креативних характеристик товарів.

Активне використання поняття "якість товару" у практиці підприємництва бере свій початок у 20—30-х роках ХХ ст. Започаткування масового конвеєрного виробництва товарів актуалізувало вимоги технічної відповідності та надійності товарів. 1950—70-і роки за умов насичення споживчих ринків товарами високого технологічного рівня та зросту конкурентної боротьби, характеризуються трансформацією розуміння якості від технократичного до споживчого, тобто зосередженого на потребах споживачів. Якість товару розуміється, перш за все, як спроможність задовольнити потреби споживачів.

Наступне десятиріччя характеризувалося поєднанням тенденції щодо підвищення якості та зменшення ціни товарів. У 1980—90-і роки розуміння якості товару почало включати не тільки задоволення потреб, але й орієнтацію на приховані вимоги споживача, пов'язані з його очікуваннями. Подальшого розвитку ця парадигма набула у маркетингових стратегіях формування попиту, за яких засобами реклами здійснюється маніпулювання свідомістю споживача. В результаті формується певне уявлення про товар та його необхідні характеристики. Сучасний період визначається поєднанням характеристик задоволення вимог споживача виробником та ступенем сприйняття споживачами виконання їх вимог, який здебільшого формується в результаті інформаційного впливу на свідомість пересічної людини.

Відповідна генеза розуміння поняття "якість товару" знайшла безпосереднє відображення у визначеннях, що містять міжнародні стандарти ISO серії 9000, які визначають вимоги до систем управління якістю на підприємствах. За визначенням Європейської організації з контролю якості (European Organization for Quality) термін "якість" відбиває ступінь відповідності продукції вимогам споживача.

Діючий ДСТУ ISO 9000:2007 "Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів" містить наступне визначення якості: "ступінь до якого сукупність власних характеристик задовольняє вимоги". У свою чергу вимоги це: "Сформульовані потреба чи очікування, загальнозрозумілі чи обов'язкові". Крім того, у стандарті зазначається, що термін "якість" може застосовуватися з прикметниками "низька", "добра" або "відмінна" [7].

Доволі простий когнітивний ланцюжок приводить нас до необхідності визначення переліку та змісту вимог, що визначають корисність товарів для споживачів. Загального вжитку у сучасній практиці комерційної діяльності набув перелік вимог до непродовольчих товарів, що складається з наступних позицій: соціальні, функціональні, естетичні, ергономічні (антропометричні, гігієнічні та фізико-гігієнічні), експлуатаційні.

Соціальні вимоги визначаються необхідністю задовольнити попит на товари що відповідають усталеним у суспільстві культурно-естетичним уявленням.

Функціональні вимоги визначаються утилітарним значенням відповідної категорії товарів, тобто їх спроможністю забезпечити фізичну можливість ефективного виконання процесів, для яких вона призначена.

Естетичні вимоги формуються під впливом загальних та індивідуальних уявлень. Естетичність товарів полягає у поєднанні краси і зручності. Необхідно відмітити, що соціально-естетична складова у перелікові споживних вимог до товарів не є встановленою, навпаки, цим вимогам притаманна плинність та індивідуальна визначеність.

Ергономічні (антропометричні, гігієнічні та фізико-гігієнічні) й експлуатаційні вимоги втілюються у перелікові показники якості, що закріплюється на офіційному рівні у стандартах та санітарно-гігієнічних нормах. Встановлення ступеня відповідності нормативним значенням ергономічних та експлуатаційних показників є основним завданням експертизи якості.

Ергономічні вимоги пов'язані з фізіологічними та антропометричними особливостями. Антропометричні вимоги стосуються відповідності розміру, форми тіла, пропорціям, особливостям будови статури різних вікових груп, тобто передбачають відповідність розмірній групі. Найважливішими у системі показників якості товарів є гігієнічні та фізико-гігієнічні властивості, які безпосередньо визначають безпечність та ефективність використання товарів.

За інформацією Міжнародної організації зі стандартизації, станом на кінець 2015 р., по всьому світові було видано більш ніж 1,1 млн сертифікатів відповідності ISO 9001. Цей стандарт дозволяє організаціям продемонструвати клієнтам, що вони можуть запропонувати продукти і послуги стабільно гарної якості. Відповідний стандарт є також інструментом для оптимізації організаційних та виробничих процесів. Керівництво Міжнародної організації зі стандартизації бачить місію стандартів з управління якістю серії ISO 9000 у тому, що вони дозволяють організаціям адаптуватися до мінливого світу. Підсилюють спроможність організацій задовольняти своїх клієнтів та забезпечують основу для стійкого росту.

У вересні 2015 року Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) були прийняті нові версії стандартів ISO 9000:2015 і ISO 9001:2015. Це п'ята редакція стандартів, що врегульовують процеси управління якістю. Попередня версія стандарту ISO 900:2007 відмінюється з 15 вересня 2018 року. Як і в багатьох інших країнах світу, Національний орган зі стандартизації України ухвалює ці стандарти, як ідентичні національні стандарти ДСТУ.

ISO 9000:2015 містить визначення якості, яке за формою є практично повністю ідентичним попередньому. Одночасно в описі стратегії підприємства щодо якості товарів набула закріплення теза про формування попиту як засобу забезпечення якості товарів: "Якість продукції та послуг організації визначається здатністю задовольняти споживачів і навмисним або ненавмисним впливом на відповідні зацікавлені сторони" [8].

За відповідних умов можна стверджувати, що розповсюджена практика формування попиту на певні споживчі характеристики товарів різноманітними засобами реклами набула інституалізації, тобто офіційного визнання у міжнародних бізнесових колах.

ВИСНОВКИ

Семантична генеза поняття "якість" визначається рухом від визнання необхідності забезпечити технічну досконалість та надійність, через розуміння необхідності врахування вимог до якості й ціни товарів з боку

споживачів, до сучасної індустрії цілеспрямованого формування попиту.

Література:

1. Момот О.І. Менеджмент якості та елементи системи якості / О.І. Момот. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 368 с.
2. Вакуленко А.В. Управління якістю: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / А.В. Вакуленко. — К.: КНЕУ, 2013. — 167 с.
3. Костюк О.Д. Концепції сучасних систем управління якістю продукції та послуг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>
4. Орлов П.А. Впровадження систем управління якістю: стан, проблеми, перспективи / П.А. Орлов // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2013. — № 6. — С. 59—63.
5. Саранча Г.А. Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю: підручник / Г.А. Саранча. — К.: ЦНЛ, 2013. — 672 с.
6. Федоров Г.Є. Контроль якості продукції в машинобудуванні [Текст]: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / під ред. Г.Є. Федорова; Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут". — К.: Краматорськ, 2013. — 332 с.
7. ДСТУ ISO 9000:2007 "Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів". — К.: Держстандарт України, 2007. — 24 с.
8. ISO 9000:2015. "Quality management systems — Fundamentals and vocabulary" (IDT), ISO, 2015, 51 p.

References:

1. Momot, O.I. (2010), *Management of quality and quality system elements* [Quality management and quality system elements]. Tsentr uchbovoi literatury, Kiev, Ukraine.
2. Vakulenko, A. V. (2013), *Quality management: textbook-method. p. for the gr. vivc. discitis.*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Kostiuk, O. D. (2014), "The concept of modern quality management systems products and services". available at: <http://www.nbu.gov.ua> (Asseced 24 November 2016).
4. Orlov, P. A. (2013), "Implementation of quality management systems: state, problems, prospects" *Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, iakist*, vol. 6, pp. 59—63.
5. Sarancha, H. A. (2013), *Metrolohiia, standartyzatsiia, vidpovidnist', akredytatsiia ta upravlinnia iakistiu: pidruchnyk* [Metrology, standardisation, conformity, accreditation and quality management: tutorial], TsNL, Kyiv, Ukraine.
6. Fedorov, H. Ye. (2013), *Kontrol' iakosti produktii v mashynobuduvanni* [The quality control in mechanical engineering]. Natsional'nyj tekhnichnyj universytet Ukrainy "Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut", Kyiv, Ukraine.
7. State Standard 9000:2007 "The quality management system. Fundamentals and vocabulary". Kiev, Derzhstandart Ukrainy, 2007, 24 p. (In Ukraine).
9. International standard 9000:2015. "Quality management systems — Fundamentals and vocabulary" (IDT), ISO, 2015, 51 p.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2016 р.

УДК 339.166:339.37

Б. М. Марков,
к. е. н., докторант, Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

РЕГІОНАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ПОСЛУГ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ УКРАЇНИ

B. Markov,
PhD in Economics, Alfred Nobel University in Dnipropetrovsk

REGIONAL DIAGNOSTICS OF FOOD MARKET RETAIL SERVICES IN UKRAINE

У статті визначено соціально-економічну діагностику як сукупність методів і засобів, які використовуються для аналізу факторів розвитку, оцінки їх стану та виявлення тих чи інших відхилень від нормального розвитку і їх впливу на функціонування регіональної економіки.

Запропоновано в системний аналіз регіону як суб'єкта роздрібною торгівлі включити наступні елементи: роздрібний товарооборот; темпи приросту роздрібного товарообороту, торгівля продовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах; продовольчими товарами у спеціалізованих магазинах; темпи приросту торгівлі продовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах; темпи приросту торгівлі продовольчими товарами у спеціалізованих магазинах.

З метою стандартизації зазначених показників здійснено розрахунок інтегральних показників по регіонах України, що дозволило об'єднати їх в кластери (однорідні групи) з подальшою інтерпретацією. Кластеризація дозволила розділити регіони України за рівнем розвитку роздрібною торгівлі продовольчими товарами на 4 кластери.

The social and economic diagnostics as a set of methods and tools used to analyze the factors of development, their situation assessment and identification of certain deviations from the normal development and their impact on the regional economy functioning have been determined in the article.

A systematic analysis of the region as a retail entity includes such elements as retail trade turnover; the growth rate of retail turnover, food products trade in non-specialized stores; food products trade in specialized stores; the growth rate of food trade in non-specialized stores; the growth rate of food trade in specialized stores.

In order to standardize given indicators, the calculation of integral indicators in the regions of Ukraine has been provided. It allowed merging them into clusters (homogeneous groups) with further interpretation. Clustering allowed dividing the regions of Ukraine according to the retail food trade development into 4 clusters.

*Ключові слова: роздрібна торгівля, продовольчі товари, діагностика, кластеризація, методи, аналіз.
Key words: the retail trade, groceries, development, competition, methods, analysis.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток роздрібною торгівлі продовольчими товарами здійснюється під впливом політично-правових, соціально-економічних, демографіч-

них, географічних, транспортних, організаційно-технологічних, управлінських, фінансових, регіональних та інших чинників, які постійно змінюються.

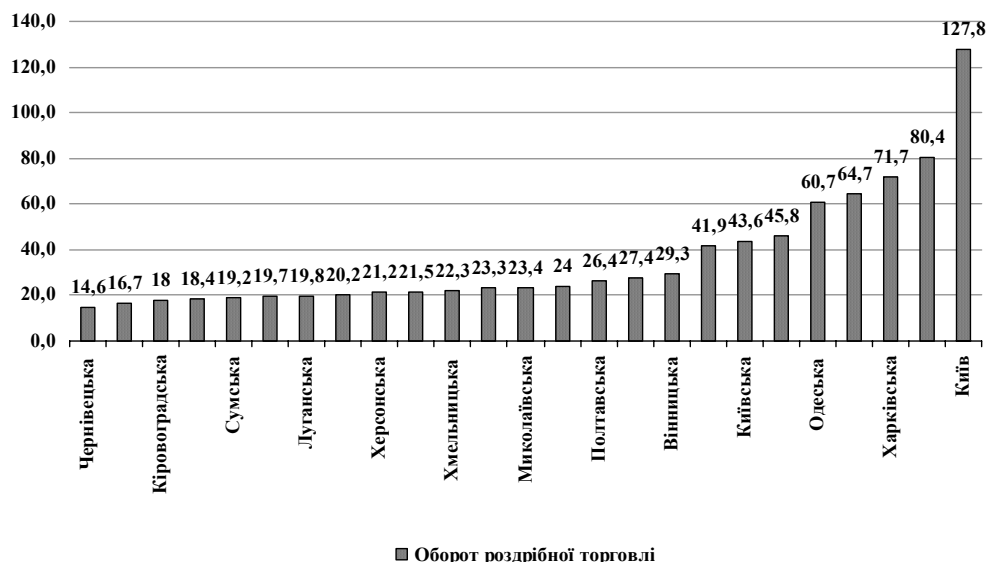

Рис. 1. Оборот роздрібної торгівлі в Україні в розрізі її регіонів

Джерело: [6].

У процесі діагностики розпізнається дійсний стан торговельних підприємств на регіональних ринках, встановлюється характер і визначаються причини виявлених відхилень від заданого режиму функціонування. Так, на підприємствах роздрібної торгівлі необхідно вивчати динаміку товарних запасів, фактори що визначають їх розвиток, асортиментну структуру та оборотність запасів, оцінити ефективність роботи з управління товарними запасами та її вплив на діяльність торговельного підприємства.

Доступне для вчених і користувачів знання в області розвитку послуг роздрібної торгівлі на ринку продовольчих товарів України є недостатнім для розвитку і розширення пізнання і використання його в діяльності торговельного підприємства. Так склалася суперечлива ситуація, яка потребує свого вирішення і підтверджує існування наукової задачі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні вітчизняні дослідження О. Азарян, В. Апопія, М. Белявцева, О. Горбенко, Н. Міценко, І. Яціва та ін. присвячені, головним чином, структурним трансформаціям торгівлі, соціально-економічним та методологічним проблемам формування і розвитку продовольчого та непродовольчого ринків [1—5, 7]. Водночас у дослідженнях напрямів розвитку роздрібної торгівлі недостатньо уваги приділяється визначенню параметрів, які характеризують роздрібну торгівлю продовольчими товарами на регіональному рівні, а між тим основним пріоритетним напрямом розвитку економіки і політики держави є формування і розвиток торговельних клас-терів у різних галузях.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Вищезазначене питання обумовлює актуальність та своєчасність дослідження, що в свою чергу дозволяє сформулювати мету статті — проведення регіональної діагностики послуг роздрібної торгівлі на ринку продовольчих товарів України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Соціально-економічна діагностика — новий науковий напрям у дослідженні регіональних ринкових явищ і процесів. Її виникнення традиційно пов'язують з синтезом методологічних економічних досліджень і прикладних методів і процедур системотехніки, соціології, менеджменту, математичної статистики і кібернетики [3].

Стосовно до нашого дослідження соціально-економічну діагностику ми визначаємо як сукупність методів і засобів, що використовуються для аналізу факторів розвитку, оцінки їх стану та виявлення тих чи інших відхилень від нормального розвитку і їх впливу на функціонування регіональної економіки.

Виходячи з цього розуміння категорії "соціально-економічна діагностика", в системний аналіз регіону як суб'єкта роздрібної торгівлі нами включені такі елементи:

- 1) роздрібний товарооборот;
- 2) темпи приросту роздрібногo товарообороту,
- 3) торгівля продовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах;
- 4) продовольчими товарами у спеціалізованих магазинах;
- 5) темпи приросту торгівлі продовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах;
- 6) темпи приросту торгівлі продовольчими товарами у спеціалізованих магазинах.

Проаналізуємо ці показники в розрізі регіонів України. На рисунку 1 представимо оборот роздрібної торгівлі в Україні в розрізі її регіонів.

Як видно з рисунка 1 найбільший товарооборот роздрібної торгівлі в Україні має м. Київ (127,8 млрд грн.), Дніпропетровська (80,4 млрд грн.), Харківська (71,7 млрд грн.), Донецька (64,7 млрд грн.) та Одеська області (45,8 млрд грн.). Найменший — Чернівецька (14,6 млрд грн.), Тернопільська (16,7 млрд грн.), Кіровоградська (18,0 млрд грн.), Чернігівська (18,4 млрд грн.) та Сумська (19,2 млрд грн.) області України.

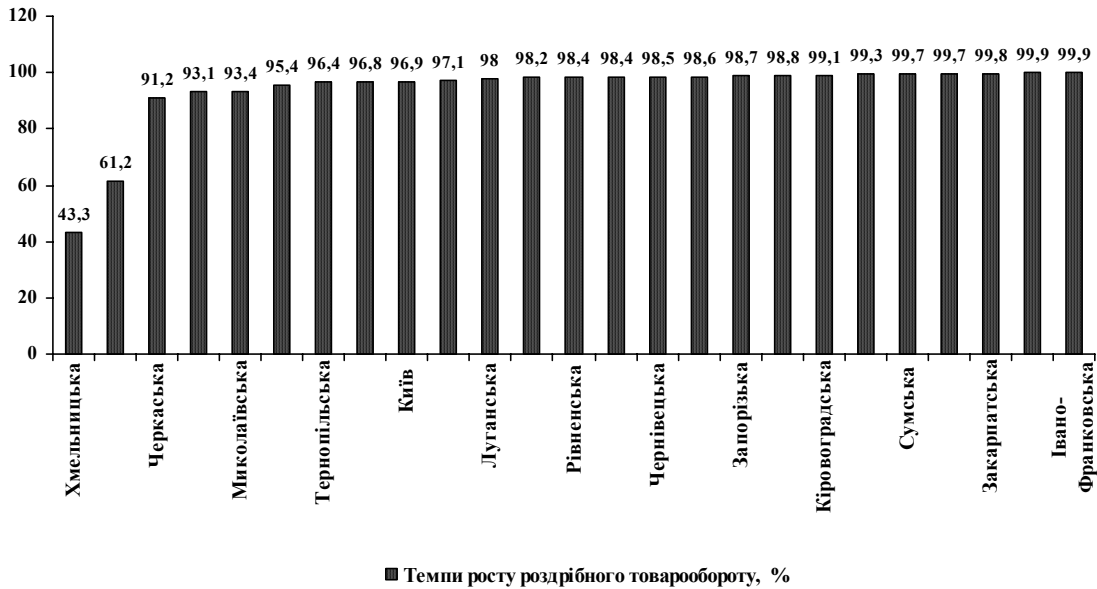

Рис. 2. Темпи приросту обороту роздрібно́ї торгівлі в Україні

Джерело: [6].

На рисунку 2 представимо темпи приросту обороту роздрібно́ї торгівлі в Україні в розрізі її регіонів. Як видно з наведеного рисунка, найбільші темпи приросту товарообороту роздрібно́ї торгівлі в Україні має Івано-Франківська (99,9%), Волинська (99,9%), Закарпатська (99,8%), Харківська (99,7%) та Сумська області (99,7%). Найменші темпи приросту товарообороту роздрібно́ї торгівлі в Україні має Хмельницька (43,3%), Чернівецька (61,2%), Черкаська (91,2%), Одеська (93,1%) та Миколаївська (93,4%) області.

Аналіз статистичної інформації також дозволив зробити висновок про те що, найбільший оборот роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах України має м. Львівська (1023,4 млн грн.), м. Київ (916,2 млн грн.), Запорізька (894,6 млн грн.), Донецька (759,5 млн грн.) та Луганська (492 млн грн.) області. Найменший оборот роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах в Кіровоградська (1,3 млн грн.), Чернівецька (21,4 млн грн.), Черкаська (22,8 млн грн.), Полтавська

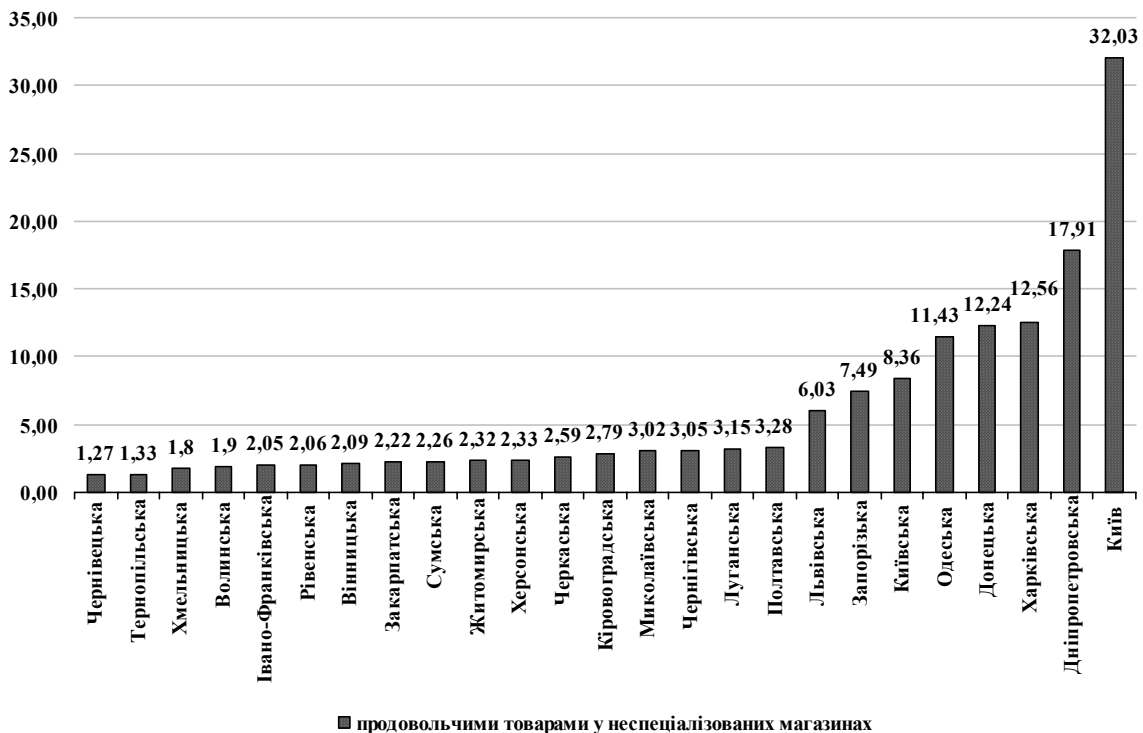

Рис. 3. Оборот роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах України в розрізі її регіонів

Джерело: [6].

Таблиця 1. Рейтингові оцінки регіонів України за розвитком роздрібної торгівлі продовольчими товарами

Регіон	Найменування критерію						Загальна оцінка
	1*	2*	3*	4*	5*	6*	
Вінницька	4	3	2	3	5	1	18
Волинська	2	5	1	1	1	5	15
Дніпропетровська	5	4	5	4	4	2	24
Донецька	5	4	5	5	1	1	21
Житомирська	3	3	2	3	3	4	18
Закарпатська	2	5	2	2	5	3	19
Запорізька	4	4	4	5	2	5	24
Івано-Франківська	4	5	1	4	3	3	20
Київська	5	2	4	4	4	4	23
Кіровоградська	4	4	3	1	4	1	17
Луганська	1	4	4	4	1	3	17
Львівська	2	3	4	5	3	4	21
м. Київ	4	2	5	5	3	2	21
Миколаївська	3	1	3	3	4	3	17
Одеська	5	1	5	2	1	5	19
Полтавська	3	2	4	1	2	1	13
Рівненська	2	3	2	2	1	5	15
Сумська	1	5	2	3	4	5	20
Тернопільська	1	2	1	4	2	3	13
Харківська	5	5	5	5	5	2	27
Херсонська	2	2	3	2	5	2	16
Хмельницька	3	1	1	3	3	2	13
Черкаська	3	1	3	1	2	4	14
<i>Чернівецька</i>	<i>1</i>	<i>3</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>4</i>	<i>12</i>
Чернігівська	1	1	3	2	5	1	13

* 1 — роздрібний товарооборот; 2 — темпи приросту роздрібного товарообороту; 3 — торгівля продовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах; 4 — продовольчими товарами у спеціалізованих магазинах; 5 — темпи приросту торгівлі продовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах; 6 — темпи приросту торгівлі продовольчими товарами у спеціалізованих магазинах.

ка (42,2 млн грн.) та Волинська (47,4 млн грн.) областях України.

Вибрані показники неоднорідні, оскільки описують різні ознаки регіонів. Крім того, розрізняються їх одиниці виміру, що ускладнює їх зіставлення. Тому необхідна стандартизація показників (перетворення їх в безрозмірні відносно тільні величини). Пропонований спосіб стандартизації — розрахунок показ-

ників ІПРР і ПП за формулою багатомірної зваженої середньої.

Рейтингові оцінки регіонів України по розвитку роздрібної торгівлі продовольчими товарами наведено в таблиці 1.

Вагові коефіцієнти визначалися на основі експертного оцінювання. Інтегральний показник розвитку роздрібної торгівлі продовольчими товарами в регіонах

Таблиця 2. Склад кластерів

Область України	Інтегральна оцінка	Кластер
Чернігівська	1,8	4 кластер – 1 область
Чернівецька	2,0	
Полтавська	2,1	
Тернопільська	2,2	
Хмельницька	2,3	3 кластер – 11 областей
Черкаська	2,3	
Херсонська	2,4	
Рівненська	2,6	
Волинська	2,7	
Миколаївська	2,7	
Луганська	2,8	
Кіровоградська	2,9	2 кластер – 10 областей
Закарпатська	3,1	
Вінницька	3,1	
Житомирська	3,1	
Сумська	3,2	
Одеська	3,2	
Львівська	3,4	
м. Київ	3,5	
Івано-Франківська	3,7	
Донецька	3,8	
Київська	3,9	1 кластер – 3
Дніпропетровська	4,1	
Запорізька	4,2	
Харківська	4,6	

України визначимо за формулою:

$$I = 0,25A_1 + 0,2A_2 + 0,1A_3 + 0,2A_4 + 0,1A_5 + 0,15A_6 \quad (1),$$

де I — інтегральний показник, $A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_6$ — критерії.

Об'єднання в кластери (однорідні групи) з подальшою змістовної інтерпретацією проводиться на основі розрахованого інтегрального показнику.

Об'єднання в кластери (однорідні групи) з подальшою змістовної інтерпретацією проводиться на основі розрахованого інтегрального показнику. Склад кластерів наведено в таблиці 2.

Таким чином, кластеризація дозволила розділити регіони України за рівнем розвитку роздрібною торгівлі продовольчими товарами на 4 кластери. Кластери 1 і 2 (регіони з високим потенціалом і вище середнього) містять відповідно 3 і 10 областей України і в порівнянні з іншими виявилися нечисленими. Середніми за розмірами є кластер 3 (регіони з середнім і низьким потенціалом), вони охоплюють 11 регіонів України. Кластер 4 (регіони зі зниженим потенціалом) — найменший, в його складі усього 1 область України.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах в Україні функціонують різноманітні торговельні формати, які розрізняються за обсягами реалізації, за охопленням території обслуговування, за орієнтацією на різні сегменти споживачів залежно від рівня їх доходів, а відповідно, мають і різні підходи до ціноутворення, яке визначається їх ціновою політикою.

Обсяги товарообороту продовольчими товарами є нестабільними, тому що на цей показник впливають як зовнішні, так внутрішні фактори.

У загальному обсязі роздрібного товарообороту підприємств 97,5% припадало на товарооборот торгової мережі. Розподіл підприємств, які здійснювати торгівля переважно продовольчими товарами є нерівномірним. Так, у Вінницькій, Львівській, Хмельницькій, Чернігівській областях питома вага підприємств, які торгували переважно продовольчими товарами перевищувала 60%; найменші показники кількості підприємств, які торгували переважно продовольчими товарами у таких областях: Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська.

Аналіз факторів які формують умови розвитку роздрібною торгівлі продовольчими товарами, свідчить про те, що економічна політика країни в сучасних умовах тісно змикається з економічною діяльністю регіонів. Результати аналізу дозволяють діагностувати значну залежність регіонів від розвитку торговельних підприємств і підвищення на цій основі конкурентоспроможності регіональної і національної економіки.

Література:

1. Азарян О.М. Організація і технологія торгівлі [Текст]: навч. посіб. / О.М. Азарян, Е.М. Локтев, В.П. Оліфіров. — Донецьк: Дмитренко, 2007. — 528 с.
2. Апопій В.В. Характер сучасного розвитку внутрішньої торгівлі України / В.В. Апопій, Н.С. Ситник /

/ Торгівля, комерція, підприємництво: зб. наук. пр. — Львів: Львівська комерційна академія, 2012. — Вип. 13. — С. 5—9.

3. Бесявцев М.І. Інфраструктура товарного ринку: навч. посіб. / М.І. Бесявцев, Л.В. Шестопалова. — К.: Центр навч. л-ри, 2005. — 410 с.

4. Горбенко О.В. Ринок продуктової роздрібною торгівлі в Україні: формати, мережі, розвиток / О.В. Горбенко. — Молодий вчений. — № 9. Ч. 1. — 2015. — С. 59—66.

5. Міценко Н.Г. Особливості розвитку торговельних мереж в конкурентному середовищі / Н.Г. Міценко, Л.Л. Бойко // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.8. — С. 216—220.

6. Офіційний сайт Державного комітету статистики. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Яців І.Б. Еластичність попиту на продовольчі товари як елемент конкурентного середовища / І.Б. Яців. — Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 2. — Т. 1. — С. 61—64.

References:

1. Azarian, O.M. Loktiev, E.M. Olifirov, V.P. (2007), Orhanizatsiia i tekhnolohiia torhivli [Organization and technology of Commerce]. Donetsk, Dmytrenko Publ., 528 p. (In Ukrainian).

2. Apopij, V.V. Sytnyk, N.S. (2012), Kharakter suchasnoho rozvytku vnutrishn'oi torhivli Ukrainy [Nature of modern development of domestic trade of Ukraine]. Torhivlia, komertsii, pidprijemnytstvo [Trade, Commerce and entrepreneurship]. Lviv, Lviv commercial Academy Publ., issue 13, pp. 5—9. (In Ukrainian).

3. Bieliavtsev, M.I. Shestopalova, L.V. (2005), Infrastruktura tovarnoho rynku [Infrastructure of the commodity market]. Kyiv, Centre of educational literature Publ., 410 p. (In Ukrainian).

4. Horbenko, O.V. (2015), Rynok produktovoi rozdrubnoi torhivli v Ukraini: formaty, merezhi, rozvytok [Market of grocery retail trade in Ukraine: formats, networks, development]. Molodyj vchenyj [A young scientist], no. 9, part 1, pp. 59—66. (In Ukrainian).

5. Mitsenko, N.H. Bojko, L.L. (2010), Osoblyvosti rozvytku torhovel'nykh merezh v konkurentnomu seredovyschi [Features of development of trade networks in a competitive environment]. Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy [Scientific bulletin NLTU Ukraine], issue 20.8, pp. 216—220. (In Ukrainian).

6. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoho komitetu statystyky [The official website of the State statistics Committee]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (In Ukrainian).

7. Yatsiv, I.B. (2010), Elastychnist' popytu na prodovol'chi tovary iak element konkurentnoho seredovyscha [Elasticity of demand for food products as an element of the competitive environment]. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu [Bulletin of Khmelnytsky national University], no. 2, vol. 1, pp. 61—64. (In Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 21.11.2016 р.

М. О. Кравченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ВИЗНАЧЕННЯ АТРИБУТИВНИХ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПІДПРИЄМСТВА

M. Kravchenko,
PhD, Docent, Associate Professor of Management,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

DEFINING OF SPATIAL AND TEMPORAL ATTRIBUTES OF THE ENTERPRISE

Статтю присвячено обґрунтуванню набору ідентифікаційних ознак економічних систем у просторово-часовому континуумі та визначенню на їх основі атрибутивних характеристик підприємства. Методологічною основою роботи стала неосистемна економічна парадигма, яка передбачає чітку детермінацію економічних систем з точки зору їх обмеженості в просторі та в часі. З цією метою запропоновано власний підхід до структуризації простору та часу і виділено чотири ідентифікаційні простори у горизонтальній та вертикальній площині та чотири ідентифікаційні періоди. Обґрунтовано та запропоновано набір ознак, за якими доцільно проводити характеризування систем. На їх основі з урахуванням структури економічного простору та часу виділено атрибутивні характеристики підприємства та визначено чинники, що їх обумовлюють.

The paper is devoted to substantiation set of spatial and temporal identification features of economic systems and to determination on their basis attributes of the enterprise. The methodological basis of this work is the new neosystem economic paradigm that provides a clear determination of economic systems in terms of their localization in space and in time. For this purpose author's approach to space and time structuring is grounded, four identification subspaces in horizontal and vertical planes as well as four temporal subperiods are allocated. The set of features which are appropriated to systems characterizing is proposed. On this basis, taking into account the structure of economic space and time, attributes of the enterprise are identified and the factors that cause them are defined.

Ключові слова: економічний простір, економічний час, неосистемна парадигма, просторово-часові атрибутивні характеристики, підприємство.

Key words: economic space, economic time, neosystem paradigm, spatial and temporal attributes, enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом стрімке розповсюдження отримуюча нова економічна парадигма, іменована її основоположником Г. Клейнером, в різних джерелах "теорією ресурсів організації системи економіки" [9], "структурною теорією економічних систем" [11], "неосистемним підходом" [11], "неосистемною теорією" [10], "системною економічною теорією" [10], "новою теорією економічних систем" [18]. Неосистемна парадигма вносить у розуміння сутності економічних систем істотну суб'єктивну складову — наявність стороннього спостерігача, з точки зору якого здійснюється детермінація систем у просторово-часовому континуумі. На підставі такої суб'єктивної детермінації виділяється чотири типи систем

залежно від їх просторово-часової обмеженості: об'єкти (системи, обмежені в просторі, але не обмежені в часі); середовища (системи, не обмежені ані в просторі, ані в часі); процеси (системи, не обмежені в просторі та обмежені в часі); проекти (системи, обмежені і в просторі, і в часі). Системи певного типу є ізоморфними та імовірно демонструють однакові властивості на всіх економічних рівнях. Підприємство, як і всі інші економічні суб'єкти, належить до систем об'єктного типу [9—12]. Парадигма є новою, її методологічне оформлення знаходиться на початковому етапі. В процесі проведення власного дослідження, присвяченого визначенню специфіки формування економічної стійкості підприємств у контексті окресленої парадигми, ми стикнулись з недостат-

ністю такої загальної просторово-часової детермінації економічних систем.

За результатами теоретичного аналізу засад системотворення економічної стійкості було зроблено висновок, що мінімальним економічно стійким утворенням є тетрада — комплекс з чотирьох взаємодіючих систем (підсистем), а обов'язковою передумовою є приблизно однакова вираженість та паритет підсистем чотирьох типів у її складі. Відповідно під час проведення економетричного дослідження підприємств машинобудівного комплексу України нами висувалась гіпотеза про те, що рівень економічної стійкості підприємства визначається рівнем збалансованості внутрішніх підсистем чотирьох окреслених типів — об'єктної, середовищної, процесної та проектної. Гіпотеза опрацьовувалась за допомогою технології "Data Mining" і була підтверджена шляхом визначення статистичного взаємозв'язку отриманих результатів оцінювання рівня збалансованості з результатами обчислення відомих фінансових коефіцієнтів, що використовуються як загальноприйняті індикатори стійкого нормального функціонування підприємств [20]. Наступним напрямом дослідження є формулювання методологічних засад управління стійкістю підприємств, яке повинно носити орієнтований на підтримання збалансованості підсистем характер. Але стає ясно, що без врахування структури економічного простору та часу і визначення в ній ідентифікаційних характеристик систем, у першу чергу об'єктного типу, до якого належить підприємство і інші економічні суб'єкти, сформулювати методологічні засади управління неможливо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідницький інтерес до теорій економічного простору та часу останнім часом зростає серед науковців, але переважно має опосередкований характер. Серед значної кількості економістів пострадянського простору, що приділяли їм увагу, доцільно виділити таких, які зробили суттєвий внесок до виокремлення проблем вивчення фактору часу простору в окремий науковий напрям. Серед них Є. Балацький [1], О. Бияков [2], А. Гульбасов [5], Ю. Дерев'яно [6], С. Желаяєва [7], Н. Новейкіна [15], А. Урунов [16], інші. Для визначення базових положень неосистемної парадигми були використані праці Г. Клейнера [8—11], М. Рибачука [19].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Для вирішення окресленої проблеми, нами було висунуто завдання формування набору ідентифікаційних ознак економічних систем, які дозволять детермінувати їх в просторово-часовому континуумі, та визначення на їх основі атрибутивних характеристик підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Всі економічні системи — об'єкти, середовища, процеси та проекти — в просторі є представленими сукупністю взаємопов'язаних елементів. Елементи є просторовими дискретними частинами системи, що утворюють її просторову структуру. Вони можуть бути об'єднані за різними ознаками в групи та підсистеми. В часі економічні системи є представленими послідовністю взаємопов'язаних станів. Стани є часовими дискретними

частинами економічної системи, що утворюють її часову структуру. Вони можуть бути об'єднані за різними ознаками в етапи та фази. Ми дотримувались традиційного для матеріалістів розуміння співвідношення простору та часу через рух та розвиток систем [14]. У такому розумінні простір та час є тісно пов'язаними, такими що завжди взаємно доповнюють, але не завжди взаємно замінюють один одного [13; 16]. В традиційній економіці в переважній більшості випадків простір використовується з метою фіксації пропорцій та ієрархії елементів економічних систем для визначення їх параметрів, час — для визначення змін таких параметрів

Для формування набору ідентифікаційних ознак систем у просторово-часовому континуумі, необхідно з'ясувати структуру економічного часу та простору. При проведенні структурування ми вживали терміни "ідентифікаційний час" та "ідентифікаційний простір". Ідентифікаційний простір — термін, що часто використовується сучасними дослідниками для позначення підпросторів загального економічного простору, в системі яких здійснюється ідентифікація об'єкту аналізу (наприклад, в [10; 15]). Синонімом цього терміну є також термін "просторове поле" [17]. Ідентифікаційний період — термін, що використовується для позначення періодів часу, в межах яких здійснюється ідентифікація об'єкту аналізу з урахуванням стабільності та мінливості його ознак (наприклад, у [2]). При виділенні просторових та часових ознак ми дотримувались наступних принципів: принципу релятивізму, що передбачає визначення "системи координат" або ракурсу дослідження для їх фіксації; принципу необхідності та достатності; принципу фрактальності, що передбачає інваріантність економічних систем одного типу за їх ідентифікаційними ознаками; принцип компланарності, що передбачає аналогічність просторових та часових ознак; принцип єдності ієрархій. З урахуванням цих принципів в якості базових були використані такі ідентифікаційні ознаки систем, як розмір, складність, швидкість, еластичність (розтяжність).

Концепція економічного простору широко застосовується в найрізноманітніших контекстах, але традиційно найчастіше — в регіональній економіці [5]. Наразі погляди на економічний простір значно розширились, він вже не ототожнюється виключно з територіальним, в напрямку його дослідження використовуються різноманітні теоретико-методологічні підходи. Умовно вони можуть бути поєднані в п'ять груп: окреслений вище територіальний підхід; процесний, за якого економічний простір розглядається як сфера реалізації взаємовідносин економічними суб'єктами; ресурсний, за якого він визначається як простір, утворений фізичними та нефізичними об'єктами, що є джерелами економічних інтересів та відносин; інформаційний, який передбачає формування економічного простору інформаційними потоками, що циркулюють між суб'єктами, які й визначають структуру простору; інституційний, який визначає його як сукупність основоположних інститутів, що утворюють базис для виникнення соціально-економічних процесів, пов'язаних із задоволенням потреб [16]. При цьому авторами досліджуються різні види підпросторів (ідентифікаційних просторів) у різноманітній їх комбінації в складі загального економічного простору [3; 5; 7; 15]. Класифікація ідентифікаційних просторів, як власне і теоретико-методоло-

гічний підхід, якого дотримується автор, виокремлюється у відповідності з метою, об'єктом та предметом дослідження. Таке різнодумство є цілком виправданим та має право на існування, але через нього в окресленому напрямі відсутня єдність поглядів.

Ми дотримувались найбільш розповсюдженого трактування економічного простору як сукупності відносин та зв'язків, що виникають в процесі суспільного виробництва та відтворення [5].

З огляду на матричну структуру економіки, яка вибудовується в контексті неосистемної методологічної парадигми, визначення ідентифікаційних просторів необхідно здійснювати за двома просторовими напрямками — у горизонтальній (функціональній) та вертикальній (адміністративній) площинах [8; 12]. У горизонтальній площині реалізується функціональна взаємодія підприємства з іншими економічними системами того ж самого ієрархічного рівня в процесі його співпраці на ринку. У вертикальній площині реалізується адміністративна взаємодія підприємства з системами вищого (мезо- та макроекономічного) та нижчого (наноекономічного) рівнів. Провівши аналіз набору традиційних характеристик економічних систем, вважаємо за доцільне виділення наступних ідентифікаційних просторів:

- територіальний — детермінує обмеженість системи сукупністю територіально-географічних меж;
- ресурсний — детермінує обмеженість системи сукупністю матеріальних та нематеріальних ресурсів;
- соціальний — детермінує обмеженість системи сукупністю соціально-природних умов життєдіяльності,
- інституційний — детермінує обмеженість системи сукупністю формальних та неформальних норм, правил, інфраструктури.

На підставі проведеного аналізу з урахуванням сформульованих вище принципів нами були виділені такі просторові характеристики економічних систем:

1. Протяжність, яка фактично визначається межами системи в кожному з ідентифікаційних просторів і є найбільш "природною" апріорною ознакою, використовуваною більшістю дослідників.

2. Просторова складність, що визначається структурою просторово-розподілених елементів системи, фіксується в кожен момент часу та включає такі складові, як кількість та різноманіття елементів, схема і сила їх взаємодії, кількість зв'язків.

3. Інтенсивність, яка виявляється в швидкості обміну ресурсами, факторами, продуктами між системою та її оточенням в певному ідентифікаційному просторі і визначається ступенем її просторової відкритості.

4. Просторова еластичність або розтяжність, що відображає спроможність системи змінювати свою протяжність та (або) ступінь відкритості в кожному з економічних просторів.

У трактуванні економічного змісту категорії часу, при тому, що вона загальнонауково є чітко визначеною, також спостерігаються досить суттєві відмінності. Він розглядається як форма існування або відносин, сукупність характеристик, міра систем, середовище їх існування, тривалість взаємодії тощо [1; 4; 6; 16]. Узагальнюючи різні концепції економічного часу, можна виділити такі його властивості: економічний час не збігається з астрономічним, що формально виражається

в розбіжності шкал їх відліку; швидкість течії часу в кожному з економічних просторів може бути різною; економічний час має відносну природу та не може існувати без співвіднесення з соціально-економічними процесами; час носить динамічний характер та змінюється за періодами життя людства, оскільки залежить від досягнень науки і техніки. Не викликає сумніву, що економічний час чинить основний регулюючий вплив на функціонування економіки і з такої позиції може розглядатись як визначальний системоутворюючий елемент економічного простору.

Ми погоджуємось з позицією авторів, які зазначають, що час відображає впорядкованість незворотної послідовності економічних подій та спосіб її сприйняття й подання в економічній діяльності та пізнанні [1; 7]. Повне відображення часових аспектів економічних подій залишається складною, на даний час багато в чому не вирішеною задачею.

Більшість сучасних економічних парадигм передбачають проведення аналізу функціонування економічних систем у розрізі трьох ідентифікаційних періодів — короткострокового, середньострокового та довгострокового. Інколи окремо виділяють найкоротший (миттєвий) економічний період. Кожному з ідентифікаційних періодів відповідає свій характерний набір економічних механізмів та законів, а самим системам — відносна схожість ознак та властивостей [1; 6]. Погоджуємось з доцільністю використання більш широкого набору ідентифікаційних періодів, а саме:

— миттєвий — детермінує час, протягом якого неможливо здійснити зміну жодного з факторів виробництва;

— короткостроковий — детермінує час, протягом якого можливо здійснити зміну змінних факторів виробництва, проте неможливо змінити постійні;

— середньостроковий — детермінує час, протягом якого можливо здійснити зміну всіх факторів виробництва, крім технологічних;

— довгостроковий — детермінує час, протягом якого змінюється технологічна база виробництва.

Принцип фрактальності обумовлює необхідність аналізування для кожної економічної системи двох видів часу — зовнішнього та внутрішнього. Перебіг внутрішнього часу визначається швидкістю протікання внутрішніх процесів в ній, перш за все — обмінних. Зовнішній час системи відображає швидкість протікання зовнішніх процесів в просторі, до якого залучена система [3]. З урахуванням сформульованих принципів нами були виділені такі часові характеристики економічних систем, аналогічні зазначеним вище просторовим:

1. Тривалість, яка визначається як інтервал часу, на якому може бути встановлена вичерпна специфічність системи, і є апріорною часовою ознакою.

2. Темпоральність, яка відображає темп перебігу внутрішнього часу системи, складність її часової структури, що може бути описана через послідовність миттєвих станів [4].

3. Активність, яка відображає співвідношення внутрішнього та зовнішнього часу системи, їх синхронність, та визначається як швидкість реагування динаміки внутрішніх процесів системи на зміну динаміки зовнішніх, рівень.

Таблиця 1. Просторова ідентифікація підприємства як системи об'єктного типу

Площина	Просторова характеристика	Чинники, що визначають характеристики підприємства в певному ідентифікаційному просторі			
		територіальному	ресурсному	соціальному	інституційному
функціональна (горизонтальна)	протяжність	розмір територіальної площі	ресурсоємність, кількість доступних ресурсів	кількість працюючих	ринкова інфраструктура, механізми взаємодії
	складність	кількість, структура, розташування підрозділів	асортимент ресурсів, технологія	контингент та кваліфікація працюючих	кількість ринкових сегментів
	інтенсивність	територіальне розташування та структурна розгалуженість	тривалість технологічних циклів, швидкість обігу ресурсів	рівень плинності кадрів	широта та глибина горизонтальних зв'язків, механізм взаємодії
	еластичність	специфіка діяльності, ступінь територіальної прив'язки	унікальність ресурсів та технології	унікальність кваліфікації	унікальність продукції та технології
адміністративна (вертикальна)	протяжність	адміністративні обмеження на розширення та використання площ	адміністративні обмеження на доступ та використання ресурсів	нормативно-правове регулювання працевлаштування	форма організації, система нормативно-правового регулювання
	складність	залежність відокремлених підрозділів, належність до об'єднань	наявність обмежень на ресурси та технології	кадрова політика, контингент працюючих	галузева належність, структура комплексу, ринку
	інтенсивність	адміністративні обмеження, ступінь територіальної прив'язки	глибина каналів обігу ресурсів	регулювання плинності кадрів, ротація	адміністративно-управлінська ієрархія, характер підпорядкованості
	еластичність	система нормативно-правового регулювання	унікальність технологій, асортимент ресурсів	сезонність, спосіб організації діяльності	тип володіння та управління, наявність «адміресурсу»

Складено автором.

4. Часова еластичність або розтяжність, яка за аналогією з просторовою еластичністю відображає спроможність системи змінювати свою тривалість та (або) активність.

Сформовані набори характеристик дозволяють провести комплексну ідентифікацію економічних систем чотирьох типів — об'єктних, середовищних, процесних та проектних — у просторово-часовому континуумі, а також визначити чинники, що обумовлюють значення цих характеристик. Очевидно, що значення характеристик визначається окремо для кожного ідентифікаційного простору в розрізі двох площин та кожного ідентифікаційного періоду. Однак при цьому треба врахувати, що особливості апріорної неосистемної таксономії систем накладають певні обмеження на їх ідентифікованість. Так, для просторової ідентифікації необхідною умовою є наявність у системи в більшій або меншій мірі виражених просторових меж. Відповідно апріорно повністю просторово-ідентифікованими є локалізовані в просторі системи, до яких належать об'єктні та проектні. Для часової ідентифікації необхідною умовою є наявність у системи в більшій або меншій мірі виражених часових меж, життєвого циклу, який охоплює певний часовий період. Відповідно апріорно повністю часово-ідентифікованими є локалізовані в часі системи, до яких належать процесні та проектні. Підприємство як система об'єктного типу є апріорно ідентифікованим у просторі та неідентифікованим в часі.

Тому наступним питанням, що логічно постає, є визначення підстав для локалізації необмежених систем. Аналіз показав, що це можна зробити, виходячи з особливостей реципієнтно-донорської взаємодії систем в тетраді: необмежені системи виступають донорами певного ресурсу для обмежених, в свою чергу, їх реципієн-

ти забезпечують своїх донорів необхідним для проведення аналізу та управління ідентифікаційним діапазоном — межами, якими ці системи апріорно не володіють. Звичайно, що точність ідентифікації системи в межах такого "штучного" діапазону є відносно нижчою, ніж в межах апріорного діапазону, оскільки останній є одразу очевидними та "відчутними" для спостерігача [8], а "відчутні" і побачити межі важко, їх визначення ідентифікаційні потребує проведення спеціального аналізу.

Це дозволяє зробити висновок, що на визначення ідентифікаційного часу підприємства як об'єктної системи прямо впливають наявні часові межі проектної системи та опосередковано — процесної. Крім всього іншого, така специфіка ідентифікованості підприємства пояснює доцільність застосування проектного або процесного підходу при проведенні традиційного економічно-управлінського аналізу та формуванні управлінського інструментарію. Дійсно при проведенні аналізу діяльності підприємства його часовий діапазон, періодичність та відповідно характеристики підприємства в кожному з періодів, зазвичай визначаються виходячи з тривалості та фази реалізації інноваційно-інвестиційних проектів та (або) економічних процесів, до яких залучене підприємство.

Проаналізувавши специфіку підприємства на підставі окреслених умовиводів, нами були виділені чинники, що визначають характеристики підприємства в кожному з чотирьох ідентифікаційних просторів в обох площинах — функціональній (горизонтальній) та адміністративній (вертикальній), які узагальнено відображено в таблиці 1. При цьому ми враховували відмінності ступеня обмеженості підприємства в різних просторах. В територіальному просторі підприємство має чіткі визначені та жорстко зафіксовані просторові межі —

Таблиця 2. Часова ідентифікація підприємства як системи об'єктного типу

Просторова характеристика	Чинники, що визначають характеристики підприємства в кожному ідентифікаційному періоді			
	миттєвий	короткостроковий	середньостроковий	довгостроковий
тривалість	тривалість життєвого циклу проектів	тривалість життєвого циклу проектів, виробничого, фінансового, операційного циклів	тривалість життєвого циклу проектів, технологій	тривалість життєвого циклу, дискретність, ритмічність проектів, технологій
темпоральність	портфель технологій та проектів	портфель технологій та проектів, фази їх циклів	портфель технологій та проектів, фази їх циклів, фаза інноваційного циклу	портфель технологій та проектів, фази їх циклів, фаза інноваційного циклу
активність	ритмічність операційних, виробничих, фінансових процесів	ритмічність процесів, інноваційна активність	інноваційно-інвестиційна активність, спрямованість інновацій	інноваційно-інвестиційна активність спрямованість інновацій
еластичність		унікальність ресурсів, технологій, продукції, маркетинг	унікальність ресурсів, оновлюваність технологій, продукції; маркетинг, НДДКР	унікальність ресурсів, оновлюваність технологій, продукції; маркетинг, НДДКР

Складено автором.

ступінь обмеженості системи є високим, а сама система закритою. В інституційному просторі підприємство також має зафіксовані просторові межі, проте вони є менш явними та більш рухливими — ступінь обмеженості системи є нижчим, а сама система частково відкритою. В ресурсному та соціальному просторах просторові межі є ще більш рухливими — і відповідно ступінь обмеженості системи є ще більш нижчим, а ступінь відкритості системи — вищим.

З таблиці видно, що просторові обмеження позитивної економічної динаміки підприємства можуть бути викликані особливостями структури факторів виробництва та її окремими негативними проявами такими, як низький технологічний рівень, ресурсна та продуктова асиметрія, складність та невідповідність організації, незабезпеченість кваліфікованими кадрами, територіальні диспропорції розміщення виробництва тощо, які знижують рівень його просторових характеристик.

Також були виділені чинники, що визначають часові характеристики підприємства в кожному з ідентифікаційних періодів — миттєвому, короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому, які узагальнено відображено в таблиці 2.

Часові обмеження позитивної економічної динаміки підприємства можуть бути викликані такими несприятливими явищами як дисбаланс фаз життєвого циклу продукції та факторів виробництва; дисонанс ритмічності господарських процесів, розбіжність їх динаміки з динамікою ринкових процесів; невідповідність інноваційних проектів технологічному рівню виробництва тощо, які знижують рівень часових характеристик систем процесного та проектного типу. А часові характеристики цих систем, їх динамічність та циклічність, як було розглянуто вище, визначають часові характеристики підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Просторово-часові характеристики підприємства визначають характер його економічної динаміки, обумовлюють можливість відтворювального функціонування та розвитку підприємства зі збереженням при цьому економічної стійкості. Виявлений характер "межеутворення" систем ще раз підтвердив визначальне значен-

ня, яке має при цьому структура підприємства, збалансованість елементів його внутрішньої тетради та компонентів зовнішніх тетрад, до яких воно залучене (більш докладно механізм формування економічної стійкості підприємства в тетраді висвітлено в [8; 12, 20]). Проте ступінь "достатності" таких характеристик не може бути визначений однозначно, принципово залежить від специфіки самого підприємства та його зовнішнього середовища, тому потребує проведення спеціального прикладного аналізу.

У цілому, з'ясування структури економічного простору та часу і проведена з її врахуванням ідентифікація атрибутивних характеристик підприємства в просторово-часовому континуумі дозволяють перейти до формування методологічних засад управління економічною стійкістю підприємств в контексті нової парадигми, на розробку яких і будуть зорієнтовані наші подальші дослідження.

Література:

1. Балацкий Е.В. Понятие времени в экономической науке // Вестник российской академии наук. — 2005. — Т. 75. — № 3. — С. 224—232.
2. Барихин А.Б. Большая юридическая энциклопедия. — М.: Книжный мир, 2010. — 960 с.
3. Бияков О.А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты. — Томск: Издательство Томского университета, 2014. — 151 с.
4. Болдачев А.В. Новації. Суждения в русле эволюционной парадигмы. — Спб.: Издательство С.-Петербурга, ун-та, 2007. — 256 с.
5. Гульбасов А.В. Концепция экономического пространства и ее потенциал в исследовании экономических процессов и явлений: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.0; Смоленский гуманитар. ун-т, 2007. — 165 с.
6. Дерев'яно Ю.М. Тенденції аналізу фактору часу у сучасних економічних дослідженнях // Механізм регулювання економіки. — 2012. — № 3. — С. 133—139.
7. Желаетова С.Э. Основные элементы пространственно-временной структуры экономической системы // Вестник Томского государственного университета. Серия: гуманитарные науки. Экономика. — 2011. — № 2 (94). — С. 56—65.

8. Клейнер Г.Б. Государство — регион — отрасль — предприятие: каркас системной устойчивости экономики // Экономика региона. — 2015. — № 2. — С. 50—58.

9. Клейнер Г.Б. Ресурсная теория системной организации экономики // Российский журнал менеджмента. — 2011. — № 3. — Т. 9. — С. 3—28.

10. Клейнер Г.Б. Системная экономика как платформа развития современной экономической теории // Вопросы экономики. — 2013. — № 6. — С. 4—28.

11. Клейнер Г.Б. Системная парадигма в экономических исследованиях: новый поход // Личный сайт Г.Б. Клейнера [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://kleiner.ru>

12. Кравченко М.О. Формалізація концепції економічної стійкості підприємства з позицій системно-структурної економічної теорії // Економіка та держава. — № 12. — 2015. — С. 31—34.

13. Левич А.П. Время как изменчивость естественных систем: способы количественного описания изменений и порождение изменений субстанциональными потоками // Конструкции времени в естествознании: на пути к пониманию феномена времени. Ч. 1. Междисциплинарное исследование. — М.: Издательство МГУ, 1996. — С. 233—288.

14. Ленин В.И. Краткий курс истории ВКП(б) // ЛитМир: Электронная библиотека [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.litmir.me/br/?b=137713>

15. Новейкина Н.В. Управление устойчивым развитием регионов: методология, теория, инструментарий: дис. ... доктора экон. наук: 08.00.05; Воронежский гос. ун-т, 2014. — 328 с.

16. Урунов А.А. Единое и общее экономическое пространство. — М.: Издательский дом "Синергия", 2014. — 388 с.

17. Bourdieu P. The social structures of the economy. — New York: John Wiley & Sons, 2005. — 263 p.

18. Kleiner G. A new theory of economic systems and its application to economic policy studies // RRC Working Paper Series. — 2009. — № 13. — P. 1—31.

19. Kleiner G., Rybachuk M. Qualitative taxonomy of socio-economic systems and system self-organization / 1st International symposium on qualitative research (Porto, 12—13 July 2016). — 2016. — Vol. 5. — P. 42—51.

20. Kravchenko M. Structural Balance as a Basis of the Economic Stability of an Enterprise / M. Kravchenko // World Scientific News (WSN). — 2016. — Vol. 57. — P. 300—308.

References:

1. Balackij, E.V. (2005), "The concept of time in economic science", Vestnik Rossijskoj akademii nauk, vol. 75, no. 3, pp. 224—232.

2. Barihin, A.B. (2010), Bol'shaja juridicheskaja jenciklopedija [Great Legal Encyclopedia], Knizhnyj mir, Moscow, Russia.

3. Bijakov, O.A. (2014), Teorija jekonomicheskogo prostranstva: metodologicheskij i regional'nyj aspekty [The theory of economic space: the methodological and regional aspects], Izdatel'stvo Tomskogo universiteta, Tomsk, Russia.

4. Boldachev, A.V. (2007), Novacii. Suzhdenija v rusle jevoljucionnoj paradigmy [Novations. Judgments in line with the evolutionary paradigm], Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta, St.Petersburg, Russia.

5. Gul'basov, A.V. (2007), "The concept of economic space and its potential in the study of economic processes and phenomena", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Smolenskij gumanit. un-t, Smolensk, Russia.

6. Derev'ianko, Yu.M. (2012), "Trend analysis of the time factor in modern economic research", Mekhanizm rehluiuvannia ekonomiky, vol. 3, pp. 133—139.

7. Zhelaeva, S.Je. (2011), "The main elements of the space-time structure of the economic system", Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: gumanitarnye nauki. Jekonomika, vol. 2 (94), pp. 56—65.

8. Kleiner, G.B. (2005), "State — region — industry — enterprise: frame of the Russian economy system stability", Ekonomika regiona, vol. 2, pp. 50—58.

9. Kleiner, G.B. (2011), "The new theory of economic systems and its applications", Vestnik Rossijskoj akademii nauk, vol. 81, no. 9, pp. 794—808.

10. Kleiner, G.B. (2007), "System paradigm in economic studies: a new approach", available at: <http://www.kleiner.rf> (Accessed 5 Nov 2016).

11. Kleiner, G.B. (2013), "The system economy as a platform for the modern economic theory development", Voprosy ekonomiki, vol. 6, pp. 4—28.

12. Kravchenko, M.O. (2015), "The formalization of the concept of economic viability of the system-structural position of economic theory", Ekonomika ta derzhava, vol. 12, pp. 31—34.

13. Levich, A.P. (1996), "Time as Variability of Natural Systems: Ways of Quantitative Description of Changes and Creation of Changes by Substantial Flows", Konstrukcii vremeni v estestvoznanii: na puti k ponimaniju fenomena vremeni [Constructions of Time in Natural Science: Toward Understanding the Time Phenomenon], Izdatel'stvo MGU, Moscow, Russia, pp. 233—288.

14. Lenin, V.I. (1938), "History of the CPSU (b)", available at: <https://www.litmir.me/br/?b=137713> (Accessed 15 Nov 2016).

15. Novejkina, N.V. (2014), "Management of regional sustainable development: methodology, theory, tools", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Voronezhskij gos. un-t, Voronezh, Russia.

16. Urunov, A.A. (2014), Edinoe i obshhee jekonomicheskoe prostranstvo [One and the common economic space], Izdatel'skij dom "Sinergija", Moscow, Russia.

17. Bourdieu, P. (2005), The social structures of the economy, John Wiley & Sons, New York, USA.

18. Kleiner, G. (2009), "A new theory of economic systems and its application to economic policy studies", RRC Working Paper Series, vol. 13, pp. 1—31.

19. Kleiner, G. and Rybachuk, M. (2016), "Qualitative taxonomy of socio-economic systems and system self-organization", 1st International symposium on qualitative research (Porto, 12—13 July 2016), vol. 5, pp. 42—51.

20. Kravchenko, M. (2016), "Structural Balance as a Basis of the Economic Stability of an Enterprise", World Scientific News (WSN), vol. 57, pp. 300—308.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2016 р.

М. Г. Михайлов,
к. тех. н., ТОВ "Хопштайнер Україна"

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ ПІДПРИЄМСТВ

М. Myhaulov,
candidate of engineering sciences, LTD "Хопштайнер Ukraine"

THEORETICAL PRINCIPLES INNOVATIVE-INVESTMENT TO GOING NEAR DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF ENTERPRISES

У статті досліджено основні теоретичні аспекти інноваційно-інвестиційного розвитку матеріально-технічної бази підприємств. Автор визначає основні поняття та зміст сутності основних положень.

Розкрито та обгрунтовано важливість формування інноваційно-інвестиційного підходу до визначення матеріально-технічної бази підприємства у теоретичному та методичному значенні.

The basic theoretical aspects of innovative-investment development of material and technical base of enterprises are investigational in the article. An author determines basic concepts and maintenance of essence of substantive provisions.

Importance of forming of the innovative-investment going is exposed and reasonable near determination of material and technical base of enterprise in a theoretical and methodical value.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційний, матеріально-технічна база, основні засоби, матеріальні ресурси, економічний розвиток.

Key words: innovative-investment, material and technical base, fixed assets, material resources, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Матеріально-технічна база є найважливішою складовою частиною продуктивних сил і має багатогранне значення у розвитку аграрного виробництва. Створення всебічно розвинутого високопродуктивного сільськогосподарства вимагає відповідного рівня розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченню проблем формування та засад функціонування матеріально-технічної бази підприємств на основі інноваційно-інвестиційного розвитку присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених та фахівців: Л.Л. Антонюк [2], А.І. Амоша [11], М.П. Войнаренко [3], К.Г. Зуллас [13], Н.В. Краснокутська [6], Р. Нельсон [4], В.Г. Мединський [5], Ю.П. Морозов [8], А.А. Пересада [10], Дж. Робінсон [14], Д.М. Черваньов [9], Т.С. Хачатуров [12], Р.А. Фатхутдінов [7], В.Г. Федоренко [15], А.Г. Фонотов [16], Й. Шумпетер [1] та ін.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідження різноманітних поглядів щодо визначення концептуального підходу до інноваційно-інвестиційного розвитку матеріально-технічної бази підприємств країни.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальноновизнаним є факт, що саме інноваційно-інвестиційний розвиток є економіко-формуєчим проце-

сом. Інноваційно-інвестиційний розвиток економіки притаманний всім розвиненим країнам світу, є одночасно і чинником, і наслідком економічного піднесення країн. Його ефективність обумовлюється змістом відповідних інноваційно-інвестиційних напрямків, що задовольняють потреби динамічного розвитку економіки. В умовах економічних відносин конкурентоспроможними є ті підприємства, які орієнтовані на інноваційний тип розвитку, тобто займаються інноваційною діяльністю та здійснюють інвестиції.

Термін "інновація" вперше з'явився у роботах культурологів ще в ХІХ ст. і означав введення певних елементів однієї культури в іншу [2, с. 10], а терміни "інноваційний процес", "нововведення" ввів до наукового обігу Й. Шумпетер. Визначним у теорії інновацій став науковий доробок Й. Шумпетера, який розвивав основні її ідеї і трактував інновацію як нову науково-організаційну комбінацію виробничих чинників, що здійснює підприємець, який "спрямовує засоби виробництва в нове русло" і завдяки цьому отримує підприємницький прибуток. У поняття "інновації" Й. Шумпетер вклав широкий зміст та ідентифікував такі види інновацій: "...виготовлення нового... блага...; упровадження нового методу виробництва; ...освоєння нового ринку збуту; ...отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів; ...проведення відповідної реорганізації, наприклад, забезпечення монопольного положення" [1, с. 158—159].

В Економічній Енциклопедії термін "інновація" подається як "новий підхід до конструювання, виробництва, збуту товарів, завдяки якому інноватор (автор інно-

вації) та його компанія здобувають переваги над конкурентами" [17, с. 656].

Переклад з англійської мови трактує термін "інновація" (innovation) як введення в дію будь-якої новизни, або використання якогось нововведення. При цьому нововведенням вважають оформлений результат наукового пошуку у певній сфері діяльності з метою підвищення її ефективності.

Сучасний етап розвитку інноваційної теорії означився різноманітністю методологічних підходів та широким контекстом досліджень. Сучасні теорії інноваційного розвитку значну увагу приділяють управлінню знаннями як основою інноваційного розвитку економіки. Українські вчені А.А. Чухно, П.І. Юхимчук, П.М. Леоненко доводили, що прискорення розвитку науки і техніки привело до того, що впровадження інновацій (насамперед, науково-технологічних), забезпечує такий динамізм змін у виробничому процесі, який набагато перевищує результати інтенсифікації для всіх факторів. Піддаючи критичному аналізу інноваційну теорію Й. Шумпетера, вчені доводили, що в сучасних умовах не товари, не результати виробництва, а саме нові технології є визначальними, вони формують основний зміст інноваційного типу розвитку. Останній визначається поєднанням індустріальних і інформаційних технологій [10, с. 131—132, 144—145].

У трактуваннях більшості українських учених поширене таке визначення: "інновація — це досягнення науково-технічного прогресу. Яке втілюється в нові продукти та технології з метою досягнення комерційного ефекту". Інновації як результат інноваційної діяльності, з одного боку, мають бути зорієнтовані на повніше задоволення потреб споживачів, а з іншого — на отримання конкретного економічного ефекту [18, с. 126]. Слушною є думка К. Ільїної стосовно того, що інновація завжди повинна приносити позитивний ефект. Інакше зникає потреба в інноваційному процесі [19, с. 256]. На думку О. Амоші, "інноваційна модель інвестиційного розвитку — це майбутнє України. Інновації — це головний чинник, який зумовлює безперервний та динамічний розвиток суспільства, сприяє обов'язковому підвищенню ефективності економічної системи та зумовлює постійне поліпшення умов життя у суспільстві [11].

Необхідною умовою і основним джерелом інноваційної діяльності є наявність інвестицій. Й. Шумпетер зазначав, що "...нововведення передбачають інвестиції... Великі нововведення зумовлюють створення нових підприємств і нового устаткування" [1]. Р. Солоу в статті "Інвестиції і технічний прогрес" аргументував, що зростання економіки США з 1909 по 1949 рр. Відбулося завдяки технічному прогресу, який здійснився, перш за все, завдяки інвестиціям в основний капітал [20]. Очевидно, що інновації та інвестиції нерозривно визначають траєкторію сталого розвитку соціально-економічних систем.

Економічна енциклопедія за редакцією С.В. Мочерного трактує "інвестиції — як довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі народного господарства всередині країни та за її межами з метою привласнення прибутку" [17, с. 630], що також ідентично до вище дослідженого.

В.Г. Федоренко у своєму підручнику "Інвестування" також трактує інвестиції як "усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти

підприємницької та інших видів діяльності з метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту" [15, с. 422].

Перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки неможливий без залучення інвестицій. Відповідно до законодавства інвестиції спрямовані на відтворення основних засобів і приріст матеріально-виробничих запасів, здійснюються у формі капіталовкладень. Інвестування — цілісний процес капіталовкладень, протягом якого відбувається послідовна зміна різних форм вартості та реалізується динамічний зв'язок між взаємозалежними елементами інвестиційної діяльності: ресурси — витрати — дохід. Інновації — це впровадження нових форм організації праці та управління, а також використання результатів інтелектуальної праці, технологічних розробок, спрямованих на удосконалення соціально-економічної діяльності.

Інвестиційні та інноваційні процеси слід розглядати не окремо, а в комплексі, що призводить до необхідності побудови інноваційно-інвестиційної моделі, яка поєднує інвестиційні та інноваційні принципи, методи та механізми реалізації, критерії прийняття інноваційно-інвестиційних рішень [2].

Успішна реалізація такої інноваційно-інвестиційної моделі можлива за умови забезпечення наступних вимог:

- узгодження потреби у інноваціях та потенціальних обсягах залучення інвестицій;
- оптимальне поєднання очікуваного досягнення прибутковості від вкладання інвестицій в інновації та потенційних ризиків і невизначеності в майбутньому періоді;
- окреслення часових рамок для впровадження нововведень, що сприяють залученню інвесторів, які усвідомлюють цінність інновацій.

Отже, інвестиції слід розглядати як процеси вкладення капіталу й одержання результату вкладень, що є, у свою чергу, результатом експлуатації капіталу. Ці процеси нерозривні, взаємозалежні і взаємозумовлені. Водночас у діяльності підприємств інноваційно-інвестиційний процес розглядається як сукупність інвестиційних циклів, які відбуваються невинно і паралельно або послідовно і здійснюються свідомо з метою як простого, так і розширеного відтворення капіталу підприємства, з урахуванням стану мікро- і макрооточення його діяльності.

Мета інноваційно-інвестиційного процесу полягає в нарощуванні економічного потенціалу матеріально-технічної бази підприємства.

Аналіз підходів до визначення змісту поняття "інноваційно-інвестиційний розвиток матеріально-технічної бази" вказує на відсутність повної одностайності вчених стосовно суті, форм, рушійних сил. У термінологічному обороті українських вчених і практиків наявні такі означення, як "інноваційна модель розвитку", "інноваційно-інвестиційний розвиток", "інноваційний тип розвитку" [22—25]. В сучасній економічній літературі, в програмах розвитку окремих країн інноваційно-інвестиційний розвиток нерідко ототожнюється з модернізацією. Разом з тим, сам процес розвитку, як правило, пов'язують з якісними змінами в економіці і суспільстві.

У зв'язку з цим, А. Фонотов визнає можливість переходу до інноваційно-інвестиційного розвитку за сприяння сформованого середовища, яке постійно відтворює інноваційні імпульси. Інноваційно-інвестиційний

розвиток також розглядають і як особливий вид інтенсивного типу відтворення матеріально-технічної бази з високою науковістю [16, с. 12].

Інноваційна модернізація матеріально-технічної бази виробництва, спроможність запропонувати споживачеві товари та послуги нового типу стали основним засобом сучасної конкурентної боротьби, а інноваційний розвиток дослідники інноваційної проблематики почали розглядати як шлях подолання сучасної кризи. В умовах кризи економічна політика держави виступає головним інституційним фактором зростання, який впливає на всі інші фактори й створює умови для їхньої реалізації. Окрім того, як зазначає Л.І. Федулова, залишаються дискусійними питання відносно можливих варіантів переходу до інноваційно-інвестиційного розвитку: вони встановлюються в самій економічній системі (державі, підприємстві) і є результатом нагромадженого капіталу, який забезпечує технологічний прорив і зростання продуктивності, або генерується поза нею [21, с. 34—35].

На наш погляд, інноваційно-інвестиційна діяльність для розвитку матеріально-технічної бази підприємств — це є комплекс заходів і дій фізичних та юридичних осіб, які вкладають власні кошти (у матеріальній, фінансовій або іншій майновій формі) з метою отримання прибутку.

Метою інноваційно-інвестиційної діяльності є ресурсне забезпечення позитивних структурних зрушень в економіці. Ця діяльність переслідує такі стратегічні цілі:

- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- мобілізація всіх джерел інвестиційних ресурсів та їх ефективне використання;
- стимулювання процесів розвитку виробничої сфери;
- створення умов для нарощування внутрішніх інвестиційних ресурсів.

Відповідно до таких цілей головними завданнями інноваційно-інвестиційної діяльності стають:

- збільшення обсягу інвестиційних ресурсів за рахунок усіх джерел фінансування (кредитні ресурси комерційних банків, кошти приватних та іноземних інвесторів, кредитні лінії, бюджетні та власні кошти);
- визначення пріоритетних напрямів використання інвестицій, у тому числі державних, у межах бюджету;
- забезпечення ефективного використання капітальних вкладень, удосконалення відтворювальної і технологічної структури об'єктів інвестування (нове будівництво, включаючи розширення діючих підприємств; технічне переозброєння і реконструкція, підтримка діючих потужностей).

Кількісне зростання інвестицій, спрямування їх у різні галузі господарювання забезпечує інноваційно-інвестиційна політика держави. Інноваційно-інвестиційна політика держави — система управлінських рішень, які регулюють основні напрями, джерела та обсяги капітальних вкладень у різні галузі економіки.

Вкладання коштів у науковість, високотехнологічні програми позначається не тільки на виробництві товарів, їх споживчих властивостях, а й на умовах праці, що сприяє розвитку суспільства загалом. Метою інноваційно-інвестиційної політики є пошук оптимального правового регулювання інвестиційної діяльності національних та іноземних інвесторів. Правове регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності полягає у формуванні вимог до

суб'єктів та окремих напрямів інвестиційної діяльності; встановленні організаційно-правових форм ведення інвестиційної діяльності; регламентуванні порядку й умов укладення і виконання договорів; установленні меж і форм державного впливу на інвестиційні процеси.

Законами України "Про інвестиційну діяльність" та "Про інноваційну діяльність" визначають інновації й інвестиції, як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, усі види майнових та інтелектуальних цінностей, вкладені в об'єкти підприємницької та іншої діяльності, внаслідок чого створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [26; 27]. Такими цінностями можуть бути:

- фінансові кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери;
- рухоме та нерухоме майно (будівлі, споруди, устаткування тощо);
- майнові права, основою яких є авторські права, досвід та інтелектуальні цінності;
- нові конкурентоздатні товари чи послуги, що відповідають вимогам, встановленим цими законами;
- права на користування землею, водою, природними ресурсами;
- сукупність незапатентованих технічних та економічних знань у формі документації, виробничого досвіду, необхідних для організації виробництва товарів та послуг.

Характеризує інноваційно-інвестиційну діяльність також інвестиційна активність, що динамічно відображає розмір і структуру сукупності інвестиційних цінностей, які слугують інструментом для досягнення конкретної мети суб'єктом інвестиційної діяльності. Суспільна роль інноваційно-інвестиційної активності визначається структурою інвестицій, цілеспрямованістю і відповідністю об'єктивним потребам економіки в стратегічній перспективі.

Запровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку матеріально-технічної бази підприємств дасть можливість системно вирішувати проблеми, що виникають при зміні методів і підходів до інвестиційного забезпечення інноваційних процесів, раціоналізації механізмів управління залучення інвестицій тощо.

Інноваційно-інвестиційний розвиток тісно пов'язаний з інноваційним потенціалом, що вказує на можливість і здатність підприємства до впровадження інновацій. На сьогодні немає чіткого пояснення інноваційному потенціалу матеріально-технічної бази підприємств.

Т. Гринько розглядає інноваційний потенціал, як сукупність природних і трудових ресурсів, організаційних та інформаційних компонентів, матеріальних умов, що функціонують як єдине ціле в умовах впливу факторів зовнішнього середовища з метою вирішення завдань інноваційної діяльності [28, с. 56]. Складові інноваційно-інвестиційного потенціалу:

- інтелектуальні ресурси (патенти, ліцензії, технологічна документація тощо);
- матеріальні ресурси (технологічне та лабораторне устаткування);
- фінансові ресурси (власний, позичковий, венчурний капітал тощо);

— трудові ресурси (кваліфіковані кадри).
 — інфраструктурні ресурси (техніко-технологічні підрозділи, патентно-правові відділи тощо).

Конкурентоспроможний інноваційно-інвестиційний потенціал полягає у взаємодії таких економічних відносин за яких реалізовується активне інноваційне функціонування підприємств. Отже, повинно існувати таке середовище, що забезпечить підтримку учасників ринку, а це стає можливим завдяки участі держави у інвестиційно-інноваційних відносинах.

Сприятливі передумови для інноваційно-інвестиційного розвитку матеріально-технічної бази досягаються завдяки ресурсозабезпеченості підприємства. Екстенсивний шлях розвитку економіки призводить до неефективного використання ресурсів, а внаслідок цього — нестачі ресурсів. Бережне використання ресурсів забезпечує формування конкурентоспроможного інноваційно-інвестиційного потенціалу, що стимулює розвиток суб'єктів господарювання.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Інноваційно-інвестиційний розвиток матеріально-технічної бази підприємств України повинен базуватися на:

- активній участі держави задля підтримки сталості розвитку підприємств;
- визначенні пріоритетних галузей для зовнішнього та внутрішнього інвестування й інновацій;
- обранні ефективної довготривалої стратегії економічного зростання підприємства;
- ефективному моніторингу ринку, вивченню конкурентного середовища;
- ресурсозабезпеченості підприємства.

Вважаємо, проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку матеріально-технічної бази підприємств в умовах сучасної економіки країни потребують негайного вирішення. Підприємства за обставини структурних і функціональних змін економіки завдяки інвестуванню в інноваційно-інвестиційну діяльність можуть досягти високих економічних показників, зокрема зростання прибутку та збільшення обсягу виробництва продукції.

Література:

1. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й. Шумпетер; пер. з англ. В. Старка. — Київ: ВД "Києво-Могилянська академія", 2011. — 242 с.
2. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм роботи та комерціалізації: монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. — Київ: КНЕУ, 2003. — 394 с.
3. Войнаренко М.П. Управління інвестиційною діяльністю промислових підприємств: монографія / М.П. Войнаренко, І.Ю. Єпіфанова. — Вінниця: ВНТУ, 2011. — 188 с.
4. Нельсон Ричард Р. Эволюционная теория экономических изменений / Ричард Р. Нельсон, Сидней Дж. Уинтер; Пер. с англ. — М.: Дело, 2002. — 536 с.
5. Медынский В.Г. Реинжиниринг инновационного предпринимательства / В.Г. Медынский, С.В. Ильдеменов; [под ред. В.А. Ирикова]. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 414 с.
6. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент / Н.В. Краснокутська. — К.: Київ, нац. екон. ун-т, 2003. — 502 с.
7. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент: Учебник для вузов / Р.А. Фатхутдинов. — 5-е изд. — СПб.: Питер, 2005. — 448 с.
8. Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент / Ю.П. Морозов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 446 с.
9. Черваньов Д.М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д.М. Черваньов, Л.І. Нейкова. — К.: Знання, 1999. — 516 с.
10. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом [Текст] / А.А. Пересада. — К.: Лібра, 2002. — 472 с.
11. Механізми переходу економіки України на інноваційну модель розвитку [Текст] / О.І. Амоша та ін.; наук. ред. О.І. Амоша. — Донецьк: НАНУ ІЕП. — 2002. — 108 с.
12. Хачатуров Т.С. Эффективность капитальных вложений. — М.: Экономика. — 1979. — 336 с.
13. Зулла К.Г. Финансирование и кредитование капитальных вложений. — К.: Вища шк., 1976. — 284 с.
14. Robinson P.A. Some aspects of the pure theory of capital / P.A. Robinson // Quarterly Journal of Economics. — 1937. — May.
15. Федоренко В.Г. Інвестування: підручник / В.Г. Федоренко. — 2-ге вид. перероб. і доп. — К.: Алеута, 2008. — 448 с.
16. Фонов А.Г. Россия: инновации и развитие [Текст] / А.Г. Фонов. — М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2010. — 431 с.
17. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / За ред. С.В. Мочерного. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001 — 848 с.
18. Іжевський В.В. Економічна сутність інновацій та інноваційної діяльності підприємства / В.В. Іжевський // Науковий вісник НЛТУ України; зб. наук.-тех. праць. — Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. — Вип. 20. 3. — С. 121—127.
19. Ільїна К.О. Категоріальний апарат інноваційної теорії як фундамент зародження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в українську економічну систему / К.О. Ільїна // Науковий вісник НЛТУ. — Львів: РВВ НЛТУ України, 2009. — Вип. 19.4. — С. 256—264.
20. Annual survey of Pan-Evroptan Private Equity and Venture Capital / EVCA 2003 Yearbook. EVCA, 2003.
21. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення [Текст] / Л. Федулова // Економічна теорія. — 2013. — № 2. — С. 28—45.
22. Мельник О.Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку [Текст] / О.Г. Мельник // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 6 (120). — С. 18—25.
23. Повна С.В. Пріоритети інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств аграрного сектора економіки [Текст] / С.В. Повна; в зб. "Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес". — Дніпропетровськ, ДНУ, 2008. — С. 64—67.
24. Тивончук С.О. Організаційно-економічний механізм активізації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах (концептуальні та методичні положення) [Текст] / С.О. Тивончук, Я.О. Тивончук // Економіка АПК. — 2013. — № 2. — С. 93—100.

25. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект [Текст] / О.Шубравська // Економіка України. — 2012. — № 1. — С. 27—35.

26. Закон України "Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991 р. № 1560-12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/1560-12>

27. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 04 липня 2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/40-15>

28. Гринько Т. Щодо інноваційного потенціалу як складової частини інноваційної активності підприємств. — Вид-во Інноваційний аспект, 2010. — С. 56—58.

References:

1. Shumpeter, J. (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu*, [Theory of economic development: research of incomes, capital, credit, percent and economic cycle], VD "Kyievo-Mohylians'ka akademiia", Kyiv, Ukraine.

2. Antoniuk, L. L. Poruchnyk, A. M. and Savchuk, V. S. (2003), *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii: monohrafiia*, [Innovations: theory, mechanism of development and commercialization: monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Vojnarenko, M. P. and Yepifanova, I. Yu. (2011), *Upravlinnia investytsijnou diial'nistiu promyslovykh pidpriemstv: monohrafiia*, [A management of industrial enterprises: investment activity is a monograph], VNTU, Vinnytsia, Ukraine.

4. Nel'son, R. R. and Uynter, S. Dzh. (2002), *Evolutsionnaia teoriia ekonomicheskikh yzmeneniy*, [Evolutional theory of economic changes], Delo, Moscow, Russia.

5. Medynskiy, V.H. and Yl'demenov, S.V. (1999), *Reynzhirynh ynnovatsionnoho predprynymatel'stva*, [Alteration of innovative enterprise], [pod red. V.A. Yrykova], YuNYTY, Moscow, Russia.

6. Krasnokuts'ka, N.V. (2003), *Innovatsijnyj menedzhment*, [Innovative management], Nats. ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

7. Fatkhutdynov, R.A. (2005), *Ynnovatsionnyj menedzhment*, [Innovative management], 5 ed, Pyter, St.Petersburg, Russia.

8. Morozov, Yu.P. (2000), *Ynnovatsionnyj menedzhment*, [Innovative management], YuNYTY-DANA, Moscow, Russia.

9. Chervan'ov, D.M. and Nejnova, L.I. (1999), *Menedzhment innovatsijno-investytsijnogo rozvytku pidpriemstv Ukrainy*, [Management of innovative-investment development of enterprises of Ukraine], Znannia, Kyiv, Ukraine.

10. Peresada, A.A. (2002), *Upravlinnia investytsijnym protsesom* [Tekst], [Investment process control], Libra, Kyiv, Ukraine.

11. Amosha, O.I. (2002), *Mekhanizmy perekhodu ekonomiky Ukrainy na innovatsijnu model' rozvytku*, [Mechanisms of transition of economy of Ukraine are on

the innovative model of development], NANU IEP, Dnets'k, Ukraine.

12. Khachaturov, T.S. (1979), *Effektivnost' kapital'nykh vlozheniy*, [Efficiency of capital investments], Ekonomyka, Moscow, Russia.

13. Zullas, K.H. (1976), *Fynansyrovanye y kredytovanye kapital'nykh vlozheniy*, [Financing and crediting of capital investments], Vyscha shk., Kyiv, Ukraine.

14. Robinson, P.A. (1937), "Some aspects of the pure theory of capital", *Quarterly Journal of Economics*, Moscow, Russia.

15. Fedorenko, V.H. (2008), *Investuvannia: pidruchnyk*, [Investing: textbook], 2-d ed., Aleuta, Kyiv, Ukraine.

16. Fonotov, A.H. (2010), *Rossyia: ynnovatsyy y razvytye*, [Russia: innovations and development], BYNOM. Laboratoria znanyj, Moscow, Russia.

17. Mocherniy, S.V. (2001), *Ekonomichna entsyklopediia: U tr'okh tomakh* [Economic Encyclopedia: In three volumes], Vydavnychyj tsentr Akademiia, Kyiv, Ukraine.

18. Izhevskiy, V.V. (2010), "Economic essence of innovations and innovative activity of enterprise", *Naukovyj visnyk NLTU; zb. nauk.-tekh. prats'*, vol. 20.3, pp. 121—127.

19. Il'ina, K.O. (2009), "A category vehicle of innovative theory as foundation of origin of innovative-investment model of development is in the Ukrainian economic system" *Naukovyj visnyk NLTU*, vol. 19.4, pp. 256—264.

20. EVCA (2003), *Annual survey of Pan-Evroptan Private Equity and Venture Capital Yearbook*, EVCA, Brussels, Belgium.

21. Fedulova, L. (2013), "Innovative development: evolution of looks and problem of modern realization", *Ekonomichna teoriia*, vol. 2, pp. 28—45.

22. Mel'nyk, O.H. (2011), "Forming of methodological approaches is in researches of innovations and innovative development", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 6 (120), pp. 18—25.

23. Povna, S.V. (2008), "Priorities of innovative-investment development of enterprises of agrarian sector of economy", *Investytsijni priorytety epokhy hlobalizatsii: vplyv na natsional'nu ekonomiku ta okremyj biznes* [Investment priorities era of globalization: the impact on the national economy and private business], DnNU, Dnipropetrovs'k, Ukraine, pp. 64—67.

24. Tyvonchuk, S.O. and Tyvonchuk, Ya.O. (2013), "An Organizationally-economic mechanism of activation of innovative development of агропродовольчого complex of Ukraine is in market conditions (conceptual and methodical positions)", *Ekonomika APK*, vol 2, pp. 93—100.

25. Shubravs'ka, O. (2012), "Innovative development of agrarian sector of economy of Ukraine: theoretical and methodological aspect", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 27—35.

26. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), *Law "On Investment Activity"*, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/1560-12> (Accessed 29 August 2013).

27. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), *Law "On Innovation Activity"*, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/40-15> (Accessed 29 August 2013).

28. Hryn'ko, T. (2010), "In relation to innovative potential as component part of innovative activity of enterprises", *Vyd-vo Innovatsijnyj aspekt*, pp. 56—58.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2016 р.

УДК 332.1

Р. С. Зубков,

к. е. н., старший викладач кафедри економіки підприємства, Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини ВНЗ Університету "Україна", м. Миколаїв

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

R. Zubkov,

PhD in Economics, st. lecturer of the Department of Enterprise Economics.

Mykolaiv interregional Institute, Open International University of Human Development "Ukraine", Mykolaiv

THE MAIN SOURCES OF FINANCING OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF THE BLACK SEA REGION OF UKRAINE

У статті розглядаються актуальні проблеми інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств Причорноморського регіону України. Автором подано структуру джерел фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах Причорномор'я.

The article deals with actual problems of innovative-investment activity of the industrial enterprises of the black sea region of Ukraine. The author presents the structure of sources of financing of innovative activity at industrial enterprises of the black sea.

Ключові слова: інновація, Причорноморський регіон, промислові підприємства, інвестор.

Key words: innovation, the black sea region, industrial enterprises, the investor.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світова геополітична ситуація зосередила значний економічний та політичний інтерес на розвитку України як на географічному центрі Європи. Єдиним можливим шляхом подальшого розвитку економіки України є поєднання вітчизняних інноваційних досягнень з передовим інноваційним досвідом європейських країн. Майданчиком такого поєднання можуть слугувати регіони України, адже саме в них зосереджено колосальний інноваційний потенціал, активація якого дозволить забезпечити стабільне економічне зростання на довгострокову перспективу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні дослідження інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств

України висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Александрової, Л. Антонюка, Ю. Бажа-ла, П. Бубенка, В. Гейця, В. Гриньової, Г. Демченко, О. Єрмакової, С. Ілляшенка, М. Ситницького, П. Хорів, С. Фірсової, Л. Федулової, Д. Черваньова та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є виявлення та аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств Причорноморського регіону України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств також варто розглядати, в розрізі технологічних укладів. Згідно з даними Інституту економічного прогнозування Академії наук України, майже 60% обсягу промислової продукції приходить на

Таблиця 1. Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств Причорноморського регіону України за період 2011–2015 рр., тис. грн.

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	вітчизняних інвесторів	іноземних інвесторів	інші джерела
<i>Миколаївська область</i>					
2011	403040,7	396895,7	–	–	6145,0
2012	362203,2	283633,2	1894,6	73233,3	3442,1
2013	716449,3	172141,3	5256,1	539051,9	–
2014	606789,6	555356,6	3107,0	48326,0	–
2015	291578,5	282762,2
<i>Одеська область</i>					
2011	172502,5	147514,3	–	–	24988,2
2012	1497384,8	135902,7	–	600005,6	761476,5
2013	91028,7	88310,1	–	–	2718,6
2014	323891,6	320582,3	–	–	3309,3
2015	49670,7	39642,8	–	–	10027,9
<i>Херсонська область</i>					
2011	80122,9	78010,7	1313,7	–	798,5
2012	154584,6	152817,4	–	–	1767,2
2013	161367,6	154923,5	–	6407,1	37,0
2014	90461,7	77753,1	570,2	3576,2	8562,2
2015	70130,5	60900,5	1800,0	–	7430,0

¹ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

Джерело: складено на основі [1; 2; 3].

3-й технологічний уклад, 38% — на 4-й уклад, у той час коли світові тенденції демонструють інноваційний прорив 5—6-го технологічного укладу, тобто розвиток складної обчислювальної техніки, сучасних видів озброєнь, програмного забезпечення, авіаційної промисловості, телекомунікацій і створення нових матеріалів тощо.

Для проведення комплексного дослідження інноваційної активності промислових підприємств Причорноморського регіону вважаємо необхідним провести

аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств Причорноморського регіону України (табл. 1).

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств складаються з власних коштів, коштів вітчизняних та іноземних інвесторів та інших джерел. Моніторинг обсягів та джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств Причорномор'я період з 2011 по 2015 рр. показав, що за цей період фінансування інноваційної діяльності спос-

Таблиця 2. Інноваційна активність промислових підприємств Причорноморського регіону України за період 2011–2015 рр., тис. грн.

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
		дослідження і розробки ¹	у тому числі		Придбання нових технологій	Підготовка виробництва для впровадження інновацій	Придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій	Інші витрати
			Внутрішні НДР	Зовнішні НДР				
<i>Миколаївська область</i>								
2011	403040,7	221839,9	217625,4	4214,5	361,8	x	157643,3	23195,7
2012	362203,2	139230,0	136989,6	2240,4	736,1	x	211690,2	10546,9
2013	716449,3	609825,8	597877,4	11948,4	3460,0	x	87053,2	16110,3
2014	606789,6	187412,2	184965,6	2446,6	110,8	x	418046,8	1219,8
2015	291578,5	231938,7	228761,5	3177,2	422,4	x	52794,3	6423,1
<i>Одеська область</i>								
2011	172502,5	4397,8	4271,4	126,4	25,2	x	166732,2	1347,3
2012	1497384,8	26339,9	4626,8	21713,1	1610,2	x	1460535,3	8899,4
2013	91028,7	4358,0	3969,6	388,4	22,9	x	85481,6	1166,2
2014	323891,6	960,6	661,3	299,3	2,2	x	321468,4	1460,4
2015	49670,7	6537,9	6393,9	144,0	462,9	x	42414,1	255,8
<i>Херсонська область</i>								
2011	80122,9	9825,3	7541,1	2284,2	3,9	x	28654,1	41639,6
2012	154584,6	12432,5	10065,4	2367,1	1,0	x	49435,1	92716,0
2013	161367,6	7180,6	6474,0	706,6	25,5	x	136597,3	17564,2
2014	90461,7	11315,3	6076,8	5238,5	77231,9	x	674,0	1240,5
2015	70130,5	4104,6	3953,8	150,8	65957,8	x	–	68,1

Примітка: ¹ У зв'язку зі змінами в організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства безпосереднє порівняння даних за 2015 рік з аналогічними даними попередніх років є некоректним.

Джерело: складено на основі [1; 2; 3].

терігається, як зростання, так і зменшення фінансування інноваційної діяльності. Як приклад, найбільша сума витрат на інноваційну діяльність у Миколаївській та Херсонській областях було зафіксовано у 2013 році 716449,3 та 161367,6 тис. грн. відповідно, Одеській області максимальне значення фінансування було у 2014 році, яке склало 1497384,8 тис. грн.

Водночас слід відмітити, що у 2014 році можна простежити тенденцію до зменшення фінансування інноваційної діяльності, також у Миколаївській області обсяг фінансування за рік зменшився на 109659,7 тис. грн. або на (-18,1%), це саме стосується і Херсонщини (-8,4%). В Одеській області прослідковується протилежна тенденція, після втрати позицій у 2013 році показник почав стрімко зростати і майже в тричі перевищив значення 2013 року (+255,81%).

Розподіл витрат за напрямками коштів свідчить про збільшення рівня фінансування власних досліджень по кожній з областей Причорноморського регіону. Не можливо оминати увагу той аспект, що велика доля припадає на статтю інші джерела, особливо по Одеській області у 2012 році 761476,5 тис. грн., по інших областях залученні кошти є незначними (табл. 1).

Протягом періоду спостереження максимальний інтерес з боку інвесторів до Миколаївської області був у 2012—2014 рр. Одеська область особливо зацікавила інвесторів у 2012 році, залучивши іноземних коштів у сумі 600005,6 тис. грн. Менш за все зацікавлені іноземні інвестори вкладати кошти в промислові підприємства Херсонщини (табл. 1).

У зв'язку з тим, що Державна служба статистики України виконує вимоги Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації, даний аспект не можливо більш деталізовано розкрити.

Вітчизняні інвестори були активно зацікавлені щодо фінансування розвитку підприємств лише в Миколаївській області.

Аналіз структури та обсягів витрат на інноваційну діяльність свідчить, що на технологічні інновації у 2011—2015 рр. із загального обсягу витрат переважна частка коштів витрачена на придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій. Так, у Одеській області в 2012 році, значення цього показника досягло 1460535,3 тис. грн. натомість у Миколаївській області особлива увага промислових підприємств зосереджена на дослідженнях і розробках, загальна сума витрат яких досягла максимального значення у 2013 році і склала 609825,8 тис. грн. Менше всього організації Одеської області зацікавлені у зовнішніх НДР, відповідний показник протягом 2013—2015 постійно знижується (-62,93%), у Миколаївській області спостерігається його пікове значення лише у 2013 році 11948,4 тис. грн. Щодо придбання внутрішніх НДР, то характерна тенденція "стрімкого коливання" по кожній області регіону, підприємства то активно фінансують внутрішні розробки, то швидкими темпами скорочують видатки.

Виходячи зі статистичних даних таблиці 2, можна дійти висновку, що у придбанні нових технологій зацікавлені лише промислові підприємства Херсонщини, які вклали максимальну суму коштів у 2014—2015 рр. на загальну суму 143189,7 тис. грн.

ВИСНОВКИ

Компаративний аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності промислових за період з 2011 по 2015 рр. показав, що за цей період фінансування інноваційної діяльності спостерігається, як зростання, так і зменшення фінансування інноваційної діяльності. Найбільша сума витрат на інноваційну діяльність у Миколаївській та Херсонській областях було зафіксовано у 2013 році — 716449,3 та 161367,6 тис. грн. відповідно, Одеській області максимальне значення фінансування було у 2014 році, яке склало 1497384,8 тис. грн. Простежується тенденція до скорочення фінансування інноваційної діяльності, у Миколаївській області обсяг фінансування за рік зменшився на 109659,7 тис. грн. або на (-18,1%), це саме стосується і Херсонщини — (-8,4%).

Аналіз структури та обсягів витрат на інноваційну діяльність свідчить, що на технологічні інновації у 2011—2015 рр. із загального обсягу витрат переважна частка коштів витрачена на придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій. Так, у Одеській області в 2012 році, значення цього показника досягло 1460535,3 тис. грн. натомість у Миколаївській області особлива увага промислових підприємств зосереджена на дослідженнях і розробках, загальна сума витрат яких досягла максимального значення у 2013 році і склала 609825,8 тис. грн.

Література:

1. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Миколаївській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>
3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Херсонській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua>
4. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 04.07.2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
5. BDO International Business Compass, 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bdo.ge/upload/BDO-IBC-Summary-2015_ENG.pdf

References:

1. The official website of the Main Statistical Office in Nikolayev (2014), available at: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua> (Accessed 15 October 2016).
 2. The official website of the Main Statistical Office in Odessa (2016), available at: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (Accessed 15 October 2016).
 3. The official website of the Main Statistical Office in Kherson (2014), available at: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua> (Accessed 15 October 2014).
 4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On innovation activity", 04.07.2002, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (Accessed 15 October 2016).
 5. BDO International Business Compass (2015), available at: http://www.bdo.ge/upload/BDO-IBC-Summary-2015_ENG.pdf (Accessed 15 October 2016).
- Стаття надійшла до редакції 02.12.2016 р.*

Р. Б. Таратула,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри земельного кадастру,
Львівський національний аграрний університет

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

R. Taratula,
Ph.D., associate professor, head of the land cadastre, Lviv National Agrarian University

ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF THE LAND USE STRUCTURING AT THE LOCAL LEVEL

Обґрунтовано еколого-економічний механізм структуризації процесу землекористування на місцевому рівні, спрямованого на раціональне використання територій та створення сприятливих умов для підвищення якості навколишнього природного середовища. Досліджено стан землекористування на місцевому рівні як об'єкта управлінської діяльності. В рамках системи управління земельними ресурсами на місцевому рівні обґрунтовано впровадження функціонально цільового аналізу масивів різнопланової інформації, що дозволяє істотно скоротити терміни обробки і аналізу інформації. Обґрунтовано структурно-логічну схему інформаційного забезпечення землеохоронної діяльності на місцевому рівні.

This paper deals with environmental and economic mechanisms of structuring land use process at the local level, aimed at sustainable land use and creating favorable conditions for improving the quality of the environment. The author investigates state of land use at the local level, as an object of management. Within the system of land management at the local level the author justifies implementing functional targeted analysis of arrays of diverse information that can significantly shorten processing and analysis. The author substantiates structural and logical scheme of information support for land-security activities at the local level.

Ключові слова: управління, землекористування, інформаційна система, еколого-економічний механізм, еколого-економічна оцінка.

Key words: management, land use, information system, organizational and economic mechanism, environmental and economic evaluation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічні перетворення в Україні багато в чому визначили роль і значення управління земельними відносинами і земельними ресурсами. Це пов'язано з тим, що земля, крім її нетрадиційних властивостей, стала об'єктом правовідносин і об'єктом нерухомості [8, с. 4]. На сьогодні сучасний стан земельних ресурсів є кризовим, земельні відносини не врегульовані, відсутні механізми та інструменти ефективного управління землекористуванням, у тому числі й на рівні місцевого самоврядування. Рівень управління земельними ресурсами повинен відповідати концепції сталого розвитку

та визначати економічні моделі і механізми регулювання ринкових процесів у сфері земельних відносин. Іншими словами, регулювання процесу управління земельними ресурсами місцевих територіальних громад, включає в себе складну систему еколого-економічних імперативів, що забезпечують підвищення якісного рівня комплексного контролю за використанням земельно-ресурсного потенціалу і природоохоронної діяльності. У зв'язку з цим зміцнення екологічної компоненти цієї сфери буде сприятливо впливати на сталий розвиток території, а також ефективно землекористування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам ефективного управління землекористуванням присвячено праці відомих вітчизняних вчених зокрема, в працях О.С. Будзяк, В.В. Горлачука, А.С. Даниленка, Д.С. Добряка, Л.Я. Новаковського, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступеня, А.М. Третьяка, та ін. Вирішенню наукових питань з структуризації та інформатизації управління земельними ресурсами присвячені праці таких вітчизняних вчених, як А.С. Бордюжа, Д.І. Бабміндри, Є.В. Мішеніна, М.М. Миргород, М.Х. Шершуна, О.І. Шкуратова та ін. Традиційна методологія досліджень проблем раціоналізації землекористування цими вченими не в повній мірі відображає еколого-економічний механізм управління процесом сільськогосподарського землекористування. У зв'язку з цим, виникає необхідність формування еколого-економічного механізму структуризації процесу землекористування, який забезпечить умови раціонального використання і охорони земель.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні еколого-економічного механізму структуризації процесу землекористування на місцевому рівні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сьогодні земельні ресурси є одними з найважливіших ресурсів, які в повній мірі підтримують економічний потенціал, і при їхньому раціональному використанні стають надійним джерелом екологічної рівноваги в рамках будь-якої територіальної одиниці. Земельні ресурси як головний природний компонент володіють екологічними властивостями (впливають на стан довкілля); економічними властивостями (покликані підтримувати економічний потенціал органів місцевого самоврядування на високому рівні); соціальними властивостями (безпосередньо створюють умови для сприятливого проживання населення і забезпечують продуктами харчування та іншими матеріальними цінностями); природними властивостями (є складовою частиною самої природи) [1, с. 16].

Система збалансованого використання земельних ресурсів територіальних громад передбачає процес, за допомогою якого земле господарювання забезпечує дохідність приватних організацій та бюджету. У зв'язку з цим на місцевому рівні вирішуються такі питання з охорони довкілля та земельних ресурсів зокрема: вдосконалення нормативно-правового забезпечення управління землекористуванням; проведення земельно-оціночних робіт; проведення еколого-економічної політики з оцінки землекористування; створення сприятливих умов для формування збалансованого землекористування; створення сприятливих екологічних умов і здійснення землеохоронних заходів; встановлення контролю за використанням природних ресурсів [2—4; 7].

Необхідною умовою для реалізації вищевказаних завдань являється удосконалення критеріальних підходів, які направлені на покращення результативних показників екологічної та соціально-економічної діяльності одночасно з підвищенням рівня правового забезпечення процесів використання об'єктів нерухомості в

сфері землекористування, забезпечення інвестиційної привабливості окремих регіонів та адміністративних територій з метою залучення достатнього рівня інвестицій для забезпечення ефективності природоохоронної діяльності та підвищення економічних показників розвитку територій. Окрім цього, виникає необхідність формування чіткої соціально-економічної політики суб'єктів господарювання, яка була б направлена на екологізацію виробництва на рівні окремих господарюючих суб'єктів.

Загалом, землекористування можна описати як процес розробки системи управління земельними ресурсами, охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки певної території. Такий підхід зумовлює необхідність формування обмежувальних заходів та забезпечення прийняттого рівня контролю на місцевому рівні для гарантування стійкого землекористування в процесі сільськогосподарської діяльності [7]. Окрім цього, необхідно приймати до уваги економічні показники та особливості певної території чи окремого економічного об'єкта для розрахунку його економічного потенціалу при впровадженні природоохоронних заходів та формування збалансованого землекористування [5]. Регулювання таких процесів має забезпечуватись власниками згаданих ресурсів та носити комплексний характер, характеризуватись чіткою структурою та системою інструментів для економічного обґрунтування впроваджених заходів. Іншими словами, процес управління землекористуванням повинен базуватись на комплексному підході до формування управлінських рішень за умов екологічних обмежень як в питаннях економічного розвитку, так і в питаннях природоохоронної діяльності на всіх рівнях [1; 4].

Доцільно зазначити, що всі вищевказані дії повинні проходити при суворому контролі з боку органів державної влади та при такому підході можна судити про економічний розвиток територіальної одиниці з дотриманням всіх екологічних вимог. Для досягнення мети раціонального землекористування, управлінська політика органів місцевого самоврядування покликана створити сприятливі умови для: ефективного реформування власності земельних ресурсів; встановлення ефективної системи стимулювання з використанням земельно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього середовища; формування системи еколого-економічного управління раціонального землекористування.

Результати оцінки системи землекористування на місцевому рівні показали, що важливим компонентом цього процесу є показники вартісної оцінки земельно-ресурсного потенціалу, які крім прямих своїх функцій істотно впливають як на організаційно-господарські аспекти цього процесу, так і на формування ефективної землеохоронної діяльності, що в повній мірі забезпечує екологічну стійкість територій. При оцінці ефективності землекористування в рамках територіальних громад застосовуються відповідні методи розрахунку вартісних показників кожного об'єкта, які впливають на формування системи еколого-економічного управління землекористуванням.

Вплив сучасного механізму управління земельними ресурсами на структуризацію процесу землекористування негативно проявляється при плануванні та здійсненні

ня ефективної системи природоохоронної діяльності в цілому. Доцільно зазначити, що рівень планових рішень і ступінь розробленості комплексної проектної документації, спрямованої на раціональне облаштування територіальних одиниць, не в повній мірі відповідає екологічній безпеці землегосподарських систем в цілому. Отже, в цих процесах важлива роль повинна відводитися комплексній еколого-економічній оцінці земельних ресурсів з використанням інформаційних технологій, в яких були б представлені узагальнені дані про їх якісний, правовий і господарський стан [2]. З цією метою доцільно розробляти комплексні програми, які включали б в себе перелік природоохоронних заходів, що виконуються, терміни їх реалізації та плановані обсяги інвестиційних вкладень.

Проте відсутність ефективної інформаційно-ресурсної бази щодо стану територіальних одиниць не дає можливості інтегрального визначення показників еколого-економічної ефективності здійснення цих заходів. Усуненню цієї невідповідності повинен сприяти процес еколого-економічної оцінки земельно-ресурсного потенціалу території, який повинен включати визначення кількості і якості потенційних земельних ресурсів і потреб у них при заданих обсягах виробництва і розвитку території.

Екологічний аспект будь-якої території місцевого значення має передбачати, в тому числі, дотримання якісних характеристик довкілля, (кількість викидів і скидів, обсяг відходів) відомості про які акумулюються в інформаційній базі даних відповідної територіальної громади. І з цієї точки зору здійснюється еколого-економічна оцінка стану навколишнього середовища, землекористування та інших її компонентів, використовуючи при цьому інтегральний підхід до вирішення цього завдання. Тому інформаційна база даних, яка створюється, для цих цілей, повинна включати відомості про стан ґрунтового покриву, рослинності, а також про стан інфраструктури [1, с. 18].

Для інтегрального обчислення відповідних показників оцінки навколишнього середовища залучають дані еколого-економічного, соціального, інформаційного, інноваційного, інвестиційного характеру, а також просторово-територіальні дані [6]. Критерії та показники, що використовуються для обґрунтування еколого-економічної ефективності землекористування на місцевому рівні повинні формуватися на базі різних інформаційних ресурсів. У деяких випадках виникає необхідність удосконалення процесу обґрунтування землекористування для різного цільового призначення з урахуванням виробничої орієнтації окремих територій. В багатьох випадках агрегація цих компонент без достатнього інформаційного забезпечення складний, багатоступінчастий процес. Процес агрегації цих компонент починається з визначення вагових коефіцієнтів по кожно-

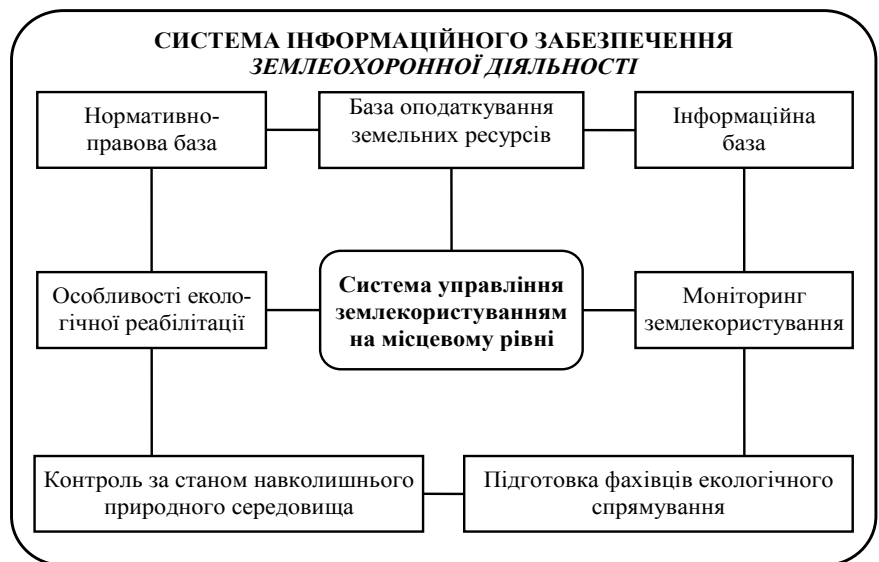

Рис. 1. Структурно-логічна схема інформаційного забезпечення землеохоронної діяльності на місцевому рівні

Джерело: сформовано автором на основі [1; 6; 8].

му з напрямів природоохоронної діяльності. Структурно-логічну схему інформаційного забезпечення землеохоронної діяльності на місцевому рівні зображено на рисунку 1.

Таким чином, просторова функція територіальної одиниці виступає головною сполучною ланкою формування та розвитку землеохоронної діяльності, що дозволить органам місцевого самоврядування здійснювати як створення спеціалізованих інформаційних баз і баз на місцевому рівні, так і застосування їх для обґрунтування ефективності заходів.

Доцільно зазначити, що формування і розвиток природоохоронної діяльності на місцевому рівні ще в недостатній мірі забезпечено як нормативно-правовими [5], так і інформаційними ресурсами, що провокує промислові та інші виробничі підприємства в недостатній мірі приділяти увагу випуску екологічно безпечної продукції. Тому інтенсивний розвиток певної території істотно вплине не тільки на вдосконалення законодавчої бази і створення ефективних місцевих інформаційних служб, а й на формування сприятливих умов для їх застосування у вирішенні проблем природоохоронної властивості на більш високому рівні, що вплине на якість навколишнього середовища і здоров'я населення [7].

Варто зазначити про певні недоліки існуючих методик інтегрування сукупності показників до єдиного агрегованого стану або індексу, які обумовлюють необхідність спрощення даної процедури, зниження її вартості та формування ефективного способу реалізації на всіх рівнях землеохоронної діяльності на місцевому рівні.

Виходячи з цього, з урахуванням різноманіття форм і методичних підходів формуються повноваження органів місцевого самоврядування щодо охорони земельних ресурсів як цілісної системи, до яких необхідно перш за все віднести [6; 9]: розроблення єдиних норм і правил щодо екологічної реабілітації всіх землегосподарських об'єктів; здійснення зонування територій з урахуванням екологічних, економічних та соціальних чинників; вибір способів формування цільової програ-

ми щодо усунення негативних наслідків; впровадження інноваційних підходів у процесі здійснення землеохоронних заходів; формування інвестиційної складової всього процесу.

Тому формування еколого-економічного та інформаційного механізму управління землекористуванням, як окремої підсистеми загального управлінського процесу на місцевому рівні, повинна включати врахування наступних пріоритетів:

- вдосконалення інфраструктурного забезпечення природоохоронної діяльності;
- розробка землеохоронних програм та проектів;
- вдосконалення нормативно-правового забезпечення управління землекористуванням на місцевому рівні;
- створення сприятливих умов для екологічної реабілітації землегосподарських систем територіальних громад;
- створення ефективної системи контролю за станом довкілля та процесом землекористування;
- впровадження інноваційних в процес управління природоохоронною діяльністю із застосуванням інформаційних технологій.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, одним з найважливіших елементів організації системи збалансованого землекористування виступає формування чіткої природоохоронної політики, розробка та впровадження ефективних землеохоронних заходів. На підставі викладеного можна зробити висновки, що сформовані ринкові відносини істотно впливають на весь процес використання охорони і оцінки земельних ресурсів з урахуванням екологізації цього напрямку, а також визначення чіткої політики у створенні ефективної системи природоохоронної діяльності в рамках територіальної одиниці.

Таким чином, формування еколого-економічного механізму структуризації процесу землекористування обумовлює необхідність вироблення і застосування критеріальних підходів інформаційного забезпечення використання земель територіальних громад. Головним завданням еколого-економічного механізму формування системи управління на місцевому рівні є врахування інтересів усіх груп землекористувачів з метою збереження довкілля та оптимального розподілу земельних ресурсів. Враховуючи це, доречно розглядати запропонований еколого-економічний механізм як сукупність функціональних підсистем, які забезпечують ефективність взаємодії різних груп землекористувачів та узгодження їх екологічних, економічних та соціальних інтересів в процесі здійснення господарської діяльності.

Література:

1. Беляков Э.В. Механизм информационного обеспечения управления земельными ресурсами в современных условиях / Э.В. Беляков // Экономика и экология территориальных образований. — 2011. — № 6. — С. 15—19.
2. Будзяк О.С. Екологобезпечне використання земель: теоретичні та практичні аспекти: монографія / Будзяк О.С. — К.: Аграр Медіа Груп, 2011. — 326 с.

3. Голян В.А. Еколого-економічні проблеми землекористування в Україні / В.А. Голян, А.І. Крисак // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 1. — С. 117—124.

4. Горлачук В.В. Організаційно-економічні інструменти ефективного управління землекористуванням / В.В. Горлачук, А.В. Астремський // Наукові праці. — Т. 99. — Вип. 86. — С. 140—147. — (Серія Економіка).

5. Земельний Кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>

6. Методика формування економічного механізму екобезпечного сільськогосподарського землекористування: наукове видання / О.І. Фурдичко, О.І. Шкуратов, М.Х. Шершун та ін. — К.: Екоінвестком, 2012. — 28 с.

7. Мішенін Є.В. Екологічний аудит сільськогосподарського землекористування (організаційно-економічні засади): монографія / Є.В. Мішенін, Т.І. Пізняк. — Харків: Бурун і К, 2012. — 176 с.

8. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами: навч. посіб. / А.М. Третяк, О.С. Дорош. — Вінниця: Нова книга, 2006. — 360 с.

9. Шкуратов О.І. Інноваційні засади формування екобезпечного землекористування в сільському господарстві / О.І. Шкуратов // Інноваційна економіка. — 2011. — № 6. — С. 10—13.

References:

1. Beljakov, Je.V. (2011), "The mechanism of information support land management in modern conditions", *Jekonomika i jekologija territorial'nyh obrazovanij*, vol. 6, pp. 15—19.

2. Budziak, O.S. (2011), *Ekolohobezpechne vykorystannia zemel: teoretychni ta praktychni aspekty* [Ecologically land use: theoretical and practical aspects], *Ahrar Media Hrup*, Kyiv, Ukraine.

3. Holian, V.A. and Krysak, A.I. (2007), "Ecological and economic problems of land use in Ukraine", *Recent economic problems*, vol. 1, pp. 117—124.

4. Horlachuk, V.V. and Astremyskyi, A.V. (2011), "Organizational and economic tools to effectively manage land use", *Naukovi pratsi*, vol. 86, pp. 140—141.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), *The Land Code of Ukraine*, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua>. (Accessed 29 August 2016).

6. Furdychko, O.I. Shkuratov, O.I. and Shershun, M.Kh. (2012), *Metodyka formuvannia ekonomichnoho mekhanizmu ekobezpechnoho silskohospodarskoho zemlekorystuvannia* [Methods of forming economic mechanism ecosafety agricultural land], *Ekoinvestkom*, Kyiv, Ukraine.

7. Mishenin, Ie.V. and Pizniak, T.I. (2012), *Ekolohichni audyt silskohospodarskoho zemlekorystuvannia (orhanizatsiino-ekonomichni zasady)* [Environmental audit of agricultural land (organizational and economic principles)], *Burun i K*, Kyiv, Ukraine.

8. Tretiak, A.M. and Dorosh, O.S. (2006), *Upravlinnia zemelnymy resursamy* [Land Management], *Nova knyha*, Vinnytsia, Ukraine.

9. Shkuratov, O.I. (2011), "Innovative principles of forming ecosafety land use in agriculture", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 6, pp. 10—13.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2016 р.

Н. П. Венгерук,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
Л. П. Меленчук,
студентка, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ОЦІНКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ОБЛІКУ

N. Vengeruk,
Ph.D., associate professor of accounting and auditing,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
L. Melenchuk,
student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

PECULIARITIES OF INTELLECTUAL CAPITAL ASSESSMENT

Останнім часом ринок капіталу зазнає суттєвих змін. Постає необхідність пошуку факторів, що дозволили б отримати максимальний ефект від використання ресурсів підприємств. Матеріальних ресурсів сьогодні недостатньо, більш актуальними є технології, люди, їх досвід та професіоналізм. Об'єктивною необхідністю економіки інформаційного суспільства є визначення та оцінка інтелектуального капіталу як рушійної сили ефективного функціонування підприємства. Предметом дослідження стали методи оцінки інтелектуального капіталу та особливості відображення його в бухгалтерському обліку, зокрема, розглянуто поняття синергетичного капіталу в обліку. Метою дослідження є визначення комплексної системи оцінки інтелектуального капіталу. Запропоновано підприємствам оцінювати складові інтелектуального капіталу та розробляти власну модель внутрішньої звітності з метою його оцінки, ефективного використання та визначення реальної ринкової вартості бізнесу.

Capital Market is essentially changing lately. It is necessary to look for different factors which would let us get the highest possible effect of using enterprise resources. Nowadays it's not enough to have physical resources but technology and people with their skills and experience are gaining current importance. Information society economy urgently demands definition and assessment tools of intellectual capital as an incentive of effective enterprise operating. The subject of this research is the ways of intellectual capital estimation and peculiarities of it's reflection in accounting. Synergetic capital in accounting is also studied in this research. The aim of this research is an assessment of intellectual capital complex estimation system. The enterprises are offered to estimate intellectual capital components and develop their own model of internal statements to evaluate it, use it effectively and definite enterprise real cost.

Ключові слова: синергетичний капітал, ринкова вартість, критерії оцінки, власність, економіка інформаційного суспільства, звітність.

Key words: synerhetycheskyu capital, market value, evaluation criteria, property, economy information society, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зміни, що відбуваються в економіці, вимагають інтерпретації основних термінів і понять обліку в контексті формування економіки нового інформаційного суспільства. Так, все більше стає зрозумілим, що інвестований у бізнес капітал у вигляді внесків власників чи засновників є лише засобом отримання економічних вигод у майбутньому. Потрібен ресурс, який зміг би ефективно використати власний капітал та забезпечити реалізацію мети суб'єкта господарювання. Потужною рушійною силою стає орієнтація на використання інтелектуального, творчого, креативного потенціалу. Спостерігається домінування створення й експлуатації нових ідей і знань. Економіка інформаційного суспільства передбачає персоніфікацію капіталу і набуття особистістю вартісних характеристик. Тобто підлягають оцінці індивіду-

альні інтелектуальні, професійні, працездатні якості співробітників, їх потенційні можливості в сфері діяльності підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зараз як за кордоном, так і в Україні, тривають дискусії щодо визначення економічної суті поняття "інтелектуальний капітал". Але найбільша складність виникає у формуванні об'єктивних та точних критеріїв його оцінки, його вимірювання та відображення в бухгалтерській системі та звітності. А без такої оцінки підприємства ринкової економіки не можуть обійтися при продажі бізнесу, зміні власника, залученні додаткових інвестицій та в багатьох інших ситуаціях.

Цим питанням присвячені праці Ф.Ф. Бутиця, О.Б. Бутнік-Сіверського, І.В. Жураковської, С.Ф. Голова, Н.М. Ма-

люги, Г.Г. Кірейцева, К. Свейбі та інших відомих вчених. Також і для практиків актуальними є питання щодо визначення інтелектуального рівня персоналу, отримання об'єктивної інформації щодо потенційних можливостей його використання, підвищення з метою отримання максимального підприємницького результату.

Сьогодні спостерігаємо, що світова промислова економіка поступається інформаційній, інтелектуальній економіці, суть якої полягає в отриманні достатньо високих прибутків на малій базі капіталу та оптимальній кількості працюючих. Досвід показує, що в економіці, яка найбільше спирається на ідеї та в меншому — на фізичний капітал, різко зростає вірогідність реалізації успішних проектів. Як зазначає професор Бутнік-Сіверський О.Б, найбільш міцною рухомою силою стає сила ідей [1].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною проблемою, на нашу думку, є відсутність в українському законодавстві комплексної системи оцінки інтелектуального капіталу. Зазначене і визначає мету нашого дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Потенційно, в найближчий час, в Україні швидкими темпами розвиватиметься інвестиційний ринок. Підприємства повинні бути готові до цього. Заздалегідь слід потурбуватися про формування реальної вартості компанії чи бізнесу. На сьогодні маємо деякі проблемні моменти в нормативному забезпеченні обліку інтелектуального капіталу.

Так, з точки зору бухгалтерського обліку, інтелектуальний капітал включає нематеріальні активи, що відображені на балансі підприємства (інтелектуальна власність), та знання, які не відображені в обліку — знання працівників, їх вміння, організаційна культура тощо. Та слід відмітити, що в новому інформаційному суспільстві такі складові інтелектуального капіталу мають суттєву вагу, тому не враховувати їх не можна.

Згідно з П(С)БО 8 "Нематеріальні активи" первісна вартість нематеріального активу, зокрема, об'єкта права інтелектуальної власності, створеного підприємством, включає прямі витрати на його створення, а придбаного — витрати на його придбання [п. 17, 5]. Тобто рекомендується застосування витратного підходу.

Однак в умовах нової інформаційної економіки визначена таким чином вартість не відповідає реальній вартості, що встановлюється ринком. У результаті виникає величезний розрив між балансовою вартістю фірми та її ринковою капіталізацією. Тому в літературі зустрічаємо багато критики щодо використання витратного методу. Зокрема, Н.М. Малюга вважає, що це призводить до:

- заниження вартості майна підприємства;
- заниження витрат підприємства в частині нематеріальних витрат і амортизаційних відрахувань спричиняє невиправдане заниження собівартості і завищення прибутку;
- заниження собівартості спричиняє неповне відшкодування реальної суми поточних витрат з виручки підприємства [3].

В економіці, окрім витратного, існують такі групи методів як ринковий та доходний. Ці методи застосовуються залежно від кожного конкретного об'єкта прав інтелектуальної вартості. Часто використовують і комплексний метод.

Суть ринкового методу полягає в тому, що обчислюється різниця між ринковою капіталізацією компанії і власним капіталом її акціонерів. Отримана величина розглядається як вартість її інтелектуального капіталу або нематеріальних активів.

Вважаємо об'єктивним та раціональним підхід, що застосовують сучасні дослідники з обліку інтелектуального

капіталу, суть якого полягає у доведенні первинної вартості об'єктів прав інтелектуальної вартості (вартість матеріальної складової), що формується згідно П(С)БО 8, п. 17, до вартості, сформованої активним ринком за рахунок відображення в бухгалтерському обліку вартості синергетичного капіталу (вартість ідеальної складової) [п. 7, 5].

Що ж це за синергетичний капітал? В різноманітних галузях науки широко використовується поняття синергетичний ефект. У цілому, це сумарний ефект, який полягає у тому, що при взаємодії двох або більше факторів їхня дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їхньої суми. Але в економіці це означає результат інтегративної взаємодії елементів економічної системи, який може приводити до зміни її якісного стану. Відповідно, в бухгалтерському обліку вартісне вираження синергетичного ефекту, що виникає в результаті взаємодії інтелектуальних активів, доречно відображати в активі, а джерело його утворення, синергетичний капітал — у пасиві балансу. Підтримуємо думку вчених які пропонують синергетичні ефекти, що виникають, відображати в активі балансу на субрахунок 193 "Синергетичні ефекти", оскільки вони є результатом взаємодії активів, як і гудвіл. А для врівноваження балансового рівняння в пасиві пропонують введення рахунку "Синергетичний капітал" з відображенням його у складі додаткового капіталу на рахунок 428 [2].

Передумовою такого проведення є визнання синергетичних ефектів та їх оцінка. Вартість синергетичного ефекту розраховується як різниця між ринковою вартістю об'єкту права інтелектуальної вартості, що сформувалась на активному ринку та первісною вартістю створеного об'єкту права інтелектуальної вартості згідно П(С)БО 8 "Нематеріальні активи". Наведена методика бухгалтерського відображення синергетичних ефектів дозволить наблизити облікову вартість активів підприємства до реальної вже на момент їх введення в експлуатацію.

Інакше кажучи, вартість сучасних компаній в основному визначається наявністю в них інтелектуального капіталу поряд з іншими видами капіталу. Разом з тим, говорити про його вартість слід з обережністю, так як вона багато в чому складається з елементів, які в принципі не продаються і, отже, не мають вартості в загальноприйнятому сенсі. Тому доцільно визначати вартість компанії чи вартість бізнесу в цілому. Існує багато методів вимірювання та обліку інтелектуального капіталу, які були розроблені спеціально для цілей внутрішнього управління, однак адаптація їх на підприємствах і організаціях в світі йде повільно.

В Україні на сьогодні існує складність у питаннях гармонізації категорії власний капітал з точки зору фінансового менеджменту та бухгалтерського обліку. Значний вплив на побудову обліку власного капіталу має структура, на яку в свою чергу впливають організаційно-правова форма підприємства, форма власності, розмір, мета діяльності та інші. Організація бухгалтерського обліку на підприємстві повинна спрямовуватись на зменшення складності управління власним капіталом, пов'язаною з безперервними змінами у процесі поточної діяльності економічного суб'єкта. Вважаємо, що вагомим чинником, що зміг би забезпечити поєднання менеджменту та організацію бухгалтерського обліку є ресурс, який характеризує знання, інтелектуальний потенціал організації. Він є основою інтелектуального капіталу. Це поняття в економічній теорії появилось не так давно, тому вимагає розгляду та досліджень.

К.Е. Свейбі, аналізуючи наявні інструментарії оцінки інтелектуального капіталу, ще в 2010 році писав: "Основною проблемою вимірювальних систем є те, що неможливо виміряти соціальні явища з науковою точністю. Всі вимірювальні системи, у тому числі традиційний бухгалтерський облік, покладаються на офіційні вимірники, такі як долари, євро, та інші, які далекі від реальних подій або дій, які вик-

ликали це явище. Це створює основні невідповідності між очікуванням менеджерів, обіцянками розробників методу, та тим, що ці системи можуть насправді досягти. Тоді ці системи стають дуже крихкими і відкритими для маніпуляцій. Таким чином, перше питання для будь-якого процесу вимірювання: яка мета оцінки і для кого?" [6].

Ерік Свейбі виділяє 25 методів вимірювання інтелектуального капіталу, згрупованих у 4 категорії:

Методи прямого вимірювання інтелектуального капіталу — Direct Intellectual Capital methods (DIC). До цієї категорії належать всі методи, засновані на ідентифікації та оцінці в грошах окремих активів або окремих компонентів інтелектуального капіталу. Після того, як оцінені окремі компоненти інтелектуального капіталу або навіть окремі активи, виводиться інтегральна оцінка інтелектуального капіталу компанії. При цьому зовсім не обов'язково оцінки окремих компонентів складаються. Можуть застосовуватися і більш складні формули.

Методи ринкової капіталізації — Market Capitalization Methods (MCM). Обчислюється різниця між ринковою капіталізацією компанії і власним капіталом її акціонерів. Отримана величина розглядається як вартість її інтелектуального капіталу або нематеріальних активів.

Методи віддачі на активи — Return on Assets methods (ROA). Відношення середнього доходу компанії до вирахування податків за деякий період до матеріальних активів компанії — ROA компанії — порівнюється з аналогічним показником для галузі в цілому. Щоб обчислити середній додатковий дохід від інтелектуального капіталу, отримана різниця множиться на матеріальні активи компанії. Далі шляхом прямої капіталізації або дисконтування одержуваного грошового потоку можна одержати вартість інтелектуального капіталу компанії.

Методи підрахунку очок — Scorecard Methods (SC). Ідентифікуються різні компоненти нематеріальних активів або інтелектуального капіталу, генеруються і доповідаються індикатори та індекси у вигляді підрахунку очок або як графі. Застосування SC методів не передбачає отримання грошової оцінки інтелектуального капіталу. Ці методи подібні методам діагностичної інформаційної системи.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що необхідним є визначення конкретних особистісних складових інтелектуального капіталу та формування критеріїв оцінки. Тут важливо розділити їх на два типи. Для зовнішніх користувачів, тобто соціально спрямованих та внутрішніх — зорієнтованих для потреб менеджменту. Якщо із зовнішніх у вітчизняній звітності можемо побачити такі як середньооблікова кількість штатних працівників, кількість працюючих за віком і статтю, підвищення кваліфікації, працюючі пенсіонери та інші, то інші складові не фіксуються. Можна сказати, що тільки в окремих господарських структурах нашої країни здійснюється аналіз та оцінка особистісних інтелектуальних та професійних якостей працівників. Цьому є ряд причин. Як уже зазначалось, система бухгалтерського обліку на сьогодні не може дати вартісної оцінки таким показникам. Система менеджменту формує необхідні критерії оцінки працівників лише на стадії їх пошуку і прийняття на роботу. Та в процесі роботи до них фактично не застосовуються ніякі контролюючі заходи, що давали б можливість оцінити відповідність професійності чи майстерності конкретного працівника вимогам конкурентного середовища. Так, в окремих видах діяльності, наприклад в аудиторській, існують законодавчі вимоги щодо щорічного підвищення кваліфікації сертифікованих аудиторів. Але у більшості інших такі вимоги відсутні. Залежно від виду та специфіки діяльності підприємства, управлінському апарату слід визначити найбільш важливі для них критерії оцінки і сформулювати їх у певного виду довідку чи звітність як

для внутрішнього користування, так і для зовнішнього. Це мають бути дві різні форми звітності. Якщо дані внутрішньої дозволять відкоригувати певні проблемні моменти в роботі підприємства, то зовнішню звітність можна використати для власної реклами, підвищення рейтингів, та привабливості на ринку.

Для цього можна використовувати ряд методичних прийомів таких як анкетування, перевірка залишкових знань зі спеціалізації, вирішення змодельованих ситуаційних задач, потенційно пов'язаних з специфікою діяльності підприємства. Доцільно було б розробляти власну систему показників та принципи оцінки складових інтелектуального капіталу для відображення у звітності. Проте, з впевненістю можна відмітити, що для будь якого з підприємств, інформація про потенційні інтелектуальні можливості, їх аналіз та правильні висновки може сприяти тільки покращенню позитивного результату діяльності. Адже інтелектуальний капітал дає можливість розвитку у довгостроковій перспективі, є стратегічним ресурсом в умовах глобалізації та переходу до постіндустріальної стадії розвитку продуктивних сил.

Література:

1. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект) [Електронний ресурс] / О.Б. Бутнік-Сіверський. — Режим доступу: http://ipdo.kiev.ua/butniksiverskiy_intelektual_capital_theoretical_aspect.doc
2. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 — "бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / С.Ф. Легенчук. — Київ, 2006. — 23 с.
3. Малюга Н.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в Україні: теоретико-методологічні основи / Н.М. Малюга // Наукова доповідь за дисертацією на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, 08.06.04. — Житомир, ЖДТУ, 2006. — 84 с.
4. Жураковська І.В. Відображення складових інтелектуального капіталу у звітності підприємств України / І.В. Жураковська // Облік і фінанси. — 2014. — № 1 (63). — С. 13—19.
5. "Нематеріальні активи" Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 від 12.10.2010 № 1202 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>
6. Sveiby K.-E Methodos for Measuring Intangible Assets Copyright / K.-E Sveiby [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethodos.htm>

References:

1. Butnik-Sivers'kyj, O.B. (2002), "Intellectual Capital (theoretical aspect)", available at: http://ipdo.kiev.ua/.../butniksiverskiy_intelektual_capital_theoretical_aspect.doc (Accessed 15 Nov 2016).
2. Lehenchuk, S.F. (2006), "Accounting display intellectual capital", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.
3. Maluha, N.M. (2006), "Konceptsiia rozvytku bukhalters'koho obliku v Ukraini: teoretyko-metodolohichni osnovy [The concept of accounting in Ukraine: theoretical and methodological foundations], ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.
4. Zhurakovs'ka, I.V. (2014), "Display the components of intellectual capital reporting enterprise Ukraine", *Oblik i finansy*, vol. 1 (63), pp. 13—19.
5. Ministry of Finance of Ukraine (2010), "Intangible assets" national provisions (Standard) Accounting", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (Accessed 15 Nov 2016).
6. Sveiby, K.-E (2016), "Methodos for Measuring Intangible Assets Copyright", available at: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethodos.htm> (Accessed 15 Nov 2016).
Стаття надійшла до редакції 30.11.2016 р.

УДК 658.821

І. Ю. Єніфанова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця
М. О. Гайдей,
магістрант, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ КОНДИТЕРСЬКОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

I. Yepifanova,
PhD (Economics), Associate Professor, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa
M. Haidei,
Undergraduate, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa

THE DIRECTIONS OF PROVIDING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISES OF CONFECTIONERY BRANCH IN UKRAINE

У роботі визначено сутність конкурентоспроможності. Проаналізовано сучасний конкурентний стан кондитерського ринку України, визначено його особливості. Виявлено, що український ринок кондитерських виробів завершив етап свого формування і знаходиться в стані жорсткої конкурентної протидії. Утримання і заохочення нових споживачів можливе за рахунок новинки продукції та пошуку нових ринків збуту (переважно за рахунок експорту).

Визначено фактори, які впливають на конкурентне середовище. Виявлено, що фактори впливу на підприємства кондитерської галузі необхідно розглядати в розрізі впливу трьох чинників: конкурентів, споживачів, постачальників. Розроблено пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності підприємств кондитерської галузі України. Україна на світовому кондитерському ринку займає значні позиції, має розгалужену товарну та географічну структуру зовнішньої торгівлі, в якій експорт перевищує імпорт.

In work the essence of competitiveness is defined. The current competitive state of the confectionery market of Ukraine is analyzed, its features are defined. It is revealed that the Ukrainian market of confectionery finished a stage of the formation and there are in state rigid competitive counteractions. Contents and encouragement of new consumers probably it can find at the expense of novelties of production and search of new sales markets (generally due to export).

The factors influencing the competitive environment are defined. It is revealed that the factors influencing the enterprises of confectionery branch need to be considered in a section of influence of three factors: competitors, consumers, suppliers. Offers about increasing competitiveness of the enterprises of confectionery branch of Ukraine are developed. Ukraine in the world confectionery market takes considerable positions, has branched commodity and geographical structure of foreign trade in which export exceeds import.

*Ключові слова: конкурентоспроможність, кондитерська галузь, збутова діяльність підприємства.
Key words: competitiveness, confectionery branch, marketing activity of the enterprise.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нестабільність сучасної економічної ситуації в Україні та мінливість кон'юнктури ринку обумовила виник-

нення певних проблем пов'язаних з визначенням пріоритетних напрямків розвитку підприємств кондитерської галузі та зміцненням їх конкурентних позицій. Та-

кож ситуація ускладнюється зміною значної кількості економічних параметрів, що викликано впливом факторів соціально-економічного характеру на усю сферу діяльності підприємств, що в свою чергу призводить до зниження їхнього рівня конкурентоспроможності. Для виходу з цієї ситуації підприємствам кондитерської галузі слід звернути увагу на підвищення рівня конкурентоспроможності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізом розвитку кондитерської галузі займалися такі науковці як І.В. Тюха, Н.В. Кравчук, О.В. Шестак, Д.О. Стрельникова тощо. Питанням, пов'язаним із сутністю конкурентоспроможності, конкурентних стратегій та їх удосконалення в умовах кризи присвячено праці А.П. Градова, Г.Б. Клейнера, І. Ансоффа, Г. Мінцберга, А.А. Томпсона і Дж. Стрікланда, І.П. Булеєва, А.С. Гальчинського, М. Портера, С.І. Ожегова, А.М. Гельвановського, Сіваченка та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є формування пропозицій із забезпечення конкурентоспроможності підприємств кондитерської галузі України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з найхарактерніших ознак сучасного розвитку світової економіки є глобалізація, яка призвела до появи нової форми конкуренції, що стала наслідком виходу за межі окремої країни, виробництва, формуючи всесвітню глобальну систему конкурентних відносин, яка вимагає відповідного управління. Для забезпечення стійкого розвитку підприємства необхідно забезпечити стійке економічне зростання, яке є здатністю господарюючого суб'єкта нарощувати обсяги виробництва і реалізації продукції за умови підвищення ефективності використання наявних ресурсів і зменшення ступеня впливу зовнішніх факторів на умови і параметри діяльності з дотриманням принципів ефективності діяльності [1].

Глобальні зміни, які відбуваються у світовій економіці, спричинені в першу чергу ресурсними обмеженнями економічного росту та є закономірним етапом еволюційного процесу. Отже, досить важливим питанням є забезпечення питання конкурентоспроможності.

Поняття конкурентоспроможності містить у собі великий комплекс економічних, правових та інших характеристик, що визначають положення підприємства на галузевому, регіональному або світовому ринку; цей комплекс може включати характеристики товару, обумовлені сферою виробництва, а також фактори, що формують у цілому економічні умови виробництва і збуту продукції [2].

У літературі існують різні підходи до визначення змісту конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність підприємства — це:

— рівень його компетенції відносно інших підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості та його окремих складових, що знаходить вираження в таких

результуючих показниках, як якість продукції, прибутковість, продуктивність тощо [3];

— можливість здійснення ефективної господарської діяльності й прибуткової її реалізації в умовах конкурентного ринку [4];

— інтегральна властивість суб'єкта ринкових відносин, яка відображає його здатність формувати та утримувати конкурентні переваги через нарощування та покращення внутрішніх потенціалів в умовах певного конкурентного ринку у конкретний момент часу [5].

Важливим елементом системи забезпечення належного рівня конкурентоспроможності підприємства, ефективного ведення його господарської діяльності як на внутрішньому (національному), так і на зовнішніх ринках є її оцінка. У процесі оцінювання конкурентоспроможності підприємства виявляються сильні і слабкі сторони його діяльності, можливості та потенційні загрози, що в підсумку дає можливість ефективно планувати та розвивати діяльність на основі конкурентних переваг.

Конкурентне середовище виробничого підприємства складається з багатьох факторів, але найбільш важкими вважаємо фактори формування інтенсивності конкуренції в галузі, а саме:

1. Вплив конкурентів, який формується за рахунок таких показників як: кількість, бар'єри виходу з ринку в разі невдачі, рівність сил учасників, розмір більшості учасників, однорідність потреб споживачів [6].

2. Вплив споживача, який можна розглядати як сукупність кількості споживачів, обсягу їх фінансового потенціалу та можливого обсягу формування попиту на продукт, організованість (консолідація) споживачів, обсяг закупок, складність переходу до конкурентів, чутливість споживача до змін зовнішнього середовища, рівень потреби в продукті.

3. Вплив постачальників визначається типом ринку та формує силу позиціонування постачальника за такими факторами як: кількість постачальників, фінансовий та управлінський потенціал постачальників, ступінь консолідації, стратегічна важливість продукції, що виробляється, обсяг можливих втрат при зміні постачальника [7].

Основними умовами забезпечення конкурентоспроможності є [8]:

— застосування наукових підходів до стратегічного менеджменту;

— забезпечення єдності розвитку техніки, технології, економіки, управління;

— застосування сучасних методів дослідження й розробок (ФСА, програмно-цільове планування, теорія прийняття рішень і т.д.);

— розгляд взаємозв'язків функцій управління будь-яким процесом на всіх стадіях життєвого циклу об'єкта;

— формування системи заходів із забезпечення конкурентоспроможності різних об'єктів.

З метою досягнення економічного зростання досить важливим є оцінювання та моніторинг рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Зважаючи на те, що Україна в першу чергу є аграрною країною та має розвинену харчову промисловість, важливим завданням є забезпечення належного рівня конкурентоспроможності підприємств, що сприятиме покращенню експортно-імпоротної політики.

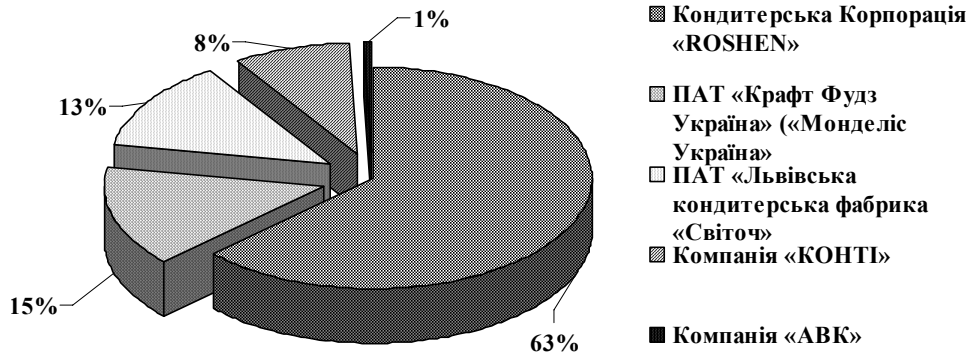

Рис. 1. Структура ринку кондитерських виробів України за основними виробниками в 2015 році

Джерело: складено за даними [10].

Одним з найбільших секторів харчової промисловості є сучасний кондитерський ринок України. До недавнього часу ринок інтенсивно розвивався, проте 2013—2015 рр. ознаменувались для кондитерської галузі тенденцією до падіння основних показників та входженням у затяжні кризові процеси [9]. За підсумками 2014 року виробництво кондитерських виробів зменшилося на 21% порівняно з 2013 р. а обсяг експорту зменшився на 58%. Таке ж саме скорочення експорту кондитерської продукції спостерігалось і в 2015 році [10]. Основними причинами скорочення обсягів виробництва кондитерських виробів в минулому році стали соціально-економічні та політичні диспропорції у Донецькій та Луганській обл., у яких у попередніх роках вироблялось до 180 тис. т. кондитерської продукції, що становило близько 18% від загального обсягу виробництва в Україні, а також заборона Росії

імпорту українських кондвиробів. За підсумками 2014 року обсяги виробництва в Донецькій і Луганських областях скоротилися в 3 рази, а на сьогодні виробництво кондитерських виробів на частині цієї території не проводиться.

У середині 2005 р. кількість виробників на кондитерському ринку України не перевищувала 500, в останній період загальне число підприємств галузі вийшло на показник 800 і варіюється близько цього значення.

Рентабельність продукції таких виробників може сягати 150%, але через невеликі обсяги виробництва істотного впливу на ринок вони не мають, працюючи з однією — двома торговельними точками і не виходячи поза межі свого регіону.

На українському ринку кондитерських товарів діють декілька великих світових концернів — американські

Таблиця 1. Вартість експорту какао та какао-продуктів з України за останні 5 років, тис. дол.

Країни в які імпортується продукт	Вартість експорту в 2011 році, тис. дол.	Вартість експорту в 2012 році, тис. дол.	Вартість експорту в 2013 році, тис. дол.	Вартість експорту в 2014 році, тис. дол.	Вартість експорту в 2015 році, тис. дол.
Всього по світу	675721	662339	556813	322951	187262
Казахстан	50194	11151	12776	18736	29131
Росія	426981	441665	336576	122135	28326
Грузія	16538	16649	19754	17368	13590
Білорусь	23402	39007	40078	28574	13380
Азербайджан	27525	26082	24358	20694	12202
Молдова	20835	18909	18942	14744	8470
Киргистан	20387	19309	16697	13391	7795
Туркменістан	19513	17448	16022	14502	7265
Монголія	12792	11822	11434	10115	6865
Арменія	8958	9665	10228	8091	6661
Таджикистан	13049	11239	11641	9694	6500
Литва	11771	13371	10384	11729	5395
Латвія	3573	4424	4474	6636	5164
Ірак	147	1043	1088	1844	4213
Алжир	0	0	0	258	4073
Китай	191	1094	1710	2255	3364
Румунія	75	261	552	1328	2945
США	2213	2451	3039	2564	2538
Ізраїль	3165	3035	3122	3079	2322
Польща	97	1	43	1880	2158
Узбекистан	3036	3569	5051	3894	1867
Угорщина	1	5	66	364	1283
Болгарія	67	99	37	52	1108
Німеччина	2176	1456	1787	1877	924
Фінляндія	2085	1964	1419	1073	902
Інші країни	6950	6620	5535	6074	8821

Таблиця 2. Експорт різновидів какао та какао-продуктів з України

Назва продукту	Вартість експорту в 2011 році, тис. дол.	Вартість експорту в 2012 році, тис. дол.	Вартість експорту в 2013 році, тис. дол.	Вартість експорту в 2014 році, тис. дол.	Вартість експорту в 2015 році, тис. дол.
Шоколад та інші готові харчові продукти з вмістом какао	639391	633153	526610	288727	158756
Какао-паста (обезжирена та необезжирена)	35624	28603	29871	33824	27870
Какао-масло	5	157	19	17	360
Какао-порошки, що не містять добавки цукру або інших підсолоджувальних речовин	700	426	313	383	277

Джерело: складено за даними [10].

Western NIS Enterprise Fund (концерн "А.В.К."), "Kraft Foods" (ПАТ "Крафт Фудз Україна" — тростянецька кондитерська фабрика "Україна" з торговою маркою "Корона") і Sigma Bleizer (ПАТ "Полтавакондитер"); швейцарська Nestle (ПАТ Львівська кондитерська фірма "Світоч"), Trilini International (ПАТ кондитерська фабрика "Харків'янка"). Інші фабрики і компанії в більшості належать колективам підприємств і українським інвесторам. Це такі відомі підприємства і фірми, як кондитерська корпорація "Рошен", ПАТ ВО "Конті", концерн "Топ-транс" ("Черкаська бісквітна фабрика" з торговою маркою "Світ Ласоців"). Далі до дюжини найкрупніших виробників кондитерської продукції входять: "Запорізький регіональний банк" ("Запорізька кондитерська фабрика"), "Екотехніка" ("Рівненська кондитерська фабрика"), російсько-український "Континіум Траст Компані" ("Луцька кондитерська фабрика" і Чернівецька кондитерська фабрика "Буковинка") [11].

Станом на початок 2015 р. близько 90% продукції кондитерської галузі в натуральному вираженні забезпечувалося трьома українськими виробниками — корпорацією "Рошен" з часткою ринку 63%, компанією ПАТ "Крафт Фудз Україна" ("Монделіс Україна") з часткою ринку 15% і ПАТ "Львівська кондитерська фірма "Світоч" з часткою ринку 13%. Інші виробники значно відстають від лідерів: наприклад, на четвертій і п'ятій позиціях знаходяться Компанія "АВК" і "Конті".

Внаслідок нестабільного курсу гривні відносно іноземних валют відбувається подорожчання кондитерських виробів через зростання цін на сировину, енергоресурси та транспортні витрати. Тому підтримка конкурентоспроможності та фінансової стійкості, а також розвиток виробничо-господарської діяльності підприємства і недопущення кризових ситуацій є тими напрямками, які необхідно удосконалювати та запроваджувати стратегічне управління де вихідним елементом є формування або удосконалення конкурентної стратегії [11].

Загалом основними країнами експортерами кондитерської продукції для України є країни колишнього Радянського союзу та ближнього зарубіжжя, зокрема Казахстан, Російська Федерація, Грузія, Білорусь та Азербайджан. Разом з тим, впродовж останніх років змінилась структурне співвідношення основних країн-експортерів: якщо в 2014 році найбільшою країною-експортером для України була Російська Федерація з обсягом експорту 122135 тис. дол., то вже в 2016 найбільшим експортером був Казахстан з обсягом всього 29132 тис. дол.

Більш детальні дані щодо 25 основних країн-експортерів кондитерської продукції представлені у таблиці 1.

Як можна побачити з таблиці 1, починаючи з 2012 році обсяги експорту кондитерських виробів з України невинно скорочувались, що негативно впливало на загальне імпортно-експортне сальдо країни.

Також доцільним є аналіз не лише країн-експортерів, а й продукції яка експортується. Як можна побачити з таблиці 2, найбільше експортується шоколаду та інших готових харчових продуктів з вмістом какао. У 2015 році експорт цього виду кондитерського продукції був суму 158756 тис. дол. у той час як в 2014 році така продукція експортувалась на суму 288727 тис. дол., тобто відбулось зменшення на близько 55%. Аналогічна ситуація спостерігається і з іншими видами какао-продуктів, окрім какао-масла, експорт якого в 2015 році склав 360 тис. дол., порівняно з 2014 року, де сума була всього 17 тис. дол.

Виходячи з наведених даних, можна резюмувати, що пріоритетним напрямком розвитку для кондитерської галузі є збільшення обсягів збуту своєї продукції на зовнішніх ринках, а саме варто зробити акцент на країнах західної Європи, оскільки основна частина продукції експортується в країни ближнього зарубіжжя та до пострадянських країн. Оскільки вихід на нові ринки та збільшення обсягів збуту на вже існуючих ринках потребує високого рівня конкурентоспроможності підприємств, то буде доцільним розроблення системи заходів для підвищення конкурентоспроможності та ринкової стійкості підприємств кондитерської галузі.

Важливою проблемою розвитку кондитерської промисловості України є фінансова перевага великих корпорацій, які перманентно впроваджують нові продуктивні лінії, будують нові фабрики, придбають не лише найсучасніше закордонне обладнання, проте й відкривають фабрики за кордоном, чим створюють значні конкурентні переваги у кондитерській галузі та жорсткі умови конкуренції в галузі.

Разом з тим, підприємствам варто звертати увагу не лише на модернізацію заводів, проте й на продукцію, зокрема в частині зниження рівня собівартості кондитерських виробів в частині зниження енергетич-

них витрат, покращення дизайну та упаковки кондитерських виробів, зменшення величини ненатуральних домішок. На сьогодні питання якості є досить актуальним та важливим, зокрема у харчовій промисловості.

ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬШІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, кондитерська галузь в Україні є однією з галузей, яка має найшвидше зростання, яке досягається за рахунок розширення внутрішнього попиту та забезпеченості країни основною сировиною. Особливістю цієї галузі є повна орієнтація виробництва на кінцевого споживача. На даний момент відбувається зменшення експорту кондитерських виробів, що негативно відбивається на зовнішньо-торговельному сальдо України. Тому пріоритетним є збільшення експорту кондитерської галузі в країні ближнього зарубіжжя та вихід на нові ринки збуту.

Зовнішні фактори формування конкурентного середовища для підприємств кондитерської галузі такі, як вплив конкурентів, вплив споживача та вплив постачальників має суттєвий та першочерговий вплив на вибір та розробку конкурентної стратегії підприємств.

Література:

1. Зянько В.В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах транзитивних змін економіки України: монографія / Зянько В.В., Єпіфанова І.Ю., Зянько В.В. — Вінниця: УНІВЕРСУМ — Вінниця, 2014. — 172 с.
2. Конкуреноспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / За заг. ред. О.Г. Янкового. — Одеса: Атлант, 2013. — 470 с.
3. Балабанова Л.В. Управління конкуреноспроможністю підприємств на основі маркетингу: монографія [Текст] / Л.В. Балабанова, А.В. Кривенко. — Донецьк: Дон ГУЕТ ім. Туган-Барановського, 2004. — 147 с.
4. Костюк Л.А. Теоретичні та методичні засади оцінки конкуреноспроможності / Л.А. Костюк // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. — 2012. — Вип. 2. — С. 22—30.
5. Жилінська О.І. Теоретичні аспекти оцінювання конкуреноспроможності підприємства на засадах бенчмаркінгу / О.І. Жилінська, В.Є. Волошина // Бізнес Інформ. — 2012. — № 10. — С. 96—101.
6. Porter M.E. Competitive strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. — New York: The Free Press, 1980. — P. 383—387.
7. Головин І.В. Разработка конкурентных стратегий. — М.: ООО "Маркет ДС Корпорейшн", 2004. — 128с.
8. Красовська О.Ю. Маркетингова діяльність в системі формування конкуреноспроможності підприємства [Електронний ресурс] / О.Ю. Красовська, М.Г. Галушка. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/20_AND_2014/Economics/6_173344.doc.htm
9. Обзор рынка кондитерских изделий Украины [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pro-consulting.com.ua/analiz/pitanie/kond/index1.html>

10. Офіційний сайт Державного комітета статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

11. Насов А.О. Напрями удосконалення конкурентних стратегій підприємств кондитерської галузі України [Електронний ресурс] / А.О. Насов, О.П. Ковтиш // Актуальні проблеми економіки та управління: збірник наукових праць молодих вчених. — 2015. — № 9. — Режим доступу: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/41657/43213>

References:

1. Zian'ko, V.V. Yepifanova, I.Yu. and Zian'ko, V.V. (2014), *Innovatsijna diial'nist' pidpriemstv ta ii finansove zabezpechennia v umovakh tranzytivnykh zmin ekonomiky Ukrainy* [Innovative activity of the enterprises and its financial security in the conditions of transitive changes of economy of Ukraine], UNIVERSUM, Vinnytsia, Ukraine.
 2. Yankovij, O.H. (2013), *Konkurentospromozhnist' pidpriemstva : otsinka rivnia ta napriamy pidvyschennia* [Competitiveness of the enterprise: assessment of level and direction of increase], Atlant, Odessa, Ukraine.
 3. Balabanova, L.V. and Kryvenko, A.V. (2004), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv na osnovi marketynhu* [Management of competitiveness of the enterprises on the basis of marketing], Don HUET im. Tuhan-Baranovs'koho, Donetsk, Ukraine.
 4. Kostiuk, L.A. (2012), "Teoretychni ta metodychni zasady otsinky konkurentospromozhnosti", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu, Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 22—30.
 5. Zhylyns'ka, O.I. and Voloshyna, V.Ye. (2012), "Teoretychni aspekty otsiniuvannia konkurentospromozhnosti pidpriemstva na zasadakh benchmarkinhu", *Biznes Inform*, vol. 10, pp. 96—101.
 6. Porter, M.E. (1980), *Competitive strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*, The Free Press, New York, USA.
 7. Golovin, I.V. (2004), *Razrabotka konkurentnykh strategij* [Development of competitive strategies], *Market DS Korporejshn*, Moscow, Russia.
 8. Krasovs'ka, O.Yu. and Halushka, M.H. (2014), "Marketing activities in the system of enterprise competitiveness", available at: http://www.rusnauka.com/20_AND_2014/Economics/6_173344.doc.htm (Accessed 29 Nov 2016).
 9. Digital database Market Research (2016), "Overview of the market of confectionery products in Ukraine", [Online], available at: <http://pro-consulting.com.ua/analiz/pitanie/kond/index1.html> (Accessed 29 Nov 2016).
 10. State Statistics Service of Ukraine (2016), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 Nov 2016).
 11. Nasov, A.O. and Kovtysh, O.P. (2013), "Areas of improvement of the competitive strategies of confectionery industry in Ukraine", *Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnia : zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh*, vol. 9, available at: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/41657/43213> (Accessed 29 Nov 2016).
- Стаття надійшла до редакції 03.12.2016 р.*

УДК 330.3

А. С. Веремієнко,
аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ

ЗМІНИ ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО АКЦІОНЕРНІ ТОВАРИСТВА" ТА ЇХ ВПЛИВ НА СФЕРУ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

A. Veremiienko,
Postgraduate of Theoretical and Applied Economics Department
of Ukrainian State Employment Service Training Institute, Kyiv

EFFECT OF CHANGE LAW OF UKRAINE "ON JOINT STOCK COMPANIES" ON THE SCOPE OF COLLECTIVE INVESTMENT IN UKRAINE

У статті розглянуто та систематизовано основні зміни в Законі України "Про акціонерні товариства", що були прийняті 7 квітня 2015 року та вступили в силу 1 травня 2016 року. Визначено сутність та основні відмінності публічної та приватної форм акціонерного товариства. Проаналізовано вплив змін на діяльність публічних та приватних акціонерних товариств в Україні, вказано причини необхідності проведених таких законодавчих реформ та обгрунтовано оцінку зазначеним змінам. Надано характеристику інститутам спільного інвестування, вказано причини необхідності використання їх послуг для населення на основі закордонної практики. Визначено та обгрунтовано місце інститутів спільного інвестування на ринку фінансових послуг України. Сформульовано перспективи діяльності в сфері спільного інвестування з огляду на зміни, що відбулися.

The article reviewed and systematized the main changes in the Law of Ukraine "On Joint Stock Companies", which were adopted April 7, 2015 and entered into force on 1 May 2016. The essence and main differences between public and private joint stock company. The effect of changes in the activity of public and private corporations in Ukraine, these causes need of legislative reforms carried out and grounded assessment specified changes. The characteristic of collective investment these reasons the need for their services to the public based on foreign practice. Indicated and reasonable place joint investment institutions in the financial services market in our country. Determined the effect of changes in the law "On Joint Stock Companies" the activities of collective investment institutions in Ukraine. Formulated prospects in the field of joint investment due to the effects of the changes.

Ключові слова: акціонерні товариства, приватне акціонерне товариство, публічне акціонерне товариство, інститути спільного інвестування, інвестиції, акції, біржа, лістинг.

Key words: corporations, private corporations, public corporations, collective investment institutions, investments, stocks, stock exchange, listing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах економічної і політичної глобалізації кожна більш-менш розвинена країна має бажання співпрацювати з іншими глобальними економічними суб'єктами такими, як різні міжнародні фінансові організації, інші країни та більш масштабні, торговельні та економічні союзи. Україна не є виключенням, і в силу заданого новим поколінням вектору, рухається до найбільшого економічного союзу в світі — Європейського. Однак для отримання можливості співпрацювати та знаходитись на одному рівні з більш розвиненими економіками, наша країна має пройти багато економічних, політичних та соціальних перетворень, одними з яких є реформація законодавчої бази в країні, що наша країна і намагається робити останнім часом.

Зміни в Законі України "Про акціонерні товариства" (далі — Закон) якраз є одними з таких. Цей Закон спря-

мований на посилення захисту прав міноритарних акціонерів публічних акціонерних товариств та підвищення інвестиційної привабливості нашої країни. Фактично він націлений на зниження загальної кількості публічних акціонерних товариств через підвищення вимог до них. Однак, не зважаючи на необхідність та зрозумілість законодавчих ініціатив, вплив зміни законодавства на інших економічних суб'єктів не розглядався при прийнятті відповідних поправок до закону, що, на жаль, відіграло значну роль у подальшому їх функціонуванні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Попри те, що основні поправки до Закону були прийняті рік тому, а вступили в силу лише першого травня поточного року, вже значна кількість авторів провела дослідження його впливу на діяльність акціонерних компаній в Україні. Такими авторами є Д. Леонов, Д. Тарабакин, Р. Гуменюк, Н. Ємченко, О. Виговський та інші.

Таблиця 1. Відмінності між публічними та приватними акціонерними товариствами

Критерій відмінностей	ПАТ	ПрАТ
Кількість учасників	не обмежена	1-100 осіб
Процедура лістингу	обов'язкова	—
Розміщення акцій	публічне та приватне	приватне
Порядок руху учасників	вільний	обмежений
Види акцій, що випускаються цими товариствами	іменні акції та акції на пред'явника	тільки іменні
Річна фінансова звітність	обов'язкова перевірка незалежним аудитором	—
Повідомлення про виплату дивідендів	фондову біржу, де перебуває в біржовому реєстрі	лише осіб, які мають право на отримання дивідендів
Повідомлення про загальні збори акціонерів	акціонерів та фондову біржу, де пройдено лістинг	лише акціонерів персонально
Порядок голосування на загальних зборах	тільки з використанням бюлетенів	не встановлено; якщо кількість учасників не більше 25 осіб, допускається прийняття рішення методом опитування
Власна веб-сторінка в мережі Інтернет	обов'язкова	—
Обрання членів наглядової ради	кумулятивно	кумулятивно або пропорційним представництвом за кількістю акцій (згідно зі статутом)
Розкриття інформації про діяльність	на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку	—

Однак питання впливу на інших економічних суб'єктів, наприклад, таких, як Інститути спільного інвестування (ІСІ), не знайшли відображення в наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців та авторів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка результатів зміни законодавства щодо регуляції діяльності акціонерних товариств на діяльність Інститутів спільного інвестування в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний фонд, розділений на певну кількість акцій рівної номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій. Акціонерне товариство є формою об'єднання підприємців та їх капіталів для отримання прибутку.

Акціонерні товариства можуть бути 2 типів: публічними (ПАТ) і приватними (ПрАТ).

Основні відмінності між публічними АТ (ПАТ) і приватними АТ (ПрАТ) (за Законом, що був чинний до 01.05.2016) наведені в таблиці 1 [1, с. 95].

З огляду на необхідність проведення реформ, спрямованих на підвищення захисту інтересів акціонерів ПАТ, та через ряд інших вимог, які поставлені перед Україною Європейським Союзом для асоціації, 7 квітня 2015 р. було прийнято Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів інвесторів", завдяки якому було змінено ряд положень Закону України "Про акціонерні товариства", які вступили в силу з 1 травня 2016 р. Зокрема це такі,

1. Починаючи з 1 травня 2015 р., акції всіх публічних акціонерних товариств обов'язково повинні входити до біржового списку однієї (не більше) фондової біржі.

2. Виключено з закону вимоги до кількісного складу акціонерів приватного акціонерного товариства. До

моменту вступу в дію закону кількість акціонерів ПрАТ повинна була бути в діапазоні від 1 до 100 осіб.

3. Змінився порядок формування наглядової ради публічного акціонерного товариства. Відтепер наглядова рада ПАТ повинна переобиратись щорічно, до того ж, до неї має входити щонайменше 2 незалежні директори.

На практиці для компаній ці зміни означають, що для того, щоб акції публічного акціонерного товариства були допущені на торги на фондових біржах, вони мають пройти процедуру лістингу. Лістинг — сукупність процедур з включення цінних паперів до біржового реєстру, здійснення контролю над відповідністю цінних паперів встановленим умовам та вимогам. Ініціатором процедури лістингу цінних паперів на біржі може бути виключно емітент цього цінного паперу [2].

З 1 січня 2016 р. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) значно підвищила вимоги емітентам з допуску їх цінних паперів до лістингу. Серед нововведень, слід виділити:

— для першого рівня лістингу власний капітал та чистий дохід від реалізації товарів, робіт, послуг за останній фінансовий рік (крім банків) має становити 1 млрд грн (десятикратне збільшення за обома показниками); мінімальна частка акцій у вільному обігу має становити не менше 25 відсотків (15% раніше), при цьому у двох інвесторів сумарно може знаходитися не більше 50% від цієї частки;

— для другого рівня лістингу власний капітал та чистий дохід від реалізації товарів, робіт, послуг за останній фінансовий рік (крім банків) має становити 400 млн грн. (50 млн грн. власного капіталу та 100 млн грн. доходу раніше); мінімальна частка акцій у вільному обігу має становити не менше 10%, при цьому у двох інвесторів сумарно може знаходитися не більше 50% від цієї частки (за виключенням акцій, що мають обмежений обіг, та акцій, що належать державі) [3].

Для кращого розуміння, на 1 травня 2016 року в біржових реєстрах вітчизняних бірж залишилося 7 компа-

ній: ПАТ "Донбасенерго", ПАТ "МХП", банк "Південній", "Індустріалбанк", "Укрсоцбанк", ПАТ "Мотор Січ" та ПАТ "Укрнафта". На 1 січня 2016 року кількісний показник компаній в біржових реєстрах складав 16.

З біржових реєстрів вийшли енергокомпанії, в тому числі Центренерго, "Райффайзен банк Аваль" та ряд інших емітентів. Більшість з них, на думку члена НКЦБФР Д. Тарабакіна, були не готові виконувати норму про формування наглядових рад, і зокрема, про включення до них мінімум двох незалежних директорів. З цієї причини компанії самі попросили біржі виключити їх з реєстрів [4].

Роман Гуменюк у своїй статті стверджує, що зазначені зміни, не дивлячись на те, що істотно поліпшують правовий статус акціонера, ускладнюють роботу акціонерного товариства, а в разі публічного акціонерного товариства — роблять діяльність в цій організаційно-правовій формі майже неможливою і доцільною тільки в тому випадку, якщо акції цього підприємства знаходяться в біржовому реєстрі і суспільство залучає значні суми коштів на фондовій біржі. На думку автора, в ситуації, що склалася, раціонально прийняти рішення про зміну типу товариства з ПАТ на ПрАТ або про реорганізацію акціонерного товариства [5].

Перехід від публічної до приватної форми власності для багатьох компаній в поточних умовах є скоріш не одним з варіантів, а безпосередньою необхідністю, зважаючи на значно підвищені вимоги до публічних акціонерних товариств.

До теперішнього часу для багатьох публічних акціонерних товариств, що мають безліч міноритарних акціонерів (в основному, дісталися їм у "спадок" від епохи приватизації), положення Закону стосовно кількості акціонерів ПрАТ (від 1 до 100) було головною перешкодою на шляху до зміни типу акціонерного товариства на ПрАТ. З 1 травня 2016 р. обмеження було зняте, і вже цілий ряд компаній внесли до порядку денного річних загальних зборів акціонерів питання про зміну типу товариства [6].

Крім зазначених у таблиці 1, до особливості ПрАТ доцільно віднести такі:

- 1) не пред'являються вимоги по лістингу;
- 2) при цьому в акціонерів зберігаються всі майнові права;
- 3) держава в особі Фонду державного майна (ФДМ) не ризикує втратити частину своїх акцій в результаті додаткової емісії або продажу частини акцій у вільний обіг;
- 4) також у держави зберігаються всі існуючі права акціонера, включаючи право продажу належних їй пакетів акцій на відкритих аукціонах.

Крім того, зміна типу акціонерного товариства згідно із Законом не є реорганізацією, тому не перешкоджає процесу приватизації пакетів акцій, що належать державі. Більш того, Закон прямо дозволяє продавати акції ПрАТ на біржових аукціонах [7].

Зміни в формі організації будь-яких суб'єктів господарювання, неминуче впливають на інші економічні сфери, одною з яких є сфера спільного інвестування.

Виходячи в описаних законодавчих змін та їх наслідків для акціонерних товариств, можна визначити, які ці зміни вплинуть на сферу спільного інвестування в Україні.

Інститути спільного інвестування — це форма колективного інвестування, за якої кошти учасників об'єднують

ються й інвестуються керуючою компанією в різні активи (нерухомість, цінні папери тощо) з метою отримання доходу інвесторами [8].

Інститути спільного інвестування (інвестиційні фонди) є найбільш поширеною альтернативою банківським депозитам в світі. В Сполучених Штатах Америки, починаючи з 2014 року, обсяг активів тільки відкритих фондів перевищив об'єм активів банківського сектору.

Така популярність інвестиційних фондів перед банківськими депозитами пояснюється тим, що вони забезпечують набагато вищу дохідність при відносно невисоких ризиках. Якщо банківські депозити в США дають в середньому 1,5—2% річних, то великі диверсифіковані відкриті ІСІ 6—7%. Така дохідність ІСІ досягається за рахунок вкладання коштів в цінні папери на фондових ринках.

У сучасних економічних умовах України, ІСІ не мають можливості конкурувати з банківськими депозитами через ряд причин, до яких можна віднести загальне падіння фондового ринку, низька інвестиційна активність та культура населення, низька концентрація капіталу в фондах тощо.

Аналізуючи всі зміни Закону, що вплинули безпосередньо на акціонерні товариства та їх результати діяльності, є підстави виділити такі наслідки для ІСІ:

По-перше, це значне зниження об'єму активів, в які можуть вкладати кошти ІСІ. За інформацією Української Асоціації інвестиційного бізнесу (УАІБ), з посиланням на чинне законодавство, в обігу на фондових біржах можуть перебувати лише акції ПАТ. Акціонерні товариства, які змінили тип з ПАТ на ПрАТ, повинні бути виключені з біржових списків фондових бірж. Іншими словами, всі компанії, цінні папери яких не здатні пройти процедуру лістингу для включення до біржового списку хоча б однієї біржі з будь-яких причин, або які мають бажання чи необхідність змінити правову форму з публічного на приватне акціонерне товариство, будуть негайно виключені з біржових списків, та припинять обіг на фондових біржах України. Для наочності, в період з 1 травня по 5 серпня 2016 р., 185 акціонерних товариств змінили тип з ПАТ на ПрАТ, та були виключені з біржових списків [9].

Найбільшим чином законодавчі зміни вплинуть на диверсифіковані інвестиційні фонди. Згідно з п. 4.3 ст. 7 Закону України "Про інститути спільного інвестування", інститут спільного інвестування вважається диверсифікованим, якщо не менш як 80 відсотків загальної вартості його активів становлять кошти, в т. ч. на банківських депозитних рахунках, ощадні (депозитні) сертифікати, банківські метали, облігації підприємств та облігації місцевих позик, державні цінні папери, а також цінні папери, що допущені до торгів на фондовій біржі. Таким чином, компаніям доведеться знаходити інші, менш дохідні активи, та робити реструктуризацію активів всередині вже існуючих фондів, що негативно відобразиться на дохідності фондів;

По-друге, зміни в Законі негативно вплинуть на показники дохідності ІСІ в поточних періодах. Відображається це у різкому падінні котирувань на акції компаній, які виключені чи повинні бути виключені з біржових списків в найближчий час через їх невідповідність вимогам чинного законодавства. Відбувається це через

необхідність продажу управляючими компаніями акцій, які, виходячи з Закону, не можуть бути включені до переліку активів фонду відповідного виду (наприклад, як було описано у випадку з диверсифікованими фондами). Через необхідність продажу акцій одного емітента відразу значною кількістю фондів ціна на відповідний актив різко падає.

Якщо наслідки зниження обсягу акцій на ринку інвестиційні фонди відчують не відразу, то погіршення фінансових показників діяльності ІСІ можна спостерігати уже зараз.

ВИСНОВКИ

Зміни Закону України "Про акціонерні товариства", що були покликані підвищити захист прав міноритаріїв, фактично здійснюють цілеспрямоване зниження кількості публічних акціонерних товариств в Україні. Введення в дію поправок до Закону було несинхронним з рядом інших законодавчих ініціатив таких, як, наприклад, підвищення вимог до лістингу на фондових біржах, що в сукупності з поточними економічними умовами в нашій країні, зробили існування ПАТ неймовірно складним, що в свою чергу спонукало більшість з них змінити форму власності.

Різде зниження кількості ПАТ негативно позначилось на кількості акцій на вітчизняних організованих фондових ринках. У свою чергу, обмеження і так незначної кількості якісних активів на фондових ринках, зробили існування фінансових посередників таких, як ІСІ, ще більш складним, ніж воно було в останні роки. Відсутність підтримки сектору спільного інвестування разом з подібними негативними результатами в інших економічних сферах у найближчі роки створює ймовірність повного зникнення цієї галузі в вітчизняній економіці.

Література:

1. Несинова С.В., Воронко В.С., Чебикина Т.С. Господарське право України. — К.: Центр навчальної літератури, 2012. — 564 с.
2. Лістинг цінних паперів на Українській біржі // Офіційний сайт "Української біржі" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ux.ua/s346>
3. Рішення НКЦПФР "Про затвердження Змін до Положення про функціонування фондових бірж" від 06.08.2015 № 1217 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1030-15>
4. ПАТ чи ПрАТ? Ким бути емітенту // Офіційний сайт інформаційного порталу Stockworld [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.stockworld.com.ua/ru/news/pao-ili-chao-kiem-byt-emitentu>
5. Гуменюк Р. Приватне чи публічне акціонерне товариство. Чи варто спішити емітенту в 2016 році [Електронний ресурс] / Р. Гуменюк. — Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/author/show?slug=z-pat-u-prat-ci-var-to-pospisati-v-2016-roci>
6. Виговський О. Зміна статусу акціонерних товариств. До чого призведуть зміни в корпоративне законодавство [Електронний ресурс] / О. Виговський. — Режим доступу: <http://attorneys.ua/uk/publications/changing-the-status-of-joint-stock-companies/>

7. Ємченко Н. ПрАТ-ПАТ, або Пару слів про закон про акціонерні товариства / Н. Ємченко // Економічна правда [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/04/18/589875>

8. Що таке ІСІ // Офіційний сайт компанії з управління активами "Галуа інвест" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.galloisinvest.com.ua/what_is_jii

9. Щотижневі новини УАІБ // Офіційний сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/news/weekly_news/247191.html

10. Закон України "Про акціонерні товариства" від 17.09.2008 № 514-17-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-17>

References:

1. Nesynova, S.V. Voronko, V.S. ta Chebykina, T.S. (2012), *Hospodars'ke pravo Ukrainy* [Commercial Law Ukraine], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine
2. The official site of the Ukrainian Exchange (2016), "Listing of securities on the Ukrainian Exchange", available at: <http://www.ux.ua/s346> (Accessed 11 November 2016).
3. National Commission on Securities and Stock Market Decision (2015), "Decision SSMNC "On Amendments to the Regulations on the functioning of stock exchanges", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1030-15> (Accessed 11 November 2016).
4. Official information portal Stockworld (2016), "PSC or CHAO? Who be the issuer", available at: <https://www.stockworld.com.ua/ru/news/pao-ili-chao-kiem-byt-emitentu> (Accessed 12 November 2016).
5. Official website of news agency Agravery (2016), "Private or public company. Should hurry issuer in 2016", available at: <http://agravery.com/uk/posts/author/show?slug=z-pat-u-prat-ci-var-to-pospisati-v-2016-roci> (Accessed 12 November 2016).
6. Official website of the law firm "Ilyashev and Partners" (2016), "Change the status of joint stock companies. What changes will result in corporate law", available at: <http://attorneys.ua/uk/publications/changing-the-status-of-joint-stock-companies> (Accessed 12 November 2016).
7. Information Portal "The economic truth" (2016), "CHAO-PSC, or a few words about the law on joint stock companies", available at: <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/04/18/589875/> (Accessed 12 November 2016).
8. Official site of the Asset Management Company "Galois incest" (2016), "What is ICI", available at: http://www.galloisinvest.com.ua/what_is_jii (Accessed 12 November 2016).
9. Official site of the Ukrainian Association of Investment Business (2016), "Weekly News UIBA", available at: http://www.uaib.com.ua/news/weekly_news/247191.html (Accessed 12 November 2016).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2008), *The Law of Ukraine "On Joint Stock Companies"*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (Accessed 12 November 2016).

Стаття надійшла до редакції 28.11.2016 р.

УДК 330.34:669(477)

С. О. Бесараб,
здобувач кафедри економіки підприємства,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

S. Besarab,
Competitor of the Department of Economics of Enterprise, Kyiv National Economic University, Ukraine

MODERN TRENDS IN METALLURGICAL COMPANIES IN UKRAINE

Статтю присвячено аналізу сучасного стану вітчизняних металургійних підприємств, їх місця в економіці країни та перспектив подальшого розвитку. Аналіз здійснюється з урахуванням сучасних тенденцій розвитку світової металургії, їх впливу на вітчизняну металургійну галузь і фактичний стан самих підприємств. Особливу увагу в статті приділено питанням консолідації металургійних компаній як реального механізму зниження негативних наслідків кризи на світовому ринку, а також проблемам внутрішнього споживання вітчизняної металопродукції.

This article is devoted to the current state of Ukrainian metallurgical enterprises, their place in the economy and prospects for further development. In the article the current trends of the global steel industry, metallurgical industry of Ukraine and the actual state of Ukrainian metallurgical enterprises. Particular attention was paid to the consolidation of steel companies as a mechanism of reducing the negative effects of the crisis on the world market and the problems of domestic consumption of steel products in Ukraine.

Ключові слова: металургія, металургійні підприємства, сучасний стан, консолідація, перспективи розвитку.

Key words: metallurgy, steel industry, current status, development prospects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Металургійна галузь завжди перебувала в центрі уваги економічного життя України, залишаючись фундаментом вітчизняної промисловості. Проте негативні тенденції світової металургії (криза надвиробництва і надлишок виробничих площ), а також сучасний стан вітчизняної металургії (високий рівень зносу основних промислово-виробничих фондів, високий рівень собівартості продукції і низький рівень продуктивності праці), перетворили металургійну галузь із "локомотива" української економіки в одну з її найбільш проблемних галузей, скоротивши обсяги виробництва вітчизняних підприємств до рівня десятирічної давнини.

Сучасний стан вітчизняних металургійних компаній характеризується значною техніко-технологічною відсталістю, високою енерго- і ресурсомісткістю виробництва, значним екологічним навантаженням на довкілля. При цьому в зоні найвищих фінансово-економічних потрясінь опинилися великі та середні металургійні підприємства, які є основою металургійного комплексу України і потребують подальшого економічного розвитку на умовах активізації їх інвестиційної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань розвитку металургійної галузі України та її профільних підприємств присвячено безліч

робіт вітчизняних та іноземних вчених, серед яких слід виділити роботи Амоши А.І., Большакова В.І., Мінаєва О.А., Залознової Ю.С., Збаразької Л.А., Макогон Ю.В., Лютової О.С., Андрєєва В.В., Гунько В.І. та ін. Проте багато проблем сучасного розвитку підприємств металургійної галузі потребують подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення тенденцій та перспектив подальшого економічного розвитку вітчизняних металургійних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особлива значущість металургії пов'язана з багатьма факторами, що визначають її ключові позиції та роль в економіці країни. Найважливішим з них є те, що українська металургія одна з небагатьох у світі, яка базується на власних ресурсах, які включають значні власні запаси залізної і марганцевої руд, коксівного вугілля, флюсів, вогнетривких глин та інших мінеральних ресурсів. У числі найбільших підприємств знаходяться 19 металургійних підприємств, 12 трубних заводів, більше 20 метизних підприємств, а також понад 100 підприємств з переробки металобрухту та відходів. Частка металургійної галузі в основних фондах промисловості становить близько 14%, а чисельність працюючих — близько 10% від загального числа, зайнятих у промисловості [1, с. 4—6].

Наявність у країні ряду великих металургійних підприємств дозволяє Україні обіймати вагомі позиції серед світових виробників чорних металів та входити в ТОП-10 країн із виробництва сталі. Провідними металургійними підприємствами України є комбінатами повного циклу, що входять до складу інтегрованих гірничо-металургійних компаній з широкою природою корпоративних відносин.

В останні роки металургійні підприємства країни поставляли на світовий ринок до 85% виробленої продукції [2], що зумовило суттєву залежність металургійного комплексу України від ситуації на світовому ринку чорних металів. Тому для успішної діяльності вітчизняних металургійних підприємств слід повною мірою враховувати світові тенденції розвитку металургії, серед яких останнім часом спостерігається загострення конкуренції в умовах спаду темпів приросту глобального споживання металу (особливо в період світової економічно-фінансової кризи); підвищення вимог до якості металопродукції; пріоритетний розвиток сучасних сталеливарних технологій і створення гнучких високоефективних технологічних комплексів.

Аналіз світових тенденцій розвитку металургійної галузі свідчить про постійне зростання загальносвітового виробництва сталі протягом останніх десяти років. При цьому склад топ-10 країн — лідерів з виробництва сталі протягом останніх років кардинально не змінився. За підсумками 2015 р. до нього увійшли Китай, Японія, Індія, США, Росія, Південна Корея, Німеччина, Бразилія, Туреччина, Україна [3]. Крім того, за підсумками 2015 р. до світових лідерів наближаються Італія і Тайвань, при цьому остання разом з Китаєм, Індією, Японією і Південною Кореєю утворює так звану "сталеву п'ятірку" Азіатського регіону з загальною часткою 68,2% світового виробництва сталі.

Такий розподіл сил між основними гравцями світового ринку металургії визначає значущість Азіатського регіону, економічна політика якого формує основні тенденції розвитку металургії та зумовлює зміну напрямів потоків сировини і готової продукції, різке зростання цін на залізорудну сировину і кокс, значне зростання транспортної та енергетичної складової у собівартості готової продукції, скорочення виробництва через дефіцит і дорожнечу сировини на підприємствах США і Європи.

Разом із тим несприятлива економічна кон'юнктура в європейській металургійній галузі, а також традиційно більш висока собівартість виробництва рідкої сталі в порівнянні з країнами Азіатського регіону, призвели до закриття або призупинення компаніями сталеплавильних потужностей та реструктуризації ними своїх європейських активів. У результаті в європейській металургійній галузі фокус переміщується з виробництва рідкої сталі на виробництво кінцевої продукції з високою доданою вартістю, попит на яку більш стабільний.

Уповільнення темпів зростання промислового виробництва в країнах, що розвиваються, та його скорочення в розвинених країнах, яке спостерігається протягом останніх років, призвели до відповідного уповільнення темпів споживання сталі та зменшення завантаження потужностей, і, як наслідок, зниження попиту та

цін на металургійну сировину. Згідно з даними Всесвітньої асоціації сталі (World Steel Association) глобальне споживання сталевих продукції протягом 2007—2014 рр. збільшилося на 26% з 1225 млн т — у 2007 році до 1543 млн т — у 2014 році, а темпи зростання в останні п'ять років склали від 2% до 7% проти 14% в 2010 році [3].

При цьому поглиблення дисбалансу між обсягом споживання металопродукції і обсягом виробництва сталі протягом останніх років призводить до зміщення центрів виробництва і споживання в країні, що розвиваються (країни Азіатського регіону), у той час як значна частка виробничих потужностей в розвинених економіках світу залишається незадіяною, що веде до хронічного не завантаження виробничих потужностей. На цей час саме існування надлишкових виробничих потужностей є однією з основних причин кризи світової металургії.

Реальним механізмом зниження негативних наслідків кризи на світовому ринку металопродукції стала консолідація металургійної галузі, яка відбувається згідно з загальними принципами глобалізації економіки і світового поділу праці та передбачає зміну центрів зростання виробництва, перерозподіл природних і енергетичних ресурсів, створення транснаціональних промислових гігантів.

Така тенденція чітко простежується і у вітчизняній металургійній галузі, де рівень консолідації забезпечується трьома найбільшими українськими холдингами (група Метінвест, корпорація Індустріальний Союз Донбас, група Інтерпайп) у розмірі понад 70% внутрішнього ринку України, а з урахуванням ВАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг" (ВАТ "Криворіжсталь"), що увійшла до складу світового лідера металургійної галузі — корпорації ArcelorMittal, — близько 90% внутрішнього ринку України.

Історія металургійної галузі України свідчить про те, що її консолідація відбувалася переважно в двох напрямках: через придбання вітчизняними металургійними промислово-фінансовими групами закордонних активів, на найбільш закритих для української металургійної продукції ринках, переважно в Європі і Америці, та через придбання іноземними фінансово-промисловими групами активів в Україні.

Перший напрям зумовлений наближенням до перспективних ринків збуту та нівелюванням тарифних і нетарифних бар'єрів, збільшенням обсягів експорту металургійної продукції високих переділів; зменшенням вразливості вітчизняного гірничого металургійного комплексу від зовнішніх негативних впливів; забезпеченням доступу до додаткових фінансових ресурсів на міжнародних фінансових ринках, які необхідні для подальшого розвитку українських металургійних комбінатів з метою отримання статусу повноцінних гравців глобальної економіки. Такий шлях консолідації притаманний металургійним компаніям, які забезпечені власними джерелами сировини, проте потребують виходу на більш перспективні ринки збуту та/або оптимізацію логістичного забезпечення. При цьому, якщо на початку процесів консолідації в металургійній галузі України вітчизняні компанії скуповували в Європі і Америці "все підряд", тільки щоб мати можливість заявити, що група

володіє активами в "цивілізованих" країнах, то сьогодні вітчизняні промислово-фінансові групи ретельніше підходять до вибору зарубіжних активів з точки зору прибутковості і перспективності вкладень.

Другий напрям консолідації металургійної галузі України зумовлений тим, що українські металургійні комбінати, які не забезпечені власною сировиною, опинилися у вкрай не вигідному становищі та змушені були створювати альянси виробників сталі і прокату з власниками джерелами сировини. Найяскравішим прикладом консолідації вітчизняної металургійної галузі через придбання іноземними фінансово-промисловими групами активів в Україні є придбання одним з найагресивніших у світі металургійних концернів Mittal Steel українське металургійне підприємство ВАТ "Криворізьсталь", що в подальшому дозволило не тільки успішно здійснити об'єднання двох світових гігантів (Mittal Steel і Arcelor), а й стати світовою металургійною компанією "номер 1".

Основними чинниками, що підштовхують вітчизняні металургійні компанії до консолідації, є: зростання загальносвітового обсягу випуску сталі, який веде до загострення внутрішньогалузевої конкуренції через появу нових компаній, що пов'язано з підвищенням попиту на сталеву продукцію; висока ринкова концентрація у сфері виробництва залізної руди в порівнянні зі сталеву індустрією, що призводить до дисбалансу відносин між покупцями і постачальниками залізородної сировини та вигоді останніх; слабкий вплив виробників сталі на ринкові ціни своєї продукції, що не дозволяє впевнено прогнозувати майбутні грошові потоки; зростання витрат, викликані збільшенням цін на сировину та енергоносії, які при консолідації можна знизити за рахунок синергетичних ефектів.

На тлі характерного для сучасного світового ринку металопродукції перевищення пропозиції над попитом в поєднанні з активними гео економічними зрушеннями центрів виробництва та споживання сталі українським металургійним компаніям дуже складно конкурувати не тільки з провідними світовими металургійними гігантами, а й з найближчими своїми конкурентами. Виробничі потужності українських металургійних підприємств, що залишилися в спадок від Радянського Союзу, забезпечили Україні позиції одного із значущих гравців на світовому ринку металопродукції, що входить до топ 10 світових лідерів з виробництва чавуну і сталі. Проте дві найжорстокіші кризи в середині 90-х років минулого століття і 2008—2009 рр. негативно вплинули на металургійну галузь України, суттєво знизивши обсяги її виробництва. Крім того, останнім часом ця галузь опинилася в центрі зовнішніх і внутрішніх політичних процесів, які набули цілком самостійного значення, а неможливість їх позитивного врегулювання тільки погіршують стан вітчизняної металургії. Вихід з цих криз і процесів супроводжується зниженням обсягів виробництва та неспроможністю вітчизняних підприємств досягти своїх докризових показників.

Тільки протягом 2007—2015 рр. скорочення основних видів металургійної продукції досягло по сталі - 37,3%, по чавуну — 30%, по прокату готових чорних металів — 41,6%. Таким чином, за останні вісім років Україна щорічно втрачала понад 2 млн т сталі і понад 1 млн

т чавуну та прокату, знижуючи рентабельність вітчизняних металургійних підприємств практично вдвічі.

Аналіз основних економічних показників вітчизняних металургійних підприємств протягом останніх років свідчить про їх катастрофічне падіння в порівнянні з докризовим рівнем. Тільки по найпотужнішій вертикально-інтегрованій українській компанії Метінвест показник операційного прибутку скоротився в 3,6 раз: з 3 961 млн дол. США в 2008 році до 1 105 млн дол. в 2014 р., показник EBITDA — в 1,8 раз: з 4 769 млн дол. США в 2008 р. до 2 702 млн дол. США в 2014 р., а показник чистого прибутку — в 17,6 раз: з 2 803 млн дол. США в 2008 р. до 159 млн дол. США в 2014 р. [4]. Загалом консолідований чистий прибуток українських металургійних підприємств, який міг би стати джерелом їх подальшого розвитку, за даними Державного комітету статистики скоротився протягом 2007—2014 рр. практично в 10 разів та є наслідком суттєвого скорочення обсягів виробництва самих підприємств і зниження індексу промислової продукції безпосередньо металургійної галузі — на 21,4% [5].

Проте не тільки світова економічна криза та політична ситуація в Україні, призвели до негативних тенденцій в розвитку металургійної галузі та її підприємств. Сучасний стан останніх характеризується значною техніко-технологічною відсталістю, високою енерго- і ресурсомісткістю виробництва, значним екологічним навантаженням на довкілля, оскільки основні виробничі потужності провідних підприємств металургійної галузі були спроектовані і побудовані ще в 70-ті роки і раніше, а подальший розвиток виробництва здійснювався, в основному, за рахунок збільшення завантаження існуючих потужностей. Отже, зростання виробництва досягалось без істотної модернізації промислово-виробничих фондів.

Проте найголовнішою проблемою вітчизняної металургії є відсутність вагомого внутрішнього ринку, успадкована ще з радянських часів, коли чорна металурія УСРР створювалася і працювала задля забезпечення сусідніх республік рядовою сталлю. Наслідком цього стала значна експортна складова металургійної галузі незалежної України, яка досягає близько 86,9% від виробленої металопродукції. Для більшості світових лідерів з виробництва сталі, зокрема Китаю, Японії, Росії, Південної Кореї, домашній (внутрішній) ринок є пріоритетним. Для України внутрішній ринок сталі сприймається за залишковим принципом, віддаючи перевагу вирішенню проблем її експортної складової.

Така політика внутрішнього споживання металопродукції, зважена на економічну нестабільність у країні та скорочення потреб будівництва і машинобудування як основних споживачів вітчизняного прокату, спровокувала ще більше зменшення внутрішнього споживання металу. Тільки за 2007—2014 рр. обсяги видимого споживання металопродукції скоротилися в двічі (з 8,1 млн т у 2007 р. до 4,3 млн т у 2014 р.), склавши всього 0,3% світових показників.

Вузькість внутрішнього ринку створила умови експортної орієнтації вітчизняних металургійних підприємств, які сьогодні забезпечують близько 20% валютних надходжень в Україну (проти 40% в 2009 р.), а на-

Таблиця 1. Фінансові результати до оподаткування металургійних підприємств України у 2015 році, млн грн.

Підприємства за розміром	Фінансовий результат – прибуток, «-» збиток	Підприємства, які отримали прибуток		Підприємства, які отримали збиток	
		фінансовий результат - прибуток, «-» збиток	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат - прибуток, «-» збиток	у % до загальної кількості підприємств
Великі підприємствам	-42 637,7	5 799,9	26,7	-48 437,6	73,3
Середні підприємствам	-3 663,3	2 654,1	69,2	-6 317,4	30,8
Малі підприємствам	-760,2	804,2	74,5	-1 564,4	25,5
Всього по галузі	-47 061,2	9 258,2	73,6	-56 319,4	26,4

магання вітчизняних металургійних підприємств продовжувати нарощувати експорт металопродукції протягом останніх років не увінчалися успіхом через активізацію Китаю в Азіатському регіоні і Туреччини на Близькому Сході.

Висока експортна складова металургійної галузі Україна і її залежність від кон'юнктури світового ринку ускладнюється слабким становищем вітчизняних металургійних підприємств, більшість з яких в умовах нинішньої світової кризи опинилися на межі виживання. В зоні найвищих фінансово-економічних потрясінь опинилися великі та середні металургійні підприємства, які є основою металургійного комплексу України та формують близько 98% фінансового результату галузі (табл. 1) [5].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи існуючі тенденції розвитку металургійних підприємств України, слід констатувати, що сучасний стан металургійної галузі України та її профільних підприємств характеризується:

— техніко-технологічною відсталістю виробництва з високим рівнем мартенівської сталі в загальному обсязі виплавки сталі та невисокою часткою безперервного розливання сталі в загальному обсязі її випуску;

— високим рівнем зносу основних промислово-виробничих фондів, завищеною енерго- і ресурсомісткістю виробництва, значним екологічним навантаженням на довкілля;

— незбалансованою структурою експорту та імпорту металопродукції, коли продукція з низькою доданою вартістю складає практично весь обсяг експорту, а продукція з високою доданою вартістю (готова продукція) надходить від закордонних виробників, знижуючи прибутковість вітчизняних металургійних підприємств;

— вузькістю внутрішнього ринку збуту металургійної продукції і, як наслідок, надзвичайну чутливість до коливань економіки країн-імпортерів українського металу.

Накопичений потенціал ще з часів радянської економіки забезпечив виживання металургійного комплексу України протягом десятиріч, проте не став основою стратегії динамічного розвитку цього виду економічної діяльності.

Вирішення проблем вітчизняної металургії в умовах глобальної конкуренції можливе лише за умов подальшої консолідації металургійної галузі шляхом створення високотехнологічних виробництв в рамках інтегрованих структур, що об'єднують активи і можливості своїх профільних підприємств з метою досягнення взаємовигідних цілей у довгостроковій перспективі. Подаль-

ший розвиток цих підприємств має відбуватися через посилення інноваційної складової виробництва, втілення енерго- і ресурсозберігаючих технологій, створення продукції з високою доданою вартістю, орієнтацію переважно на виробництво високоякісних сталей і спеціальних видів продукції. Саме тому одним з першочергових завдань для вітчизняної металургії є підвищення інвестиційної привабливості усіх сегментів інвестиційного ринку і, насамперед, металургійних підприємств, оскільки вони мають високий потенціал щодо інноваційного розвитку.

Література:

1. Українська металургія: сучасні виклики та перспективи розвитку: монографія / Амоша О.І., Большаков В.І., Мінаєв О.А., Залознова Ю.С., Збаразська Л.О., Макогон Ю.В. — Д: НАН України, Інститут економіки промисловості, 2013. — 114 с.

2. Офіційний сайт об'єднання підприємств "Металургпром" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://metallurgprom.org>

3. Всесвітня асоціація сталі (World Steel Association) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.worldsteel.org/statistics/statistics-archive/yearbook-archive.htm>

4. Офіційний сайт Метінвест [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.metinvestholding.com>

5. Державна служба статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References:

1. Amosha, A.I. Bol'shakov, V.I. Minayev, A.A. Zaloznova, Y.S. Zbarazskaya, L.A. Makogon, U.V. (2013), "Ukrainska metallurgija: sovremennye vyzovy i perspektivy razvitiya" [Ukrainian metallurgy: Current Challenges and Prospects], Donetsk, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics, 114 p.

2. Official site of business combinations "Metallurgprom" (2016), Available at: <http://metallurgprom.org> (accessed 10 September 2016).

3. Official site of World Steel Association (2015), Available at: <https://www.worldsteel.org/statistics/statistics-archive/yearbook-archive.htm> (accessed 13 March 2016).

4. Official site of Metinvest (2016), Available at: <http://www.metinvestholding.com> (accessed 23 September 2016).

5. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2016), Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 23 September 2016).

Стаття надійшла до редакції 05.12.2016 р.

РЕЦЕНЗІЯ

НА МОНОГРАФІЮ "РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ" (АВТОР — КАРП'ЮК О. П.)

Нинішній стан української економіки та існуюча модель її державного регулювання не сприяють започаткуванню необхідних позитивних змін в інноваційній сфері. У 2015 р. частка підприємств в Україні, які займалися інноваціями, становила 17,3 %, що істотно менше, ніж у провідних країнах, де цей показник перевищує 50 %. Частка виконаних наукових і науково-технічних робіт у валовому внутрішньому продукті не наближається навіть до одного відсотка. За таких умов забезпечення належного рівня національної конкурентоспроможності не дозволяє зупинитися на стратегії еволюційного саморозвитку щодо підвищення інноваційності. Україна має віднайти шляхи прискорення, навіть прориву, у галузі інноваційних зрушень її структурної перебудови.

Відзначаючи наукову та практичну значущість наявних знань у царині регулювання інноваційних процесів, слід констатувати, що формування уявлень щодо механізмів державного регулювання інноваційних процесів у національній економіці в умовах трансформації глобальної економіки та активізації соціальних зрушень є незавершеним. Зокрема виникає ціла низка питань

щодо: трансформації ролі держави в ринковій економіці, що функціонує на інноваційних засадах; формування соціально безпечних механізмів активізації конкуренції та стимулювання внутрішньої інноваційної активності суб'єктів національної економіки; винайдення шляхів переходу до інноваційної парадигми зі стадії соціальної та економічної кризи. Серед зазначеного особливе місце займає необхідність вирішення такого актуального завдання національної економіки, як удосконалення механізму державного регулювання інноваційного розвитку в напрямі формування в економіці України сталого та автовідтворюваного інноваційного процесу.

Монографічне дослідження "Регулювання інноваційних процесів в економіці"¹, де ґрунтовно аналізуються вказані вище аспекти регулювання інноваційних процесів у національній економіці, є актуальним, очікуваним, а його результати — затребуваними державно-управлінською наукою.

Автором уперше у вітчизняній науці державного регулювання інноваційного розвитку економіки України обґрунтовано нове тлумачення поняття "національний інноваційний процес". В якості такого пропонується розуміти процес, що характеризується домінуванням інноваційної орієнтації критичної більшості суб'єктів національної економіки, яка змушує шукати відповіді на поточні виклики за рахунок: нових рішень; рекомбінування ресурсів, можливостей та механізмів їх реалізації; підвищення інноваційної конкурентоспроможності; формування стійкої репутації успішного інноватора. Це докорінно відрізняється від поточної орієнтації на дотримання переважно відомих рішень, пошуку шляхів перерозподілу наявного прибутку, набуття рентних переваг тощо. Запуск саме національного інноваційного процесу в економіці забезпечить необхідні синергетичні ефекти, масштабність охоплення науково-технологічним прогресом різних галузей національного господарства та регіонів; перетворення інноваційності на ендогенний чинник економічного зростання та національної конкурентоспроможності.

До безсумнівних заслуг автора як дослідника можна віднести також введення поняття "інноваційна конкуренція", що визначає той різновид економічного змагання суб'єктів господарювання та гло-

¹ Карп'юк О.П. Регулювання інноваційних процесів в економіці: монографія / О.П. Карп'юк. — К.: Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки", 2015. — 200 с.

бальної взаємодії, що спирається на перевагу у продукуванні нових знань та їх технологізації у підприємницьку, соціальну, організаційну тощо діяльність, а також на інтенсифікацію процесів формування конкурентно-стратегічних переваг. Саме цей різновид конкуренції має стати домінуючим для повної реалізації інтегровано-генетично-векторної національної моделі інноваційного процесу та усталеної траєкторії нарощування національної конкурентоспроможності.

Дослідником вперше також обґрунтовано ітеративно-каскадний принцип взаємодії факторів національного інноваційного процесу. За цим принципом динамічність інноваційного розвитку визначається ступенем поєднання розрізаних інноваційних процесів у єдиний скоординований рух за критеріями ітеративного впливу та каскадної орієнтації факторів інноваційності, конкуренції та інноваційно-структурного потенціалу. Застосування цього принципу дає можливість визначити теоретичні підстави та практичні напрями модифікації державного регулювання інноваційного розвитку в Україні в умовах критичного відставання економіки України від провідних глобальних трендів конкурентоспроможності та гострої невідповідності сучасним викликам економічного розвитку.

Установлено, що найбільш проблемними факторами національного інноваційного розвитку є: недостатність, неповнота та слабка незалежність інститутів, що призводить до домінування жорстких ієрархій у системі органів регулювання та високої стихійності сил, що ними неохоплені; низька ефективність ринку товарів та послуг, що пов'язано з низьким рівнем конкуренції, нерозвиненістю відповідної інфраструктури та фінансового ринку, низьким рівнем та місцем вітчизняної продукції, що спричиняє надвисокі трансакційні витрати обслуговування активів економіки, відсутністю можливості управління ризиками, тінізацією та офшоризацією грошового обороту. Крім того, останніми роками відбулися негативні зрушення ще за двома позиціями, які дотепер були більш сприятливими — сприятливість макросередовища, різке зниження ефективності ринку праці та безпосереднє погіршення інноваційності.

Доведено, що ефективний механізм державного регулювання національного інноваційного процесу має базуватися на: підтримці структурних пріоритетів, створенні рівних умов конкуренції, захисті прав власності, розвитку людського потенціалу, особливо в галузі продукування та використання знань, приведення системи стандартизації у відповідність до вимог міжнародних організацій стандартизації. З метою визначення напрямів удосконалення умов та структур ефективного функціонування механізму державного регулювання інноваційної сфери удосконалено класифікацію методів відповідного державного впливу та інструментів стимулювання взаємодії релевантних

суб'єктів інноваційного процесу в економіці України. Повнота цього механізму полягає у тому, що ним охоплюються усі функції регулювання: аналіз об'єктів розвитку та поведінки суб'єктів інновацій, прогнозування, планування, мотивування, організація, координація, моніторинг, оприлюднення основних процесів та результатів.

У межах удосконаленого єдиного механізму державного регулювання інноваційного процесу рух національної економіки по траєкторії інноваційного розвитку має бути підтриманий надійною підсистемою заходів з безперервного контролю за її станом з метою завчасного запобігання виникненню будь-яких загроз її сталому розвитку. Доведено, що така підсистема механізму має бути базою не тільки для вирішення окремих інноваційних проблем приватно-корпоративного сектору національної економіки, а й проблем загальнодержавного характеру, розв'язання яких орієнтоване на довгострокову перспективу.

У ході дослідження використано офіційні статистичні дані, вітчизняні і зарубіжні наукові праці, публікації, законодавчі і підзаконні акти, що дає підстави відповідно до обраної парадигми наукової розвідки стверджувати про достовірність отриманих у монографії наукових положень, результатів і висновків.

Попри те, що в монографії вміщено науково-корисний та вдало систематизований матеріал, потребує додаткових роз'яснень уточнення авторської позиції, а саме не зовсім розкритим з позицій обґрунтування стратегічних цілей стимулювання інноваційних процесів є досвід країн Центральної та Східної Європи, оскільки використання інструментів державного регулювання в цих країнах та оцінка можливості їх імплементації в національній економіці склали б суттєвий доробок для активізації інноваційних процесів в Україні.

Наукові положення монографії, які становлять науковий та практичний інтерес не тільки для економістів, але й для юристів, політологів, фахівців з державного управління та усіх, хто працює у напрямі пошуку оптимальних форм та методів державної політики, можуть бути використані, поза сумнівом, у законотворчій та нормотворчій діяльності, передусім, у частині внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, які врегульовують питання розробки системи напрямів модернізації механізму державного регулювання інноваційного процесу.

Разом з цим, монографічна робота, будучи цілісним, завершеним дослідженням, з глибокою зацікавленістю буде прийнята науковим співтовариством, органами державного управління та місцевого самоврядування, а обраний автором предмет дослідження, інструментарій його дослідження та отримані результати можуть бути віднесені до пріоритетних наукових проблем сьогодні.

Рецензент: *О.О. Кравчук, доктор юридичних наук, аудитор, в.о. завідувача кафедри господарського та адміністративного права НТУ "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"*

УДК 351.713

О. Г. Пухкал,
 д. н. з держ. упр., професор, професор кафедри політичної аналітики
 і прогнозування, Національна академія державного управління при Президентові України
 Л. М. Лисак,
 аспірант кафедри політичної аналітики і прогнозування,
 Національна академія державного управління при Президентові України

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

O. Pukhkal,
 Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of Political Analysis
 and Forecasting Department, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
 L. Lysak,
 Postgraduate student of Political Analysis and Forecasting Department,
 National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

THE INSTITUTIONAL DIMENSION OF THE TAX SYSTEM OF UKRAINE

У статті здійснено спробу дослідити концептуальні засади функціонування податкової системи в контексті її інституційного виміру. Дано визначення інституційному виміру як впливовому фактору функціонування податкової системи України, окреслюється його роль в розвитку податкової системи України. Обґрунтовано потребу у значному інституційному вдосконаленні системи оподаткування в Україні, адаптуючи передовий зарубіжний досвід, уникаючи формальне копіювання моделі оподаткування інших країн.

Доведено особливу роль діяльності інститутів громадянського суспільства, що впливають на інституційний вимір функціонування податкової системи України та регулювання її діяльності. Визначено ряд недоліків функціонування податкової системи в Україні, серед яких є зниження довіри до органів податкової служби тощо.

The article describes an attempt to study the conceptual bases of operation of the tax system in the context of its institutional dimension. Defined the definition of institutional dimension as an influential factor of Ukraine's tax system functioning, and its role in the development of tax system of Ukraine. Approved the need for significant institutional improvement of tax system in Ukraine, adapting advanced foreign experience, avoiding formal copy of the model of foreign countries taxation.

Established special role of civil society activity which influence the institutional dimension of tax system operation in Ukraine and regulation of its activities. Determined number of weaknesses of the tax system in Ukraine including a reduction of trust to tax authorities etc.

Ключові слова: інституціоналізація, інститут, інституція, інституційний вимір, податкова система, аналіз функціонування.

Key words: institutionalization, institute, institutions, institutional dimension, tax system, analysis of functioning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Всі трансформаційні процеси, які відбуваються у будь-якому суспільстві, потребують обґрунтування і розуміння їхньої дієвості, ролі в суспільному розвитку, пошуку шляхів їх удосконалення та ефективного впливу на них держави через систему державного управління. В Україні у рамках Програми економічних реформ була запроваджена податкова реформа, основоположним завданням якої є реалізація двох основних завдань: збільшення доходів зведеного бюджету та централізованих фондів країни; відновлення економіки необхідне створення сприятливого податкового простору для бізнес-структур та інвестиційних проектів, що призведе до зростання соціальної відповідальності бізнесу у формі сумлінної сплати податків. Також завданнями податкової реформи є максимальне задоволення потреб держави у ефективному функціонуванні податкової системи, і, водночас, задоволення потреб платників подат-

ків у прозорій співпраці з органами виконавчої влади у сфері їх оподаткування.

Враховуючи, що створення та формування дієвої податкової системи повинно базуватися на науковому підході, є необхідність в окресленні орієнтирів функціонування податкової системи та взаємодії її інституційних утворень з інститутами громадянського суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Процеси формування та функціонування податкової системи у світі досліджувались зарубіжними авторами, більшість з яких поправу вважають класиками теорії державних фінансів, а саме: Е. Бароне, М. Пантелеоні, У. Мадзола, Д. Монтемартіні. Сучасну теорію системи оподаткування пов'язують з ім'ям американського вченого, фінансиста Джеймса Б'юкенена, який у 1986 році став лауреатом Нобелівської премії.

Серед вітчизняних вчених, які займалися питанням формування податкової політики та податкових систем необхідно відмітити: Варналія З.С., Кудряшова В.П., Орлюка О.П., Іванова Ю.Б., Соколовську А.А., Мельника П.В., Панасюк В.М., Ковальчук Є., Крисоватого А.І., Ісаєва О.О., Грицина О.В., Крупка М.І., Василика О.Д., Тофан І.М., Вишневського В.П. та інших.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Відаючи належне внеску науковців у дослідження процесу формування та функціонування податкової системи України, маємо відзначити, що цей процес характеризується багатьма суперечностями. Тому в подальшому на їх вирішення має спрямовуватись додаткова увага науковців та практиків у сфері оподаткування. Впровадження податкової реформи в Україні призвело до кардинальних змін у бізнес-середовищі та суспільстві в цілому і зумовило ще більшу необхідність вивчення процесу формування та функціонування податкової системи України. Невід'ємною складовою цього процесу є формування відносин нового формату між державою та платниками податків, зокрема представниками як великого, так і малого бізнесу. Зокрема проведення податкової реформи викликає необхідність більш глибокого дослідження інституційних основ функціонування податкової системи України.

МЕТА ТА ЦІЛІ СТАТТІ

Мета статті полягає в комплексному дослідженні інституційних засад функціонування податкової системи України. Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання дослідження:

- розкрити сутність інституційного підходу до дослідження податкової системи України, внутрішні та зовнішні чинники впливу на функціонування податкової системи, виходячи з характерних особливостей економічного розвитку України;

- проаналізувати значення понять "інституція" та "інститут", формальний та неформальний характер цих явищ та їх вплив на функціонування податкової системи України.

- окреслити сукупність основних елементів інституційного середовища вітчизняної податкової системи, їх взаємодію в процесі її функціонування;

- розкрити взаємодію органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, спрямовану на підвищення ефективності функціонування податкової системи України.

Об'єктом дослідження є процес інституційної податкової системи України. Предметом дослідження є інституційні механізми функціонування податкової системи України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Податкова система в усі часи функціонувала задля забезпечення життєдіяльності держави, вона є основною складовою та впливовим чинником соціально-економічного розвитку кожної країни. Відомий американський учений-фінансист Р. Масгрейв стверджував, що держава це "асоціація індивідів, об'єднаних спільною ідеєю, згуртованих для вирішення проблем суспільного співжиття демократичним і справедливим

чином. Словом, держава є договірною організацією, основою на забезпеченні інтересів її громадян" [1]. На думку цього вченого, держава є політичною установою, в якій державний сектор та ринок складають основу єдиної соціально-економічної структури держави. І основоположне місце у цій структурі займає податкова система з інституціями та інститутами, які утворюють інституційну матрицю її функціонування.

У цій статті ми виходимо з того, що податкова система як об'єкт державно-управлінського впливу має досліджуватися, насамперед, за допомогою теоретико-методологічних засобів і підходів, що розробляються наукою державного управління. Оскільки об'єктом нашої уваги обрано організаційні та правові структури податкової системи, тобто її інститути та інституції, то чільне місце в їх дослідженні має займати міждисциплінарний інституційний (інституціональний) підхід. При цьому в контексті інституційного підходу в галузі науки державного управління порівняно з політичною наукою, з якої власне вона і виділилася в свій час, основний наголос ставиться на дослідженні такої підгрупи політичних інститутів, як інститути державні. Виходячи з цього, в інститутах податкової системи нас цікавить більше їх державно-управлінський, аніж політико-економічний зміст.

Інституційний підхід був і залишається одним із основних методологічних підходів до пізнання державно-управлінської діяльності. Його становлення йшло паралельно у соціології, економічній теорії, праві і політичній науці з кінця XIX сторіччя, розвиваючись у формі так званого "класичного" інституціоналізму, який набув значного поширення в роботах американських теоретиків Т. Веблена, В. Мітчелла, Дж. Коммонса, Дж. Хертцлера, В. Гамільтона, Дж. Кларка, та ін.

Початок активного поширення інституційного підходу в науці державного управління пов'язується із працею Дж. Марча та Й. Ольсена "Новий інституціоналізм: організаційні чинники політичного життя" (1984 р.) і розвитком "нового" інституціоналізму [2]. Щодо останнього то вже класичною стала робота Д. Нортона "Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки" (1990), яка і поклала початок розвитку сучасної міждисциплінарної наукової парадигми нового інституціоналізму (неоінституціоналізму) [3].

Інституційний підхід сьогодні існує у вигляді двох основних концепцій: класичного і нового інституціоналізму. Однак він ніколи не мав жорстких рамок і не відрізнявся гомогенністю методологічного інструментарію. Залежно від галузевої приналежності науковців існують різноманітні інтерпретації його понятійної-термінологічної бази і відмінності в методології, що ускладнює процес створення єдиного інституційного підходу.

Особливо маємо звернути увагу на понятійну неоднозначність щодо розуміння термінів "інститут" або "інституція", які або ототожнюються, або повністю різняться. Зміст цих термінів у концепціях інституціоналістів має досить широке та розмите тлумачення. Термінологічна плутанина, насамперед, пов'язана з характерною для інституціоналізму міждисциплінарністю. В соціальних науках значення поняття "інститут" варіюється досить сильно: зокрема, в економістів одні інститути, а у соціологів, політологів і державознавців — інші.

На нашу думку, найбільш узагальнену концепцію розуміння термінів інститут/інституція з позицій між-

дисциплінарного підходу було запропоновано Д. Нортом, який визначає дані поняття як "правила гри у суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне русло. І, як наслідок, вони структурують стимули в процесі людського обміну — політичного, соціального чи економічного". Водночас Д. Норт структурував ці поняття, включивши до нього такі складові, як: неформальні обмеження (традиції, звичаї, соціальні умовності); формальні правила (законодавчі та адміністративні акти, судові рішення); механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (судові органи, органи правопорядку тощо) [3, с. 11, 17].

Якщо діяльність формальних інститутів /інституцій заснована на суворих приписах, правилах та інструкціях, які закріплені нормативним чином і встановлюються та свідомо підтримуються державою, то у неформальних відсутня суворе регламентація соціальних ролей, функцій, засобів і методів діяльності, а також санкцій за ненормативну поведінку. Проте, неформальні інституції у формі звичаїв, традицій та звичок також можуть виконувати регулятивні функції у соціальній, політичній, економічній системах.

Проблематика понятійного змісту інститутів та інституцій представлена цілим теоретико-методологічним курсом у науковій літературі. Не заглиблюючись в нього, відзначимо, що в російськомовних і україномовних дослідженнях традиційно домінує використання терміну "інститут" в широкому значенні. Разом з тим, використовувати термін "інститут", лише у широкому сенсі, куди включається поняття "інституції" методологічно не вірно. Очевидно, що необхідно диференціювати значення інституту як певних звичаїв, традицій, норм поведінки в суспільстві, у тому числі у вигляді норм права (власне це і є інституції) і інституту як організацію, установу або інший орган.

Так, етимологія значення слова "інституція" (від лат. *institutio*) — пристрій, спосіб дії, повчання, вчення, вказівка, спонукає до розуміння цього терміну як форми соціалізації людської функції. Гносеологічно "інституція" — це система знань (інструкцій) щодо здійснення цієї функції, як опис цієї функції для передачі інформації про неї, для навчання, для формування актора, здатного виконувати цю функцію в системі правил, норм, положень, інструкцій.

Натомість в інститутах (від лат. *institutum*), тобто установах або організаціях, у межах яких реалізуються інституції, відтворюються соціально диференційовані і закріплені функції, де їм навчають нових акторів, роблячи їх агентами відповідних інститутів. Іншими словами, "інститут є типовою організаційною формою комплексу однорідних інституцій, які забезпечують їх відтворення і гомеостаз як цілісної системи соціально визначеної і необхідної діяльності. Отже, інститут виступає моделлю конкретних організацій." [4, с. 10].

Отже, ми розглядаємо поняття "інституція" як комплекс статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів і порядків, що забезпечують функціонування та розвиток будь-якої соціальної системи, а "інститут" як організаційну форму сукупності певних інституцій, моделлю їх функціональної структури, що склалася еволюційно або свідомо оформлена людьми. Інститути та інституції складають основу функціонування будь-якої соціальної системи.

У галузі науки державного управління інституціоналізм дозволяє розкрити логіку формування та зміст роботи

державних, політичних та соціальних інститутів і інституцій на інституційному, організаційному та індивідуальному рівнях. Відповідно, інституційний підхід у дослідженні державно-управлінської діяльності дає змогу у комплексі:

- простежити закономірності генезису інституційного середовища, тобто сукупності "правил гри" (правил, норм, санкцій), формальних правил та неформальних норм, відкритих та прихованих установлень, які загалом упорядковують та роблять передбачуваною людську взаємодію;

- визначити підґрунтя інституційної згоди, тобто взаємозв'язок конституйованих політично організованих форм (державні органи влади, громадські об'єднання тощо) та соціального середовища, а також домовленостей щодо обов'язкового дотримання додаткових "внутрішніх" обмежень, які доповнюють діючі "правила гри";

- розглянути особливості інституційних практик, тобто реалізацію інституційних згод у конкретному інституційному середовищі як поведінку акторів у рамках різних організаційних форм [5, с. 152—153].

Таким чином, можна зробити висновок, що будь-який вид державно-управлінської діяльності, здійснюється в рамках сукупності правил і обмежень. У зв'язку з чим, цілком очевидно, що податкова система, як об'єкт державно-управлінського впливу, сама складається з комплексу інституцій і інститутів, частина з яких є державними, що утворюють її інституційну структуру.

Інституційна структура податкової системи кожної країни формується під дією тривалої в часі податкової політики держави та спонтанного еволюційного відбору найефективніших інституцій і інститутів. Найчастіше поняття "інституційна структура" отожднюється "інституційним середовищем". Останнє зазвичай визначається як сукупність формальних та неформальних інститутів /інституцій, що виступають у ролі стимулів і обмежень, які соціум в цілому або держава накладає на поведінку індивідів та їх груп [6, с. 30—37].

Відповідно будь-яку податкову систему з позицій інституційного (інституціонального) підходу можна охарактеризувати наявністю:

- по-перше, певної сукупності законодавчо унормованих норм та приписів, інструментів та засобів (формальні інституції), що регулюють функціонування структурних елементів податкової системи, визначають види податків і зборів, обумовлюють порядок справляння податків до бюджетів та державних цільових фондів, а також визначають поведінку учасників правовідносин, що притаманна податковій сфері;

- по-друге, організаційних структур (механізмів примусу, що забезпечують дотримання загальноприйнятих правил) у формі податкових органів, інших установ і організацій, діяльності яких прямо чи опосередковано пов'язана зі справлянням податків і зборів, з визначеними на законодавчому рівні структурою, повноваженнями, системою ієрархічних зв'язків та порядком підпорядкування, а також правовими нормами щодо дотримання субординації та координації у процесі виконання покладених на них завдань;

- по-третє, неформальні за характером інституції (звичаї, традиції, звички, соціальні умовності і т.п.), що визначають модель податкової культури у певному соціумі, а саме податкову обізнаність, правову само-

свідомість населення, етику ведення бізнесу суб'єктами економічної діяльності тощо.

Процес формування організаційних та правових структур податкової системи, з погляду інституційного підходу, є процесом її інституалізації. Під останньою потрібно розуміти упорядкований процес формування інституціональної структури податкової системи з такими правилами і нормами поведінки суб'єктів податкових відносин, що спрямовані на реалізацію державою основних функцій податків — фіскальної, регулювальної і розподільчої. Інституційні зміни в податковій системі найчастіше відбуваються внаслідок накопичення впливу зовнішніх чинників, виснаження фізичних і "моральних" ресурсів, що підживлюють ті чи інші інститути, цінностей, які обумовлюють їх існування, або вони самі стають несумісними з іншими цінностями та інститутами/інституціями. Тобто в процесі інституціонального розвитку системи відбувається заміна одних інститутів на інші, більш ефективні [7].

Податкова система являє собою відкриту і динамічну систему інституцій та інститутів, що знаходяться у перманентній взаємодії зі складовими інших соціальних систем, тим самим постійно видозмінюючись еволюційно або внаслідок карколомної трансформації. Мова йде про сучасні податкові системи, чия інституційна структура не виникає на порожньому місці, а саме формування її інституцій/інститутів розглядається під кутом зору утворення нових, ефективніших "правил гри" і соціально відповідальних державних податкових органів, що можна розцінювати як процес модернізації податкової системи.

Серед найважливіших проблем у сфері дослідження інституційної динаміки податкової системи можна назвати проблематику ефективності інститутів/інституцій. Ефективність інституту або інституції — це особливе явище, обумовлене як внутрішніми зв'язками, так і зовнішніми відносинами з рівно порядковими підсистемами і з системами більш загального рівня. Якщо припустити, що ефективність інституту/інституції є якісним показником, то вона може проявлятися побічно в узагальнених характеристиках, наприклад, в ступені довіри населення до діючих в суспільстві формальних інституцій, у нашому випадку до податкової системи. Тобто ефективність інститутів/інституцій податкової системи може бути оцінена через здатність впливати на суспільні і економічні відносини в певному, корисному для суспільства і економіки напрямі.

Тут потрібно ще раз наголосити на важливості ролі державно-управлінського чинника у формуванні ефективних правових і організаційних структур податкової системи, оскільки уявлення багатьох теоретиків інституціоналізму, особливо класичного, про те, що неефективні інституції й інститути завжди, так би мовити автоматично, витісняються більш ефективними, на жаль не відповідає реальному стану речей. В процесі функціонування податкової системи діє низка чинників, які об'єктивно консервують інституційну структуру, що склалася, незалежно від ступеня її ефективності.

По-перше, у збереженні неефективних інституцій/інститутів може бути зацікавлений державний апарат, якщо це сприяє максимізації різниці між доходами та видатками зведеного бюджету у випадку загрози втрати влади, як це до-речі, спостерігається на прикладі сучасної України.

По-друге, неефективні інституції/інститути податкової системи можуть бути вигідні впливовим групам інтересів. Останнім, наприклад, можуть бути вигідні існування неформальної інституції конвертаційних центрів та інших способів мінімізації податкових зобов'язань; "кришування" різного роду корупційних схем у податкових і митних органах і т.п.

По-третє, формування нових, ефективніших інституцій, банально потребує значних первинних вкладень (у тому числі певних жертв, незручностей для суспільства), яких можуть не потребувати давно укорінені і звичні "правила гри", що можуть виявитись зручними для суспільства в цілому. Інституції немовби заганяють суспільство у наїжджену колію, в якій потім важко жити та з котрої нелегко вибратися [8, с. 104].

Таким чином, застосування методологічних засад інституційного підходу дозволяє на практичному рівні виявити і попередити неефективні стани інституційного середовища податкової системи, запропонувати шляхи модернізації інституцій та інститутів податкової системи як "механізмів примусу," через коректування або трансформацію інституційного забезпечення державно-управлінської діяльності у сфері податкових відносин.

Як вже було з'ясовано інституційне середовище являє собою сукупність інституцій та інститутів, які мають формальну та неформальну структуру, і виступають як стимули й обмеження, які суспільство накладає на поведінку індивіда. Інституційне середовище податкової системи держави включає сукупність законодавчих, економічних та культурних інституцій. Це сукупність політичних (юридичних) і економічних правил, неформальних (традиційних) норм, що формують умови для фінансової діяльності, структурують її і є фундаментальною передумовою перетворень у фінансовому секторі до якого належить податкова система. Традиційні (неформальні) норми мають глибоке історичне коріння в житті народу, пов'язані стереотипами поведінки, що притаманні суспільству, і у підсумку найбільше впливають на матрицю розвитку фінансового сектора. Політичні (юридичні) правила встановлюють ієрархічну структуру суспільства, механізм прийняття рішень і найбільш важливі характеристики контролю за фінансовою діяльністю. Вони базуються на взаємному додержанні зобов'язань між державою і домогосподарствами, фінансовими інститутами між собою, між фінансовими інститутами і домогосподарствами тощо; економічні правила визначають форми організації і функціонування фінансових інститутів.

Безперечно одним з найважливіших факторів розвитку інституційного середовища податкової системи в Україні є реформування податкової політики. Адже державна податкова політика є не що інше як державно-управлінська діяльність органів публічної влади з формування та удосконалення податкової системи та забезпечення її ефективного функціонування в інтересах суспільства. Виключно податкова політика визначає соціально-економічний зміст, інституційну структуру, умови та вимоги до функціонування податкової системи.

В Україні з початку 90-х рр. відбувалися періодичні зміни податкової політики, і, відповідно, відбувалися корегування податкової системи. Можна виділити декілька етапів формування та удосконалення системи опо-

даткування: Перший етап з 1991 р. по 1995 р. — етап становлення національної податкової системи, другий етап з 1996 р. по 2003 р. — етап формування складу податкової системи у відповідності із умовами ринкових відносин, третій етап з 2004 р. по 2009 р. — етап розвитку податкової системи України. З 2010 року почався четвертий етап, етап поглибленого реформування податкової системи на основі прийнятого податкового кодексу України. На кожному з даних етапів була прийнята низка нормативно-правових актів (концепцій, стратегій, законів, кодексів), що визначали як базові правила оподаткування, так і стратегічне бачення розвитку вітчизняної податкової системи. Останні суттєві зміни в інституційну структуру податкової системи були внесені в грудні 2015 року.

Як уже зазначалось вище, функціонування податкової системи залежить від податкової політики, яка проводиться в державі. В дослідженнях вітчизняних науковців податкова політика розглядається як процес формування і застосування затверджених на законодавчому рівні економічних інструментів і відповідних рішень, призначених сприяти зростанню надходження платежів до бюджету, а також внесення змін до чинної податкової системи, визначення механізму обчислення, сплати і зарахування платежів до бюджетів. До формування податкової політики необхідно застосовувати системний підхід, оскільки вона не повинна бути суто фіскальною, а мати здатність функціонально коригувати економічний сектор держави та впливати на стимулювання виробничої діяльності суб'єктів оподаткування [9].

Чинним вітчизняним законодавством встановлено перелік податків та суб'єктів їх стягнення. Законом України "Про систему оподаткування" від 1991 року були регламентовані права та обов'язки платників податків, повноваження державних органів виконавчої влади, які від імені держави виконували функції зі збору податків. Закон визначав принципи побудови системи оподаткування в Україні, податки і збори (обов'язкові платежі) до бюджетів та до цільових фондів [10]. Закон України "Про систему оподаткування" втратив чинність у зв'язку з прийняттям Податкового Кодексу України у 2010 році [11]. У першій статті Податкового Кодексу України визначена сфера його дії, та обумовлено, що він регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства. Кодексом визначаються функції та правові основи діяльності контролюючих органів.

18 березня 2013 року Указом Президента України було створено Міністерство доходів і зборів України, затверджено Положення про Міністерство та визначені основні його повноваження [12]. В податковій системі України відбулося переформатування взаємовідносин між Міністерством доходів і зборів, та інститутами громадянського суспільства: розроблена та прийнята нормативно-правова база щодо взаємодії центральних органів виконавчої влади та громадськістю, активно

почали проводитися дослідження громадської думки щодо діяльності Міністерства тощо.

У основі інституційного виміру функціонування податкової системи України лежить дослідження питань діяльності певних соціальних інститутів/інституцій у відповідності до вимог взаємодії між учасниками всього податкового процесу: тими, хто забезпечує організацію та функціонування податкової системи країни та тими, хто впливає на регулювання цього процесу, зокрема соціальними інститутами, до функцій яких входять захист інтересів та відстоювання прав громадян, у даному разі — платників податків. Інституційний вимір функціонування податкової системи передбачає обґрунтування сутності кожної складової структури інституту/інституції, визначення засобів, форм, методів їхньої взаємодії у рамках певного об'єднання.

На динаміку інституційних змін в процесі функціонування податкової системи в сучасних умовах демократизації державного управління особливий вплив мають зовнішні чинники, зокрема громадянське суспільство. Саме на інститути громадянського суспільства в Україні покладають сподівання щодо інституційної модернізації податкової системи, підвищення ефективності її функціонування. Так, наприклад, з метою активізації дієвого діалогу з бізнес-спільнотою, забезпечення інформування громадськості про заходи, що проводяться територіальними органами, Фіскальною службою України передбачено створення щотижневого плану регіональних заходів щодо важливих подій соціально-економічного характеру, проведення особистих зустрічей, нарад, "круглих столів" керівників органів регіонального та районного рівнів з представниками бізнесу у регіоні, залучення до проведення зазначених заходів керівництва місцевих державних адміністрацій [14].

Оцінюючи внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на функціонування податкової системи України, потрібно відзначити діяльність в цьому напрямі Громадської ради при Фіскальній службі України, до складу якої ввійшли більше вісімдесяти представників інститутів громадянського суспільства, офіційно зареєстрованих на території України. Серед них: Асоціація "Український національний комітет Міжнародної Торгової Палати", Всеукраїнська Асоціація "Об'єднання підприємств митних брокерів та власників митних ліцензійних складів", Українське відділення громадської організації "Асоціація міжнародного права", Всеукраїнська громадська організація "Асоціація платників податків України" та інші.

Визначити ефективність механізмів впливу громадянського суспільства на реалізацію державної політики у сфері функціонування податкової системи України поки що вкрай складно, оскільки податкова система України хоча і сформована та все ж потребує подальшої модернізації. Водночас варто відзначити, що саме взаємодія інститутів громадянського суспільства з інститутами податкової системи, запровадження громадянського контролю за діяльністю податкових органів, може гарантувати удосконалення функціонування податкової системи.

ВИСНОВКИ

Отже, можна впевнено стверджувати, що система оподаткування в Україні потребує значного інституцій-

ного вдосконалення, має базуватися на обґрунтованій адаптації передового зарубіжного досвіду до умов, що склалися в країні, а не зводиться до формального копіювання моделі оподаткування інших країн. Рівень розвитку нашої економіки значно нижчий від розвинених країн, проте, спираючись на їхній досвід, можна використати певні світові здобутки при модернізації нашої системи оподаткування.

Серед зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на інституційний вимір функціонування податкової системи України, особливо потрібно відзначити діяльність інститутів громадянського суспільства. Варто сподіватися, що найближчими роками, інститути громадянського суспільства виконуватимуть більш активну функцію у регулюванні діяльності та функціонуванні податкової системи України. В цілому ж функціонування податкової системи в Україні має ряд суттєвих недоліків, серед яких і зниження довіри до органів податкової служби. Саме в цьому напрямі є необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Література:

1. Buchanan J.M., Musgrave R.A. Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State. — Cambridge (Mass.), London: The MIT Press, 2000. — IX, 272 p.
2. March J.G., The new institutionalism: organizational factors in political life / J. G. March, J. P. Olsen // American Political Science Review. — 1984. — Vol. 78. — P. 734—749.
3. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт; пер. І. Дзюб. — К.: Основи, 2000. — 198 с.
4. Иншаков О.В. Институты и институции в современной экономической теории / О.В. Иншаков // Вестник ВолГУ. Серия 3: Экономика. Экология. — 2007. — Вып. 11. — С. 6—21.
5. Патрушев С.В. Институционализм в политической науке: Этапы, течения, идеи, проблемы / С.В. Патрушев // Политическая наука. — 2001. — № 2. — С. 146—186.
6. Ткач А.А. Институціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія: навч. посібник / А.А. Ткач. — К.: ЦУЛ, 2007. — 304 с.
7. Оффе К. Политэкономия: социологические аспекты [Электронный ресурс] / К. Оффе // Политическая наука: новые направления / Под ред. Р. Гудина и Х.-Д. Клингемана. — М., 1999. — Режим доступа: <http://freebooks.site/uchebnik-teoriya-politiki/komponentyi-paradigmyi-23595.html>.
8. Ткач А.А. Теоретичне підґрунтя формування фінансового інституціоналізму / А.А. Ткач // Фінанси України. — 2012. — № 8. — С. 98—105.
9. Орлик О.П. Фінансове право. Навчальний посібник. К. — Юрінком Інтер. 2003.
10. Закон України "Про систему оподаткування" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>
11. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс]: Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2011, № 13—14, № 15—16, № 17, Ст. 112. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
12. Міністерство доходів та зборів [Електронний ресурс]: Офіційний портал. — Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/diyalnist-/dpa-i-gromadskist/normativno-pravova-baza-u-s/>
13. Наказ Міндоходів від 30.12.13 № 861 "Про активізацію діалогу з бізнес-спільнотою" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/diyalnist-/dpa-i-gromadskist/normativno-pravova-baza-u-s/62980.html>
14. Реформування податкової системи України [Електронний ресурс]: Міністерство юстиції України. Офіційний веб-сайт. — Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/11350>

References:

1. Buchanan, J. M. and Musgrave, R. A. (2000), "Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State", The MIT Press, London, vol. IX, pp. 272.
 2. March, J. G. (1984), "The new institutionalism: organizational factors in political life", American Political Science Review, vol. 78, pp. 734—749.
 3. Nort, D. (2000), Instytuttsii, instytuttsijna zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and the economy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
 4. Inshakov, O. V. (2007), "Institutes and institutions in modern economic theory", Vestnik VolGU: Seria3: Ekonomika. Ekologia, vol. 11, pp. 6—21.
 5. Patrushev, S. V. (2001), "Institutionalism in Political Science: Stages, trends, ideas, problems", Politicheskaya nauka, vol. 2, pp. 146—186.
 6. Tkach, A. A. (2007), Instytutsional'na ekonomika. Nova instytutsional'na ekonomichna teoriia: navch. posibnyk [Institutional Economics. New institutional economics: teach.manual], TSUL, Kyiv, Ukraine.
 7. Offe, K. (1999), "Political Economy: Sociological Aspects [electronic resource]", Political science: new directions, available at: <http://freebooks.site/uchebnik-teoriya-politiki/komponentyi-paradigmyi-23595.html>.
 8. Tkach, A. A. (2012), "Theoretical basis of formation of financial institutionalism", Finansy Ukrainy, vol. 8, pp. 98—105.
 9. Orlik, O. P. (2003), Finansove pravo. Navchal'nyj posibnyk [Financial Law. Teach.manual], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
 10. The Verhovna Rada of Ukraine, The Law of Ukraine "On tax system", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1251-12> (Accessed 15 Nov 2016).
 11. The Verhovna Rada of Ukraine (2011) "The Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 15 Nov 2016).
 12. The Ministry of Revenues and Duties (2016), available at: <http://minrd.gov.ua/diyalnist-/dpa-i-gromadskist/normativno-pravova-baza-u-s/> (Accessed 15 Nov 2016).
 13. The Ministry of Revenues (2013), The Order of the Ministry "On activation of dialogue with the business community", available at: <http://minrd.gov.ua/diyalnist-/dpa-i-gromadskist/normativno-pravova-baza-u-s/62980.html> (Accessed 15 Nov 2016).
 14. The Ministry of Justice of Ukraine (2016), "Reforming the tax system in Ukraine", available at: <http://www.minjust.gov.ua/11350> (Accessed 15 Nov 2016).
- Стаття надійшла до редакції 24.11.2016 р.

*В. Р. Котковський,
к. держ. упр., доцент кафедри політології та філософії,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України, м. Харків*

УСПІШНІ ПРАКТИКИ УЧАСТІ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У ФОРМУВАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

V. Kotkovsky,
PhD in Public Administration, associate professor of Political Science and Philosophy Chair,
Kharkiv Regional Institute for Public Administration of National Academy
for Public Administration under the President of Ukraine, Kharkiv

SUCCESSFUL PRACTICES OF PARTICIPATION OF LOCAL AUTHORITIES IN FORMATION AND REALIZATION OF PUBLIC POLICY

Проаналізовано зарубіжний досвід участі місцевих органів влади у формуванні та реалізації державної політики. З'ясовано, що участь місцевих органів влади у формуванні та реалізації державної політики є важливим механізмом демократичного врядування, причому цей механізм є корисним як для центральних, так і для місцевих органів влади. Визначено, що проведення переговорів місцевих органів влади з центральними органами влади є найочевиднішою і успішною практикою взаємодії, проте існують й інші успішні практики, до найбільш поширених з яких відносять: інформування і консультування місцевих органів влади з боку центральних органів влади з різних питань, пов'язаних з виконанням першими своїх обов'язків; інституціональна співпраця, що визначає процедури взаємодії, двостороннє надання послуг, фінансову або іншу підтримку; надання фінансової та іншої підтримки, необхідної місцевим органам влади для виконання їх обов'язків; делегування центральними органами влади деяких повноважень місцевим органам влади, що збільшують сферу їх дії.

Foreign experience of local authorities' participation public policy formation and realization is analyzed. The study of the main areas of responsibility shows that, in any single responsibility, concurrent functions correspond to different authorities, making necessary interactions between them. Some of those relations, due to their nature or intensity, might provide for a better understanding of the counterparts and facilitate a more effective implementation of policies to the benefit of citizens. Frequent contacts between local authorities and central civil servants, when the nature of the issues requires information, consultation or advice is the interaction member states most commonly point out, both when analyzing any single responsibility or when giving a more general answer about good practices on their mutual relationships. However some other forms of interaction are also must be considered: different methods for a bilateral definition of the financial support needed for the execution of responsibilities; the delegation of central responsibilities to local authorities enlarging their sphere of action; co-operation agreements defining procedures of interaction, bilateral running of services or financial support.

*Ключові слова: місцеві органи влади, державна політика, формування та реалізація, зарубіжний досвід.
Key words: local authorities, public policy, formation and realization, foreign experience.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Участь місцевих органів влади у формуванні та реалізації державної політики є важливим механізмом демократичного врядування. Цей механізм є корисним як для цент-

ральних, так і для місцевих органів влади. Перші можуть проводити переговори більш структуровано, а також можуть розраховувати на те, що досягнутий компроміс задовольнить переважну кількість місцевих органів влади, тоді як

другі мають шанс брати участь у процесі ухвалення рішень і, можливо, зможуть вплинути на нього. Тому не випадково, що в європейських державах як місцеві органи влади, так і їх асоціації відіграють роль сполучної ланки між центральними органами влади і громадянами, особливо, у разі проведення реформ і перетворень, беручи безпосередню участь у формуванні та реалізації державної політики в різних сферах. На жаль, в Україні успішні практики участі місцевих органів влади у формуванні та реалізації державної політики поки що зустрічаються не часто, тому, безумовно, корисним є вивчення європейського досвіду у цій сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз успішних практик участі місцевих органів влади у формуванні та реалізації державної політики в європейських країнах можна знайти в працях таких науковців, як Дж. Андерсон, В. Бабаєв, І. Бах, Дж. Буковські, С. Газарян, С. Дейл, Ю. Куц, В. Мамонова, Е. Нортон, С. П'яттоні, К. Скелчер, Л. Хуг, Ю. Шаров та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розгляд досвіду європейських країн стосовно впровадження успішних практик участі місцевих органів влади у формуванні та реалізації державної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проведення переговорів місцевих органів влади з центральними органами влади є найочевиднішою і успішною практикою взаємодії, проте існують й інші успішні практики, до найбільш поширених з яких відносяться:

- інформування і консультування місцевих органів влади з боку центральних органів влади з різних питань, пов'язаних з виконанням першими своїх обов'язків;
- інституціональна співпраця, що визначає процедури взаємодії, двостороннє надання послуг, фінансову або іншу підтримку;
- надання фінансової та іншої підтримки, необхідної місцевим органам влади для виконання їх обов'язків;
- делегування центральними органами влади деяких повноважень місцевим органам влади, що збільшують сферу їх дії.

Розглянемо ці практики взаємодії детальніше.

1. Двосторонні переговори.

Майже в усіх державах-членах переговорів вважаються найбільш частою формою взаємодії. Обов'язкові переговори і консультації з місцевих питань таких, як реформа законодавства, підготовка бюджету, податки, проводяться з асоціацією органів місцевого самоврядування в більшості випадків. У багатьох державах-членах ЄС існують формальні переговорні структури (конференції, робочі групи тощо), що збираються періодично (щорічно, щокварталу тощо). У децентралізованих державах ці структури найчастіше мають регіональну приналежність.

У Бельгії, наприклад, існують формальні переговорні структури, покликані сприяти співпраці в усіх сферах відповідальності. Хоча, слід зазначити, що, незважаючи на їх формальний характер, вони чинять незначний вплив на процес ухвалення політичних рішень. У Чехії інституціолізовані регулярні консультаційні форуми, в яких беруть участь центральні та місцеві органи влади. Політичні представники або публічні службовці проводять регулярні зустрічі для того, щоб координувати здійснення повноважень тих органів, які вони представляють, з іншими.

У Болгарії проводяться парламентські консультації по проектах законів, що зачіпають місцеві співтовариства. Національна асоціація муніципалітетів представляє місцеві

органи влади в процесі консультацій, а також активно шукає і організовує зустрічі з членами парламенту для того, щоб лобювати місцеві інтереси. У сфері соціального забезпечення як громадський консультативний орган була створена "Рада соціального забезпечення", членом якої є "Національна асоціація муніципалітетів" разом з центральними органами влади, профспілками, організаціями працедавців і громадськими організаціями. Крім того, Рада міністрів створила "Міжвідомчу раду" для обміну на експертному рівні спеціалізованою інформацією, корисною для місцевих органів влади.

У Естонії існують електронні консультації по проектах законів, активно використовувані асоціацією місцевих органів влади. У Фінляндії дві різні структури сприяють проведенню консультацій і переговорів з місцевих питань. З одного боку, "Консультативна рада з муніципальної економіки і адміністрування" проводить переговори між центральними органами влади (Міністерством внутрішніх справ, Міністерством фінансів, Міністерством соціальних справ та охорони здоров'я і Міністерством освіти та культури) і місцевими органами влади в особі "Асоціації представників фінських місцевих органів влади". З іншого боку, з 2003 року міністерською групою було налагоджено співпрацю на політичному рівні. Представники "Асоціації фінських місцевих і регіональних органів влади" і вищезгадані міністерства, а також Міністерство охорони довкілля і Міністерство сільського господарства успішно проводять переговори про фінансування муніципальних послуг.

У Норвегії переговори між центральними і місцевими органами влади були формалізовані через серію з чотирьох нарад, що щорічно проводилися між міністрами і політичним керівництвом "Норвезької асоціації місцевої і регіональної влади". Переговори тут служать засобом обговорення фінансових питань місцевих органів влади. У Італії усі регіони мають політичного представника (главу або члена регіональної виконавчої влади), який відповідає за стосунки з місцевими органами влади. До функцій такого представника належить: координація роботи регіональних і місцевих органів влади, налагодження співпраці між ними, формування процедур, що сприяють співпраці. Крім того, в кожному регіоні важливу роль відіграє "Рада місцевих автономій" — консультативний орган, що представляє місцеві інтереси.

У Литві для координації інтересів існує двостороння комісія, і будь-які проекти, що стосуються питань місцевого самоврядування, мають бути узгоджені з "Асоціацією місцевих органів влади". Процеси децентралізації в Македонії реалізуються і координуються "Робочою групою з децентралізації" за участі "Асоціації місцевого самоврядування". Щомісячно проходить зустріч десяти тематичних галузевих підгруп. Також існує трибічний комітет з питань децентралізації, в якому бере участь "Агентство державних службовців" разом з представниками центральних і місцевих органів влади. Діяльність цих груп внесла істотний вклад до успіху процесу децентралізації, оскільки були розроблені й успішно реалізовані численні стратегічні та планові документи.

У Нідерландах двічі в рік проводиться "Консультативна нарада уряду" під головуванням прем'єр-міністра відповідно до "Кодексу забезпечення міждержавних стосунків". У Словенії передбачені обов'язкові консультації з асоціацією муніципалітетів по змінам в законодавстві, що стосуються місцевих питань. В Іспанії формальні переговори між державними і регіональними органами влади проводяться у рамках галузевих конференцій, на яких узгоджуються загальні обов'язки. На теперішній час місцеві органи влади можуть брати в них участь як спостерігачі.

У законодавстві швейцарських кантонів часто визначаються механізми переговорів з муніципалітетами з місцевих питань. Крім того, в реформі федеральної Конституції визначено, що Конфедерація повинна брати до уваги вплив своєї діяльності на муніципалітети. Федеральний уряд затвердив "Керівні принципи, що стосуються співпраці між Конфедерацією, кантонами і муніципалітетами", в яких закріплені права муніципалітетів: на консультації з місцевих питань у разі, якщо дії федерального уряду вплинуть на них; на участь у роботі експертних комітетів або робочих груп, створених Конфедерацією, і надання оцінки у рамках переговорних процедур. Крім того, оскільки інтереси муніципалітетів повинні враховуватися, їхні представники мають бути запрошеними для участі в роботі постійних комісій в деяких галузях.

2. Інформування і консультування місцевих органів влади.

Центральні органи влади можуть відігравати важливу роль в інформуванні та консультуванні місцевих органів влади. Зазвичай такі інформаційні стосунки є більш неформальними і, як правило, їх учасниками виступають публічні службовці, а не офіційні політичні особи. Децентралізовані державні або регіональні органи влади часто відповідають за таку взаємодію, оскільки близькість дуже важлива для її успіху. В деяких випадках, інструкції або інформація супроводжується навчанням працівників місцевих органів влади, в спробі допомогти місцевим органам влади підвищити ефективність їх роботи. Контакти такого типу трапляються тоді, коли немає необхідності в певній частоті проведення переговорів і консультацій, що мають формальний характер. При цьому електронні комунікації сприяють збільшенню кількості контактів, їх частоти і швидкості реакції у відповідь.

Ряд ініціатив держав-членів ЄС відносно розвитку цієї форми взаємодії показали нові способи того, як можна навчити місцеві органи влади розуміти і задовольняти інтереси місцевих жителів, що, власне, і є основною метою будь-якої взаємодії між місцевими і центральними органами влади.

Так, в Угорщині існує декілька служб, підтримуваних Міністерством місцевого самоврядування і територіального розвитку, що займаються підготовкою і консультацією працівників місцевих органів влади. За допомогою "Гарячої лінії для місцевої влади", службовці місцевих органів влади можуть миттєво отримати по телефону професійну допомогу. Крім того, проводяться регулярні конференції за участю міжнародних експертів, які здійснюють професійну підготовку, як для місцевих політичних представників, так і для публічних службовців. З метою допомогти місцевим органам влади розібратися в тонкощах процесу інтеграції в 2003 році була створена "Інформаційна служба ЄС для місцевих органів влади", що надавала інформацію з питань ЄС, підтримку в питаннях правової гармонізації і інформацію про тендери.

Міністерство внутрішніх справ Італії забезпечує роботу служби, що займається наданням інформації і консультацій місцевим органам влади безпосередньо (за допомогою так званого "Вікна для місцевих органів влади") і за допомогою своїх представництв на рівні провінцій. Крім того, у рамках регіональних урядів Італії існують адміністративні офіси, що контролюють роботу місцевих органів влади, забезпечують юридичні консультації, надають інформацію й відповідні інструкції.

В Іспанії проводяться курси, організовані регіональними поліцейськими академіями для місцевих поліцейських сил. Вони вважаються хорошим інструментом для координації дій і процедур з питань безпеки. У Латвії центральні органи влади отримують від місцевих органів влади інфор-

мацію у вигляді звітів про хід виконання програм і розрахункові показники (фінансові, соціальні тощо), за допомогою яких можна оцінити місцеві потреби і зробити необхідну консультаційну підтримку місцевим органам влади в задоволенні цих потреб.

3. Інституціональна співпраця.

Співпраця відносно визначення цілей, управління або фінансової підтримки також вважається багатьма місцевими і центральними органами влади дуже успішною практикою. Так, у Болгарії в 2005 році між Радою Міністрів і "Асоціацією муніципалітетів" було підписано угоду, що встановила інституціональну співпрацю. Згідно з угодою співпраця ґрунтується на принципах партнерства, прозорості й узгодженості дій. Вона також забезпечує надання ефективних публічних послуг і внесло вклад до підготовки місцевих органів влади до приєднання Болгарії до ЄС. У цих практиках співпраці беруть участь центральні органи влади і "Національна асоціація муніципалітетів". Вони включають регулярні зустрічі й участь у консультативних, моніторингових і робочих групах. Крім того, міжмуніципальна співпраця з питань регіональної політики сприяє налагодженню публічно-приватного партнерства (між місцевими органами влади, приватними підприємцями, об'єднаннями громадян тощо) у сфері розробки та реалізації програм і проектів, що представляють інтерес для учасників такого партнерства.

У Франції було створено декілька структур для співпраці між центральними і місцевими органами влади у рамках питань, що зачіпають інтереси останніх. По-перше, це "Міські контракти" (Contrats de Villes (CDV)) між центральними і місцевими органами влади, призначені для запобігання соціальної ізоляції. Дії CDV спрямовані на міські райони з високим ризиком соціальної ізоляції через безробіття, житлові проблеми або проблеми злочинності. По-друге, це "Місцеві контракти безпеки" (Contrats locaux de SECURITE (CLS)) між органами влади різного рівня, які можуть працювати разом для того, щоб поліпшити умови безпеки.

В Ісландії з 2006 року діє угода про співпрацю між державою і місцевими органами влади. Його основне завдання полягає в створенні формальної структури стосунків між центральними і місцевими органами влади й узгодження політики публічного управління. Відповідно до нього, періодично організуються експертні комітети за участю двох рівнів влади для обговорення загальних питань.

В Італії співпраця забезпечується на регіональному рівні. У кожному регіоні працює політичний діяч, відповідальний за нього. У рамках основних напрямів політики, як правило, існують органи, що забезпечують співпрацю. Для реалізації надзвичайних програм з посилення безпеки, міністр внутрішніх справ і префекти можуть підписувати (за дорученням) угоди з регіональним урядом і місцевими органами влади. У Люксембурзі окружні комісари виконують функції консультування, посередництва і координації між центральними та місцевими органами влади. У Словаччині існують спільні муніципальні офіси, що забезпечують здійснення певних обов'язків асоціацією місцевих органів влади, коли їх самостійно не може здійснити один орган влади.

У Великобританії існують "Рамки партнерства" (що, втім, не мають законодавчої основи), регулюючі стосунки між центральними та місцевими органами влади (в Англії з 1997 року, в Шотландії з 2001 року). В Англії його учасники регулярно зустрічаються для розгляду основних питань, що стосуються місцевого самоврядування. У Шотландії метою такої співпраці вважається забезпечення регулярного зв'язку і підтримка дискусій по актуальних політичних проблемах. Завдяки "Рамкам партнерства" успішно були впроваджені консультаційні процедури і процедури спільної роботи.

Також в Англії існують механізми взаємовигідного визначення пріоритетів між центральними і місцевими органами влади. "Угода з місцевих питань" (Local Area Agreement (LAA)) підписується на три роки і встановлює обсяги фінансування центральним урядом тих пріоритетних сфер місцевого значення, які були визначені місцевими органами влади і узгоджені з центральними органами влади. Місцеві інтереси відстоюють місцеві органи влади і "Місцеве стратегічне партнерство" (Local Strategic Partnership (LSP)), єдиний орган, який об'єднує різні частини публічного сектора, а також приватний сектор, бізнес, громади і некомерційний сектор на місцевому рівні таким чином, що ініціативи і їх реалізація зачіпає усіх стейкхолдерів.

4. Надання фінансової підтримки.

Успішні практики у фінансовій сфері стосуються коштів, необхідних місцевим органам влади для виконання їх обов'язків і надання послуг громадянам.

Так, у Болгарії процес затвердження бюджету передбачає участь у ньому на різних етапах "Національної асоціації муніципалітетів". Консультації як на політичному, так і на експертному рівні, покликані допомогти розподілити кошти прозоро і збалансовано. Якщо думки розходяться, то до проекту бюджету додається двосторонній протокол, що дозволяє Раді Міністрів вирішити спірне питання.

У Данії місцеві органи влади відіграють важливу роль в розробці економічної політики вже протягом більше 30 років. Співпраця з питань бюджету ґрунтується на загальній домовленості, що після встановлення економічних і політичних цілей центральною владою (урядом і парламентом), кроки з реалізації політики розробляються разом з місцевими органами влади. У рамках бюджету визначаються темпи зростання витрат публічного сектора, ставки муніципальних податків та інші питання, пов'язані з місцевою економікою. Угоди укладаються між центральним урядом і асоціаціями місцевих органів влади. Вони не є обов'язковими для кожного муніципального утворення, хоча передбачається, що члени асоціації їх дотримуватимуть.

У Фінляндії між центральними і місцевими органами влади проходить обговорення про виділення ресурсів муніципалітетам. Проводиться оцінка впливу можливих дій парламенту на місцеві органи влади (муніципалітети). В Італії важливу роль відіграє так звана "Єдина конференція", учасниками якої виступають представники центрального уряду, регіональних і місцевих органів влади, на якій вони обговорюють, зокрема, бюджетні питання. У Люксембурзі "Вища рада місцевих фінансів" сприяє діалогу між місцевими і центральними органами влади з питань, пов'язаних з фінансуванням муніципалітетів.

У Португалії спільне фінансування розглядається як зручний спосіб реалізації проектів, що позитивно впливають на умови життя місцевих громадян. У Швейцарії система фінансового вирівнювання вважається дуже ефективною для згладжування відмінностей між муніципалітетами, завдяки ній вони можуть виконувати свої законні обов'язки. Для її функціонування здійснюються регулярні контакти між муніципалітетами і владою кантонів.

5. Делегування повноважень.

У деяких випадках збільшення відповідальності місцевих органів влади шляхом отримання ними деяких повноважень від центральних органів влади також є успішною практикою. Наприклад, в Чехії деяким муніципалітетам, відповідно до "Моделі спільного публічного управління", були передані додаткові повноваження, що призвело до покращення надання публічних послуг на місцевому рівні. При цьому були створені координаційні механізми за допомогою фор-

мальних консультаційних структур і регулярних зустрічей представників різних рівнів управління. Схожі процеси відбуваються в Іспанії, де другий етап децентралізації спрямований на делегування повноважень від регіонів до місцевих органів влади.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Таким чином, можемо констатувати, що взаємодія між центральними і місцевими органами влади відносно формування і реалізації державної політики в різних сферах в країнах ЄС характеризується такими особливостями:

- у більшості держав існують обов'язкові консультації центральних органів влади з місцевими органами влади (їх асоціаціями) з важливих питань, що стосуються місцевих співтовариств, наприклад, стосовно формування місцевих бюджетів; у зв'язку з цим, у багатьох державах існують формальні консультаційні структури (загальні або галузеві);

- органи центральної влади на місцях, як правило, відповідають за обмін інформацією між місцевими та центральними органами влади і здійснюють нагляд за діяльністю перших;

- найбільш частою практикою взаємодії є переговори і обмін інформацією з питань, що зачіпають сферу відповідальності місцевих органів влади;

- місцеві органи влади, як правило, направляють інформацію центральній владі по каналу зворотного зв'язку, таким чином допомагаючи формувати індикатори ефективності і статистичні дані;

- разом з формальними існують і неформальні взаємини між місцевими та центральними органами влади, які іноді приносять більше користі для обох сторін, ніж формальні стосунки.

Подальшим напрямом наукових досліджень з розглянутої проблематики має стати визначення можливостей і передумов запровадження в Україні європейських практик участі місцевих органів влади у формуванні та реалізації державної політики.

Література:

1. Balchin P.N., Bull G.H. Regional and Urban Economics. — London: Harper & Row, 2008. — 320 p.
2. Deil S.W. Understanding Intergovernmental Relations. — New York: McMillan, 2007. — 331 p.
3. Norton A. International Handbook of Local and Regional Government. — London: Sage, 2008. — 249 p.
4. Roberts P., Struthers T., Sacks J. Managing the Metropolis. — Aldershot: Avebury, 2007. — 429 p.
5. Short J.R. Imagined Country: Society, Culture, Environment. — London: Routledge, 2006. — 376 p.
6. Smailes A. E. The Geography of Towns. — London: Hutchinson, 2003. — 238 p.

References:

1. Balchin, P.N. and Bull, G.H. (2008), Regional and Urban Economics, London, Harper & Row, UK.
2. Deil, S.W. (2007), Understanding Intergovernmental Relations. — McMillan, New York, USA.
3. Norton, A. (2008), International Handbook of Local and Regional Government, Sage, London, UK.
4. Roberts, P. Struthers, T. and Sacks, J. (2007), Managing the Metropolis, Avebury, Aldershot, UK.
5. Short, J.R. (2006), Imagined Country: Society, Culture, Environment, Routledge, London, UK.
6. Smailes, A.E. (2003), The Geography of Towns, Hutchinson, London, UK.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2016 р.

К. С. Міщенко,
к. н. держ. упр., доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

K. Mischenko,
PhD (Public Administration), Associate Professor in the Department
of Public Administration at Ukrainian State Employment Service Training Institute, Kyiv

OPTIMIZATION OF THE COMMUNICATION STATE EMPLOYMENT:
ORGANIZATIONAL AND MANAGERIAL ASPECTS

Діяльність державної служби зайнятості України розглянуто з точки зору інформаційно-комунікативного супроводу процесу соціального управління. Розкрито сутнісний зміст і проблеми впровадження нових підходів до організації комунікацій центрів зайнятості в частині посилення їх спрямованості на задоволення потреб клієнтів у соціальних послугах інформаційного характеру. Розставлено нові акценти в організації комунікативної взаємодії служби та її інституцій з суб'єктами та об'єктами сфери зайнятості. Запропоновано бачення можливих напрямів удосконалення організації та управління комунікаційною діяльністю державної служби зайнятості. Доведено необхідність впровадження в систему інформаційного забезпечення діяльності центрів зайнятості при наданні ними соціальних послуг сучасних ІТ-технологій. Окреслено перспективи використання у сфері зайнятості технології створення краудфандингових платформ.

Activities of the State Employment Service of Ukraine has been addressed in terms of information and communication support for social management. The article revealed the essential content and issues of implementing new approaches to creating communications of employment centers to focus their efforts on meeting the clients' needs for informational social services. The article contains new emphases in the organization of communication between the Service with its institutions and subjects and objects of employment. The study offers a vision of possible improvement of organization and management of communications in the State Employment Service. The necessity of introduction of modern IT technologies in information management system for employment centers in providing social services was proved and prospects for using crowdfunding platforms employment were determined.

Ключові слова: державна служба зайнятості України, організація інформаційно-комунікативної взаємодії центрів зайнятості з клієнтами, прозорість та відкритість діяльності державної служби зайнятості в системі Public relations, соціальні послуги, краудфандингові платформи у сфері зайнятості населення.

Key words: State Employment Service of Ukraine, organization of information and communication interaction between employment centers and clients, transparency and openness of State Employment Service in the Public Relations system, social services, crowdfunding platforms in employment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах помітно зростає конкуренція між учасниками ринку праці, тому особливого значення для державної служби зайнятості України (далі — Служба) як одного із суб'єктів ринку набувають питання удосконалення її

діяльності. Одним із пріоритетних напрямів удосконалення роботи Служби, зокрема, в частині інформаційно-комунікативного супроводу її інституційної спроможності, може стати впровадження інноваційних інформаційних технологій.

У сфері інформаційного забезпечення діяльності Служби існує низка проблем. Серед них — слабо розвинені комунікаційні зв'язки центрів зайнятості (далі — ЦЗ) між собою, з роботодавцями, закладами освіти, недержавними агенціями, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, громадськими організаціями, що діють у сфері зайнятості; недостатній обсяг актуальної інформації про попит і пропозицію робочої сили, що послаблює вплив Служби на ситуацію на ринку праці, зумовлює негативне ставлення до неї з боку населення й роботодавців, знижує зацікавленість в її послугах.

В умовах глобалізації суспільства, для якого характерні тенденції щодо використання нових цифрових технологій, зростає потреба сфери зайнятості у запровадженні сучасних сервісів з використанням оперативних методів соціально-маркетингових досліджень, які б відповідали сучасним потребам клієнтів та вимогам часу — для Служби ці питання набувають особливої актуальності. Все частіше прогресивні компанії надають перевагу віддаленому залученню працівників, так званих фрілансерів. Впровадження цього тренду дозволяє ефективно організувати виробничу діяльність, менеджмент в корпоративних мережах, створювати правила роботи поза офісом, забезпечуючи економію витрат на офісне місце. Підбір таких кадрів залишається не властивою для Служби функцією.

Стрімкий розвиток і впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій спричинить у сфері зайнятості ще одну проблему — розпочнеться масове вивільнення працівників, у першу чергу так званих "білих комірців". Роботодавці вивільнятимуть таких працівників, адже вони не становлять цінності для їх бізнесу, оскільки виконують рутинну бюрократичну управлінську працю. Завдання Служби — створювати сприятливі умови для соціалізації даної категорії громадян, запроваджувати нові механізми взаємодії з трудовими колективами з метою надання комплексу соціальних послуг, які пом'якшать проблему масового вивільнення [1]. Серед них послуги з профнавчання, залучення до самозайнятості, психологічна адаптація працівників ще до початку їх звільнення тощо.

В умовах реформування місцевого самоврядування, децентралізації влади в Україні, яка передбачає об'єднання територіальних громад, перед Службою постане низка питань щодо розвитку нової інфраструктурної, кадрової, фінансової платформ, створення на новій територіальній основі сервісних центрів з аутсорсингу, надання адміністративних послуг населенню. Діяльність таких центрів має узгоджуватися з напрацюваннями для України міжнародних проектів технічної допомоги ЄС, зокрема "Підвищення якості надання адміністративних послуг населенню" [2].

У роботі з соціально вразливими верствами населення, зокрема з демобілізованими учасниками АТО (далі — учасники АТО), внутрішньо переміщеними особами (далі — ВПО), особливо з числа молоді, Служба та її інституції мають бути орієнтовані на застосування клієнторієнтованого підходу щодо їх професійної підготовки та професійного розвитку [3, с. 187]. Адже молодь є мобільним ресурсом ринку праці, готовим до зміни професії, посади, місця роботи та проживання, способу життя в цілому, що забезпечує високий рівень конкурентоспроможності такої робочої сили та впливає на кон'юнктуру ринку.

Вирішення означених завдань є прикладною проблемою, розв'язання якої потребує від Служби удосконалення науково-теоретичного, методичного забезпечення, пошуку нових підходів до організації та управління інформаційно-комунікаційною діяльністю Служби, що й обумовлює актуальність цієї статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА НЕВИРІШЕНА ЧАСТИНА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні державна служба зайнятості України перебудовує свою діяльність, переглядає завдання, визначає нову стратегію поведінки на сучасному ринку праці з його особливостями, тенденціями, викликами та загрозами.

Серед стратегічних завдань оновлення Служби — підвищення рівня та якості обслуговування населення й роботодавців, удосконалення сервісів надання соціальних послуг, посилення фінансової стабільності, підвищення прозорості діяльності. Пріоритетним визначено перетворення Служби у сервісну клієнторієнтовану інституцію сучасного формату. Основними напрямками її трансформації мають стати впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних, управлінських технологій, сучасних стандартів якості обслуговування громадян, наближених до європейських, прийняття у зв'язку з цим відповідних управлінських рішень. Для вирішення цих завдань в основу соціального управління Службою має бути покладено системний підхід, теоретичні підвалини та практичні моделі якого формували багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Вагомий внесок у розвиток загальної теорії соціального управління, дослідження різних його аспектів зробили І. Ансофф, В. Антонюк, Ю. Афонін, Л. Балабанова, Б. Генкіна, Л. Довгань, В. Дятлов, А. Єгоршин, П. Іванов, А. Кібанов, Н. Лук'яненко, Л. Лутай, Г. Назарова, В. Петюх, С. Попов, Г. Слуцький, Г. Шмідт, Г. Щокін, В. Ячменьова та багато інших науковців. Потребу в модернізації державних служб зайнятості на сучасному етапі розвитку суспільства доведено в колективній монографії М. Судакова, Ю. Маршавіна, В. Костриці та інших авторів, видану в Інституті підготовки кадрів державної служби зайнятості (далі — ІПК ДСЗУ). Заслугує на увагу електронний ресурс "HR-центр державної служби зайнятості" експерта у сфері держуправління, публічної служби та законодавства про запобігання корупції В.Баришнікова.

У той же час, як свідчить аналіз, залишаються не визначеними остаточно головні напрями трансформації Служби. Недостатньо окреслені питання побудови нової моделі комплексного обслуговування клієнтів Служби, системи комунікаційної взаємодії суб'єктів і об'єктів у цьому процесі. Потребують поглибленого дослідження питання поєднання компетентнісного й функціонального підходів до організації діяльності центрів зайнятості, оновлення компетенцій керівників і спеціалістів на усіх рівнях управління. Зазначене окреслює невирішені частини проблеми щодо діяльності Служби на сучасному етапі її розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є пошук інноваційних напрямів удосконалення процесу комунікацій в Службі зайнятості в частині впровадження в діяльність центрів зайнятості нових інформаційно-комунікаційних технологій при наданні населенню та роботодавцям соціальних послуг.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогоднішній стрімкий розвиток системи надання соціальних послуг неможливо уявити без застосування інформаційних ресурсів, сучасних засобів, методів, технологій соціального управління. Як показують численні дослідження, стрімке зростання обсягів інформації потребує застосування сучасних засобів і способів її обробки, передачі та надання, що позитивно впливає на ефективність управління у цій сфері. Тому розробка й впровадження довготермінової стратегії реформування інформаційної діяльності Служби на центральному, регіональному та базовому рівнях та можливих її альтернатив — консалтингових центрів з надання адміністративних послуг населенню повинна здійснюватись на основі моде-

лювання соціальних процесів, що відбуваються у сфері зайнятості. Одночасно мають враховуватися стратегічні політичні, економічні, міграційні цілі розвитку регіонів і місцевих громад. У сфері зайнятості новим інформаційним ресурсом може стати краудфандингова платформа, де кожна молода особа, яка шукає роботу, може позиціонувати себе, виставивши на ній розроблений власноруч реальний проект зайнятості. За умови зацікавленості таким проектом з боку роботодавців його автор може отримати за розробку певну винагороду (грант). Такі зміни у підході до обміну інформацією з питань зайнятості із застосуванням сучасних ІТ-ресурсів дозволять вносити в інфосферу Служби, якою вона володіє сьогодні, нову актуальну й корисну інформацію. Нею можуть скористатись роботодавці, органи влади різних рівнів, безпосередньо сам розробник краудфандингового проекту, зберігши на його платформі інформацію (з правом захисту персональних даних та авторським правом).

Одним із важливих стратегічних напрямів оновлення Служби повинна стати перебудова діяльності ЦЗ щодо надання зручних для населення послуг, орієнтованих на європейські стандарти роботи у сфері зайнятості. Слід так організувати роботу ЦЗ, щоб не було черг безробітних, а сільському населенню, яке шукає роботу, не треба буде добиратися до місця розташування районного ЦЗ. Для цього Службі вкрай необхідно запроваджувати в діяльність базових ЦЗ сучасні інформаційно-комунікаційні технології, спрямовані на вирішення завдань надання послуг. Прийнятним серед них може бути сервіс "особистий кабінет клієнта Служби" (роботодавця чи шукача роботи). Доступ до нього варто забезпечити у будь-якому місці, де є комп'ютер або інший сучасний девайс. Одночасно для задоволення потреб клієнта слід використовувати різні інструменти комунікацій, зокрема, електронну пошту, "хмарне сховище", засоби для миттєвої комунікації "Lync" або "Skype", тобто все, що потрібно, аби бути мобільно-продуктивним. Проте тут постає проблема — необхідність мати відповідну матеріально-технічну базу та кваліфікованих, з точки зору застосування сучасних ІТ-технологій, спеціалістів. Необхідними якостями для працівників оновленої Служби мають стати висока мобільність, професійна майстерність, прагнення бути обізнаним у нових інформаційних технологіях. Це дозволить організувати прийом безробітного населення на базі сільради чи іншого територіального утворення, надавати клієнтам послуги та консультації з питань реєстрації на сайті Служби, роботи в "особистому кабінеті клієнта Служби", одержанні послуг дистанційно.

Ефективність діяльності Служби залежить не лише від здатності швидко адаптуватися до соціально-економічних змін, що відбуваються в країні, а й від управлінської компетентності її кадрового складу, починаючи з менеджерів вищої ланки управління (Центрального апарату Служби) і закінчуючи керівниками ЦЗ базового рівня, їх структурних підрозділів.

Для забезпечення спроможності Служби надавати клієнтам якісні соціальні послуги з використанням сучасних ІТ-технологій нарізла необхідність перегляду вимог щодо професійних компетенцій працівників Служби. На наш погляд, варто посилити кадровий потенціал ЦЗ спеціалістами, обізнаними в питаннях впровадження сучасних ІТ-технологій. Реалізація цього завдання потребуватиме організації на базі ІПК ДСЗУ циклів перепідготовки, підвищення кваліфікації спеціалістів з числа штатних працівників ЦЗ. Навчання доцільно проводити дистанційно або в он-лайн режимі з використанням інтернет-ресурсів. До викладання варто залучити наукових, науково-педагогічних працівників ІПК ДСЗУ, інших експертів у сфері ІТ-технологій.

На сьогодні Службі слід переорієнтувати управління ЦЗ з бігу "наввипередки" за "хорошою" статистикою та показниками, спрямувавши їх на роботу з головним об'єктом соціальної сфери — людиною з її потребами у працевлаштуванні. Одним із основних критеріїв оцінки ефективності соціального управління в Службі має стати критерій якості послуг, які вона надає своїм клієнтам. Для об'єктивності такої оцінки слід використовувати сучасні соціологічні та маркетингові дослідження, серед яких опитування клієнтів про якість наданих послуг. Це дозволить формувати позитивний імідж Служби, пом'якшити негативне ставлення до неї, своєчасно виявити недоліки в організації інформаційно-комунікаційної взаємодії та управління. З цією метою доцільно застосовувати анкети, телефонні інтерв'ю, он-лайн-опитування (google-форми, surveymonkey.com та інші). Такі підходи дозволять посилити відповідальність керівника за результати управління ЦЗ, мотивуватимуть персонал до кращої роботи через відгуки населення. За допомогою електронного спілкування з населенням доцільно проводити дослідження громадської думки щодо ефективності системи соціальної адаптації, допомоги безробітним, а також у цілому стосовно ефективності діяльності Служби.

Зміни, що відбуваються на сьогодні в Служби зайнятості, слід розглядати як організаційні реформи, що сприяють вирішенню проблем її функціонування й підвищують конкурентоспроможність відносно недержавних рекрутингових агенцій. Працівникам Служби необхідно усвідомити, що зміни — це постійний ступеневий процес переведення Служби на новий, більш якісний рівень її діяльності.

Одним із перспективних напрямів удосконалення діяльності Служби може стати формування інноваційної моделі соціального управління зайнятістю з осучасненою пірамідальною структурою (бажано трьохрівневою), яка враховує ринок праці регіонів. Така модель передбачає використання програмно-цілевих підходів; можливості укладання зовнішньоекономічних договорів, контрактів щодо надання послуг або виконання робіт; товарообмінних угод між вітчизняними суб'єктами підприємницької діяльності та іноземними суб'єктами діяльності-донорами, незалежно від форм їх власності та видів діяльності. За такої моделі управління зайнятістю зростатиме вірогідність надходження інвестицій, буде формуватися сприятливий клімат для бізнесу, а це, в свою чергу, сприятиме створенню нових робочих місць, необхідних для працевлаштування безробітного населення.

Важливими чинниками оновлення діяльності Служби мають стати легалізація зайнятості населення, своєчасне та якісне розслідування страхових випадків, запровадження юридичної відповідальності не лише роботодавців за їх залучення шукачів роботи до неформальної зайнятості, а й безробітних, які погоджуються на такі умови, порушуючи законодавство у сфері праці.

Вивчення практики управління зайнятістю в європейських країнах [4, с. 107] наводить на думку щодо доцільності запровадження в діяльність Служби (шляхом підписання Угоди між Україною та країнами ЄС, у тому числі із країнами Східного партнерства) механізму верифікації соціальних виплат та моніторингу достовірності інформації, який спрямований на боротьбу з "тіньовою зайнятістю". Цей механізм доцільно формувати на Положеннях про спеціальні хартії, в основі яких — соціальні права громадян ЄС, Консолідованій версії Договору про ЄС та Договорі про функціонування ЄС, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших нормативних актах, що визначають правовий статус іноземця, біженця чи особи без громадянства. Природньо, що така Угода має бути ратифікована Україною.

Одним із інноваційних підходів в організації діяльності Служби може стати запровадження порядку взаємодії та обміну даними про осіб з числа наших співвітчизників (за допомогою е-декларування, із використанням електронного ресурсу сертифікації та шифрування осіб), які перебувають на обліку в країнах ЄС як соціально-незахищені. Важливість такої інформації для України полягає в тому, що отримуючи в країні ЄС, де український трудовий мігрант працює, пільги, соціальну допомогу, він у будь-який час може виїхати (наприклад, начебто для відпочинку) до будь-якої іншої країни ЄС, відкрити там приватне підприємство (створити юридичну особу) й отримувати прибуток. Згодом, повернувшись до України чи до країни ЄС, такий трудовий мігрант може стати на облік як безробітний або як мало-забезпечений, будучи при цьому засновником успішно працюючого прибуткового приватного підприємства (чи навіть компанії) за кордоном. І навпаки, громадяни ЄС, особливо з числа мало захищених, які у своїй країні отримують соціальні трансферти, можуть приїхати до України та створити підприємство, фірму чи компанію. Враховуючи зазначене, варто ретельно дослідити доцільність створення в структурі Служби спеціального відокремленого підрозділу — "Бюро з розслідування тіньової зайнятості" із залученням до його роботи спеціальної пошукової групи з числа фахівців Служби зайнятості, міграційної та прикордонної служб, митників, податкової поліції тощо.

Концептуальні засади оновлення діяльності державної служби зайнятості повинні формуватися з урахуванням основ соціально-орієнтованого управління, вирішуючи при цьому завдання системи управління персоналом як пріоритетної системи, що містить у собі підсистеми мотивації персоналу, соціального розвитку та соціального забезпечення працівників Служби. Жодна модель соціального управління не буде функціонувати, якщо в масштабі країни, регіону чи окремого підприємства (організації) не буде чітко розробленої ефективної системи мотивації праці, покликаної спонукати кожного працювати продуктивно для досягнення особистісних цілей та цілей і завдань компанії [5, с. 55]. Правильно розроблена система мотивації дозволяє не лише розвинути, активізувати потенціал людини у напрямі досягнення кінцевої мети, але й забезпечує безпечні умови діяльності організації, покращуючи її імідж. Зазначене стосується й Служби зайнятості — на часі переглянути існуючу на сьогодні систему мотивації її працівників, оскільки в такому, як зараз вигляді, вона не оцінює об'єктивно й справедливо індивідуальний внесок у діяльність ЦЗ кожного конкретного працівника, а навпаки, базуючись на засадах зрівнялівки, нівелює прагнення працювати краще.

ВИСНОВКИ

Життєвий цикл будь-якої соціальної структури, в тому числі й організації чи служби, передбачає наявність фази оновлення, для якої характерно формування нових, нетрадиційних підходів, інноваційних способів, технологій організації соціальної діяльності із застосуванням нововведень.

Нова стратегія інформаційно-комунікативної діяльності державної служби зайнятості пов'язана з використанням комплексного ситуаційного, антикризового підходів до управління зайнятістю в сучасних соціально-економічних умовах, характерною рисою яких є поява нових викликів і загроз. Основні функції, які виконує сьогодні Служба щодо державного регулювання ринку праці та зайнятості населення, соціального захисту від безробіття є одним із важливих завдань модернізації в цілому економіки України та суспільства.

Успішність діяльності Служби на сучасному етапі розвитку соціально-трудова відносин та реалізації державної

політики зайнятості в Україні залежить від її здатності адаптуватись до мінливого зовнішнього середовища, внутрішньо змінюватись, самовдосконалюватись та наблизитися до європейських стандартів діяльності у цій сфері соціальної політики.

Проведення таких змін можливо за умови використання сучасних технологій публічної комунікації, в тому числі у сфері надання соціальних послуг, адміністрування даних про стан ринку праці, інноваційних рекрутингових технологій, визначення попиту на робочу силу шляхом проведення PR-кампаній, запровадження заходів щодо удосконалення технологій формування професійної компетентності керівників і працівників та збереження мотивації до праці у персоналу Служби [6].

Література:

1. Сайт матеріалів дослідження "The Future Jobs" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.liga.net/288137_menyaysya-ili-proigraesh_kakim
2. Офіційний веб-сайт державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>
3. Колесникова В.Ф., Прудченко Ю.В. Особливості допінгових стратегій адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах пошуку роботи / В.Ф. Колесникова, Ю.В. Прудченко // Психологія праці та управління: Зб. наук. пр. XI наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 квітня 2015 р.) / Відп. ред. О.А. Ліщинська; [упоряд. Г.А. Пріб, О.П. Смирнова, В.Ф. Колесникова та ін.]. — К.: ІПК ДСЗУ, 2015. — С. 183—190.
4. Модернізація державних служб зайнятості на ринку праці (науково-аналітичний огляд): колективна монографія / За заг. ред. к. соціолог. н., доц. М.В. Судакова. — К.: ІПК ДСЗУ, 2016. — 115 с.
5. Азарова А.О. Дослідження множини чинників нематеріальної мотивації на підприємстві / А.О. Азарова, О.А. Ковальчук // Економічний простір. — 2010. — № 5. — С. 53—58.
6. Сайт HR-центру державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.facebook.com/HR-центр_державної_служби_зайнятості

References:

1. liga.net (2016), "The Future Jobs", available at: http://www.liga.net/288137_menyaysya-ili-proigraesh_kakim (Accessed 15 Nov 2016).
 2. State Employment Service (2016), available at: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index> (Accessed 15 Nov 2016).
 3. Kolesnykova, V.F. and Prudchenko, Yu.V. (2015), "Features doping adaptation strategies internally displaced persons in search of work", *Psycholohiia pratsi ta upravlinnia: Zb. nauk. pr. Khl nauk.-prakt. konf. [Psychology of work and management: Coll. Science. papers XI scientific and practical. Conf.]*, IPK DSZU, Kyiv, Ukraine, 22 april, pp. 183—190.
 4. Sudakov, M.V. (2016), *Modernizatsiia derzhavnykh sluzhby zajniatosti na rynku pratsi (naukovo-analitychnyj ohliad) [Modernisation of public employment services in the labor market (research and analytical review)]*, IPK DSZU, Kyiv, Ukraine.
 5. Azarova, A.O. and Koval'chuk, O.A. (2010), "The study set the intangible factors of motivation in the company", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 5, pp. 53—58.
 6. HR-center of State Employment Service (2016), available at: https://www.facebook.com/HR-tsentr_derzhavnoi_sluzhby_zajniatosti (Accessed 15 Nov 2016).
- Стаття надійшла до редакції 06.12.2016 р.*

*І. М. Хмиров,
к. н. н., старший викладач кафедри наглядово-профілактичної діяльності, Національний
університет цивільного захисту України*

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

I. Khmyrov,
PhD in psychology, senior teacher of Department of monitoring and prevention activity,
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

MECHANISMS OF STATE REGULATION OF EUROPEAN COOPERATION IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

Визначено, що виведення рівня освіти України на рівень освіти розвинутих країн світу можливе лише шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних і організаційних засад. Це можливо за умови системного переходу від принципів галузевої політики до принципів створення освітньої інфраструктури суспільної трансформації. Установлено, що слід забезпечити реальну автономію ВНЗ, вироблення його власної стратегії розвитку та конкурентоспроможність, застосування міжнародних стандартів, створення високоякісних освітніх програм, упровадження системи оцінювання якості, вироблення ефективної економічної політики ВНЗ. Аргументовано формування нової парадигми, нових концептуальних підходів до вищої освіти. Основним і першочерговим фактором оптимізації державного регулювання освітньої сфери запропоновано вважати міжнародне співробітництво.

It is determined that bringing the level of education in Ukraine up to the level of education in the developed countries is possible only through the radical reform of its conceptual, structural and organizational basis. That could be possible under condition of consistent changeover from the principles of sectoral policy up to the principles of creating the educational infrastructure of public transformation. It is established that the real autonomy for the higher educational institution should be provided; there should be established their own strategy for development and competitiveness, the international standards must be provided, the high-quality educational programs must be created, the quality measurement system should be introduced and effective economic policy of the higher educational institution must be performed. We have provided the rationale for the formation of a new paradigm and new conceptual approaches to the higher education. The international cooperation has been suggested as a top-priority and basic factor for optimizing the state regulation of educational sphere.

*Ключові слова: державне регулювання, механізми, вища освіта, співробітництво.
Key words: state regulation, mechanisms, higher education, cooperation.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У нових соціально-економічних умовах освіта одержує високий статус, оскільки саме вона буде сприяти переходу до інформаційного суспільства й формування пріоритетів розвитку держави. В Україні необхідна модернізація системи механізмів державного управління освітою. Вона (модернізація) повинна передбачати впровадження інституту вимірювання й оцінювання результатів діяльності освітньої галузі, створюючи національну систему моніторингу якості освіти й забезпечуючи ефективність управлінських рішень та їх впливу на якість освіти. Усе це зумовлює актуальність теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз досліджень у сфері міжнародного співробітництва у сфері освіти й науки, а також механізмів його реалізації та державного управління досліджені в наукових роботах таких учених: Л. Антонової, В. Будкіна, В. Герасимчука, В. Гриньової, А. Гуржій, С. Домбровської, В. Євтушенка, О. Зінченка, Л. Івашової, В. Льчука, С. Кацури, М. Кравченка, А. Кобця, Р. Козаченка, С. Лукіни, Ю. Макогона, О. Попова, О. Поступної, Л. Радзівської, В. Садкового, В. Сиченка, В. Ходикіної та ін. Не применшуючи надбань цих учених, можемо зазначити, що, з практичної точки зору, а також ураховуючи вимоги часу, необхідним є визначення й обґрунтування шляхів створення системи моніторингу якості освіти в Україні й дослідження факторів і умов щодо забезпе-

чення ефективності управлінських рішень у сфері вищої освіти. Усе це й становить мету нашої статті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним із пріоритетних напрямів новаційного розвитку й удосконалення вищої освіти слід виокремити міжнародне співробітництво. Оскільки використання міжнародного досвіду надає можливість спрямувати зміст навчання, зусилля студента на формування базових знань і компетенцій з кожного предмета повинні підготувати його до життя в соціумі, забезпечити йому необхідний матеріальний добробут, сформувані творчий підхід, самостійність мислення, уміння застосувати вивчене в вищому навчальному закладі на практиці. При цьому варто виходити з того, що викладач є тим, у кого вчать, переймають знання. З огляду на це можна зазначити, що студент не той, кого навчають, а — хто сам навчається. Лише при такому розумінні організації процесу навчання можливо буде забезпечити "життєздатність" випускників, їх конкурентоспроможність як в Україні, так і на світовому ринку праці.

У сфері міжнародного освітньо-наукового співробітництва державне управління здійснюється за такими напрямками:

- кооперування держав щодо здійснення спільних досліджень у сфері науки та освіти;
- реалізація окремих науково-технічних проектів, які представляють взаємний інтерес;
- реалізація обміну технологіями;
- передача технологій від розвинених країн державам, що розвиваються;
- узгодження заходів у процесі підготовки і підвищення кваліфікації наукових кадрів;
- визнання іноземних документів у сфері міжнародного освітньо-наукового співробітництва;
- співпраця щодо захисту прав інтелектуальної власності, що містить вагомий й аутентичні результати наукових досліджень [1, с. 62—63].

Підгрунтя правового забезпечення, яке визначає особливості та напрями міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та освітньо-наукової співпраці є міжнародні договори. Вони здебільшого є рамковими, оскільки містять не вичерпний перелік зобов'язань держав-учасниць кооперації у цій сфері. Отже, освітньо-наукова діяльність є різновидом професійної творчості та прогнозованою сферою. Зважаючи на це й урахуовуючи тенденції у науці "Публічне управління та адміністрування", можемо стверджувати, що вона (зазначений вид співпраці) передбачає застосування методів правового адміністрування. У сфері міжнародного освітньо-наукового співробітництва діючими є такі міжнародно-правові норми:

- 1) положення, що встановлюють тематику (напрями) кооперації;
- 2) рівноправність держав під час користування досягненнями науково-технічного прогресу;
- 3) співпрацю з метою передачі освітніх і наукових технологій;
- 4) академічну мобільність тощо.

Держава, у т. ч. й Україна, повинна забезпечувати доступність вищої освіти в державних і комунальних (муніципальних) навчальних закладах на конкурентній ос-

нові, а також розвиток цієї освіти. Оскільки кожен має право на освіту, а також вільно брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами. Угода про ввезення матеріалів, що відносяться до освіти, науки і культури 1950 року (Флорентійська угода) передбачає відмову держав-учасниць від справляння мита та інших зборів при ввезенні та вивезенні відповідних предметів (друковані книги, географічні та астрономічні карти, наукові прилади й апаратуру, моделі і макети для викладання). Держави повинні надавати ліцензії та засоби для ввезення на свою територію вищезазначених предметів, а саме:

- матеріалів, що призначені для публічних бібліотек та громадських установ, які розглядають питання освіти, наукових досліджень або культури;
- офіційних публікацій;
- книг і публікацій ООН та її спеціалізованих установ;
- публікацій у сфері розвитку туризму за межами країни ввезення;
- предметів для сліпих [1, с. 63].

Входження національної вищої школи в європейській освітній простір в умовах стрімкої інформатизації та глобалізації міжнародного середовища спонукає до підготовки фахівців з вищою освітою нової генерації, здатних ефективно працювати в різних сферах господарчого комплексу країни. Це вимагає істотного підйому рівня підготовки студентів на інноваційній основі шляхом проведення глибинних змін у системі їх навчання.

Приєднання України до європейського руху уніфікації освітньої системи ЄС повинно розглядатись не як прояв політичної волі, а як об'єктивний процес удосконалення національної системи освіти на основі узагальнення досвіду високоорганізованих і високорозвинутих країн, що складають ядро цього альянсу [там само]. Особливість цього етапу полягає у трансформації інституту освіти у відповідності з ринковими перетвореннями всієї системи соціально-економічних відносин і адаптацією системи освіти до ринкових умов, а також із об'єктивними змінами, що відбуваються у світовому масштабі у зв'язку з необхідністю приведення освіти у відповідність до вимог постіндустріального суспільства.

Ефективний освітній менеджмент дозволяє своєчасно реагувати на попит ринку, зокрема праці на окремі категорії працівників, а відтак, і затребуваності освітніх послуг і формування вхідних грошових потоків, а також забезпечення таких важливих операцій (регламентованих державою), як ліцензування спеціальностей, квотування обсягу підготовки спеціалістів, атестації спеціальностей і вузу в цілому.

В умовах, коли держава не може гарантувати зайнятність усього працездатного населення (в тому числі й такої його соціальної групи, як молоді спеціалісти), актуалізується проблема посилення взаємозв'язку і відповідальності держави щодо фахівця з точки зору забезпечення його ефективної зайнятості. Це висуває проблему посилення ролі держави в забезпеченні взаємозв'язку збалансованості між потребою на ринку праці в фахівцях з вищою освітою до обсягів підготовки цих фахівців в системі вищої освіти як пропозиції з орієнта-

цією на по вікове відтворення на цих сегментах ринкової економіки.

Система державного регулювання освітньої діяльності має досить складну структуру та повинна ґрунтуватися на принципах партнерства. Вона охоплює не тільки заходи (механізми) регулювання конкретних процесів, а й інструменти, тобто засоби регулювання, що використовуються окремими напрямами (складовими) економічної політики. Уся цілісна система регулювання спрямовується на реалізацію функцій життєдіяльності суспільства, які держава бере на себе. Тому система державного регулювання освітньої діяльності повинна будуватися за ієрархічним принципом, коли спочатку встановлюються функції системи, далі визначаються напрями проведення економічної політики, що спрямовуються на реалізацію цих функцій, потім здійснюється підбір інструментів втілення в життя цієї політики і, нарешті, розроблюються заходи регулювання конкретних процесів [3].

Регулювання умов освітньої діяльності здійснюється через державне замовлення, систему податків, надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій на розвиток перспективних напрямів освітньої діяльності; проведення виваженої кредитної політики; встановлення державних норм та стандартів; ліцензування; заходи регулювання обсягів державного фінансування, включаючи ринкові важелі. Реалізація ринкових важелів державного регулювання буде сприяти як пожвавленню освітньої діяльності в цілому, так і переходу до періоду інтенсивного нагромадження інтелектуального капіталу.

Виведення рівня освіти України на рівень освіти розвинутих країн світу можливий лише шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад [2]. Це можливо за умови системного переходу від принципів галузевої політики до принципів створення освітньої інфраструктури суспільної трансформації. Тобто слід забезпечити реальну автономію ВНЗ, вироблення його власної стратегії розвитку та конкурентоспроможність, широкий і гнучкий набір освітніх послуг, відкритий доступ до інформації про вищу освіту й освітній ринок, застосування міжнародних стандартів, створення навчальних планів та освітніх програм, запровадження системи оцінювання якості, об'єктивне ведення статистики, вироблення ефективної економічної політики на локальному рівні, представленого ВНЗ. Отже, необхідне формування нової парадигми, нових концептуальних підходів до вищої освіти є основним і першочерговим фактором оптимізації державного регулювання освітньої сфери є міжнародне співробітництво.

ВИСНОВКИ

Сьогодні міжнародна співпраця у сфері вищої освіти й технологій постійно розширюється. В умовах глобальної конкуренції необхідним є співпраця щодо інноваційних проектів в означеній сфері й просування їх результатів у межах транснаціональних освітньо-науково-виробничих зв'язків. Розвиток міжнародного наукового співробітництва є одним з головних пріоритетів державної політики України. Міжнародне освітньо-наукове співробітництво здійснюється в межах міждержавних угод.

Подальше реформування вищої освіти в Україні передбачає таке:

- розширення та комплексне вирішення завдань і вдосконалення системи вищої освіти;
- регулювання чисельності і спеціалізації закладів освіти;
- забезпечення структурних змін і розвитку недержавного сектору вищої освіти;
- запровадження інновацій управління і новітніх технологій;
- забезпечення автономії вищої освіти у межах державного управління;
- підвищення фахових вимог до викладачів; забезпечення умов для навчання впродовж усього життя;
- розширення творчих зв'язків із закордонними закладами вищої освіти;
- інтеграцію у європейський освітній простір;
- посилення науково-конструктивної взаємодії вузів і суб'єктів господарювання;
- запровадження чітких вимог і критеріїв щодо підвищення якості та ефективності системи вищої освіти.

Література:

1. Алієва П.І. Механізми управління розвитком міжнародного наукового співробітництва України / П.І. Алієва // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління, 2016. — Вип. 2 (5). — С. 62—66.
2. Борецька Н.О. Шляхи оптимізації стратегічних напрямів та механізмів державного регулювання ринку освітніх послуг в контексті створення європейського освітнього простору [Електронний ресурс] / Н.О. Борецька // Державне управління: удосконалення та розвиток, 2011. — № 10. — Режим доступу: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=derzhavne-upravlinnya-udосkonalennya-ta-rozvytok&s=ua&z=562>
3. Збірник нормативних документів щодо організації навчального процесу у ВНЗ проект / М-во освіти і науки України; [за заг. ред. В.Д. Шинкарука; уклад.: Л.О. Омеленівич та ін.]. — К., 2008. — 199 с.

References:

1. Alieva, P.I. (2016), "Mechanisms of management of the development of scientific international cooperation of Ukraine", *Visnik Natsional'nogo universiteta civil'nogo zahystu Ukrainy. Seria: Derrgavne upravlinnya*, vol. 2 (5), pp. 62—66.
 2. Borets`ka, N.O. (2011), "Path optimization of strategic direction and mechanisms of public market regulation of educational services in the context of the European educational space", *Dergavne upravlinnya: udосkonalennya ta rozvitok*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=derzhavne-upravlinnya-udосkonalennya-ta-rozvytok&s=ua&z=562> (Accessed 2 Dec 2016).
 3. Shinkaruk, V.D. and Omelenovich, L.O. (2008), *Zbirnik normativnyh dokumentiv shchodo organizatsii navchal'nogo procesu u VNZ* [Collection of regulations on the organization of educational process in higher education: project], Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 06.12.2016 р.*

УДК 351.84

О. П. Кайда,
аспірант, НАДУ при Президентові України, м. Київ

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

A. Kaida,
postgraduate NAPA under the President of Ukraine, Kyiv

INNOVATIVE APPROACHES TO THE FORMATION OF TOOLS SOCIAL POLICY

У статті досліджено інноваційний підхід до формування інструментарію реалізації соціальної політики; систематизовано загальноприйняті в світовій практиці інструменти забезпечення адресності, виявлено їх переваги та недоліки; доведено необхідність впровадження інноваційного підходу у розподілі інституційних функцій з метою забезпечення адресності при реалізації державної соціальної політики; сформульовано комплекс пропозицій щодо підвищення результативності процесу забезпечення адресності при реалізації державної соціальної політики.

In the article the formation of an innovative approach to implementing social policy instruments; systematized generally accepted world practice software tools targeting, revealed their strengths and weaknesses; the necessity of implementing an innovative approach in the distribution of institutional capacity to ensure the implementation of targeted state social policy; formulated a set of proposals to improve the efficiency of the process of ensuring the implementation of targeted social policies.

Ключові слова: інноваційні підходи, інструментарій реалізації соціальної політики держави, соціальний захист, адресна соціальна допомога.

Key words: innovative approaches, tools, implementation of social policy, social protection, targeted social assistance.

ВСТУП

Чим більше загострюється криза в нашій державі, то актуальнішими стають питання ефективності соціальної політики. На сьогодні в Україні розробка інноваційного інструментарію реалізації соціальної політики держави є пріоритетним напрямком, оскільки в умовах бюджетних обмежень і досить високого рівня

бідності держава повинна зосередитися на соціальному захисті населення, особливо на піклуванні держави про малозабезпечені сім'ї. У той же час інноваційний підхід до реалізації соціальної політики до сих пір остаточно не апробований, хоча необхідність його використання визнається як дослідниками, так і практиками.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити інноваційний підхід до формування інструментарію реалізації соціальної політики та сформулювати комплекс пропозиції щодо підвищення результативності процесу забезпечення адресності при реалізації державної соціальної політики.

РЕЗУЛЬТАТИ

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. перед пострадянськими країнами постали два комплекси інноваційних викликів: перший обумовлюється особливостями сучасного етапу світового розвитку і пов'язаний з переходом до нового інноваційного типу економічного розвитку. Другий породжується особливостями внутрішнього розвитку: ринкова трансформація українського суспільства сама вже є масштабною соціальною інновацією [3].

Це вимагає модернізаційних реформ на основі активного впровадження управлінських інновацій які є вирішальними, оскільки без них неможливе виконання органами державної влади своєї функції щодо оптимального управління інноваційними процесами у суспільстві, що модернізується.

Метою впровадження інноваційного підходу у діяльність органів державної влади є забезпечення нового рівня взаємодії суб'єктів та факторів державного управління на основі використання нових знань, переусім світового управлінського досвіду.

Впровадження інноваційного підходу починається з усвідомлення суперечності "суб'єкт — зовнішнє середовище" і з формування мети діяльності, здатної вирішити виявлену суперечність з урахуванням конкретних соціально-економічних, культурно-етнічних і інших умов, що опосередковують життєдіяльність соціального суб'єкта і процес створення новини, що забезпечує вирішення протиріч [2, с. 60].

Про власне інноваційну діяльність у сфері державного управління можна вести мову, коли діяльність суб'єкта інновацій має цілеспрямований, усвідомлений характер, тобто нова якість виникає у процесі цільового перетворення системи державного управління [6, с. 12].

У процесі впровадження управлінських інновацій у системі органів державної влади при реалізації соціальної політики вирішальним є оптимізація управління інноваційними процесами при застосуванні інструментарію соціального захисту населення, узгодження інтересів різних груп і верств населення, захисті прав і законних інтересів громадян, забезпечення умов їх легальної самореалізації, взаємного підсилення і солідаризації державних інтересів з суспільними.

Зі світової практики відомі такі складові соціального захисту населення: соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні послуги. Більш детально зосередимо увагу на соціальній допомозі.

Соціальна допомога — це система заходів, що призначені для покращення матеріального стану окремих соціальних прошарків населення шляхом виконання відповідних соціальних програм та забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів.

Соціальна допомога надається у грошовій або натуральній формах (безплатні товари та послуги), фінансується з державного та місцевих бюджетів, добровільних пожертвувань та надається малозабезпеченим верствам населення як на підставі перевірки їхніх доходів і засобів існування, так і без таких перевірок [6].

Одним з основних принципів, закладених в соціальні ініціативи Президента, є адресність допомоги, підвищення виплат переважно для тих категорій населення, які потребують першочергової підтримки — пенсіонерів, інвалідів дитинства, праці та війни, сімей із дітьми.

Як відомо, адресність, у найзагальнішому вигляді, означає спрямованість на кого-небудь або на що-небудь — конкретних людей або певні соціальні одиниці. При цьому може бути прийнятий різний ступінь адресності (індивідуалізації) достатній для правового опосередкування різних видів соціально забезпечувальних відносин у межах різних організаційно-правових форм соціального забезпечення, що визначається деякими загальними характеристиками. Зокрема, Світовий банк відстоює ідею "індикаторів адресності", які означають регіони, вікові групи, стать або інші види загальних характеристик для окремих індивідів та їх груп [5].

Адресність передбачає, що держава здійснює надання соціальної допомоги найбільш нужденним громадянам або сім'ям з урахуванням матеріального стану та середньомісячного сукупного доходу, що підтверджується відповідними документами і перевіряється у ході обстеження матеріального стану осіб, у тому числі їх доходів. Це, відповідно, дозволяє збільшити розмір допомоги найбільш нужденним верствам населення в межах наявного бюджету програми соціальної допомоги та досягнути заданого ефекту за найменших витрат бюджетних коштів.

Адресність є характерним інструментом соціальних програм боротьби з бідністю, що дозволяє досягти значного ефекту шляхом якісного ідентифікування критеріальних характеристик. "отримувачів допомоги".

Впровадження інноваційного підходу до процесу ідентифікування "отримувачів допомоги" дозволить підвищити результативність адресності соціальної допомоги. У світовій практиці існує наступний поділ методів адресності: прямого оцінювання; бальний метод оцінки нужденності; метод забезпечення адресності за категоріальним принципом; метод самовідбору; — метод забезпечення адресності за географічним принципом; метод забезпечення адресності силами громадськості.

Існує два типи помилок, що зустрічаються в процесі надання населенню адресної соціальної допомоги:

— Помилки "включення". Якщо допомогу отримує особа, котра насправді її не потребує, то це — помилка "включення", що призводить до перевитрат соціальних коштів, а відтак, і до зменшення коштів на допомогу дійсно тим, хто її потребує.

— Помилки "не включення" або неповного охоплення. Даний вид помилки виникає тоді, коли допомогу не отримують ті, кому вона дійсно потрібна. У тако-

му випадку треба констатувати неефективність соціальної програми. Зменшуючи ймовірність появи одного виду помилок, збільшують ймовірність прояву іншої помилки, (виникає певна взаємокомпенсуюча залежність). Адресність допоміг ніколи не повинна бути самоціллю, а лише засобом ефективного використання коштів [1].

Враховуючи прогресуючу диференціації доходів населення, найважливішим завданням соціальної політики у напрямі впровадження інноваційного підходу є підвищення рівня гарантованого захисту від бідності та нужденності кожного хто з об'єктивних причин потребує матеріальної підтримки. Однак на сучасному етапі суспільно-економічного розвитку розмір соціальної допомоги в більшості випадків не забезпечує громадянам достатнього життєвого рівня оскільки прожитковий мінімум визначений відповідно до законодавства України не враховує всіх нормальних життєвих потреб людини. Пропонуємо комплекс інституційних функцій що орієнтований забезпечення адресності при реалізації державної соціальної політики на основі інноваційного підходу.

На державному рівні:

- встановлення основ державної соціальної політики;
- правове регулювання відносин у соціальній сфері;
- розробка державних програм соціального розвитку країни;
- розробка та затвердження державних мінімальних соціальних стандартів державного рівня,
- забезпечення державних гарантій їх реалізації;
- розробка системи, встановлення критеріїв права на допомогу;
- розробка спільного/єдиного програмного забезпечення (шляхом консультування з різними програмами допомоги і рівнями влади);
- перехресна перевірка даних;
- вибіркові перевірки, контроль якості, виявлення зловживань/обману;
- консолідація даних на державному рівні: створення і супровід головної бази даних;
- визначення категорій громадян-одержувачів допомоги за державними програмами;
- виплата допомоги (через банківську систему);
- створення національного реєстру одержувачів допомоги за державними, регіональними і місцевими програмами.

На регіональному рівні:

- розробляють основи регіональної соціальної політики з урахуванням історичних та культурних традицій території;
- встановлюють регіональні соціальні стандарти і норми, що враховують державні мінімальні соціальні стандарти;
- дбають про збереження та зміцнення соціальної інфраструктури;
- організують підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників у галузі освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту населення;
- забезпечують дотримання законодавства країни у всіх сферах соціальної політики;

- здійснюють технічну допомогу, навчання, підтримку у питаннях інформаційних технологій;
- вибіркові перевірки, контроль якості, виявлення зловживань/обману;
- консолідація даних на регіональному рівні: створення і супровід головної регіональної бази даних;
- очищення даних, перехресні перевірки даних;
- визначення категорій громадян — одержувачів допомоги за регіональними програмами;
- організація спільного з місцевими і державними органами доступу до реєстру одержувачів допомоги за державними і регіональними програмами.

На місцевому рівні:

- конкретизація методів, способів і механізмів досягнення цілей, визначених у рамках державної та регіональної соціальної політики, в прив'язці до особливостей конкретних територій;
- надання комплексу соціальних послуг, що забезпечують умови життя людини і його відтворення;
- розробка місцевих соціальних норм і нормативів, що враховують специфіку конкретного регіону;
- надання фактичного обсягу соціальних послуг (комплексні центри соціального обслуговування ветеранів та інших соціальних груп; соціально-реабілітаційні центри та соціальні притулки для неповнолітніх; будинку інвалідів та людей похилого віку; дитячі будинки; центри психолого-педагогічної допомоги населенню; установи по боротьбі з наркоманією та з дитячою безпритульністю;
- збирання даних методом заповнення заяв чи проведеної обстежень за державними правилами і процедурами;
- введення, перевірка, обробка, чищення і звірення даних;
- регулярне оновлення і виправлення даних;
- консолідація даних на муніципальному рівні: створення і супровід головної муніципальної бази даних;
- визначення категорій громадян-одержувачів допомоги за місцевими програмами;
- організація спільного з регіональними і державними органами доступу до реєстру одержувачів допомоги за державними і місцевими програмами.

Однак в даний час процес забезпечення адресності при реалізації державної соціальної політики спрямований лише на соціальну підтримку населення, без урахування економічного зрізу (економічної свідомості людей, їх матеріальної зацікавленості в результатах своєї виробничої діяльності, їх творчі здібності). Тому інноваційний підхід до виділення адресних груп при реалізації державної соціальної політики покликаний усунути виявлений недолік.

Для цього необхідно дотримуватися наступних методичних підходів:

1. Кошти, що виділяються у вигляді соціальної допомоги, повинні діставатися лише адресно: оскільки соціальна політика держави спрямована на зниження рівня бідності, то саме адресні програми дозволяють направити допомогу виключно тим, хто її потребує, і не витратити ресурси на відносно забезпечені групи.

2. Важливо дотримуватися основних етапів здійснення адресної програми: постановка цілей програми, визначення цільової групи; відбір одержувачів (вибір процедури відбору, організація відбору); надання допомоги (вибір засобів і форми надання допомоги, організація процесу надання та отримання допомоги); моніторинг результатів.

3. Необхідно дотримувати баланс інтересів адресних груп з різним рівнем доходів — тих, хто потребує адресної допомоги, і тих, хто платить податки і робить відрахування від свого доходу в соціальні фонди.

4. При розробці процедур відбору одержувачів і надання допомоги необхідно вибрати такі процедури, які дозволять виділити саме тих, хто найбільшою мірою відповідає цільовій групі.

5. Важливо співвідносити витрати на відбір і організацію процесу надання допомоги з розмірами самої допомоги.

6. При розробці адресної програми необхідно пам'ятати про те, що вона не повинна сприяти виникненню ситуацій, коли її учасникам стає економічно вигідно підлаштовувати свою поведінку під діючі інститути соціальної допомоги.

7. Адресні програми повинні заохочувати зустрічні зобов'язання одержувачів, коли бідні сім'ї, щоб отримати допомогу, зобов'язуються відправити дітей на навчання, або знайти роботу тощо.

8. Вигоди і витрати адресності в істотному ступені залежать від того, який інструмент здійснення адресності буде використаний в конкретній програмі (метод оцінки доходів; метод оцінки доходів і майнового стану; непрямий метод визначення доходів; категоріальний метод; самоадресація; метод забезпечення адресності силами місцевої громади або громадськості).

9. Для оцінки результатів тих чи інших адресних програм необхідно обчислювати і порівнювати показники "витоку" коштів на користь небідних і не потрапляння реально нужденних громадян.

10. Кількість помилок виключення адресних груп з соціальних програм можна зменшити, наприклад, шляхом створення наглядових рад, які можуть розглядати випадки відмови в призначенні допомоги, якщо сім'я вважає таку відмову необґрунтованою.

11. Найважливішим завданням при розробці програм адресної соціальної допомоги є оптимізація витрат на перевірку нужденності.

ВИСНОВКИ

Інноваційний підхід при модернізації державно-управлінських процесів в сегменті реалізації державної соціальної політики дає можливість забезпечення комплексного розвитку інноваційного потенціалу профільної управлінської системи. Він дозволяє визначити найбільш оптимальні параметри кожної структурної компоненти системи соціального захисту та створює передумови обмеження негативного впливу стихійного адаптування органів державної влади до нових соціальних умов свого функціонування, яке часто пов'язане з удоскона-

ленням застарілих форм та методів державного управління та підпорядкуванням процесу реформ потребам виживання адміністративно-бюрократичної системи.

Література:

1. Кудлаєнко С.В. Адресна допомога як складова соціальної політики [Електронний ресурс] / С.В. Кудлаєнко, В.В. Онофрійчук // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2015. — № 5. — Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua>

2. Набатова О.О. Соціальні інновації: поняття, види, суб'єкти / О.О. Набатова // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. — 2011. — № 6. — С. 58—66.

3. Окара А.Н. Новая идея для новой Украины [Электронный ресурс] / А.Н. Окара // День. — 2010. — № 98 (102). — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/299529/>

4. Піскун К. Адресність соціальної допомоги як напрям покращення методики планування видатків соціального призначення [Електронний ресурс] / К. Піскун // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2013. — Вип. 1 (8). — С. 212—221. — Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pkvvsp.pdf>

5. Чутчева О.Г. Адресність як галузевий принцип права соціального забезпечення [Електронний ресурс]. / О.Г. Чутчева // Форум права. — 2011. — № 1. — С. 1096—1101 — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11hogpcz.pdf>

6. Хачатурян Х.В. Інновації в державному управлінні: монографія / Х.В. Хачатурян. — К.: Вид-во НАДУ, 2005. — 252 с.

References:

1. Kudlaenko, S. V. and Onofriyukh, V. V. (2015), "Targeted assistance as a component of of social policy", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.dy.nauka.com.ua>

2. Nabatova, O. O. (2011), "Social Innovation: concept, types, subjects", *Visnik Natsionalnoyi yuridichnoyi akademiyi Ukrainy imeni Yaroslava Mudrogo*, vol. 6, pp. 58—66.

3. Okara, A. N. (2010), "The new idea for New Ukraine", *Den.*, [Online], vol. 98 (102), available at: <http://www.day.kiev.ua/299529/>

4. Piskun, K. (2013), "Targeting of social assistance as the direction of improvement methods of planning costs social purpose", *Sotsialno-ekonomichni problemi derzhava*, [Online], vol. 1 (8), available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pkvvsp.pdf>

5. Chutcheva, O. G. (2011), "Targeting as a sectoral principle of social security law", *Forum prava*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11hogpcz.pdf>

6. Khachaturian, Kh.V. (2005), *Innovatsiyi v derzhavnomu upravlinni* [Innovation in the Public Administration], Vid-vo NADU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2016 р.

УДК 338.242

*А. В. Жучик (Горбунова),
здобувач, ОРІДУ НАДУ при Президентіві України
Д. В. Нехайчук,
к. е. н., доцент, ОРІДУ НАДУ при Президентіві України*

ОГЛЯД ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

A. Zhuchyk (Gorbunova),
getter, ORISM NASM of the President of Ukraine
D. Nekhaychuk,
Ph.D., Associate Professor, ORISM NASM of the President of Ukraine

THE OVERVIEW PROBLEMS AND PROSPECTS OF RURAL DEVELOPMENT
IN CONDITIONS OF MARKET TRANSFORMATIONS

У статті розглянуто стан та проблеми розвитку сільських територій, обґрунтовано пріоритетні напрями їх розвитку. Продемонстровано сучасну щільність сільського населення та розподіл сільських населених пунктів України за чисельністю мешканців. Досліджено рівень заробітної плати штатних сільських співробітників за видами економічної діяльності. Доведено, що раціональне розміщення і спеціалізація виробництва є найважливішими чинниками подальшого розвитку та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

The article studied the state and problems of rural development, reasonably priority areas of development. It demonstrated current density distribution of the rural population and rural settlements of Ukraine on the number of occupants. The level of wages of full-time village employees by economic diyatelnosti. It is proved that the rational distribution of production and specialization are essential to further develop and improve the efficiency of agricultural production.

Ключові слова: сільська територія, село, соціальна інфраструктура, соціально орієнтована економіка, рівень життя населення.

Key words: rural areas, village social infrastructure, social oriented economy, standard of living.

ВСТУП

Протягом усього періоду незалежності нашої держави аграрна проблематика незмінно знаходиться у центрі уваги вітчизняних політиків, вчених-економістів, господарників, громадських діячів, експертів, а також великого кола пересічних громадян, які тією чи іншою мірою дотичні до проблем українського села. Розвиток сільських територій є одним з основних пріоритетів державної політики України, спрямованої на підвищення стандартів життя сільського населення, зростання ефективності функціонування аграрного сектору, покращення стану довкілля та поліпшення якості людського капіталу. Україна володіє сприятливими географічними, кліматичними, ресурсними та іншими передумовами розвитку сільських територій, тому потенційно спроможна стати державою з пріоритетним розвитком аграрної сфери та одним з основних постачальників на світові ринки екологічно чистої продовольчої про-

дукції. Проте на сьогодні проблема невідповідності рівня розвитку українського аграрного сектору та сільських територій загалом світовому рівню та стандартам країн ЄС, поки що залишається нерозв'язаною. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції досягається в основному за рахунок дешевої робочої сили і нещадної експлуатації землі, що не може тривати довго. Разом з тим, прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство потребує формування та поглиблення позитивних тенденцій розвитку сільських територій. Без цього держава не зможе успішно конкурувати з економіками розвинених країн світу, в яких рівень життя сільського і міського населення максимально зближені та значно переважають аналогічні вітчизняні показники.

До базових умов забезпечення продовольчої незалежності і безпеки країни відноситься соціальний розвиток сільських територій і формування трудоворесурсної бази агропромислового комплексу.

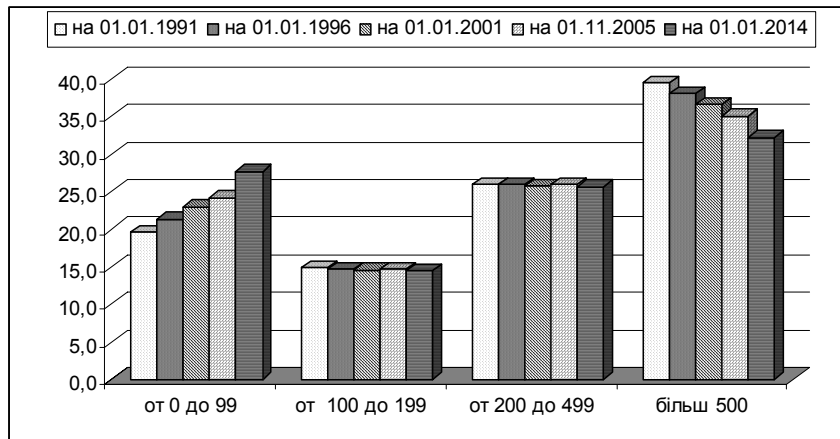

Рис. 1. Розподіл сільських населених пунктів України за чисельністю мешканців у 1991—2014 роках, %

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Прогалинам розвитку сільських територій та відродження українського села присвятили свої дослідження такі вчені, як В.Г. Андрійчук, Ю.Е. Губені, Є.М. Бородин, В.П. Завгородній, В.К. Збарський, О.І. Павлов, І.В. Прокопа, П.Т. Саблук, Н.П. Сахацький, В.В. Юрчишин та інші вчені. Однак науковцями недостатньо опрацьовані питання відродження села з позицій соціально-економічної переорієнтації вітчизняного сільського господарства.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій, на яких здійснюється виробничо-господарська діяльність сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У всі часи свого існування українська держава відрізнялася наявністю потужного аграрного сектора економіки та значним демографічним потенціалом сільській місцевості. Слід зазначити, що на початку ХХ ст. частка сільського населення становила більше 80%. Протягом 25 років незалежності в регіонах України постійно відбувається випереджальне зменшення чисельності населення в сільській місцевості. Це в свою чергу веде до зменшення частки сільського та зростання частки міського населення України. Згідно з даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2014 року частка міського населення становила 69,0% (31,3 млн осіб), сільського — 31,0% (14,1 млн осіб). Причому цей процес відбувається з причин як природного скорочення, за рахунок дисбалансу народжуваності і смертності, так і міграції.

Станом на 1 серпня 2014 року в Україні налічується 27385 сільських населених пунктів, що на 204 населених пункти менше, ніж на дату попереднього обстеження (станом на 01.11.2005 р.), у результаті зняття з обліку нежилих поселень. Серед них 369 населених пунктах (1,3% від загальної кількості) не було населення, але воно не знято з обліку. Змінилися окремі групи структурного складу сільських населених пунктів. Кількість населених пунктів з чисельністю жителів до 50 осіб становило 17,3% від загальної кількості

сільських поселень (станом на 01.11.2005 — 14,1%). В окремих регіонах України частка їх значно більше (в Сумській області — 38,5%, Чернігівській — 32,5%, Харківській — 30,5%).

Кількість сільських населених пунктів, в яких не було народжених протягом 2011—2013 років, склало 4097 (15,2% від загальної кількості). Більшість таких населених пунктів знаходиться в Сумській (35,0%), Чернігівській (32,2%), Луганській і Полтавській областях (24,9%). Значно зросла кількість населених пунктів, в яких немає дітей у віці до 5 років — з 2,5 тис. (на початку 1991 року) до 3,0 тис. (на початок 2014 року), що склало 11,2% від загальної кількості сільських населених пунктів. За даними офіційної статистики, на сьогоднішній день в 6,8 тис. сільських населених пунктів не було дітей у віці 6 років, 4,3 тис. дітей у віці 7—9 років, 3,4 тис. — дітей 10—14 років, у 3,9 тис. дітей у віці 15—17 років, у 4,4 тис. — молоді у віці 18—19 років, у 1,3 тис. — молоді у віці 20—34 роки, а 1,2 тис. сіл не мали молоді у віці 18—34 роки.

Скорочення сільської частини населення призводить до збільшення демографічного навантаження в сільській місцевості, посилює ресурсні потреби для вирішення економічних і соціальних проблем, пов'язаних з соціальним забезпеченням непрацездатної частини населення, і лягає додатковим тягарем на бюджети сільських районів.

Без подолання негативних тенденцій в розвитку сільських територій, де проживає 31,0% населення, Україна не зможе ефективно конкурувати з іншими країнами світу, в яких рівні життя сільського та міського населення максимально зближені між собою. Диференціація рівня життя сільського та міського населення в Україні за роки незалежності викликала відтік найбільш активної та працездатної частини сільського населення в міста, активізувала зовнішню трудову міграцію, що робить занепад сільських територій необоротним процесом.

Сільська місцевість України самобутня, сільське населення є носієм більшості історичних традицій, духовності та менталітету українського народу. Разом з тим матеріальні, соціально-культурні та побутові умови життя на селі знаходяться в архаїчному стані, а рівень життя сільського населення також залишається низьким.

Таблиця 1. Заробітна плата штатних співробітників за видами економічної діяльності в Україні у лютому 2014 року

Види економічної діяльності	Нараховано в середньому на працівника				
	у грн.	у дол. США	2014 до 2013 у %	До середнього по економіці, у %	До мінімальної зарплати
Сільське господарство	2038	214	106,8	63,9	167,3
Фінансова та страхова діяльність	6294	661	104,7	197,4	516,8
Добувна промисловість	5209	547	107,2	163,3	427,6
Переробна промисловість	3251	342	103,0	102,0	266,9
Будівництво	2591	272	107,1	81,3	212,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3434	361	106,5	107,7	281,9
У середньому по економіці	3189	335	104,8	100,0	261,8

Одним з критеріїв оцінки соціальної відповідальності роботодавців є достатність заробітної плати для нормального відтворення працездатності. Невисокий рівень мінімальних соціальних стандартів, прийнятих в Україні, не забезпечує усунення високої диференціації населення за рівнем реальних доходів і високого рівня бідності населення. В Україні на 2014 рік встановлені соціальні гарантії (мінімальна заробітна плата та прожитковий мінімум для працездатних осіб) у місячному розмірі 1218 грн. (при курсі НБУ в лютому 2014 року 9,518 грн. за долар США це складає 128 доларів в місяць), у погодинному розмірі — 7,3 грн. [4].

У лютому 2014 року середня заробітна плата штатних працівників сільського господарства, лісового і рибного господарства України становила 2038 грн. Залишається значною диференціація заробітної плати за видами економічної діяльності (табл. 1).

Як видно з наведених у таблиці 1 даних, середня місячна заробітна плата у галузі сільського господарства на 18,8% нижче середнього рівня по економіці, на 40,7% — заробітної плати в транспорті і в 3 рази — оплати праці працівників галузі "Фінансова та страхова діяльність". Аграрні роботодавці практично не відшкодовують працівникам витрати на оплату житла, соціального забезпечення, професійне навчання, підвищення кваліфікації, на інші соціальні потреби.

За розрахунками вчених, "при середніх темпах зростання валового внутрішнього продукту в 6,91%, які були в 2000—2008 рр., Україна зможе досягти сьогоднішній рівень заробітної плати Російської Федерації через 10 років, Польщі — через 25 років, Німеччині — через 44 роки, США — через 48 років" [2].

Негативні процеси, що відбуваються у сфері зайнятості на селі, доказом чого є наступні дані. В цілому по Україні рівень зареєстрованого безробіття в лютому 2014 року склав 1,9% населення працездатного віку, у тому числі у сільській місцевості — 2,9%. Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 робочих місць складає 88 осіб.

Склалася негативна ситуація з підготовкою кадрів і підвищенням кваліфікації кадрів для сільського господарства. Серед вікових груп кадрового потенціалу АПК України найбільшу питому вагу (14,8%) займають особи передпенсійного віку. Це означає, що в найближчі п'ять років на пенсію вийде найбільша за чисельністю група працівників. Ознакою старіння трудових ресурсів є те, що кожен п'ятий працівник сільського господарства — пенсіонер за віком.

Питома вага працівників, охоплених професійним навчанням і підвищенням кваліфікації на виробництві, становить 9% облікової чисельності працівників.

Періодичність підвищення кваліфікації складає 1 раз в 12 років, а в таких галузях, як сільське господарство, торгівля, сфера послуг — один раз в 50—70 років. Для порівняння скажемо, що в країнах ЄС підвищують кваліфікацію один раз на п'ять років [3].

Як зробити село вимираючим? Потрібно, насамперед, закрити освітні установи. За тринадцять років в Україні закрито 40% державних дошкільних навчальних закладів, які утримувалися за рахунок колективних сільськогосподарських підприємств.

Сільський житловий фонд залишається в основному невпорядкованим. Усіма видами благоустрою обладнано лише 28,2% загальної площі проти 73,5 в місті. Різниця за окремими видами благоустрою становить від 1,3 до 2,5 рази.

Зазначені вище умови існування, відтворення та розвитку трудового потенціалу села є причиною того, що трудова міграція стала практично єдиним способом для забезпечення адекватного рівня життя значної частини працездатного сільського населення. Кожен четвертий житель села виїжджає на заробітки в інші населені пункти або за кордон.

Адже майбутнє української державності в значній мірі залежить від розвитку сільської місцевості.

Але для забезпечення стабільного прогресивного функціонування сільських регіонів потрібні нові концепції, підходи раціональної територіальної організації та планування територій сільської місцевості.

В узагальненому вигляді сучасні проблеми розвитку сільських територій в Україні виглядають так:

- складна демографічна ситуація (низький природний приріст, диспропорції статево-вікової структури, переважно міграційний відтік населення);

- проблеми формування ринку праці та високий рівень безробіття, домінування "самозайнятості" населення у вигляді особистих господарств населення, які тим не менш забезпечують результат, який можна порівняти з товарним виробництвом великих фермерських господарств та сільськогосподарських підприємств;

- складності ринкової трансформації аграрного сектора економіки та непослідовність у проведенні економічних реформ у сільській місцевості;

- відсутність комплексного соціо-економіко-екологічного підходу до управління сільським розвитком,

прогресивної економічної динаміки, складності з диверсифікацією виробництва;

- дестабілізація всіх соціальних процесів на селі, фактично соціальна деградація, а не соціальний розвиток села;

- екологічні проблеми, пов'язані, насамперед, з нераціональним використанням земельних ресурсів.

У розвинених зарубіжних країнах актуальність проблеми розвитку сільської місцевості почала усвідомлюватися політиками і вченими з середини 1960-х рр.

До цього часу стало ясно, що комплексний розвиток сільських територій необхідно в першу чергу регіонам, розташованим у специфічних природно-кліматичних умовах: гірські і височинні місцевості, а також прибережні зони.

Другим чинником, який викликав інтерес суспільства до проблем сільської місцевості, стало перевиробництво сільськогосподарської продукції в країнах Європейського Союзу.

У зв'язку з цим виникла необхідність у розвитку альтернативних сільському господарству сфер діяльності, тобто доповнити загальну аграрну політику політикою щодо регіонального розвитку.

Тому політику сільського розвитку слід розуміти в контексті регіональної політики, яка в розвинених країнах світу розглядається насамперед як засіб державного регулювання соціально-економічних процесів в проблемних регіонах (ареалах) і зняття в них соціальної та екологічної напруженості [3].

У державах-членах ОЕСР політика щодо розвитку сільських регіонів у цілому має наступні цілі [4, с. 14]:

- підвищення рівня конкурентоспроможності сільських регіонів для збільшення їх внеску в розвиток народного господарства;

- досягнення соціальної рівності і створення для сільського населення можна порівняти з міським стандартам життя;

- охорона і розвиток природних ресурсів та культурної спадщини в сільських регіонах.

Виділимо напрями політики сільського розвитку та регіонального планування, які, на наш погляд, є актуальними на національному рівні в Україні потребують особливої уваги:

- використання поліфункціональних властивостей сільській місцевості: розвиток не тільки первинних секторів економіки (сільського господарства, лісового господарства та рибальства) в сільській місцевості, але і активний розвиток альтернативних видів економічної діяльності та землекористування;

- розширення і заохочення діяльності в сфері туризму (агротуризму, зеленого туризму);

- якісна інвентаризація сільськогосподарських земель, яка дозволить виділити нерентабельні угіддя з метою включення їх в елементи регіональної екологічної мережі;

- ведення земельно-кадастрових оціночних робіт у межах природно-господарських (агрорландшафтних) кадастрових районів, які можуть і повинні використовуватися як основа розробки регіональних програм розвитку сільського господарства та захисту земель від процесів деградації [1, с. 79];

- інформаційно-освітня підтримка всіх заходів щодо розвитку сільського господарства та відродження сільської місцевості;

- розробка програм у сфері освіти за підтримки сільського господарства, землеустрою тощо.

ВИСНОВКИ

Таким чином, вважаємо, що раціональне розміщення і спеціалізація виробництва є найважливішими чинниками подальшого розвитку та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

У цих цілях слід:

- розробити довгострокову стратегію розвитку територіально-галузевого поділу праці в агропромисловому виробництві, на основі якої слід здійснювати фінансування розвитку пріоритетних галузей і підгалузей аграрної сфери економіки в окремих регіонах;

- розробити схему розвитку та розміщення агропромислового виробництва, на базі якої доцільно визначити і сформувати великомасштабні спеціалізовані зони виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції;

- скоординувати спільні дії держав ЄС щодо раціонального розміщення та поглиблення спеціалізації агропромислового виробництва, розробивши загальну схему його територіально-галузевого поділу праці;

- при реалізації державних програм та інвестиційних проектів слід керуватися принципом раціонального розміщення виробництва.

Література:

1. Бородіна О.М. Теоретичні основи сільського розвитку на базі громад: капіталізація активів / О.М. Бородіна, С.В. Кирилюк, О.В. Риковська // Економіка АПК. — 2011. — № 5. — С. 153—180.

2. Збарський В.К. Сталий розвиток сільських територій: проблеми і перспективи / В.К. Збарський // Економіка АПК. — 2010. — № 11. — С. 129—135.

3. Павлов О.І. Регіональні особливості розвитку сільських територій України / О.І. Павлов // Регіональна економіка. — 2013. — № 4. — С. 16—23.

4. Нехайчук Д.В. Регулювання інвестиційного процесу: державний та регіональний підходи: монографія. — Київ: ДКС Центр. — 2016. — 336 с.

References:

1. Borodina, O.M. Kyrilyuk, S.V. and Rykovska, O.V. (2011), "Theoretical basis of rural development community-based: capitalization of assets", *Ekonomika APK*, vol 5, pp. 153—180.

2. Zbarsky, V.K. (2010), "Sustainable development of rural territories: problems and prospects", *Ekonomika APK*, vol 11, pp. 129—135.

3. Pavlov, A.I. (2013), "The regional peculiarities of development of rural territories of Ukraine", *Regionalna ekonomika*, vol 4, pp. 16—23.

4. Nekhaychuk, D.V. (2016), *Reguluvannya investitsiynogo procesu: derjavny ta regionalny pidhody [Regulation of the investment process: state and regional approaches]*, DKS Centr, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2016 р.

УДК 351.77

А. Є. Бакай,

аспірант кафедри управління охороною суспільного здоров'я Національної академії державного управління при Президенті України, начальник відділу планування та медичного постачання управління охорони здоров'я Департаменту персоналу Адміністрації Державної прикордонної служби України, полковник медичної служби

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ: СТАН ДОСЛІДЖЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ

A. Bakai,

PhD student, National Academy for Public Administration under the President of Ukrainea, Head of Planning and medical supplies Health Administration of the Department of Personnel Administration of the State Border Service of Ukraine, Colonel of medical service

STATE REGULATION OF MEDICAL SUPPORT OF UKRAINE'S POPULATION IN AN EMERGENCY: STATE RESEARCH

Проаналізовано стан наукових досліджень з питань державного регулювання медичного забезпечення населення в надзвичайних ситуаціях, висвітлено існуючі теоретико-методологічні аспекти державного управління у подоланні медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій мирного і воєнного часу; підтверджено необхідність формування єдиного медичного простору держави (з питань медичного забезпечення населення в особливий період), розробки та впровадження об'єднаної системи медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях воєнного та мирного часу, централізації механізмів фінансування та управління системою медичного захисту населення, визначення та впровадження єдиних принципів організації медичної допомоги, розроблення і реалізації нових стратегій та програм міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії, у тому числі в підходах до програм медичної освіти, функціональної інтеграції відомчих систем всіх форм власності, застосування єдиних стандартів (нормативів) на загальних принципах тощо.

The state of research on government regulation to ensure public health emergency, shows the existing theoretical and methodological aspects of government in addressing the health consequences of emergency situations of war and peace; confirmed the necessity to create a single medical space state (on medical support people in times of crisis), development and implementation of a unified system in emergency situations of war and peace time, centralization of financing mechanisms and management of health protection, defining and implementing common principles of medical care, the development and implementation of new policies and programs intersectoral and interdepartmental interaction, including approaches to medical education programs, functional integration of all departmental ownership, applying common standards (standards) on the general principles.

Ключові слова: державне регулювання, медичне забезпечення, медико-санітарні наслідки, єдиний медичний простір, організація медичної допомоги, об'єднана система лікування.

Key words: government regulation, health care, health consequences, single medical space, interagency cooperation, combined treatment system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Координація діяльності медичних служб сил оборони, системи охорони здоров'я та освіти держави з метою надання медичної допомоги (гарантованого державою рівня) в надзвичайних ситуаціях можлива за умов створення міжвідомчої системи медичного забезпечення населення України. Додаткового значення також набувають питання комплексного підходу до компонентів системи медичної логістики та впровадження ситуаційних міжвідомчих алгоритмів роботи в екстремаль-

них умовах. Одним з ключових стандартів у сфері охорони здоров'я слід вважати принцип єдиного медичного простору, який повинен забезпечувати рівний доступ до регульованої державою медичної допомоги гарантованого рівня як за територіальним принципом, так і за медичними показниками, незалежно від задіяної території, місця події або відомчої приналежності, в межах всієї країни.

Розробка та впровадження об'єднаної системи медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях воєнного та

мирного часу (стабільна організація або модель міжвідомчої взаємодії) дозволить системно уникати чи зменшувати ризики дублювання в процесі надання медичної допомоги, надасть змогу створити уніфіковану систему лікування. Крім того, це дасть змогу визначити та об'єднати процедури реєстрації даних на всіх рівнях надання медичної допомоги для забезпечення постійного процесу удосконалення роботи. Можливість використання медичної інфраструктури різних форм власності дозволить у сформованому медичному просторі держави своєчасно визначити доктрину, політику та спосіб прийняття управлінського рішення з метою досягнення найкращого результату.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Організуючий управлінській вплив держави на сферу охорони здоров'я досліджували: Т. Бахтеєва, М. Білинська, Н. Васюк, В. Волошин, В. Вороненко, Н. Гойда, Л. Жаліло, Д. Карамішев, В. Князевич, В. Корнацький, Н. Кризіна, І. Кринична, В. Лобас, І. Малиш, В. Михальчук, З. Надюк, Я. Радиш, Н. Рингач, І. Рожкова, І. Солоненко, І. Хожило, О. Черниш, Т. Юрочко та інші.

Питання державного управління медичним захистом і екотехнічною безпекою населення України досліджували В. Барабой, О. Березюк, М. Близнюк, П. Волянський, С. Гур'єв, Н. Гуселетова, Л. Жукова, І. Кочін, В. Крися, М. Кучма, М. Лемешев, І. Місула, М. Михайловський, В. Піщиков, Ю. Скалецький, П. Танасієнко, А. Терент'єва, О. Труш, І. Шпильовий [2; 5; 6; 9].

Дослідженню питань діяльності державної служби медицини катастроф України приділяли увагу О. Акулова, О. Гайволя, Ю. Градун, І. Кочін, С. Міронець, О. Набоченко, П. Сидоренко, Д. Трошин [14].

Міжнародний досвід з організації заходів медичного захисту населення вивчали Н. Гуселетова, М. Корнієнко, А. Лобода, О. Мазуренко, Г. Мацідонська, О. Мельник, В. Москаленко, О. Мостипан, М. Нацюк, Я. Радиш, П. Танасієнко, А. Терент'єва, О. Труш, О. Цигипало, Ден Смайлі [1; 6; 18; 21; 27].

МЕТА СТАТТІ

Мета роботи: проаналізувати стан наукових досліджень вітчизняними ученими питань державного управління медичним захистом та регулювання медичного забезпечення населення України в надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Зміна геополітичного та військово-стратегічного вектору України визначила нові завдання у сфері охорони здоров'я як структурному підрозділу суспільного виробництва та стимулювала розробку і впровадження нових галузевих програм (платформ та стратегій), у відповідності до визначених індикаторів та пошуків шляхів удосконалення механізмів управління логістичними потоками (ресурсами).

Відсутність науково обґрунтованої державної програми міжвідомчої взаємодії з організацією медичного забезпечення надзвичайних ситуацій та єдиного нормативно-правового акту щодо підготовки цивільної та військової систем охорони здоров'я до роботи в особливий пе-

ріод і організації медичного забезпечення військово-службовців і цивільного населення у мирний і воєнний час призводить до дублювання в процесі надання медичної допомоги та блокує створення уніфікованої системи медичного забезпечення в надзвичайних ситуаціях.

Проведений бібліографічний аналіз спеціалізованої літератури свідчить про те, що питання медичного захисту населення в надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу є досить актуальним. П. Волянський наполягає на необхідності комплексного аналізу потреби в медичному захисті населення від наслідків надзвичайних ситуацій [5]. Н. Клименком надзвичайні ситуації розглядаються як об'єкт державного управління [12; 13]. О. Мазуренко висвітлює можливі прогнозовані ризики з виникнення та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій мирного часу на регіональному рівні та розглядає деякі питання міжвідомчої координації в подоланні медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій [16].

Нормативно-правовому регулюванню функціонування територіальних служб медицини катастроф на етапах реформування системи медичного захисту населення України приділяли увагу дослідники: М. Близнюк, О. Булах, В. Волошин, П. Волянський, З. Гладун, М. Корнієнко, М. Михайловський, Г. Роцін [5].

Реформуванню медичної служби цивільного захисту були присвячені численні наукові праці: С. Гур'єва, Л. Жукової, Н. Загоруйка, С. Іванова, І. Кочін, О. Мазуренко, Г. Роціна, Л. Павленка, І. Сидоренко, Ю. Скалецького, В. Торбіна, Г. Черняков та інші [9; 10].

Питання організації медичного забезпечення населення під час виникнення екстремальних ситуацій та надання медичної допомоги на первинному рівні висвітлювали І. Азарський, І. Андрієвський, В. Волошин, Ю. Вороненко, Г. Роцін, В. Тарасюк, А. Толстанов, В. Торбін [19].

Можливі механізми міжвідомчої координації в подоланні медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій та планування медико-санітарного забезпечення населення на локальному рівні дослідили І. Азарський, Н. Загоруйко, Н. Іскра, В. Крилюк, Р. Майданчик, О. Мельник, О. Набоченко, Я. Радиш, Г. Роцін, І. Слічко, В. Тарасюк, Л. Шостак [11; 16; 18; 20—22; 28].

Систему медичного забезпечення військ (сил), розвиток відомчих систем лікувально-евакуаційного забезпечення військ і використання сил та засобів медичних служб військових формувань для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій досліджували М. Бадюк, В. Білий, М. Бойчак, О. Булах, А. Верба, О. Власенко, В. Волошин, А. Галушка, Л. Голик, Л. Давидюк, В. Жаховський, А. Котуза, О. Курічко, Е. Левченко, В. Лівінський, О. Мельник, В. Пасько, Я. Ратиш, О. Ричка, В. Савицький, В. Стриженко, О. Сохін [2—4; 7; 8; 15; 21; 23; 25].

У роботах А.В. Терент'євої визначено теоретико-методологічні основи формування принципів державного управління ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та запропоновано організаційно-функціональну схему медичного забезпечення населення при подоланні наслідків надзвичайних ситуацій. Розробка передбачає комплексний підхід до ліквідації наслідків надзвичайної ситуації у постраждалих районах, можливість залучення необхідних сил і засобів. Розкрито сутність понять "медична

компонента єдиної системи цивільного захисту населення і території", "медичний захист населення за умов надзвичайної ситуації", "управління системою медичного захисту населення". Опрацьовані рекомендації для органів державного управління. Проаналізовано досвід участі служби медицини катастроф у міжнародних цивільно-військових навчаннях; визначено методологічні підходи до управління ризиками за умов надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Радиш Я.Ф. спільно з Терент'євою А.В. обґрунтували механізми державного управління медичним захистом за умов надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та визначили шляхи впровадження отриманих результатів у практику державного управління системою охорони здоров'я. Проаналізовано стан вивчення проблеми державного управління медичним захистом та обґрунтовано пропозиції щодо практичного застосування механізмів і методів державного управління системою медичного захисту як компонентом системи цивільного захисту населення і території України. Запропоновано методологічні підходи до управління ризиками за умов надзвичайних ситуацій [26].

Шостак Л.Й. дослідила фактори, що впливають на механізми взаємодії органів влади під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а саме: політичні (своєчасність та адекватність прийнятих управлінських рішень щодо організації процесу ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і відновлення нормальних умов життєдіяльності постраждалого населення), економічні (достатність та доступність матеріальних ресурсів для матеріально-технічного забезпечення заходів процесу ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій), геополітичні (положення країни у світовому співтоваристві), гуманітарні (задоволення нагальних потреб постраждалого населення, можливість отримувати гуманітарну допомогу); розроблено структурно-компонентну схему ресурсного забезпечення, що базується на систематизації видів ресурсу на основі потреб результативного сукупного впливу механізмів взаємодії органів публічної влади при організації ліквідації медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій в Україні; визначено резервні можливості та сформовано науково-практичне бачення систем цільового фінансового резервування та цільового державного страхування [28].

У роботах Жукової Л.А. розглядаються науково-практичні аспекти державного управління у сфері цивільного захисту як складової національної безпеки, досліджується проблема теоретико-методологічного обґрунтування механізмів побудови ефективної та результативної функціонально-структурної моделі державного управління у сфері цивільного захисту в Україні. Проаналізовано стан наукових досліджень функціонально-структурного аспекту державного управління у сфері цивільного захисту. Досліджено цілі та функції, систему й структуру органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту в Україні. Установлено, що ефективне державне управління у сфері цивільного захисту має базуватися на оптимальному співвідношенні підсистем зі структурними елементами безпеки з використанням програмно-цільових аспектів. Сформульовано практичні рекомендації для органів державного управління [10].

Розглядаючи надзвичайні ситуації як об'єкт управління Клименко Н.Г. у своїх працях визначає надзвичайні ситуації як об'єкт управління та аналізує організаційно-управлінські й історичні аспекти становлення (розвитку) державного управління в умовах надзвичайних ситуацій, досліджує державне управління при виникненні надзвичайних ситуацій як окрему галузь державного управління, що має певні особливості; досліджено генезу державного управління в умовах надзвичайних ситуацій: створення єдиної державної системи цивільного захисту населення і території від надзвичайних ситуацій природного, техногенного та воєнного характеру, а також узагальнює міжнародний досвід створення та функціонування систем державного управління у цій сфері. Визначається зміст надійності функціонування системи державного управління в умовах надзвичайних ситуацій як ключової характеристики і передумови ефективності державного управління у цій сфері. Охарактеризовано та здійснено комплексний аналіз чинників, що впливають на ефективність та надійність державного управління в умовах надзвичайних ситуацій. Розроблено концептуальну основу методичного підходу до оцінки надійності функціонування системи державного управління в умовах надзвичайних ситуацій [12; 13].

Окремі дослідники (С.О. Гур'єв [6], В.О. Волошин [4], І.В. Кочін [14], Г.Г. Роцін [1; 22], В.Ф. Торбін [19]) зосереджують свою увагу на питаннях аналізу вітчизняної нормативно-правової бази щодо попередження і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, особливостей реагування органів державного управління на надзвичайні події, пов'язані з терористичною діяльністю, питаннях організації заходів з ліквідації медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, зокрема організації лікувально-діагностичного процесу безпосередньо у зоні надзвичайної ситуації та здійсненню санітарно-епідеміологічного контролю території відповідальності, окреслюють напрями подальшого розвитку та удосконалення служби медицини катастроф як складової медичного захисту населення і території за умов надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що на сьогоднішній день проблема управління наслідками надзвичайних ситуацій переважно зводиться до вирішення завдань розподілу наявних обмежених ресурсів при наданні медичної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

Г.Б. Марченко аналізує в своїх роботах систему управління в надзвичайних ситуаціях та її організацію в період реагування на надзвичайні ситуації державного і регіонального рівнів [17].

В.Я. Білий, А.В. Верба, М.І. Бадюк, В.О. Жаховський, В.Г. Лівінський, В.Ф. Скалецький у своїх роботах дослідили еволюцію системи лікувально-евакуаційних заходів у системі медичного забезпечення військ, визначили склад сил і засобів медичної служби на різних етапах розвитку військової медицини. Основну увагу акцентовано на залежності системи лікувально-евакуаційних заходів від розвитку організації військ та порядку їх застосування, а також стану матеріально-технічного забезпечення медичної служби. Висвітлено основні напрями розвитку сучасної системи лікувально-евакуа-

ційних заходів та шляхи досягнення визначених спроможностей [2; 3; 23—25].

На вдосконалення системи медичного забезпечення військових формувань як складової загальнодержавної політики охорони здоров'я громадян України орієнтовані наукові праці О.Ю. Булаха, О.М. Власенка, В.Л. Савицького, В.І. Стриженка. Авторським колективом у статті обгрунтовано необхідність створення такої системи медичного забезпечення, яка могла б ефективно діяти як в умовах мирного часу, так і (без доукомплектування силами й засобами) в умовах ведення воєнних конфліктів низької інтенсивності. Висвітлені основні засади розбудови сучасної системи медичного забезпечення Збройних Сил України в мирний час і в особливий період шляхом законодавчого затвердження нормативно-правової бази її функціонування в єдиному медичному просторі держави. Водночас наголошується, що система медичного забезпечення Збройних Сил України повинна забезпечити провідну роль серед медичних служб інших військових формувань держави в єдиному медичному просторі. Для подальшого розвитку медичного забезпечення Збройних Сил України (ЗСУ) необхідно створити ефективну медичну систему військ (сил), інтегровану в загальнодержавну систему охорони здоров'я з метою досягнення гарантованого медичного забезпечення військовослужбовців, членів їх родин та інших категорій населення [23].

С.О. Гур'єв і П.В. Танасієнко, вперше в 2014 році, проаналізували медико-санітарні втрати під час проведення контртерористичних операцій на прикладі Чечні, Лівії та Афганістану. Виявили, що обсяги втрат серед мирного населення значно переважають утрати серед військових. Нозологічна структура медико-санітарних утрат за сучасних умов характеризується перевищенням більш тяжких поєднаних пошкоджень внаслідок впливу нових високоенергетичних засобів враження. Зважаючи на характеристики сучасних бойових дій та їх медико-санітарні наслідки, можна стверджується, що медичний захист є вкрай недостатнім внаслідок неадекватності чинних систем медичного захисту мирного населення в сучасних умовах [6].

Досвід міжнародних військових конфліктів останніх років вказує на відсутню або недостатню концепцію медичного захисту населення в багатьох випадках. Застосування нових підходів і принципів ведення бойових дій, використання сучасних видів зброї призвело до кризи застарілих алгоритмів і практик медичного супроводу постраждалих, що призвело до пошуку більш оптимальних заходів із захисту населення від уразлих факторів воєнних дій. В роботі О.М. Курічка наведено низку типових сценаріїв використання відомчої системи медичного забезпечення Державної прикордонної служби України та наголошено на необхідності відпрацювання навичок роботи персоналу в екстремальних умовах, зокрема під час виникнення нестандартних ситуацій на державному кордоні: проведення пошуково-рятувальних робіт, ліквідація наслідків стихійного лиха, або техногенної аварії. Визначено критерії проведення медичного сортування постраждалих і хворих у надзвичайних ситуаціях, технології надання медичної допомоги при масовому надходженні поранених [15].

Зростання рівня терористичних загроз, що виникає на різних континентах, можливість міжнаціональних конфліктів, збільшення кількості зброї масового ура-

ження у світі — це неповний перелік факторів, які торкнуться і України. Тому на сьогодні досить актуальною є проблема розробки методів сучасного захисту мирного населення від наслідків надзвичайних ситуацій воєнного і мирного часу, над розв'язанням якої працювали Г.Г. Роцін, С.О. Гур'єв, В.В. Вороненко, Ю.М. Скалецький, В.Ф. Торбін [1; 2; 6].

Деякі питання медичного забезпечення антитерористичної операції на Сході України проаналізовано авторським колективом Української військово-медичної академії та ДУ "Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України". В.О. Жаховський, В.Г. Лівінський, М.В. Кудренко, І.П. Мельник у своїй роботі визначають, що існуючим комплектом сил і засобів медичних служб Збройних Сил України та інших військових формувань навіть за умов їх підсилення, доукомплектування та використання мобілізаційних ресурсів, активного маневру силами і засобами, неможливо повністю покрити потреби військ (сил) у медичному забезпеченні [8]. За таких умов виникає необхідність в організації чіткої взаємодії медичної служби Збройних Сил України та медичних служб інших військових формувань і правоохоронних органів, а також у широкому використанні потужностей цивільних закладів охорони здоров'я для лікування і реабілітації поранених військовослужбовців, що передбачає формування єдиного медичного простору України. На думку авторського колективу, головною причиною наявних проблем із медичним забезпеченням стала відсутність у державі єдиного нормативно-правового акту щодо завчасної підготовки системи цивільної та військової охорони здоров'я до роботи в особливий період та організації медичного забезпечення військовослужбовців і цивільного населення у воєнний час — Воєнно-медичної доктрини України. Для надійного медичного забезпечення військ необхідно мати повноцінну організаційно-штатну структуру медичних підрозділів військових частин і з'єднань, військово-медичних закладів, укомплектованих підготовленим особовим складом, відповідним комплектно-табельним оснащенням, спеціальною медичною технікою та засобами евакуації. Особливої важливості, на думку авторів, набуває необхідність удосконалення нормативно-правової бази організації медичного забезпечення військ та формування єдиного медичного простору держави.

Г.Г. Роцін акцентує увагу на питанні міжвідомчої координації в процесі подолання медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій. Основною метою дослідження визначається вивчення шляхів поглиблення міжвідомчої взаємодії в процесі виробки управлінських рішень при подоланні медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Проведені дослідження питань міжвідомчої координації при опрацюванні управлінських рішень у процесі подолання наслідків надзвичайних ситуацій демонструють, що існуючі праці з цього питання втілюють лише деякі моменти. Основну вагу дослідники приділяють таким питанням, як економічні механізми управління техногенними катастрофами, управління безпекою життєдіяльності, а також організаційно-управлінські аспекти запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій. Крім цього, визначається, що в основному увага приділяється, зокрема, дослідженню ризиків, інформаційному за-

безпеченню процесу прийняття рішень та управлінню роботою в особливих умовах, а лишаються майже не дослідженими питання управління та координації комплексних заходів з подолання наслідків природного і техногенного характеру, а саме питання міжвідомчої взаємодії у цьому процесі. Однією з найважливіших складових процесів визначається організація управління та міжвідомча координація реагування, тому що вплив їх зростає пропорційно масштабу надзвичайної ситуації, складності обстановки, збільшенню кількості залучених сил та потреби в матеріальних засобах [1; 22].

Розглядаючи поняття та елементи єдиного медичного простору, можна погодитись з Р. Майдаником, що на сьогодні цей стандарт є, радше, ідеалом, ніж чинним загальнообов'язковим правилом, оскільки існує істотна різниця між рівнем та якістю надання медичної допомоги в містах і населених пунктах, між окремими регіонами, в загальнонаціональній і відомчій медичного забезпечення. У літературі розрізняють поняття єдиного медичного простору у вузькому і широкому значеннях як систему загальнонаціональної мережі лікувально-профілактичних закладів та систему організації надання медичної допомоги, що забезпечує доступність, якість та ефективність кваліфікованої допомоги всьому населенню держави й об'єднує всі медичні ресурси спільним управлінням і визначеним механізмом фінансування. Зважаючи на нагальну необхідність створення інститутів і механізмів реалізації та захисту права людини на охорону здоров'я, Р. Майданик визначає пріоритетом питання забезпечення доступною та своєчасною, рівною та якісною медичною допомогою [11].

Проведений аналіз наукових джерел демонструє, що теоретико-методологічні аспекти державного управління комплексним механізмом подолання медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій мирного і воєнного часу знайшли широке обговорення серед наукової громадськості, що зумовлено актуальністю питань організації медичного захисту населення в екстремальних умовах.

Характеризуючи стан дослідженості проблеми державного управління міжвідомчою взаємодією з організації медичної допомоги населенню України в надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу, треба зазначити, що в переважній більшості наукових праць розглядаються питання організації медичного забезпечення суто в осередку надзвичайної події та проведення комплексу лікувально-евакуаційних заходів на локальному рівні. Дослідження розвитку лікувально-евакуаційних заходів у системі медичного забезпечення (як цивільних, так й військових секторів), їх залежність від розвитку подій, характеру застосування та ресурсного забезпечення обмежуються площиною відомчих інтересів. Лише поодинокі дослідження були присвячені визначенню цілей та завдань з організації комплексу заходів з подолання наслідків надзвичайних ситуацій мирного і воєнного часу на державному рівні. (М. Бадюк, В. Варус, С. Гур'єв, Н.Клименко, Я. Радиш) та моделюванню і організації міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії з надання медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях у загальній системі єдиного медичного простору держави (Н. Загоруйко, Н. Іскра, В. Крилюк, О. Мельник, О. Набоченко, І. Слічко, Л. Шостак).

ВИСНОВКИ

Проблема міжвідомчої взаємодії надання медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу має багатоаспектний і комплексний характер, що обумовлює необхідність формування єдиного медичного простору держави (з питань медичного забезпечення населення в особливий період), централізацію механізмів фінансування та управління системою медичного захисту населення, визначення та впровадження єдиних принципів організації медичної допомоги, розроблення і реалізації нових стратегій та програм міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії, у тому числі, в підходах до програм медичної освіти, функціональна інтеграція відомчих систем всіх форм власності, застосовування єдиних стандартів (нормативів) на загальних принципах тощо.

Міжвідомча координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, пов'язаної із функціонуванням державної системи надання медичної допомоги військовослужбовцям, працівникам правоохоронних органів і цивільному населенню; забезпечення на національному рівні міжвідомчої координації медичних служб, системи охорони здоров'я та медичної освіти держави щодо ефективного та раціонального використання медичних ресурсів, забезпечення стандартизації медичної допомоги, евакуації, реабілітації та підготовки медичного персоналу; побудова єдиної міжвідомчої системи підготовки та перепідготовки медичних кадрів, стандартизації та управління якості медичної освіти, створення медичної інформаційної системи складових сил медичного захисту, що охоплює всі етапи медичної евакуації та процеси управління потоками пацієнтів, відповідає стандартам, доктринам та рекомендаціями; автоматизація процесів управління медичними ресурсами та медичного логістичного забезпечення; координація заходів у рамках міжнародного співробітництва щодо медичного забезпечення та гуманітарної допомоги постраждалим, впровадження сучасних технологій підготовки медичних та немедичних фахівців, проведення науково-практичних та освітніх заходів; створення системи управління медичним забезпеченням при виникненні надзвичайних ситуацій — перелік завдань, що потребують вирішення на державному рівні.

Література:

1. Аналіз і впровадження досвіду взаємодії міжнародних цивільно-військових сил при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій / Г.Г. Рошнін, Н.І. Іскра, А.В. Терент'єва та ін. // Проблеми військової охорони здоров'я: зб. наук. пр. — К.: Укр. військ.-мед. акад., 2008. — Вип. 22. — С. 42—47.
2. Аналіз особливостей реагування органів державного управління на надзвичайні події, пов'язані з терористичною діяльністю / В.В. Вороненко, Ю.М. Скалецький, В.Ф. Торбін // Вісник наукових досліджень. — 2011. — № 3. — С. 4—8.
3. Бадюк М.І. Основні принципи формування системи медичного забезпечення військ за територіальним принципом / М.І. Бадюк // Військова медицина України. — 2008. — № 1. — С. 3—10.
4. Волошин В.О., Галушка А.М. Аналіз досвіду використання сил та засобів медичної служби Збройних Сил для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій при-

родного і техногенного характеру // Вісн. медицина України. — 2006. — Т. 6. — № 3. — С. 94 — 101.

5. Волянський П.Б. Комплексний аналіз потреби в медичному захисті населення від наслідків надзвичайних ситуацій // Державне управління: удосконалення та розвиток. — № 3. — 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=818>

6. Гур'єв С.О., Танасієнко П.В., Гуселетова Н.В., Мостипан О.О. Аналіз медико-санітарних наслідків військових дій під час проведення сучасних контртерористичних операцій // Актуальні теми: зб. наук. пр. — К.: ДЗ "Український науково-практичний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Міністерства охорони здоров'я України" — 2014. — С. 3—8.

7. Еволюція поглядів та розвиток системи лікувально-евакуаційного забезпечення військ — уроки для збройних сил України / Білий В.Я., Верба А.В., Бадюк М.І., Жаховський В.О., Лівінський В.Г. // Проблеми військової охорони здоров'я: зб. наук. пр. — К.: Укр. військ.-мед. акад., 2014. — Вип. 22. — С. 26—47.

8. Жаховський В.О., Галушка А.М., Булах О.Ю., Стриженко В.І. Наукове обґрунтування організації медичного забезпечення військових частин (з'єднань) ЗС України на воєнний час / В.О. Жаховський, А.М. Галушка, О.Ю. Булах, В.І. Стриженко // Проблеми військової охорони здоров'я. — Вип. 34. — К., 2012. — С. 6—17.

9. Жукова Л.А. Державне управління у сфері цивільного захисту в Україні: функціонально-структурний аспект: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. / Жукова Л.А.; НАДУ при Президентові України. — К., 2007. — 20 с.

10. Жукова Л.А. Основні стратегічні напрямки державного управління ризиками // Зб. наук. пр. УАДУ / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — Вип. 2. — С. 120—129.

11. Майданчик Р.А. Єдиний медичний простір як ключовий стандарт прав людини і юридичний виклик у сфері охорони здоров'я України. // Україна. Медичне право. — 2013. — № 1 (11).

12. Клименко Н.Г. Особливості державного управління в умовах надзвичайних ситуацій: теоретичний та історичний аспекти // Вісн. НАДУ. — 2007. — № 3. — С. 117—127.

13. Клименко Н.Г. Надзвичайні ситуації як об'єкт управління // Статистика України. — 2006. — № 1. — С. 83—89.

14. Кочін І.В., Акулова О.М., Сидоренко П.І., Гут Т.М., Гайволя О.О., Трошин Д.О. Наукові основи удосконалення діяльності державної служби медицини катастроф України, як підсистеми загальнодержавної системи протидії тероризму // Запорізький медичний журнал. — 2—11. — Т. 13. — №3. — С. 115—118.

15. Курічко О.М. Моделювання ситуації щодо потреби у наданні медичної допомоги та їх застосування у практичній діяльності медиків / О.М. Курічко // Науковий вісник: щоквартальний наук.-практ. альман. ДПСУ. — 2013. — № 3. — С. 46—54.

16. Мазуренко О.В., Терент'єва А.В., Іскра Н.І. Деякі питання міжвідомчої координації в подоланні медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій // Економіка та держава. — Міжнародний науково-практичний журнал. — № 6. — 2006. — С.93—96.

17. Марченко Г.Б. Система управління в надзвичайних ситуаціях та її організація в період реагування на надзвичайні ситуації державного і регіонального рівнів // Матер. 10-ї Міжнар. наук.-практ. конф. "Організація управління в надзвичайних ситуаціях". — К., 2008. — С. 20—25.

18. Мельник О.М., Радиш Я.Ф. Міжнародні миротворчі операції: особливості правового регулювання / Вісн. Хмельниц. ін-ту регіон. упр. та права. — 2004. — № 4 (12). — С. 242—245.

19. Організація медичного забезпечення населення України при природних і техногенних катастрофах: посібник // Під заг. ред. В.О. Волошина, В.Ф. Торбіна. — К.: "Медкол" УкрРНВФ "Медицина-екологія", 1998. — 152 с.

20. Радиш Я., Мельник О. Механізми врегулювання міжвідомчих державно-управлінських відносин у галузі охорони здоров'я в єдиному медичному просторі України // Вісн. УАДУ. — 2003. — № 2. — С. 77—84.

21. Радиш Я.Ф. Досвід взаємодії міжнародних цивільно-військових сил при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій / Я.Ф. Радиш, А.В. Терент'єва // Держава та регіони. — № 2. — С. 157—160.

22. Рошчін Г.Г., Мазуренко О.В., Терент'єва А.В., Іскра І.А. Деякі питання міжвідомчої координації в процесі подолання медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій // Економіка та держава. — № 2. — 2010. — С. 93—95.

23. Савицький В.Л., Власенко О.М., Стриженко В.І., Булах О.Ю. Система медичного забезпечення військ (сил) — складова загальнодержавної політики охорони здоров'я громадян України / Трансформування та розвиток Збройних Сил України // Наука і оборона — 2014. — Вип. 2. — С. 27—33.

24. Система медичного забезпечення Збройних Сил України в умовах воєнних конфліктів різної інтенсивності / В.В. Пасько, М.І. Бадюк, А.С. Котуза // Віськ. медицина України. — 2005. — № 1. — С. 5—11.

25. Сохін О.О., Булах О.Ю., Давидюк Л.К. Актуальні питання організації лікувально-евакуаційного забезпечення військ / О.О. Сохін, О.Ю. Булах, Л.К. Давидюк // Військова медицина України. — 2005. — № 4. — С. 75—80.

26. Терент'єва А.В. Державне управління медичним захистом за умов надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру: автореф. дис. д. наук з держ. упр.: 25.00.02. / Терент'єва А.В.; НАДУ при Президентові України. 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mydisser.com/ua/catalog/view/386/822/7502.html>

27. Труш О.О. Методологічні засади компаративної політики у сфері цивільного захисту / О.О. Труш // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. — Х.: Магістр, 2010. — № 1 (37). — С. 135—139.

28. Шостак Л.Й. Механізми забезпечення взаємодії суб'єктів державної системи ліквідації медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Шостак Л.Й.; ОРІДУ. 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://oridu.odessa.ua/8/4/doc/aref%20Sos.pdf>

References:

1. Roschin, H.H. Iskra, N.I. and Terent'ieva A.V. (2008), "Analysis and implementation experience of interaction

between international civil and military forces during emergencies", *Problemy vijs'kovoï okhorony zdorov'ia*, vol. 22, pp. 42—47.

2. Voronenko, V.V. Skalets'kyj, Yu.M., and Torbin V.F. (2011), "Analysis of the response of the administration to emergencies related to terrorist activity", *Visnyk naukovykh doslidzhen'*, vol. 3, pp. 4—8.

3. Badiuk, M.I. (2008), "Basic principles of formation of the system of medical support for the territorial principle", *Vijs'kova medytsyna Ukrainy*, vol. 1, pp. 3—10.

4. Voloshyn, V.O. and Halushka, A.M. (2006), "The analysis of the use of forces and means of the Armed Forces Medical Service for emergencies of natural and man-made", *Vijs. medytsyna Ukrainy*, vol. 6, no. 3, pp. 94—101.

5. Volians'kyj, P.B. (2015), "Comprehensive analysis of the need for health protection of the population from the consequences of emergencies", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol 3, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=818> (Accessed 15 Nov 2016).

6. Hur'iev, S.O. Tanasiienko, P.V. Huseletova, N.V. and Mostypan, O.O. (2014), "The analysis of the health effects of military operations during the current counterterrorism operations", *Aktual'ni temy [Actual themes]*, *Ukrains'kyj naukovo-praktychnyj tsentr ekstrenoi medychnoi dopomohy ta medytsyny katastrof Ministerstva okhorony zdorov'ia Ukrainy*, Kyiv, Ukraine, pp. 3—8.

7. Bilyj, V.Ya. Verba, A.V. Badiuk, M.I. Zhakhovs'kyj, V.O. and Livins'kyj, V.H. (2014), "The evolution of and development of medical evacuation support troops - Lessons for the armed forces of Ukraine", *Problemy vijs'kovoï okhorony zdorov'ia*, vol. 22, pp. 26—47.

8. Zhakhovs'kyj, V.O. Halushka, A.M. Bulakh, O.Yu. and Stryzhenko, V.I. (2012), "Scientific substantiation of health services to military units (formations) Armed Forces of Ukraine in wartime", *Problemy vijs'kovoï okhorony zdorov'ia*, vol. 34, pp. 6—17.

9. Zhukova, L.A. (2007), "State Department of Civil Protection in Ukraine: functional and structural aspect", Ph.D. Thesis, Public Administration, NADU pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

10. Zhukova, L.A. (2002), "The main strategic directions of state risk management", *Zb. nauk. pr. UADU*, vol. 2, pp. 120—129.

11. Majdanchyk, R.A. (2013), "The only medical space as a key human rights standards and the legal challenge in health care and Ukraine", *Medychno pravo*, vol. 1 (11).

12. Klymenko, N.H. (2007), "Features of public administration in emergency situations: a theoretical and historical aspects", *Visn. NADU*, vol. 3, pp. 117—127.

13. Klymenko, N.H. (2006), "Emergencies like facility management", *Statystyka Ukrainy*, vol. 1, pp. 83—89.

14. Kochin, I.V. Akulova, O.M. Sydorenko, P.I. Hut, T.M. Hajvolia, O.O. and Troshyn, D.O. (2011), "Scientific basis of improvement of public service Disaster Medicine of Ukraine as a subsystem of the national system to counter terrorism", *Zaporiz'kyj medychnyj zhurnal*, vol. 13, no. 3, pp. 115—118.

15. Kurichko, O.M. (2013), "Simulation of the situation regarding the need for medical care and their application

in medical practice", *Naukovyj visnyk: schokvartal'nyj nauk.-prakt. al'man. DPSU*, vol. 3, pp. 46—54.

16. Mazurenko, O.V. Terent'ieva, A.V. and Iskra, N.I. (2006), "Some issues of inter-agency coordination in addressing the health consequences of emergencies", *Ekonomika ta derzhava. Mizhnarodnyj naukovo-praktychnyj zhurnal*, vol. 6, pp. 93—96.

17. Marchenko, H.B. (2008), "The system of emergency management and its organization during the emergency response of the state and regional levels", *Mater. 10-oi Mizhnar. nauk.prakt. konf. Orhanizatsiia upravlinnia v nadzvychajnykh sytuatsiakh [Materials 10th Intern. Scientific Pract. Conf. "The organization of emergency management"]*, Kyiv, Ukraine, pp. 20—25.

18. Mel'nyk, O.M. and Radysh, Ya.F. (2004), "International peace operations: peculiarities of legal regulation", *Visn. Khmel'nyts. in-tu rehion. upr. ta prava*, vol. 4 (12), pp. 242—245.

19. Voloshyn, V.O. and Torbin, V.F. (1998), *Orhanizatsiia medychnoho zabezpechennia naseleння Ukrainy pry pryrodnykh i tekhnohennykh katastrofakh [Company medical support Ukraine's population during natural and man made disasters]*, UkrRNVF "Medytsyna-ekolohiia", Kyiv, Ukraine.

20. Radysh, Ya. and Mel'nyk, O. (2003), "Mechanisms of regulation of inter-state relations in the management of health in a single medical space Ukraine", *Visn. UADU*, vol. 2, pp. 77—84.

21. Radysh, Ya.F. and Terent'ieva, A.V. (2009), "Interaction between international civil and military forces during emergencies", *Derzhava ta rehiony*, vol. 2, pp. 157—160.

22. Roschin, H.H. Mazurenko, O.V. Terent'ieva, A.V. and Iskra, I.A. (2010), "Some issues of interagency coordination in the process of overcoming the health consequences of emergencies", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 93—95.

23. Savyts'kyj, V.L. Vlasenko, O.M. Stryzhenko, V.I. and Bulakh, O.Yu. (2014), "The system of medical support of troops (forces) — part of the national health policy of citizens of Ukraine", *Nauka i oborona*, vol. 2, pp. 27—33.

24. Pas'ko, V.V. Badiuk, M.I. and Kotuza, A.S. (2005), "The health of the Armed Forces of Ukraine in conditions of armed conflicts of varying intensity", *Vijs'k. medytsyna Ukrainy*, vol. 1, pp. 5—11.

25. Sokhin, O.O. Bulakh, O.Yu. Davydiuk, L.K. (2005), "Current issues of organization medical evacuation support troops", *Vijs'kova medytsyna Ukrainy*, vol. 4, pp. 75—80.

26. Terent'ieva, A.V. (2010), "State Department of health protection in the conditions of natural and man-made disasters", Ph.D. Thesis, Public Administration, NADU pry Prezydentovi Ukrainy. Kyiv, Ukraine.

27. Trush, O.O. (2010), "Methodological principles of comparative politics in the field of civil protection", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1 (37), pp. 135—139.

28. Shostak, L.J. (2014), "Mechanisms interoperability Entities elimination of the health consequences of emergencies", Ph.D. Thesis, Public Administration, ORIDU, Odesa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2016 р.

Л. В. Сергієнко,
аспірант кафедри обліку і аудиту, асистент кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування, Житомирський державний технологічний університет

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

L. Sergiienko,
Postgraduate Student at the Department of Accounting and Auditing, Assistant at the Department of Economic Security, Public Management and Administration, Zhytomyr State Technological University

DIRECTIONS OF REFORMING OF THE STATE POLICY IN PROVISION OF A CIRCULAR ECONOMY IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL COOPERATION

Сучасні глобальні проблеми обумовлюють нові завдання щодо пошуку інструментів, які здатні вирішити або ж мінімізувати наслідки діяльності людської цивілізації. На основі аналізу результатів зустрічей міжнародної спільноти було обгрунтовано вплив міжнародної співпраці, в контексті вирішення проблем навколишнього середовища та забезпечення сталого економічного та соціального розвитку, на вектори формування державної політики. Виявлено, що Цілі сталого розвитку 2015–2030 рр., визначені на Саміті ООН у 2015 році в Нью-Йорку, можуть бути частково або повністю досягнуті за рахунок трансформації економічної системи до засад циркулярної економіки. Визначено, що така трансформація обумовить зміни не лише в економічній системі, а і в соціальній системі та в навколишньому середовищі, які в свою чергу, реалізуються в державній політиці. Впровадження засад циркулярної економіки матиме вплив на трансформації в законодавстві, реформування державного управління, а також на формування та розміщення продуктивних сил і інновацій в економіці. Розглянуто важливість налагодження співпраці з бізнесовими структурами та залучення їх у процеси трансформації економічних систем.

Modern global problem causing new challenges for finding tools that can solve or minimize the consequences of human civilization. The analysis of the results of the meetings of the international community could reasonably impact of international cooperation in the context of environmental problems and achieve sustainable economic and social development, public policy vectors. Found that the objectives of sustainable development 2015–2030 biennium, defined at the UN summit in 2015 in New York, can be partially or fully achieved by the transformation of the economic system to the principles of circular economy. Determined that this transformation should cause a change not only in the economic system, but also in the social system and the environment, which in turn are sold in public policy. Implementation of the principles of circular economy to affect the transformation legislation, reform of public administration, as well as the development and distribution of productive forces and innovation in the economy. Consider the importance of cooperation with businesses and involve them in the process of transformation of economic systems.

Ключові слова: циркулярна економіка, сталий розвиток, державна політика, стійкі моделі виробництва і споживання, реформування, трансформація економічної системи.

Key words: circular economy, sustainability, public policy, sustainable patterns of production and consumption, reform, the transformation of the economic system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Загострення екологічних проблем у глобальному масштабі, в більшості випадків, обумовлені економічними процесами та традиційною економічною моделлю економіки, яка не є ефективною з позицій екології та не відповідає сучасним вимогам сталого розвитку. Пошук нових інструментів, що здатні забезпечити гармонію між економічним зростанням і екологічною стійкістю задля забезпечення економіко-екологічної безпеки на планеті є нагальним завданням сучасної цивілізації. Концепція сталого розвитку вважається найбільш прийнятним та перспективним векто-

ром економіко-соціо-екологічного розвитку у сучасному світі та на основі положень якої базується модель економічної системи циркулярного типу. Впровадження концепції сталого розвитку, в цілому, та необхідність переорієнтації на положення циркулярної економіки, зокрема, формує нові завдання перед урядом усіх без винятку країн світу. Слід відзначити, що усвідомлення людством необхідності трансформації традиційних способів ведення господарської діяльності та переорієнтації з ресурсомісткої економічної моделі започатковано міжнародними організаціями, що діють у напрямі координації зусиль світової спільноти задля забезпечення економіко-соціального розвитку та екологічної безпеки, а також вирішення та/або мінімізації існуючих глобальних проблем.

2016	Швейцарія, Давос; Давоський економічний форум
2015	США, Нью-Йорк, Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку; Цілі сталого розвитку 2016-2030
2015	Франція, Париж, Паризька кліматична угода
2012	Бразилія, Ріо-де-Жанейро, Конференція ООН зі сталого розвитку (Ріо+20)
2002	ПАР, Йоганесбург, Всесвітній саміт зі сталого розвитку (Ріо+10)
2000	США, Нью-Йорк, Саміт Тисячоліття ООН, Цілі розвитку тисячоліття
1993	США, Нью-Йорк, Комісія зі сталого розвитку
1992	Бразилія, Ріо-де-Жанейро, Саміт Землі (Саміт Ріо)
1991	Нова редакція Всесвітньої стратегії охорони природи
1987	Міжнародна комісія з навколишнього середовища та розвитку (Комісія Брундтланд), доповідь «Наше спільне майбутнє»
1982	37 сесія Генеральної Асамблеї ООН; Всесвітня хартія охорони природи
1980	Всесвітня стратегія охорони природи
1975	Фінляндія, Хельсінкі; Нарада з безпеки і співробітництва в Європі
1973	ЄС, Програма дій у галузі навколишнього природного середовища
1972	Швеція, Стокгольм; Конференція ООН «Людина і навколишнє середовище»

ФОРМУВАННЯ ВЕКТОРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Рис. 1. Міжнародне співробітництво щодо сталого розвитку

АНАЛІЗ

ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання ефективності державного управління в економіко-екологічній сфері піднімалися в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема:

— проблемам державного екологічного регулювання присвячені роботи В. Бакуменка, Ю. Гладкого, Б. Данилишина, Є. Євсєєва, А. Качинського, Н. Кропотової, О. Лазора, Ю. Лебединського, О. Мордвінова, Н. Нижник, О. Несветова та ін.

— проблеми екологічної політики: в контексті теоретичних та практичних засад удосконалення державного управління розглянуті у роботах В. Шевчука, Г. Білявського, О. Лазора, В. Лук'янихіна, Т. Галушкіної та ін.; в частині регіонального та державного управління досліджували Н. Нижник, В. Керецман, О. Куценко, А. Голіков, В. Лісничий, С. Романюк, М. Томенко, В. Рехкал, В. Тертичко та ін.;

— питання державотворення в контексті взаємозв'язку сталого розвитку, глобалізації та трансформації економіки присвячені роботи О. Білоруса, О. Врублевської, М. Згуровського, О. Осауленко, А. Романовича, І. Синякевича, А. Урсула, Т. Туниці, Є. Хлобистова та ін.;

— проблеми екологізації діяльності суб'єктів господарювання розглядали О. Балацький, І. Бистряков, О. Веклич, Е. Гірусов, Б. Данилишин, О. Кашенко, І. Карагодов, Л. Мельник, В. Міщенко, І. Потравний, В. Сахаєв, І. Синякевич, О. Теліженко, С. Христенко та ін.

Не применшуючи значення наукових розробок вчених та віддаючи належне напрацюванням у цій сфері, слід відзначити, що проблеми реформування державного управління в контексті переходу до положень циркулярної економіки з метою досягнення екологічної безпеки, підтримки сприяння належним темпам економічного зростання та забезпечення сталого розвитку на сьогоднішній день є не вивченими, що актуалізує дослідження у цьому напрямі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Обґрунтувати вектори формування державної політики в умовах трансформації економічної системи до стійких моделей виробництва і споживання, зокрема, циркулярної економіки в контексті міжнародної співпраці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Гостру необхідність усвідомлення впливу людської діяльності на природне середовище описував В.І. Вернадський [3, с. 175], зазначаючи, що "Історичний процес на наших очах докорінно змінюється ... Людство, взяте в цілому, стає потужною геологічною силою". Порівнюючи людське суспільство з величезною геологічною силою, вчений вважав, що завдяки вивченню законів природи, дії людини розвиватимуться у напрямі забезпечення гармонії "суспільство-природа", для цього, на думку В.І. Вернадського, "людство в загальнопланетарному масштабі повинно, по-перше, усвідомити свою відповідальність за життя на планеті Земля, а, по-друге, знати закони розвитку ноосфери і розумно регулювати її функціонування. Якщо людина і людство зрозуміли це, то вони не будуть працювати не на самознищення, а будуть діяти, за Володимиром Івановичем в новому, ноосферному аспекті, не лише як окрема особа, родина чи рід, держава чи Союз, але, що найголовніше, й у планетарному масштабі" [18].

Досягнення сталого розвитку людської цивілізації в цілому та впровадження економічної системи циркулярного типу зокрема, зважаючи на сучасні глобалізаційні процеси та транснаціоналізацію економіки, потребує рішучих та, насамперед, погоджених дій з боку кожного окремого міжнародного суб'єкту. Важливу роль у формуванні напрямів національних політик відіграє міжнарод-

на співпраця, в контексті якої, ще у 1972 році вперше ООН піднімалися питання переходу країн до сталого розвитку (рис. 1).

Проблеми сталого розвитку міжнародні організації почали піднімати майже півстоліття тому. Зокрема вперше у 1972 році в Швеції, в Стокгольмі на Конференції ООН, присвяченій проблемам навколишнього середовища, де були присутні 113 країн та 19 міжнародних організацій, було закладено фундамент міжнародної екологічної політики та здійснено перші спроби розв'язати економіко-екологічні проблеми шляхом розробки та прийняття міжнародних угод: Програма ООН з навколишнього середовища, Стокгольмська декларація з питань довкілля, План дій ООН з навколишнього середовища. Слід зазначити, що основні думки, висловлені країнами та міжнародними організаціями були включені в 1980 році до Всесвітньої стратегії охорони природи. Однак у 1991 році затверджено нову редакцію Всесвітньої стратегії охорони природи. В свою чергу, у 1973 році країни Європейського співтовариства розробили Програму дій у галузі навколишнього середовища, а в 1975 році в Швеції в Хельсінках було проведено Наряду з безпеки та співробітництва в Європі. У 1982 році на 37 сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Всесвітню хартію охорони природи.

У 1984 році створено Міжнародну Комісію з навколишнього середовища та розвитку, яка діяла по 1987 рік та на чолі якої була Генеральний секретар ООН, міністр навколишнього середовища Норвегії Гро Гарлем Брундтланд. У 1987 році за результатами діяльності Комісії була підготовлена доповідь, що прийнята на 42 сесії Генеральної Асамблеї ООН, та, в якій основна увага зверталася на взаємозв'язок соціального, економічного та екологічного розвитку. За основу було взято концепцію сталого розвитку, адже як зазначила Гро Гарлем Брундтланд [25]: "...це було б непоправною помилкою. Навколишнє середовище не існує в ізоляції від людської діяльності, від потреб і бажань людей. І спроби захистити його, що не беруть до уваги задоволення людських потреб, призвели до того, що в деяких політичних колах до цих спроб стали ставитися як до чогось наївного, відірваного від життя ... Навколишнє середовище — це місце нашого життя, а розвиток — це наші дії щодо поліпшення нашого добробуту в ньому. Обидва ці поняття нероздільні". Доповідь мала назву "Наше спільне майбутнє" і на основі її було підготовлено меморандум під егідою ЮНЕП "Екологічна перспектива на період до 2000 р. і далі". На думку В.С. Крисаченко [13]: "Обидва ці документи мали парадигмальний вплив на стиль мислення доби, особливо політичних діячів, й істотно вплинули на напрям та характер природоохоронних рішень у світі в цілому, та його окремих регіонах зокрема на формування сучасної екологічної культури. У своїй сукупності вони окреслили не лише засади стратегії стійкого розвитку суспільства і природи, а й правові принципи охорони навколишнього середовища і забезпечення розвитку, влаштування буття на засадах культури та еволюції, своєрідної культурно-еволюційної реальності". Питання взаємозв'язку економічних процесів та їх впливу на екологічний стан почали усвідомлюватися міжнародною спільнотою задля збереження навколишнього середовища та вироблення нових векторів економіко-соціального розвитку. Використовуючи напрацювання Комісії Брундтланд в сфері сталого розвитку, у 1992 році на Саміті Землі в Ріо-де-Жанейро, де були присутні 114 очільників країн, близько 10000 представників 178 держав та 1400 неурядових організацій, було актуалізовано найважливіше завдання людської цивілізації — збереження навколишнього середовища. Основними результатами цієї конференції є роз-

робка Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 року щодо навколишнього середовища та розвитку, а також затвердження ключового документу "Порядок денний XXI століття", два розділи з чотирьох якого присвячені економіко-соціальним питанням та проблемам збереження та раціонального використання природних ресурсів. Доцільно зауважити, що план дій ООН зі сталого розвитку "Порядок денний XXI століття" містить також методи впровадження запропонованих підходів щодо поліпшення економічного, соціального та екологічного становищ у планетарному масштабі. Реалізація цього документу передбачає обов'язкове виконання його положень урядами країн та включення основних положень при розробці національних стратегій, планів дій та державної політики з метою забезпечення реалізації концепції сталого розвитку з урахуванням можливостей міжнародного співробітництва та глобального партнерства.

Важливим результатом проведення Саміту Землі (Ріо) у 1992 році є створення у грудні цього ж року, відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, Комісії зі сталого розвитку, що покликана функціонально забезпечити реалізацію міжнародної угоди, досягнутої на Саміті в Ріо-де-Жанейро в контексті її моніторингу та виконання не лише на міжнародному рівні, а і на місцевому, національному та регіональному рівнях.

Наступний етап щодо розвитку положень сталого розвитку стало проведення Саміту Тисячоліття в Нью-Йорку у 2000 році, де було визначено вісім основних цілей, в тому числі: досягнення екологічної стійкості та розширення міжнародного співробітництва з метою досягнення розвитку, які 193 держави та більш ніж 23 міжнародні організації зобов'язалися досягти до 2015 року.

Наступною міжнародною зустріччю був Всесвітній Саміт зі сталого розвитку (Ріо+10), що пройшов у Південно-Африканській Республіці, в Йоханнесбурзі в 2002 році, і де були присутні не лише глави та уряди держав, міжнародні організації, а і недержавні організації та представники потужного бізнесу. Саміт зі сталого розвитку став ключовим у напрямі переходу до положень сталого розвитку, світова спільнота наголосила на необхідності виконання прийнятого Плану дій ООН зі сталого розвитку "Порядок денний XXI століття" (Ріо-де-Жанейро, Саміт Землі, 1992 р.) та Цілей розвитку тисячоліття (Нью-Йорк, Саміт Тисячоліття, 2000 р.). Слід відзначити, що результатом діяльності Саміту в Йоханнесбурзі стала Йоханнесбурзька декларація зі сталого розвитку, де було підбито підсумки щодо діяльності зі сталого розвитку та визначено основні досягнення починаючи з 1972 року (Стокгольм, Швеція, Конференція ООН "Людина і навколишнє середовище"), а також задекларовано завдання і зобов'язання на майбутнє щодо забезпечення економічного, екологічного та соціального добробуту; План дій щодо виконання рішень Саміту, де окрім проблем бідності та охорони здоров'я, основна увага зверталася на зміну нестійких моделей виробництва та споживання, раціональне використання природних ресурсів, питання сталого розвитку в глобальному масштабі та окремих країн, а також проблеми побудови інституційної системи забезпечення сталого розвитку. Циркулярна економіка як стійка модель виробництва і споживання, базуючись на положеннях сталого розвитку, покликана забезпечити вирішення окреслених питань за умови розширення партнерських відносин та вироблення спільного плану дій в даному напрямі. Слід відзначити, що міжнародна спільнота під керівництвом ООН, у 2002 році зустрічалася з питань фінансування розвитку на Міжнародна конференція з фінансування розвитку, Монтерей, Мексика та на Конференції міністрів (Доха, 2002 р.), де було

визначено основні та спільні бачення та очікування щодо майбутнього розвитку людської цивілізації.

У 2012 році, в Бразилії, в Ріо-де-Жанейро, представники бізнесу, недержавні організації та лідери 193 країн світу зустрілися на конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо+20), де взяли на себе зобов'язання щодо конкретних дій, зокрема в напрямі провадження зеленої економіки та побудови інституційної інфраструктури в контексті забезпечення сталого розвитку. В свою чергу, в 2015 році, у Франції, в Парижі, в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату було укладено Паризьку кліматичну угоду, яка повинна замінити з 2020 року аналогічний документ у цій сфері — Кіотський протокол. Відмінність цих нормативно-правових актів полягає в тому, що відповідно до Паризької кліматичної угоди зобов'язання щодо скорочення викидів беруть на себе всі без винятку держави, не залежно від ступеня їх економічного розвитку, у той час, коли Кіотський протокол передбачає зобов'язання щодо скорочення шкідливих викидів в атмосферу розвинутими країнами та країнами з перехідною економікою.

У той же час, у 2015 році, в США, Нью-Йорк, в рамках 70 сесії Генеральної Асамблеї ООН було проведено Саміт для прийняття Порядку денного в галузі розвитку, де піднімалися питання, що безпосередньо стосуються його економічного, соціального та екологічного аспектів у міжнародному масштабі. Представники держав, що брали участь в цьому Саміті, взяли на себе зобов'язання щодо адаптації національних планів та програм дій до визначених на Саміті цілей, розроблених на період 2016—2030 рр. Доцільно зауважити, що визначені цілі не є юридично обов'язковими, однак окреслені з метою, що міжнародна спільнота, в тому числі включаючи глав держав, усвідомлюючи необхідність економіко-соціо-екологічного розвитку планети, візьмуть на себе відповідальність щодо створення національних механізмів державного управління, що відповідатимуть досягненню визначених цілей на до 2030 року. Розробка та впровадження на рівні окремих держав ефективних стратегій, національних планів та програм дій, що відповідатимуть векторам, окресленим на Саміті в Нью-Йорку в 2015 році, безпосередньо визначатиме рівень досягнення цілей в планетарному масштабі.

Як зазначив у своєму виступі на Саміті ООН з Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року, який відбувся в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, Президент України Петро Порошенко [21] "Для досягнення Цілей Сталого Розвитку на національному рівні Україна здійснюватиме нові програми і проекти, які на практиці забезпечать макроекономічну стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість. Цілі Сталого Розвитку слугуватимуть в якості загальної основи для подальших перетворень в Україні". Зважаючи на це, Україна визначила шлях розвитку на майбутні 15 років, в основі якого лежать положення сталого розвитку. Зважаючи на те, що основа концепції циркулярної економіки ґрунтується на положеннях сталого розвитку, трансформація вітчизняної економічної системи неминуче повинна пролягати в цих межах. Адже раціонально впроваджена концепція циркулярної економіки може задовольнити більшість завдань, визначених міжнародною спільнотою. Зокрема Цілі Сталого Розвитку 2016—2030 рр. можуть бути частково або повністю досягнуті завдяки трансформації існуючої економічної системи та впровадженням циркулярної економіки, а саме:

— Подолання бідності (подолання бідності у всіх її формах та усюди); Кінець голоду (подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства). Цир-

кулярна економіка як модель раціонального виробництва еко-продуктів є чинником поліпшення харчування, в свою чергу, мінімізація використання первинних ресурсів дозволяє досягти продовольчої безпеки, а створення нової інфраструктури циркулярної економіки обумовлює забезпечення населення новими робочими місцями і, як наслідок, є інструментом подолання бідності. Зазначене в повному обсязі відповідає сталому розвитку.

— Здоров'я і благополуччя (забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх). Циркулярна економіка покликана виробляти органічну продукцію та еко-товари. Завдяки циркулярній системі, що передбачає рециклінг відходів та використання еко-матеріалів забезпечується мінімальний шкідливий вплив на навколишнє середовище в цілому, та в свою чергу, життя кожної окремої людини, на відміну від продуктів лінійної економіки.

— Якісна освіта (забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя). Гендерна рівність (забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат). Мир, правосуддя та ефективні інститути (сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях). Економія, що досягається завдяки трансформації економічної системи до циркулярного типу, дозволяє здійснювати інвестування в інші проекти, що забезпечують реалізацію цілей сталого розвитку.

— Чиста вода і санітарія (забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх). Повна утилізація та переробка відходів як основа циркулярної економіки є запорукою мінімізації шкідливих викидів, що забруднюють водні ресурси планети та підтримання загальної санітарії, а раціональне споживання ресурсів, в тому числі і водних, є фундаментальним положенням циркулярної економіки.

— Доступна і чиста енергія (забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії). Відходи на полігонах, в циклах циркулярної економіки, можуть стати недорогим та стійким джерелом енергії.

— Гідна робота і економічне зростання (сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх). Впровадження системи циркулярної економіки передбачає створення нового сектору — переробної промисловості, що в свою чергу, сприяє створенню нових робочих місць зокрема, та економічному зростанню в цілому.

— Промисловість, інновації та інфраструктура (створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям). Циркулярна економіка передбачає створення раціональної інфраструктури, де забезпечуватимуться застосування інновацій при розробці продуктів, та системно обслуговуватиметься промислова сфера з мінімальним використанням вхідної первинної сировини.

— Зменшення нерівності (скорочення нерівності всередині країн та між ними). Побудова нової економічної системи циркулярного типу, створення нових робочих місць дозволить скоротити частку безробітних, що, в свою чергу, частково вирішить проблеми нерівності.

— Стійкі міста і комунікації (забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості і екологічної стійкості міст і населених пунктів). Стрімкі темпи урбанізації обумовлюють

проблеми навколишнього середовища в частині накопичення відходів та шкідливих викидів в атмосферне повітря, що, в свою чергу, порушує стійкість міст та населених пунктів. Реалізація циркулярної економіки сприятиме зменшенню не лише промислових відходів, а і відходів споживання.

— Відповідальне споживання і виробництво (забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва). Концепція циркулярної економіки є альтернативною та раціональною моделлю відповідального споживання і виробництва.

— Зміна клімату (вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками). Зміна клімату, виснаження природних ресурсів є поштовхом до радикальної зміни існуючих економічних систем. Циркулярна економіка є кардинально іншою концепцією, що покликана пригальмувати стрімкі темпи деградації планети та, як наслідок, розв'язати глобальні проблеми.

— Життя під водою (збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку). Життя на землі (захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель. Раціональне використання природних ресурсів, збереження їх, шляхом повторної переробки промислових відходів та відходів споживання, зміна свідомості щодо використання речей та споживання товарів є ключовим фактором, що забезпечить стійкість розвитку та збереження життя під водою та життя на землі. В свою чергу, проблеми, пов'язані з деградацією земель, у тому числі, і обумовлені неефективною політикою в сфері поводження з відходами, що призвела до їх накопичення у критично великій кількості та використання земель під полігони, можуть бути розв'язані шляхом рециклінгу, що і є одним із циклів економічної системи циркулярного типу.

— Партнерство для цілей (зміцнення засобів здійснення й активізації роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку). Реалізації циркулярної економіки на міжнародному рівні дозволить посилити співпрацю не лише серед держав, а і між компаніями, що працюють на світовій арені, шляхом побудови відносин між ними для забезпечення циклів та відповідають інтересам сталого розвитку.

З огляду на це, державна політика країн, що взяли відповідальність діяти в напрямі переходу до сталого розвитку, повинна враховувати і переваги, що досягаються в результаті функціонування суб'єктів різних рівнів на положення циркулярної економіки. Однак, незважаючи на позитивні тенденції усвідомлення міжнародною спільнотою переходу до стійких моделей виробництва і споживання в цілому, і до положень циркулярної економіки зокрема, рух у цьому напрямі відбувається досить нерівномірно. В один і той же час, одні країни прийняли радикальні та швидкі зміни і досягли значного прогресу, а інші, серед яких, країни, які найбільше потребують перетворень у цьому напрямі, жодних перетворень не здійснювали, чим суттєво викривлюють сучасну загальну картину у світовому масштабі щодо становлення на шлях сталого розвитку людської цивілізації. Така ситуація обумовлена різним рівнем економічного розвитку країн та не достатньо ефективною державною політикою. Зважаючи на особливості функціонування кожної окремої країни, універсальної програми для трансформації національної політики у напрямі переходу до стійких моделей виробництва та споживання, зокрема до циркулярної економіки, бути не може. Проте основою для перебудови країн та переходу до циркуляр-

ної економіки є рішення, прийняті міжнародною спільнотою.

Слід відзначити, що розвинені країни Європи вже оцінили значення циркулярної економіки в забезпеченні досягнення сталого розвитку. Зокрема підраховано, що в Європі побудова циркулярної економіки призведе до "створення 580 000 робочих місць та заощадження щороку 500 євро в кожній оселі на вартості енергії. Натомість, "в Нідерландах концепт циркулярної економіки дозволить заощадити 7 млрд євро щороку та створити 54 000 робочих місць" [17].

Враховуючи курс України щодо інтеграції в європейську спільноту, необхідним є визначення пріоритетів подальшого розвитку країни в забезпеченні можливостей максимального використання переваг від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Як зазначається в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень [1]: "Європейський Союз, будучи потужним виробником та експортером високотехнологічної продукції (найбільш прибутки від експорту в ЄС забезпечуються високо- та середньотехнологічними секторами, серед яких машинобудування, хімічна та фармацевтична галузі, авіакосмічна промисловість, харчопереробний комплекс), дотримується курсу на стимулювання промислових інновацій, а також розбудову циркулярної економіки на засадах сталого розвитку". Таким чином, вважається, що "Україні слід активізувати міжнародний діалог щодо ефективного використання європейського досвіду і фінансової допомоги у розбудові власних наукоємних, інноваційно орієнтованих і високотехнологічних виробництв, а також залучення інвестицій у найбільш перспективні з точки зору співробітництва з ЄС галузі української промисловості" [1].

Зважаючи на майбутній вектор України як держави сталого розвитку, перед країною з'являються нові завдання, що полягають у розробці програм та планів з урахуванням інструментів, які забезпечуватимуть досягнення Цілей сталого розвитку. Тому базою у цьому випадку є положення державної політики, вплив на вектори якої визначені безпосередньо результатами рішень, прийнятих у міжнародному масштабі у рамках глобальної співпраці. Адже основні та найбільш вагомі міжнародні домовленості за останні роки, зокрема, в сфері становлення сталого розвитку у світі, обумовили напрями розвитку України в зазначеній сфері, що підтверджується побудовою вітчизняної нормативно-правової бази на шляху забезпечення екологічної безпеки, економічного розвитку та соціального консенсусу.

Важливою подією щодо усвідомлення людством наслідків науково-технологічного прогресу та розробки подальших дій був Давоський економічний форум (Швейцарія), що пройшов у 2016 році та присвячений переходу до Четвертої революції. На думку засновника та президента Всесвітнього економічного форуму, швейцарського економіста Клауса Шваба [22] "Лінійні моделі виробництва, що дісталися нам у спадок від попередніх революцій, сьогодні виявляють безліч серйозних недоліків, одним з яких є зростаючі екологічні проблеми; і нова промислова революція покликана виправити накопичені негативні фактори. Одним з інструментів вирішення проблеми забруднення і забезпечення сталого екологічного майбутнього є циркулярна економіка, що передбачає безперервний оборот технічних і біологічних матеріалів при виробництві та збереження цінних природних ресурсів". Слід відзначити, що, в рамках економічного співробітництва, екологічні проблеми та соціальний розвиток розглядаються на сьогоднішній день як нерозривно пов'язані сфери. В свою чергу, модель

циркулярної економіки розглядають як найбільш перспективну альтернативну концепцію, що здатна раціонально використовувати, відновлювати природні ресурси та забезпечувати економічне зростання не лише окремих суб'єктів господарювання, а і на рівні міст та країн, а також у глобальному масштабі. Зокрема це концепція, що покликана переосмислити значення ресурсів в економіці, а також стати основою для Четвертої промислової революції. Адже, як зазначено на форумі в Давосі [22]: "поширення інтернету речей відкриває можливість реалізації циркулярних інновацій. Зниження вартості сенсорних технологій і поширення мереж дозволяють підключити кожен компонент, що надходить у виробничий процес. Дані, які збираються через такі підключення, дають можливість дізнатися місце походження продукту, спосіб виробництва і кількість енергії, витраченої на його виробництво. Ці дані лежать в основі циркулярної економіки". Значна увага в забезпеченні положень циркулярної економіки та входження в нову епоху "Індустрія 4.0" (Концепція "Індустрії 4.0" або Четверта промислова революція вперше сформульована на Ганноверській виставці в 2011 році, що означає впровадження "кіберфізичних систем" в заводській процесі та характеризується злиттям технологій і розмиванням кордонів між фізичними, цифровими і біологічними сферами) належить інноваціям.

У частині перспектив розвитку науково-технічного і виробничого співробітництва України з країнами ЄС, відповідно до аналітичної записки Національного інституту стратегічних досліджень [1] визначено "запровадження в Україні принципів циркулярної економіки шляхом забезпечення плідного співробітництва з ЄС у сфері виробництва екологічно чистої продукції, перероблення відходів, вторинного виробництва, запровадження енерго- та ресурсоефективних технологій у промисловості". За підрахунками Європейського Союзу "запровадження ресурсоефективних технологій виробництва на всіх ланках виробничих ланцюгів дозволить скоротити потреби промисловості у сировинних ресурсах на 17—24 % до 2030 р. та знизити щорічні витрати підприємств на 630 млрд євро" [23]. Як вважають в Національному інституті стратегічних досліджень [1] "до актуальних, на сьогодні, напрямів двостороннього співробітництва з ЄС у цій сфері слід віднести освоєння та розвиток в Україні альтернативних джерел енергії; створення виробничих потужностей з перероблення побутових та промислових відходів; розвиток виробництва органічної харчової продукції. Перспективність цих напрямів обумовлена наявністю в ЄС містких ринків та значним попитом на ці види продукції з боку промислових підприємств та домогосподарств, міцною підтримкою розвитку таких виробництв на рівні Європейської Комісії".

Що стосується економічного розвитку, то необхідним є переорієнтація вітчизняної економіки з імпортоорієнтованої на економічну систему, що забезпечувала б побудову та розвиток замкнених циклів виробництва продукції шляхом залучення інвестицій та створення на території України дочірніх компаній і спільних підприємств. Адже, саме суб'єкти великого бізнесу визначають подальший економічний розвиток, та безпосередньо чинять вплив на екологічну сферу. Стрімкі глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі змінюють роль національних держав в економічному, соціальному та екологічному розвитку людської цивілізації. Держави поступово здають свої позиції транснаціональним компаніям. Якщо раніше питання міжнародних відносин лежали лише в площині взаємовідносин між державами, то, на сьогодні, зважаючи на глобалізаційні трансформації, до цієї категорії об'єк-

тивно слід включати такий суб'єкт, як транснаціональні утворення. В умовах глобалізації, національні держави та міждержавні відносини є складовою міжнародних відносин, однак провідну роль відіграють потужні транснаціональні корпорації. Така ситуація склалася під впливом еволюції економічної взаємодії між країнами, яка, в свою чергу, раніше мала прояв лише в торговельних відносинах, але з часом, розвитком науки і техніки, промисловими революціями, що керувалися постійним розширенням виробництва, зароджувалися окремі економічні суб'єкти. Як зазначає Ернест Заграва [7]: "Все більш величезні сектори економік країн переходили під контроль поодиноких гігантів, що як ті спрути пронизували собою всі закутки національного господарства. Скажімо у 1950 році 130 компаній контролювали половину (!) економіки США. Ця молада і завзята сила ще наприкінці 19-го століття стала намагатися диктувати державам свої умови". Транснаціональні компанії є своєрідним орієнтиром розвитку, безпосередньо впливаючи не лише на світову економіку, науку, соціальну сферу та екологію, а і на міжнародну політику та держави, зокрема. З цього приводу, Томас Фрідман (Thomas Friedman) [24] зазначає, що "Не кожна країна почувується частиною глобалізаційної системи, проте кожна прямо чи опосередковано зазнає впливу цієї системи". Потужні позиції транснаціональних корпорацій підтверджуються статистичними даними, згідно з якими "на ТНК припадає приблизно половина світового промислового виробництва, 63 % зовнішньоторговельного обороту. Транснаціональні корпорації контролюють до 80 % патентів та ліцензій на нову техніку, технології та "ноу-хау". Під їхнім контролем перебуває 90 % світового ринку пшениці, кави, кукурудзи, лісоматеріалів, тютюну та залізної руди, 85 % — ринку міді і бокситів, 80 % — ринку чаю та олова, 75 % — сирової нафти, натурального каучуку та бананів. Половина експортних операцій США здійснюється американськими та іноземними ТНК, у Великій Британії цей показник складає 80 %, у Сінгапурі — 90 %" [6]. Зважаючи на наведені дані та можливості транснаціональних компаній базувати свою діяльність на положеннях сталого розвитку, мінімізуючи негативний вплив на навколишнє середовище, закономірним є процес використання потенціалу великих бізнесових угруповань для досягнення спільної мети в планетарному масштабі — досягнення економічного добробуту одночасно з вирішенням проблеми обмеженості ресурсів і забруднення природного середовища. Великий бізнес є потенціальним суб'єктом реалізації положень циркулярної економіки в забезпеченні стійкості виробництва і споживання. З огляду на те, що велике значення транснаціональні компанії відіграють у розробці та впровадженні інновацій, міжнародній спільноті в цілому та урядам країн зокрема, слід використовувати стимулюючі інструменти щодо скерування інвестицій в екологізацію виробництва та побудові замкнених циклів господарської діяльності в контексті реалізації циркулярної економіки. Адже, в умовах відсутності будь-яких регулюючих законодавчих норм, суб'єкти господарювання, враховуючи їх основну мету — максимізацію прибутків, особливої уваги на забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища не приділяють, використовуючи природні ресурси у такий спосіб, що є найменш затратним для їх діяльності. Зважаючи на це, більшість країн, усвідомлюючи значення приватного сектору в забезпеченні економічного зростання, впровадили регуляторні системи, в частині економічних та юридичних обмежень та мотивацій (ліцензії, податкові пільги, канікули, субсидіювання, пільгове фінансування, торговельні тарифи тощо), що дозволи-

ло стимулювати процес інвестування в інновації щодо екологізації господарської діяльності.

Процес транснаціоналізації пришвидшується і охоплює дедалі більший масштаб, тому цілком логічним є те, що великі корпорації залучаються і повинні залучатися як на світовому рівні, так і на рівні кожної країни до розробки та впровадження нових стратегічних інструментів, що покликані вирішити глобальні проблеми людства. Натомість циркулярна економіка, як зазначалося вище, є концепцією, що здатна задовольнити визначені на Саміті ООН в Нью-Йорку (2015) Цілі сталого розвитку на 2015—2013 рр., та забезпечити основу для розробки подальшої політики України в цьому напрямі. Адже, як зазначив Президент Петро Порошенко на цьому Саміті, Україна рухатиметься в напрямі забезпечення сталого розвитку шляхом розробки нових програм та планів дій, а також впровадження ефективних моделей економіки на практиці. Слід відзначити, що трансформація економічної системи до циркулярного типу в забезпеченні екологічної безпеки обумовлює зміни в державній політиці, фінансовій, економічній, соціальній, фіскальній сферах, розробку та впровадження нових технологій, необхідність залучення інвестицій для розвитку замкнених циклів, а також потребує реформування законодавчої бази, створення інститутів, що здатні забезпечити економічне зростання без шкоди навколишньому середовищу на основі положень циркулярної економіки. Таким чином, реформування державної політики у забезпеченні Цілей сталого розвитку 2016—2030 рр. у контексті трансформації економічної системи до циркулярного типу неодмінно призведе до змін в економічній, соціальній системах та в навколишньому середовищі, що наведено на рисунку 2.

Забезпечення повністю або частково досягнення Цілей сталого розвитку 2015—2030 рр. завдяки впровадженню положень циркулярної економіки вплине на економічну систему в частині побудови нового сектору економіки та трансформації інфраструктури існуючих секторів. Новий сектор економіки передбачає побудову інфраструктури переробної промисловості в контексті забезпечення мінімізації відходів шляхом їх рециклінгу та утилізації. Циркулярна економіка базується на положеннях, що передбачають створення продукції, яка по закінченню життєвого циклу, не перетворюється у відходи, а після рециклінгу повертається в процес виробництва як цінний ресурс. За такою схемою здійснюється діяльність багатьох європейських компаній та суб'єктів господарювання Китаю. Це стосується як великого бізнесу, так і середніх підприємств. Зокрема, як зазначає Лінда Халеніус [19] "целюлозно-паперова промисловість Фінляндії — це яскравий приклад великої промисловості, де майже всі матеріали і побічні продукти від переробки деревини вже використовуються для виробництва багатьох видів продукції або для генерації відновлюваної енергії... Удосконалення процесу використання сировини, як правило, йде рука об руку з економією енергії. Будучи країною з холодним кліматом, де немає власних запасів викопного палива, Фінляндія вже давно усвідомила необхідність підвищення енергоефективності в промисловості і житлових будівлях. З огляду на необхідність скорочення викидів і ослаблення глобального потепління, поширення такого досвіду зараз важливіше, ніж будь-коли". Що стосується трансформації існуючих секторів економіки в контексті положень циркулярної економіки, то тут в першу чергу необхідно звернути увагу на впровадження нових технологій, що здатні забезпечити розробку такої продукції, яка в подальшому буде використовуватися як основа для виробництва іншого продукту.

Циркулярна економіка є моделлю, що повністю відповідає вимогам стійкого виробництва і споживання.

У свою чергу, зміни в економічній сфері в умовах провадження господарської діяльності циркулярного типу полягатимуть у створенні нових робочих місць, що, як наслідок, дозволить вирішити проблеми безробіття та забезпечити економічний добробут.

Провадження діяльності на засадах циркулярної економіки матиме вплив також на соціальну систему, що полягатиме у забезпеченні інтенсивного розвитку людського капіталу, реалізації соціальних проектів, підвищенні якості життя та досягненні соціального консенсусу за рахунок економії ресурсів та побудові замкненого циклу, що дасть змогу здійснювати фінансування соціальних кампаній в цілому, та отримувати достатній рівень доходу домогосподарствами зокрема.

Циркулярна економіка в забезпеченні реалізації Цілей сталого розвитку 2015—2030 рр. здатна чинити вплив на систему навколишнього середовища, а саме: в частині раціонального використання первинних природних ресурсів, що є базовим положенням цієї концепції; в контексті мінімізації обсягів відходів та шкідливих викидів в навколишнє середовище за рахунок виробництва еко-продукції та побудові замкнених виробничих циклів, що обумовить уникнення та / або мінімізації значних обсягів відходів виробництва та споживання; в частині забезпечення екологічної безпеки та безпеки життєдіяльності і здоров'я людини, адже поява концепції циркулярної економіки є логічною відповіддю на завдання сьогодення щодо вирішення нагальних глобальних проблем екологічного характеру.

Зазначене вище безумовно реалізуватиметься в державній політиці, та призведе до трансформації законодавства і реформування державного управління. Щодо змін у законодавстві, то, насамперед, це стосуватиметься екологічного, фінансового, трудового, адміністративного, цивільного та кримінального права. Екологічне законодавство зміниться в частині закріплення вимог щодо раціонального використання природних ресурсів в Земельному кодексі України [8], Водному кодексі України [4], Кодексі України про надра [11], Лісовому кодексі України [14] та інших нормативно-правових актах екологічного спрямування, а також положень, що стосуються охорони навколишнього середовища в контексті забезпечення положень циркулярної економіки з урахуванням економічних, екологічних та соціальних інтересів суспільства.

Трансформація фінансового законодавства зачіпатиме:

- господарську сферу, в частині зміни традиційних засад господарювання (процесу організації та здійснення господарської діяльності) та регулюванні відносин, що виникають між суб'єктами господарювання, що повинно бути відображено у Господарському кодексі України [5], при цьому сприяти розповсюдженню інформації, направленої на формування у економічних агентів усвідомлення необхідності здійснення діяльності на засадах циркулярної економіки;

- фіскальну сферу, в частині закріплення положень щодо податкових пільг, канікул, вільні зони тощо та проявлятиметься в Податковому кодексі України [16];

- бюджетну сферу (Бюджетний кодекс України [2]) в контексті формування бюджету з урахуванням статей видатків: на фінансування проектів щодо реалізації циркулярної економіки; фінансування економічних агентів, що провадять діяльність циркулярного типу; на науку, технології та інновації з метою пришвидшення темпів реалізації концепції тощо;

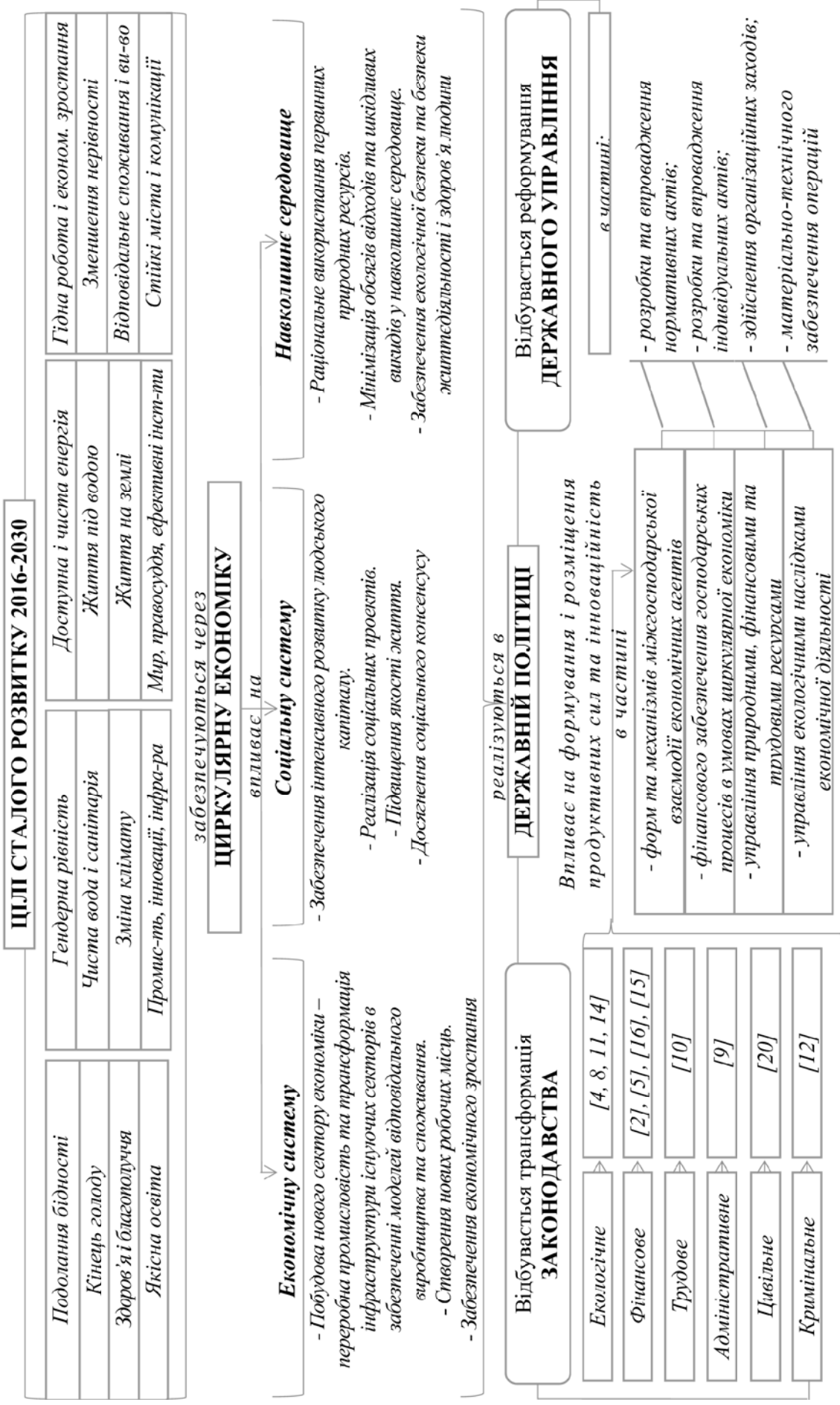

Рис. 2. Реформування державної політики у забезпеченні Цілей сталого розвитку 2016—2030 рр. у контексті трансформації економічної системи до циркулярного типу

— митну систему, в частині регулювання відносин, що виникають між суб'єктами господарювання — резидентами та нерезидентами України, що базуються на принципах циркулярної економіки та закріплення пільгових умов у Митному кодексі України [15], що сприятимуть розвитку господарської діяльності замкнутого типу.

Що стосується трудового законодавства, то в Кодексі законів про працю України [10], доцільно передбачити норми, що регулювали б трудові відносини у сфері циркулярної економіки в частині закріплення положень щодо поліпшення умов трудової діяльності працівників, задіяних у даній сфері. Враховуючи те, що Кодексі законів про працю України [10] прийнятий ще в 1971 році, коли діяв комуністичний лад і командна економіка, була обмеженість вибору, в тому числі і моделей виробництва та споживання. Натомість на сьогодні сучасні економіко-екологічні реалії вимагають нових стійких моделей виробництва і споживання, що формує також вибір працівником сфери його трудової діяльності. З огляду на це, з метою популяризації циркулярної економіки, доцільним є передбачення в трудовому законодавстві норм, пов'язаних з поліпшенням становища працівників у трудових відносинах, що задіяні у сфері циркулярної економіки. Ці положення є одночасно причиною та результатом стабілізації економічного становища та забезпечення економічного зростання за рахунок циркулярної економіки та повинні стати суттєвою перевагою серед економічних моделей для вибору місця трудової діяльності працівників, що пришвидшить темпи трансформації економічної системи до циркулярного типу в цілому.

У свою чергу, трансформація адміністративного законодавства в контексті забезпечення циркулярної економіки обумовлена зміною характеру публічно-правових відносин юридичних осіб та органів державної влади та повинна бути відображена у вигляді закріплення норм у Кодексі адміністративного судочинства України [9] щодо захисту прав, свобод та інтересів економічних агентів — суб'єктів циркулярної економіки у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій.

Цивільне законодавство, внаслідок трансформації економічної системи до циркулярного типу, зміниться в частині закріплення норм у Цивільному кодексі України [20] щодо регулювання немайнових та майнових відносин економічних агентів у процесі провадження діяльності на засадах циркулярної економіки.

Натомість кримінальне законодавство в контексті циркулярної економіки трансформується шляхом закріплення норм в Кримінальному кодексі України [12], що регулюють правове забезпечення охорони прав і свобод громадян України, власності та запобігатимуть злочинам.

Трансформація законодавства, внаслідок зміни економічної системи та перехід до циркулярної економіки, що було окреслено вище, неминуче вплине на формування та розміщення продуктивних сил та інноваційність, а саме:

— у контексті зміни форм та механізмів міжгосподарської взаємодії економічних агентів, адже циркулярна економіка передбачає відмінні від положень лінійної економіки, засади ведення господарської діяльності. В свою чергу, враховуючи вимогу побудови замкнутого циклу виробництва з метою відповідності положенням стійкого виробництва та споживання, виникають нові форми міжгосподарської взаємодії, де кінцева мета — мінімізувати

відходи, перетворюючи їх на кожному циклі у цінний ресурс;

— у контексті фінансового забезпечення господарських процесів в умовах циркулярної економіки;

— у контексті зміни управління природними, фінансовими та трудовими ресурсами, зважаючи на те, що засади циркулярної економіки передбачають: по-перше, раціональне використання природних ресурсів; по-друге, ефективне використання фінансових ресурсів за рахунок економії, що досягається шляхом повернення відходів в якості ресурсів у виробництво; по-третє, раціональну організацію кадрової роботи та ефективне використання трудових ресурсів на всіх ланках замкнутого циклу. Зазначене змінює процес та характер управління трудовими, фінансовими та природними ресурсами в напрямку забезпечення економіко-екологічних та соціальних інтересів суспільства та запитів сучасності;

— у контексті зміни управління екологічними наслідками економічної діяльності. На відміну від існуючої лінійної моделі виробництва, концепція циркулярної економіки передбачає мінімізацію екологічних наслідків господарської діяльності, що є результатом ведення бізнесу в умовах лінійної економіки, та, в перспективі, забезпечення економічного зростання без шкоди навколишньому середовищу.

Що стосується інноваційності, то ця категорія є невід'ємною та незамінною на шляху впровадження циркулярної економіки на будь-якому рівні, адже інновації необхідні ще на початку розробки продукції, яка потенційно могла бути після закінчення життєвого циклу, ресурсом основою для виробництва іншої продукції з тією ж метою. Тому найперше, що необхідно здійснити суб'єктам господарювання та державі в цілому — це інвестування в нові технології, що дозволили б задовільнити вимоги циркулярної економіки.

У свою чергу, вплив на формування та розміщення продуктивних сил, проявлятиметься за рахунок зміни природних, соціальних та економічних умов, що обумовлено зміною територіального поділу праці внаслідок трансформації економічної системи до циркулярного типу. Зміна формування та розміщення продуктивних сил буде залежати від організації господарської діяльності за галузями промисловості з урахуванням природних, економічних та соціальних переваг окремих територій України та організації міжгалузевих відносин, а також побудова циркулярної моделі економіки на основі діяльності декількох галузей промисловості.

Трансформація економічної системи обумовлює також реформування державного управління:

— у частині розробки та впровадження нормативних актів, що стосуватимуться зміни економічної системи та розвитку циркулярної економіки. Слід відзначити, що норми, встановлені в Конституції України, Кодексах та законах України, не завжди охоплюють всі аспекти діяльності, в тому числі це стосуватиметься і діяльності, заснованої на принципах циркулярної економіки, тому виникає необхідність конкретизації та деталізації певних положень у вигляді прийняття додатково нормативно-правових актів як на рівні країни, так і на регіональному рівнях з метою використання територіальних та інших особливостей;

— у частині розробки та впровадження індивідуальних актів. Розробка та впровадження індивідуальних актів в сфері циркулярної економіки обумовлена їх призначенням. Індивідуальні акти стосуються конкретних суб'єктів господарювання, задіяних у діяльності, заснованих на

принципах циркулярної економіки. Слід відзначити, що особливістю прийняття даних актів є їх одноактність застосування, тобто після виконання норм, що зазначені, наприклад, в наказі чи розпорядженні, дія індивідуального акту припиняється;

— у частині здійснення організаційних заходів щодо впровадження та розвитку циркулярної економіки, що передбачають систематичне застосування заходів, спрямованих на забезпечення ефективної роботи системи державного управління у напрямку зміни економічної системи та підтримці розвитку і популяризації положень циркулярної економіки. Доцільно зауважити, що форми організаційних заходів щодо циркулярної економіки, обумовлені специфічною сферою їх призначення, що, в свою чергу, впливає на необхідність здійснення управлінцями роз'яснень щодо нормативно-правових та індивідуальних актів в сфері циркулярної економіки та розробки програм, підготовки та проведення конференцій, контролю та моніторингу в контексті розвитку циркулярної економіки;

— у частині матеріально-технічного забезпечення операцій, що стосуються циркулярної економіки з метою обслуговування управлінської діяльності щодо популяризації провадження та розвитку господарювання на засадах циркулярної економіки. Реформування державного управління в цьому контексті є невід'ємною складовою всього процесу трансформації економічної системи, адже без матеріально-технічного забезпечення, що включає підготовку матеріалів для розробки і впровадження нормативно-правових актів, здійснення організаційних заходів, провадження діловодства, складання довідок тощо, діяльність у сфері зміни економічної системи на циркулярний тип і сприяння подальшій популяризації та розвитку її основних засад, неможлива.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, обґрунтовано вплив міжнародної співпраці на формування державної політики країн, у тому числі в сфері сталого розвитку. Доведено, що Цілі сталого розвитку 2015—2030 рр., визначені міжнародною спільнотою як вектор подальшого економіко-соціо-екологічного розвитку у глобальному масштабі, можуть бути частково або повністю досягнуті за рахунок впровадження трансформації економічної системи до циркулярного типу. Визначено, що трансформація економічної системи обумовить зміни не лише в економічній системі, а і соціальній системі та в навколишньому середовищі, які в свою чергу, реалізуються в державній політиці. Виявлено, що впровадження засад циркулярної економіки матиме вплив на трансформації законодавства, реформування державного управління а також на формування та розміщення продуктивних сил і інновацій в економіці. Трансформацію економічної системи доцільно здійснювати не лише в контексті провадження державної політики, адаптації законодавства та реформування державного управління, що є безумовно основою для державних перетворень, а і в частині налагодження співпраці з бізнесом, що як, було визначено, на сьогоднішній день, є рушійною силою щодо керування економіко-екологічним розвитком. Основною метою налагодження співпраці з бізнесом та залучення останнього в процеси трансформації економічних систем є мобілізації ресурсів для фінансування інноваційних розробок, інвестування у технології, що підтримали б розвиток новий стійких моделей виробництва і споживання, в тому числі циркулярної економіки, з урахуванням економічних, екологічних та соціальних інтересів суспільства.

Література:

1. Аналітична записка "Перспективи розвитку науково-технічного і виробничого співробітництва України з країнами ЄС" [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. — 2015. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1807/>
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2010. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Вернадский В.И. Биосфера: мысли и наброски: сб. науч. работ В.И. Вернадского / В.И. Вернадский; Неправительств. экол. ф. им. В.И. Вернадского, Гос. геол. музей им. В.И. Вернадского. — М.: Ноосфера, 2001. — 244 с.
4. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 1995. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2003. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
6. Гриценко О. Держава — корпорація: хто кого? [Електронний ресурс] / Оксана Гриценко // Независимый информационно-аналитический ресурс "Диалог.UA". — 2004. — Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page1056.html>
7. Заграва Ернест. Глобалізація і нації / Е. Заграва. — Киев: Фенікс, 2002. — 64 с.
8. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2001. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
9. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2005. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
10. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада УРСР. — 1971. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/322-08>
11. Кодекс України про надра від 27.07.1994 № 132/94-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 1994. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>
12. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2001. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
13. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посібник. — К.: Заповіт, 1996. — 352 с.
14. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 1994. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
15. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2012. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
16. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2010. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
17. Сітараман М. Амстердам — вітрина циркулярної економіки [Електронний ресурс] / Метреї Сітараман // Euronews. — 2016. — Режим доступу: <http://>

ua.euronews.com/2016/01/25/cradle-to-cradle-powering-europe-s-circular-economy

18. Тихоненко Д.Г. Екологічні парадигми і ноосфера В.І. Вернадського / Д.Г. Тихоненко // Вісник Харківського національного аграрного університету. Сер.: Ґрунтознавство, агрохімія, землеробство, лісове господарство. — 2013. — № 1. — С. 5—7. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_grunt_2013_1_3

19. Халениус Л. Утилізація відходів в економіці повного циклу [Електронний ресурс] / Л. Халениус // Совет по продвижению Финляндии за рубежом. — 2016. — Режим доступу: <https://finland.fi/ru/biznes-i-innovatsii/utilizatsiya-otходov-v-ekonomike-polnogo-tsikla/>

20. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2003. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

21. Цілі сталого розвитку 2016—2030 [Електронний ресурс] // Представництво ООН в Україні — Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

22. Четвёртая промышленная революция: интернет вещей, циркулярная экономика и блокчейн [Електронний ресурс] // FURFUR. — 2016. — Режим доступу: <http://www.furfur.me/furfur/changes/changes/216447-4-aya-promyshlennaya-revolutsiya>

23. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Towards a circular economy: A zero waste programme for Europe [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1415352499863&uri=CELEX:52014DC0398R%2801%29>

24. Friedman T.L. The Lexus and the Olive Tree / Thomas Friedman. — United States: Farrar, Straus and Giroux, 1999. — 394 с.

25. Report of the World Commission on Environment and Development [Електронний ресурс] // United Nations. — 1987. — Режим доступу: <http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm>

References:

1. NISS (2015), "Analytical note "Prospects of scientific, technical and industrial cooperation between Ukraine and EU countries", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1807/> (Accessed 15 Nov 2016).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Accessed 15 Nov 2016).

3. Vernadskyj, V.Y. (2001), Byosfera: mysly u nabrosky [Biosphere: thoughts and sketches], Noosfera, Moscow, Russia.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), "The Water Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80> (Accessed 15 Nov 2016).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Commercial Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Accessed 15 Nov 2016).

6. Hrytsenko, O. (2004), "State — corporation: who wins?", available at: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page1056.html> (Accessed 15 Nov 2016).

7. Zahrava, E. (2002), Hlobalizatsiia i natsii [Globalisation and nations], Feniks, Kyiv, Ukraine.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "The Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 15 Nov 2016).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), "The Code of Administrative Proceedings of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (Accessed 15 Nov 2016).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (1971), "The Labor Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/322-08> (Accessed 15 Nov 2016).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "The Code of Ukraine on Bowels", <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80> available at: (Accessed 15 Nov 2016).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "The Criminal Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Accessed 15 Nov 2016).

13. Krysachenko, V.S. (1996), Ekolohichna kul'tura: teoriia i praktyka [Ecological Culture: Theory and Practice], Zapovit, Kyiv, Ukraine.

14. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "The Forest Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (Accessed 15 Nov 2016).

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "The Customs Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Accessed 15 Nov 2016).

16. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 15 Nov 2016).

17. Sitaraman, M. (2016), "Amsterdam — showcase of circular economy", available at: <http://ua.euronews.com/2016/01/25/cradle-to-cradle-powering-europe-s-circular-economy> (Accessed 15 Nov 2016).

18. Tykhonenko, D. H. (2013), "The environmental paradigm and the noosphere of V.I. Vernadsky", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Ser.: Hruntoznnavstvo, ahrokhimii, zemlerobstvo, lisove hospodarstvo, vol. 1, pp. 5—7.

19. Khalenyus, L. (2016), "Recycling of waste in the full cycle economy", available at: <https://finland.fi/ru/biznes-i-innovatsii/utilizatsiya-otходov-v-ekonomike-polnogo-tsikla/> (Accessed 15 Nov 2016).

20. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 15 Nov 2016).

21. UN (2016), "The objectives of sustainable development 2016—2030", available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (Accessed 15 Nov 2016).

22. FURFUR (2016), "The fourth industrial revolution: the Internet of things, the circular economy and blokcheyn", available at: <http://www.furfur.me/furfur/changes/216447-4-aya-promyshlennaya-revolutsiya> (Accessed 15 Nov 2016).

23. EUR-Lex (2016), "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Towards a circular economy: A zero waste programme for Europe", available at: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1415352499863&uri=CELEX:52014DC0398R%2801%29> (Accessed 15 Nov 2016).

24. Friedman, T. L. (1999), The Lexus and the Olive Tree, Straus and Giroux, Farrar, US.

25. UN (1987), "Report of the World Commission on Environment and Development", available at: <http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm> (Accessed 15 Nov 2016).

Стаття надійшла до редакції 02.12.2016 р.